

SHAKARIM UNIVERSITETI
SEMĖY

Мектеп және колледж оқушыларына арналған

«ШӘКӘРІМ ОҚУЛАРЫ»

II қалалық ғылыми конференцияның
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

II городской научной конференции
«ШАКАРИМОВСКИЕ ЧТЕНИЯ»
для учащихся школ и колледжей

25 ақпан 2017 ж.
25 февраля 2017 г.

Бас редактор:

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінің ректоры
тарих ғылымдарының докторы, профессор **М.Г. Ескендіров**

Редакция алқасы:

С. Шарма, ғылым және коммерцияландыру жөніндегі проректор м.а., PhD, профессор

Е.П. Евлампиева, ғылым бөлімінің басшысы, биология ғылымдарының кандидаты, доцент

Мектеп және колледж оқушыларына арналған «ШӘКӘРІМ ОҚУЛАРЫ» II қалалық ғылыми конференция, II городская научная конференция «ШАКАРИМОВСКИЕ ЧТЕНИЯ» для учащихся школ и колледжей

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, 2017. – 144 б. – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде.

Жинаққа ғылым жолында жеткен жетістіктері мен алға қояр мақсаттарына жастардың қосқан үлесі, сондай-ақ ғылым мен білімді дамытудағы замануи зерттеулердің интеграциясы және патриоттық идеяны «Мәңгілік ел» сипаттайтын, өзекті мәселелерін баяндайтын студенттер баяндамаларының тезистері енгізілген, олар университет қабырғасында оқып жүрген жастардың ғылыми ізденістерінің кендігін дәлелдейді.

Жинақ жоғары оқу орнының және колледждердің студенттеріне, сонымен қатар, гимназиялар мен мектеп оқушыларына пайдалы болмақ.

ISBN 978-601-313-020-0

ISBN 978-601-313-022-4

В сборник включены тезисы докладов магистрантов, студентов и школьников, отражающие актуальные вопросы, вклада в интеграции современных исследований в развитие науки и образование, как определяющее развитие страны и так же патриотическая идея «Мәңгілік ел», которые свидетельствуют о широте научных интересов обучающейся молодежи.

Сборник будет полезен как студентам вузов и колледжей, так и учащимся гимназий и школ.

УДК 378.1 (063)

© Семей қаласының Шәкәрім атындағы
мемлекеттік университеті, 2017

СЕКЦИЯ № 1: ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ (ГЕОГРАФИЯ, БИОЛОГИЯ)

СЕКЦИЯ: ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ (ГЕОГРАФИЯ, БИОЛОГИЯ)

А.Б. Жумабек

«№26 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ, Семей қ.
Ғылыми жетекшілері – Б.Б.Жолдыбалина, биология пәнінің мұғалімі,
С.М.Тугамбаева Шәкәрім ат СМУ профессор м.а.

АЛЫП АҚ ҚОЯН ТҰҚЫМДАРЫН ТОР ЖАҒДАЙЫНДА ҰСТАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Ел басы өзінің халыққа жолдауында көрсеткендей ауыларуашылығын дамыту, мал басын көбейту сапалы мал өнім алу мен ауыл бағдарламасы азық – түлікпен қамтамасыз етуді басты мәселе етіп көрсетті. [7]

Қоян шаруашылығы агросектордағы ең кірісті саланың бірі болуы тиіс.. Қоян етінде холестерин мүлдем жоқ. Есесіне, қоян еті ақуызға, витамин мен минералға бай. Қоян еті – гипертония мен тағам аллергиясына шалдыққандарға, ішек құрлысы мен өт жолы ауыратындарға таптырмайтын тағам. Әрі иммунитетті көтеретіні бар.[1,2]

Өте өсімтал, бір аналық үйқояны жылына 3-6 рет ұрпақ береді. Әрбір ұрпақ берген кезде 6-8 көжектен туады.[3,4] Етті, етті-терілі бағытта өсірілетін үйқоян қолтұқымдарын 3-4 айында сояды. Үйқоян еті - жеңіл әрі сіңімді тамақ, тез қорытылады. Жас балалар, аяғы ауыр әйелдер үшін өте пайдалы.

Ғылыми жұмыс Семей қаласының Шәкәрім атындағы Мемлекеттік университетінің ветеринариялық медицина кафедрасында және университет жанындағы Агротехнопарк ғылыми орталығында жүргізілді. Зерттеу жұмысына алынған ақ алып қоян тұқымының жалпы саны 60 бас, 4,5 – 5,5 айлық. 30 – дан 2 топқа тәжірибе және бақылау тобына бөліп зерттеу жұмыстарын жүргіздік.

Тәжірибе кезінде жыныстық жетілген 8 ұрғашы ақ алып тұқымды қоянды пайдаландық. Орташа салмағы 3,5 кг. Қояндар туралы мәліметтер ілеспе құжаттарынан алынды.

Зерттеу әдістері: Зерттеу үшін № 6 клиникалық корпусында өсіріліп жатқан 8 қоян алдық. Жануарлардың екі тобынан да гематологиялық талдау үшін қан алынды. Құлағындағы тамырынан алынған қаннан гематологиялық және биохимиялық зерттеу жүргізілді.

Жүкті қояндардан қан аламыз. Морфологиялық зерттеулер үшін қан алуда мына әрекеттерді: гематологиялық анализатормен зерттеу үшін бірінші тамшыны сүртіп тастаймыз, ал қалғанын пробиркаға жинаймыз содан кейін капиллярлардың ішінен эритроциттердің және лейкоциттердің санын анықтаймыз. Осымен шыныда жағынды арқылы зерттеген қанды қорытындылаймыз.

Барлық биохимиялық талдаулар жүктілік кезінде жоғары. Біздің талдауымыз бойынша жүктілік кезінде эритроциттер мен гемоглобиннің жоғарылауы байқалады деп бекітуге болады.

Қояндар, басқа үй малдарына қарағанда, сыртқы ортаның әсерлеріне өте сезімтал келеді де, әртүрлі тосын жағдайларға үрейленіп, стресске ұшырайды. [5,6]

Әрбір міндетке толығымен қорытындылайтын болсам:

1) Алып ақ қоян тұқымы тор жағдайында азықтандыру процесі норма бойынша болады, адам баласы қайта – қайта оларға жақындап, страсстік жағдай болмайды. Себебі салынған азық апта көлеміне есептелініп салынады.

2) Көжектеу кезінде қояндарды юрта атты торға ауыстырылады, көжектеу процесі мен көжек санын оңай артқы есіктен байқау мүмкіндігі болады.

3) Көжектердің даму процесі, яғни көзінің ашуы, түк қаптауы, салмақ қосуы дұрыс жүреді.

4) Жайып ұстау кезінде паразитарлық аурулардың жұғу есебі өте жоғары болады.

5) Салмақ қосу деңгейі мен көжектеу саны өз нормасынанда қарқынды жүреді.

6) Тор жағдайында ұстау ол нағыз акселерат қоян болады. Ешқандай антибиотик егілмейді. Тұқымы таза, аралас болып кетпейді. Сапалы, азық – түлік қауіпсіз бойынша адам ағзасына еш кері әсер етпейтіндігі дәлелденіп отыр.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Балакирев Н. А. Кролиководство/. - М.: Колосс, 2006.-Б.232.
2. Кузьменко Е. Кролики. Выращивание. Переработка./— М.: Панорама, 1992.-Б.48 .
3. Мишуров, Н. П. Выращивание кроликов в приусадебном хозяйстве/ Н.П. Мишуров. — М.: Информагротех, 1993.-Б.57.
4. Менькин В.К. Кормление животных/ - М.: Колос С,2004.-Б.360.
5. Малахов А. Г. Биохимия сельскохозяйственных животных/ А. Г.Малахов, И. Вишняков. - М.: Колос, 1984.-Б.336.
6. Минина И. Как разводить кроликов/ .3-е изд., доп. и перераб. — М.: Колос, 1984.-Б.144.
7. Назарбаев Н.Ә. ҚР Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. «Егемен Қазақстан газеті № 41- 42, 2015 ж.

Е.Е. Кубенов

КГУ «Новопокровская средняя школа» с. Новопокровка
Научный руководитель – Гербель Л.В, учитель географии

В МИРЕ РЕДКИХ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ПРОФЕССИЙ

География — наука про всех и для всех. Что там за горизонтом, какие люди живут за высокими горами, есть ли за горами другие страны, есть ли край Земли, и если есть, то где он находится? Эти вопросы всегда волновали и волнуют окружающих людей. А зачем нужна география современному молодому человеку?

Человек, исследуя родную планету, раскрывает для себя всё новые горизонты познания. Скважины, пробуренные в глубины земных недр, открыли лишь небольшую часть подземных кладовых. На дно морей и океанов опускаются глубоководные аппараты, исследующие океанское дно и уникальный подводный мир. Льды Антарктиды скрывают от глаз учёных уникальные озёра. Ежегодно в непроходимых лесах Амазонии учёные открывают новые виды животных и растений. Географы всего мира объединяют свои исследования из-за угрозы потепления климата и загрязнения окружающей среды. Главные задачи современной географии — знать, беречь и преумножать богатства нашей планеты, чтобы передать их будущим поколениям[1].

У многих география ассоциируется лишь с предметом в школе, для других это нужные знания в выборе путешествия. Но мало кто догадывается, что география имеет огромное значение в жизни человечества. Нам стало интересно, с чем ассоциируется профессия современного географа у молодого поколения? Задавая этот вопрос своим друзьям и знакомым, мы получили следующие ответы: географ — это путешественник, географ рисует карты, рассказывает про погоду, географ преподаёт географию в школе. Вот такие знания у общественности о профессии географа. А знает ли наше общество, кто такие, например, геоморфологи, экисты или гляциологи? У многих людей о географии сложилось примитивное представление как о науке чисто умозрительной, безо всякой практической направленности, поэтому её отодвигают на задний план, и этот предмет в школах далеко не приоритетный. Так чем же все-таки занимаются профессиональные географы, какие существуют географические специальности, и как география способствует решению практических задач — эти вопросы и послужили выбору данной темы.

Мир профессий очень велик. Сейчас в мире насчитывается более 70 000 профессий. Самые первые профессии появились с возникновением трудовой деятельности человека и были: рыбовод, охотник... Некоторые профессии “отмирают”, и наоборот возникают новые. Рассмотрев классификацию профессий, мы решили выяснить, в каких профессиях необходимо знание географии. Этот перечень достаточно велик. Вот некоторые из них: агроном, археолог, военный, геолог, геоморфолог, геодезист, гидролог, горный инженер, демограф, дипломат, журналист, инженер – градостроитель, капитан корабля, картограф, климатолог, ландшафтный архитектор, лесник, логистик, медицинский географ, маркетолог, менеджер в туризме, метеоролог, океанограф, пилот, социолог, таможенник, торговый аналитик, турагент, фермер, эколог, экономист в сельском хозяйстве и др [2].

Несмотря на обилие современных географических специальностей, всех их можно сгруппировать по нескольким признакам. Есть «старые», возникшие еще в конце XIX — начале XX века, традиционные географические специальности (например, геоморфология, землеведение, климатология), и есть «новые», сравнительно недавно появившиеся (например, биоклиматология, география туризма или географическая планетология). Есть наиболее и наименее популярные географические специальности. Например, самый высокий спрос при выборе специализации на географическом факультете отмечается на таких кафедрах как: географии мирового хозяйства, геоинформатики, рационального природопользования. Динамично развивается новая специальность - туристическая география [3].

Таким образом, современная география — основа многих профессий. Две ветви единой географии, физическая и экономическая, состоят из множества более узких дисциплин, каждой из которых соответствует та или иная географическая специальность.

Список литературы:

1. Мещерякова Е. И., Сергиевская Н. П. «Зачем школьнику нужно знать географию?» 2011 г.
2. <http://geo.metodist.ru>
3. «Современные педагогические (образовательные) технологии» — www.pedtechno.ru

Ж. Рахимова

Шәкәрім атындағы үш тілде оқытатын көпбейінді гимназия, Семей қ.
Ғылыми жетекшілері – Хасенова Г.М. қазақ тілі және әдебиет пән мұғалімі,
Токсеитова С.М. биология пән мұғалімі

ШӘКӘРІМ ФИЛОСОФИЯСЫ МЕН ДАРВИННІҢ ЭВОЛЮЦИЯЛЫҚ ТЕОРИЯСЫ ҮНДЕСТІГІ

Қазіргі жаһандану заманында халқымыздың алға қойып отырған **рухани** жағынан жаңару талабына үндес келіп отырған Шәкәрім шығармаларының ішіндегі «**Үш анық**»- философиялық трактатындағы негізгі ұғым – «**Ұждан**».

Ойшыл Шәкәрімнің дүние танымы көп нәрсенің астарлы сырын аңғартады.

Шәкәрім өз шығармасында «**Үш анық**» деп:

- ғылым жолындағы материалдық элемтанымын,
- дін жолындағы дүниетанымды,
- моральдық философиядағы тек саналы адамға тән «**Ұждан**» ұғымын атап айтады.

«*Өмірдегі тіршілік атауының бәрі өздігінен жаралып жатыр. Бұларды жаратушы ие жоқ*»,- дейді Шәкәрім. Ойшылдың бұл тұжырымдамасынан ағылшын ғалымы Ч.Дарвиннің элемге аян эволюциялық теориясының негіздерін тиімді зерделегені байқалады. Ғұламаның осы ойы Дарвиннің эволюциялық теория негізіндегі тіршіліктің материалистік көрінісін береді.

«Эволюция бәйтерегі» схемасының ең жоғарғы сатысында орналасқан сүтқоректілердің шыңы – адам. Сана тек адамға тән, ал санамен тығыз байланысты ұғымдар: ар-ұят, ізет,қайырым және т.б. Ұлы ойшыл : адамдағы ынсап, әділет,мейірім үшеуі қосылып, «**Ұждан**» деген ұғым шығады » - дейді Шәкәрім. Бұған нана алмаған адамның жүрегін ешбір ғылым, өнер,ешбір заң тазарта алмайды...Ұжаны сол жанның азығы екенін ақылымен сынап істесе, оны еш нәрсе қарайта алмайды»- деп тұжырымдады.

Шәкәрім философиясы

I- дәлел: Қайта айналыс жолы.

II- дәлел : Жаратылыс жолы.

III- дәлел: Тұқымдастық жолы.

IV-дәлел: Дене сезімі.

V-дәлел: Әр түрлілік.

Дарвиннің эволюциялық теориясы

Тіршіліктегі зат айналымы

Биологиялық прогресс.

Тіршілік үшін күрес нәтижесі –

табиғи сұрыпталу

Бейімделушілік.

Өзгергіштік- көбеюдегі табыс.

ЖЕЗКЕНТ КЕНТІ МЕН ҮРЖАР АУДАНЫНЫҢ ТОПЫРАҚ ЖАМЫЛҒЫСЫНА САЛЫСТЫРМАЛЫ СИПАТТАМА ЖӘНЕ ТОПЫРАҚ ҚИМАЛАРЫНЫҢ ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНЫЛУЫ

Топырақ — табиғат компоненттерінің бірі. Жердің геологиялық тарихында алдымен пайда болған топырақ. Топырақ еш нәрсеге айрбастамайтын табиғи ресурс. Қазіргі таңда, ғылым әлі күнге дейін топырақтың орнын баса алатын жасанды материал таба алған жоқ.

Шығыс Қазақстан облысының топырағы мен өсімдік жамылғысы жазық бөлігінде ендік белдем бойынша, ал таулы аудандарда биіктік белдем бойынша тараған.

Табиғи-климаттық жағынан Жезкент кенті аймақ болып табылады. Мұнда дала ландшафтары ұштасады. Кент жазықты жерде орналасқан. Климаты шұғыл континентті. Аудан орталығы — Бородулиха ауылынан солтүстік-шығысқа қарай 40 км жерде, бетеге, қау, жусан аралас қара топырақты орманды дала белдемінде орналасқан. Үржар ауданы - 1928 жылы ұйымдастырылған. Семей қаласынан 512 шақырым қашықтықта. Аудан жерінде Тарбағатай жотасының ең биік жерлері орналасқан. [1]

Жезкент кенті мен Үржар ауданынан алынған топырақ қимасы.

	қабаты	ЖЕЗКЕНТ КЕНТІ		ҮРЖАР АУДАНЫ	
		Топырақ типі, қалыңдығы		Топырақ типі, қалыңдығы	
	1	Қарашірікті қара	20 см	Қара қоңыр	20 см
	2	Қара қоңыр	15 см	Қоңыр	18 см
	3	Қоңыр	17 см	Таулы шалғындық қоңыр	26 см
	4	Ашық қоңыр	16 см	Ашық қоңыр	36 см
	5	Сортағданған ашық қоңыр	32 см		
	Жалпы қалыңдығы		1 м		1 м

Жезкент кенті мен Үржар ауданынан топырағының ұқсастығы мен айырмашылығы

ЖЕЗКЕНТ КЕНТІ	ҰҚСАСТЫҒЫ	ҮРЖАР АУДАНЫ
Топырағы тек ендік зоналылық бойынша тарлаған.	Екі аумақта 4-ші қабат ашық қоңыр топырақ типі	Көбіне таулы бөлігінің топырақтары биіктік белдеуге сәйкес тараған.
Аумақтың солтүстік-шығыс бөлігінде жай қара топырақты.	Мұнда таулық шалғынды қоңыр топырақ белдемдері кездеседі	
Беткі бірінші қабатында қарашірігі аз.	Екі аймақта да қара қоңыр топырақ белдемдері бар	Қарашірікке өте бай, өсімдік шірінділері көп.
Сортандану дәрежесі жоғары.	 Топырақтың құрамы өте берік, тығыз. Механикалық құрылымы бойынша саздақты топырақ, құрылымы кесекті немесе шаңды-кесекті. 	Сортандану дәрежесі Жезкент кентіне қарағанда аз

Қара-қоңыр топырақтың құрылысы келесідей: қара қоңыр топырақ-бұл топырақ зоналылық бойынша таралыды. Ол Белағаш орманды даласында және Бородулиха ауданының солтүстік бөлігінен оңтүстік бөлігіне ендік бойынша таралған. Ал Үржар ауданында бұл топырақ тек таулы елді мекендердің етегінде таралған. **Ашық қара-қоңыр топырақ** типшесі Жезкент кентінде мол тараған және шамалы ауданды алып жатыр. Ал Үржар ауданында бұл топырақ типі шамалы 30 см аса қалыңдықта кездеседі.

Өте тығыздалған карбонатты илливиальды қабат 30-90 см тереңдікте орналасқан, түсі ақшылт-күрен, карбонат дақтар мол түрде кездесуі. [2]

Қорыта айтсақ, Жезкент кенті мен Үржар ауданының топырақтары екі бөлек. Мынандай түйінге келдік Жезкент кенті жазық жерлерде орналасқандықтан топырақ жамылғысы ендік зоналылық бойынша таралған, ал Үржар ауданында оңтүстіктен солтүстікке қарай таулы аймақ болғандықтан, биіктік белдеулік зоналары басым.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Журнал. «География және табиғат»\ № 6-2011 ж.
2. Тайжанов Ш.Т. Топырақтану. Оқу құралы-Павлодар, 2004.-62-63 б.

СЕКЦИЯ № 2: ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ (ХИМИЯ)

СЕКЦИЯ: ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ (ХИМИЯ)

В.Д. Коркина, К.Д. Келенцева

КГУ «СОШ №1 им. Н.Г. Чернышевского» г. Семей, 9 класс

Научный руководитель – О.Н. Сускина, учитель химии,

А.К. Сапакова, и.о. доцента кафедры химии и географии, кандидат биологических наук

ГУ им. Шакарима г. Семей

ХИМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА НЕКОТОРЫХ ЛЕКАРСТВЕННЫХ РАСТЕНИЙ НА СОДЕРЖАНИЕ ЦИНКА, МЕДИ И СВИНЦА

Актуальность исследования: Экологическое состояние окружающей среды постоянно изменяется. В связи с этим изменяется и растительный мир. Необходимо осуществлять постоянный контроль за состоянием окружающей среды, в том числе изучать меняющийся химический состав растений. Нужно систематически сравнивать содержание химических элементов в растениях с ПДК, чтобы сохранить это содержание в норме.

Цель исследования: Исследование некоторых лекарственных растений на содержание цинка, меди и свинца в сравнении с предельно допустимой концентрацией.

Задачи исследования:

1. Изучить по литературным источникам методику определения цинка, меди и свинца в лекарственных растениях.
2. Исследовать некоторые лекарственные растения фирм «Зерде», «ZAMONA RA'NO», «Фарм - продукт», «Красногорсклексредства» на содержание цинка, меди и свинца.
3. Показать результаты собственных исследований лекарственных растений на содержание цинка, меди и свинца в сравнении с предельно допустимой концентрацией.

Гипотеза: Если содержание цинка, меди и свинца в исследуемых лекарственных растениях превышает предельно допустимую концентрацию, то эти растения нельзя использовать в качестве лекарственного сырья.

Объект исследования: Лекарственные растения.

Предмет исследования: Химический состав растений на содержание цинка, меди и свинца.

Методы исследования:

1. Минерализация растений (сухое озоление) при температуре 450 °С.
2. Определение цинка, меди и свинца в растениях химическим дитизионовым методом с использованием фотоэлектроколориметра КФК-3 по прописи Г.Я. Ринькиса.
3. Вариационно-статистическая обработка результатов исследования по руководству Г.Ф. Лакина.

Новизна исследования: Впервые проведена сравнительная оценка содержания цинка, меди и свинца в некоторых растениях (трава чистотела, листья подорожника, почки березы, листья мяты, трава репешок) выбранных фирм.

Степень самостоятельности: Лабораторные исследования полностью выполнены авторами проекта в учебной лаборатории кафедры химии и географии Государственного университета им. Шакарима города Семей.

Сравнение результатов показателей содержания меди, цинка и свинца в лекарственных растениях отечественной и зарубежных фирм

Название растения	Содержание Zn, мг/кг		Содержание Cu, мг/кг		Содержание Pb, мг/кг	
	Отечественная фирма	Зарубежная фирма	Отечественная фирма	Зарубежная фирма	Отечественная фирма	Зарубежная фирма
Трава чистотела	28,80	42,00	6,35	0,98	0,40	2,14
Листья подорожника	23,00	38,00	0,35	0,85	0,30	0,14
Почки березы	28,20	33,00	3,25	0,73	5,26	3,88
Листья мяты	19,70	22,00	0,28	2,20	2,48	2,98
Трава репешок	13,00	29,00	4,18	4,53	0,18	0,40

Выводы: Гипотеза не подтвердилась: мы выяснили, что во всех исследованных лекарственных растениях содержание цинка, меди и свинца не превышает предельно допустимую концентрацию. Все исследованные растения можно использовать в качестве лекарственного сырья.

А.Г. Кабылбаева

АОО «Назарбаев интеллектуальные школа» г.Семей
 Научные руководители – Р.Т. Динжуманова, кандидат химических наук,
 А.Н.Кливенко, доктор PhD

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОЦЕССА СОРБЦИИ ПОВЕРХНОСТНО-АКТИВНЫХ ВЕЩЕСТВ МАКРОПОРИСТЫМИ КРИОГЕЛЯМИ

В практическом отношении синтетические полиамфолиты находят широкое применение в нефтяной промышленности (увеличение нефтеотдачи пластов, депрессорные присадки), водоподготовке (очистка от ионов тяжелых и токсичных металлов, обессоливание), биотехнологии (разделение и очистка клеток микроорганизмов и белков), медицине (контролируемая доставка лекарственных препаратов в органы-мишени) и нанотехнологии (нанокатализаторы) [1].

В научной литературе имеется значительное количество публикаций, касающихся синтеза и исследования полиамфолитов статистического, чередующегося, блочного и привитого строения линейной и сшитой структуры. Все указанные выше полиамфолиты получают в области температур 60-70 °С. Однако в литературе практически отсутствуют какие-либо сведения о полиамфолитах макропористой структуры, синтезированные при пониженных температурах, т.е. при криоусловиях [2]. Целью работы было определение количества сорбирующей способности макропористого амфотерного криогеля по отношению к поверхностно активным веществам ПАВ: цетилтриметиламмоний хлористому (ЦТМАХ) и додецилбензилсульфонату натрия (ДДБС Na). Задачами исследования были: определение изоэлектрической точки криогеля, методом измерения диаметра среза криогеля при различных значениях рН окружающего раствора, проведение сорбции ЦТМАХ и ДДБС Na при разных значениях рН на криогеле, проведение десорбции связанных ПАВ при рН_{иэ.т.} криогеля.

Состав криогеля включает метакриловую кислоту, которая обеспечивает полимерную матрицу отрицательными зарядами за счет карбоксильных групп, и диметиламиноэтилметакрилат, который несет

положительный заряд при зарядке третичной аминогруппы. ИЭТ криогелей определяли из графика зависимости $d - pH$.

Для проведения исследований был приготовлены растворы ДДБС Na и ЦТМАХ с концентрацией 0,05 моль/л в буферных растворах с pH 5,3 для ДДБС Na и pH 9,5 для ЦТМАХ. И в объеме 10 мл при были пропущены через криогель, который располагали в специальной установке.

Концентрацию ПАВ определяли спектрофотометрически на приборе Specord 210 plus, для ДДБС Na при длине волны 262 нм, а для ЦТМАХ с метиловым оранжевым при $\lambda=460$ нм.

По разности концентраций красителя до и после контакта с сорбентом определяли удельную сорбцию ПАВ на криогеле.

Десорбцию красителей производили путем пропускания через установку буферных растворов с $pH_{ИЭТ}$ криогеля и pH сорбции.

Таблица 1. Количественные данные десорбции красителей

Реагент	Удельная адсорбция, мг/г	Масса десорбированного вещества, мг/ %		
		pH = 7,1	pH = 9,5	pH = 5,3
ДДБС Na	19,2	17,9/ 93,3	-	1,3/ 6,7
ЦТМАХ	16,3	15,49/ 95	0,81/ 5	-

Как видно из таблицы 1, удельная сорбция ПАВ на криогеле невелика, однако десорбция в $pH_{ИЭТ}$ криогеля составляет не менее 93%. Это позволяет легко осуществлять регенерацию криогелей и многократно применять их в качестве сорбентов ПАВ при очистке сточных вод.

Список литературы:

1. Бектуров Е.А., Кудайбергенов С.Е., Рафиков С.Р. Свойства растворов и комплексообразование амфотерных полиэлектролитов // Успехи химии. – 1991. – Т. 60, № 4. – С. 835-851.
2. Лозинский В.И. Криогели на основе природных и синтетических полимеров: получение, свойства и области применения // Успехи химии. – 2002. – № 71. – С. 559.

Д.Е. Абдурахитов

АОО «Назарбаев интеллектуальные школа» г.Семей
 Научные руководители – Р.Т. Динжуманова, кандидат химических наук,
 А.Н.Кливленко, доктор PhD

ИССЛЕДОВАНИЕ СОРБЦИИ КРАСИТЕЛЕЙ МАКРОПОРИСТЫМИ КРИОГЕЛЯМИ

В последние годы постоянно возрастает интерес к полимерным криогелям не только как к объектам научного исследования, но и как к перспективным материалам для решения прикладных задач. Диапазон областей применения методов криотропного гелеобразования и получаемых при этом гелевых материалов весьма широк [1]. Макропористые полимерные материалы широко используются в биотехнологии и биомедицине [2]. Применение криогелевых сорбентов для очистки воды от красителей проведено в работах [3-5]. В которых показана высокая эффективность данного вида материалов при очистке сточных вод от красителей.

Макропористые амфотерные криогели отличаются наличием изоэлектрической точки – значения pH, при котором количество положительно заряженных групп входящих в полимерную цепь равно количеству отрицательно заряженных групп [6].

Целью работы было определение количества сорбирующей способности макропористого амфотерного криогеля по отношению к красителям: метиловому оранжевому и метиленовому синему. Задачами исследования были: определение изоэлектрической точки криогеля, методом измерения диаметра среза криогеля при различных значениях pH окружающего раствора, проведение сорбции МС и

МО при разных значениях рН на криогеле, проведение десорбции связанного красителя при рН_{ИЭТ} криогеля.

Для проведения исследований были приготовлены растворы МС и МО с концентрацией $1 \cdot 10^{-5}$ моль/л в буферных растворах с рН 5,3 для МО и рН 9,5 для МС. И в объеме 10 мл при были пропущены через криогель, который располагали в специальной установке.

Концентрацию красителей определяли спектрофотометрически на приборе Specord 210 plus, для МС при длине волны 668 нм, а для МО при $\lambda=505$ нм.

По разности концентраций красителя до и после контакта с сорбентом определяли удельную сорбцию красителей на криогеле по формуле:

$$\Gamma = \frac{C_M * M * V * 1000}{m}$$

где Γ - удельная адсорбция, мг/г; C_M - молярная концентрация раствора красителя, моль/л; M - молярная масса красителя, г/моль; V - объем раствора красителя, прошедший через криогель, л; m - масса криогеля, г.

Десорбцию красителей производили путем пропускания через установку буферных растворов с рН_{ИЭТ} криогеля и рН сорбции.

Результаты исследований показали, что удельная сорбция красителей на криогеле невелика, однако десорбция в рН_{ИЭТ} криогеля составляет не менее 94%. Что позволяет легко осуществлять регенерацию криогелей и многократно применять их в качестве сорбентов красителей при очистке сточных вод.

Список литературы:

1. G. S. Tatykhanova, A.N. Klivenko, G.M. Kudaibergenova, S.E. Kudaibergenov, Macromol. Symp. 363, 1 (2016)
2. Лозинский В.И. Криогели на основе природных и синтетических полимеров: получение, свойства и области применения // Успехи химии. – 2002. – № 71. – С. 559.
3. Sahiner N., Demirci S. PEI-based hydrogels with different morphology and sizes: Bulk gel, microgel, and cryogel for catalytic energy and environmental catalytic applications// European polymer journal. - Vol. 76.- 2016. –P.156-169.
4. Sahiner N., Yildiz S., Al-lohedan H. The resourcefulness of p(4-VP) cryogels as template for in situ nanoparticle preparation of various metals and their use in H₂ production, nitro compound reduction and dye degradation//Applied catalysis b-environmental. – Vol. 166.-2015. –P.145-154.
5. Sahiner N., Seven F., Al-lohedan H. Superporous Cryogel-M (Cu, Ni, and Co) Composites in Catalytic Reduction of Toxic Phenolic Compounds and Dyes from Wastewaters// Water air and soil pollution. – Vol.226. – I. 4.- 2015.
6. Бектуров Е.А., Кудайбергенов С.Е., Рафиков С.Р. Свойства растворов и комплексообразование амфотерных полиэлектролитов // Успехи химии. – 1991. – Т. 60, № 4. – С. 835-851.

Н.М. Газизова

Назарбаев Зияткерлік мектебі, Семей қ.

Ғылыми жетекшілер - А.Т. Оразбеков, химия пәнінің мұғалімі,

Р.Т. Дінжұманова, химия ғылымдарының кандидаты

ӨСІМДІКТЕР ҚҰРАМЫНДАҒЫ ФЛАВОНОИДТАРДЫ САПАЛЫҚ ЖӘНЕ САНДЫҚ АНЫҚТАУ

Қазіргі кезде флавоноид тобына жататын заттар фармакологтардың қызығушылығын күрт тудырады. Оның себебі бұл қосылыстар көптеген дәрілік және биологиялық белсенді қосымшалар (ББҚ) құрамына кіреді және адам организмі үшін бірқатар пайдалы қасиеттері бар. Көптеген зерттеулер бойынша флавоноидтарға негізделген препараттар жоғары деңгейде ісікке қарсы құралдар болып табылады және жүрек қан-тамыр жүйесінің ауруларының қауіпін азайтады [1-2]. Оның құрамында

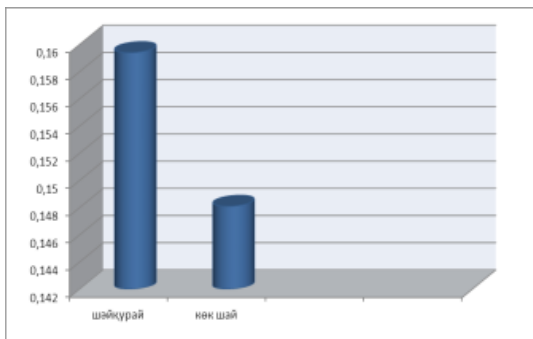
көптеген әртүрлі бояушы пигменттер болады (флавоидтар, флавоидлар, антоциондар). Бұл пигменттер өсімдіктердің жоғарғы және төменгі бөліктерінде көп мөлшерде кездесіп отырады.

Жоғары биологиялық белсенділігімен бірге, флавоидтардың құнды ерекшелігі, олардың ұйыттылығы төмен екенін ескерту керек. Өсімдік әлемінде флавоидтар кеңінен таралған [3].

Флавоидтар — екі бензол сақиналары бір бірімен, оттегі бар үшбұрышты фрагментпен байланысқан, кеңінен таралған табиғи антиоксиданттар тобы. Кверцетин – 5,7,3',4'-тетрагидроксифлавоид – флавоидтар қатарының ең кеңінен таралған табиғи антиоксидант. Ол көптеген дәрілік препараттардың және БҚ-дың құрамында бар[3].

Флавоидтар, олардың әртүрлі ерігіштігі, сорбциялық қабілеті, сонымен бірге көрінетін және фильтрленген ультракүлгін сәуледе, түрлі хромогенді реагенттермен айқындау алдында және айқындаудан соң, заттардың ерекше өзіне тән бояуларының арқасында, хроматографиялық талдауға өте ыңғайлы.

Жұмысымызда анализ объектілері ретінде келесі шөптер: *Шәйқурай (лат. Hypericum)* – шәйқурай тұқымдасына жататын бір және көп жылдық дәрілік өсімдік, және *Көк шай (лат. Camellia sinensis)* — жапырақтарын тотықтыру арқылы өндірілетін шайдың бір түрі қолданылды. Екі дәрілік өсімдіктердегі флавоидтар сапалық және сандық анализ бойынша анықталды. Өсімдік құрамында флавоидтар бар екені, спирт ерітіндісімен өндегенде, олардың хроматографиялық пластинкада УК-жарық (250–366 нм) аппаратында ашық сары және қызыл түстерді беруі сапалық анализбен дәлелденді. Дәрілік өсімдіктердің сандық мөлшері стандартты кверцетин концентрациясымен анықталды. Стандартты кверцетин концентрациясы 0,05 мг/мл болды. Өсімдік құрамындағы флавоидтар мөлшерін хроматографиялық пластинаға тамған кверцетин дағының ауданы мен массасы арқылы өлшенді. Пластинкадағы кверцетин тамған дақтарды қиып алғандағы массалары бойынша келесі нәтижелер: шәйқурай -0,1594% , көк шай- 0,1481% алынды (1 сурет).

1 Сурет. Флавоидтардың массасы бойынша сандық анализ нәтижелері

Қолданылған әдебиеттер:

1. Arredondo M.F., Blasina F., Echeverry C., Morguio A., Ferreira M., Abin-Carriguiry J.A., Lafon L., Dajas F. Cytoprotection by *Achyrocline satureioides* (Lam) D.C. and some of its main flavonoids against oxidate stress. //J. Ethnopharmacology. – 2004. – V. 91. – № 1. – P. 13-20.
2. Tsao R., Deng Z. Separation procedures for naturally occurring antioxidant phytochemicals. //J. Chromatogr. B. – 2004. – V. 812. – № 1-2. – P. 85-99.
3. Andersen O.M., Markham K.R. Flavonoids: chemistry, biochemistry and applications. Boca Raton: Taylor & Francis Group. LLC. – 2006. – 1212 p.

Э.С. Оразгалиева

Назарбаев Зияткерлік мектебі, Семей қ.

Ғылыми жетекшілер - А.Т. Оразбеков, химия пәнінің мұғалімі,

Р.Т. Дінжұманова, химия ғылымдарының кандидаты

ДӘРІЛІК ӨСІМДІКТЕР ҚҰРАМЫНДАҒЫ САПОНИНДЕРДІ ЖҰҚА ҚАБАТТЫ ХРОМАТОГРАФИЯ ӘДІСІМЕН АНЫҚТАУ

“Сапонин” немесе “сапонозид” (латынша *sapo* – сабын) 1811ж. Шрайдер *Saponaria officinalis* – мыльнянка өсімдігінен бөліп алған, ол сумен көп мөлшерде көбік беретін зат. Сапониндер – жоғары молекулалық массасы бар, күрделі гликозидті органикалық, өздеріне тән арнайы қасиеттері бар қосылыстар. Көбінде нәзік және боялған маталарды жуу үшін қолданылады. Құрамында сапониндер кездесетін шикізаттың сулы ерітінділері көп көбік түзеді; қанға түсіп, эритроциттің гемолизін тудырады; салқынқандыларға (бақа, құрбақа, құрт) улы, 1;1000000 сұйылтқанда да өлімге алып келеді [1].

Сапониндер медицина және фармацевтика әдебиеттерінде көп кездеседі, олар күш-жігерді қалпына келтіруге, қақырық түсіргіш, зәр айдағыш, бүйрек ауруларында қолданылады.

Сапониндердің жалпы санын анықтаудың кеңінен таралғаны – хроматографиялық әдістер[2-3]. Құрамында карбоксилді топтары бар гликозид ілеспелі заттардан, сонымен бірге минералды қоспалардан ионалмастырғаш хроматография арқылы бөле алады. Сапониндердің жалпы санын хроматографиялық анықтау алюминий оксидінде, силикагельде, бөлсендірілген көмірде жүргізіледі [4-5].

Бұл жұмысымызда анализ объектілері ретінде келесі дәрілік шөптер: *Қызыл мия* (лат. *Glycyrrhiza glabra*) – бұршақ тұқымдасы, мия туысына жататын көпжылдық шөптесін өсімдік және *Қырықбуын* (лат. *Equisétum*) — қырықбуындар тұқымдасына жататын мәңгі жасыл, көп жылдық шөптесін өсімдіктердің тұқымдас тармағы қолданылды.

Екі дәрілік өсімдіктердегі сапониндер сапалық және сандық анализ бойынша анықталды. Сапалық анализде, көбіктүзілу реакциялары жүргізілді: қызыл мия құрамында сапониннің мөлшері, қырықбуынға қарағанда, көбірек екендігі осы реакциялардан айқын көрінді. Сапалық анализді жұқа кабатты хроматография әдісімен жүзеге асырылды. Айқындағыш ретінде фосфорлывольфрамды қышқылы, ал еріткіш ретінде хлороформ-этанол-су (61:32:7) жүйесі қолданылды. УК-жарық (250–366 нм) аппаратына пластинканы салып, өсімдік құрамында сапонин бар екенін анықталды. Сонда өсімдік құрамындағы сапониндер пластинкада бүлдірген түсте байқалды. Қызыл мия экстрактының қозғалғыштығы 54%-ға ал қырықбуынның қозғалғыштығы 57%-ға тең болды.

Жүргізілген жартылай сандық анализ бойынша құрамында сапонині бар қызыл мия мен қырықбуын өсімдіктері көбіктену санына байланысты (қызыл мия - 1500, қырықбуын – 500), төмен көбіктену саны тобына жататыны анықталды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Ескалиева, Б. Қ. Фитопрепараттар және табиғи биологиялық белсенді заттардың химиясы: оқу-әдістемелік нұсқау/ Б.Қ. Ескалиева; аль-Фараби атын. ҚазҰУ. – Алматы: Қазақ ун-ті. 2013. – 93 б.
2. Бурашева, Г. Ш. Табиғи қосылыстар химиясының негіздері: оқу құралы/ Г. Ш. Бурашева, Б. Қ. Ескалиева, А. К. Умбетова: аль-Фараби атындағы ҚазҰУ. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2013. – 302 б.
3. Дергунова, Е.В. Физико-химические методы анализа: спектроскопия и хроматография / Е.В. Дергунова, А.Н. Шипуля, Е.С. Романенко, О.А. Оганесова // Учебное пособие. – Ставрополь: СтГАУ. - 2009. –105с.
4. Аналитическая химия и физико- химические методы анализа. В 2-х т. Т.1: учебник /под ред. А.А.Ищенко.- М.: Академия, 2010.- 352 с.- (Высш. проф. образование. Химические технологии).
5. Харитонов, Ю. Я. Аналитическая химия. Аналитика. В2-х кн. Кн. 2. Количественный анализ. Физико-химические методы анализа: учебник/ Ю. Я. Харитонов. – 3-е изд., испр- М.: Высш. шк., 2005. – 559 с

Г.А. Болатова
АОО «Назарбаев интеллектуальные школа» г. Семей
Научные руководители – Р.Т. Динжуманова, кандидат химических наук,
Г.Т. Исмаилова, учитель химии

ХИМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ШОКОЛАДНЫХ БАТОНЧИКОВ

Шоколадные батончики употребляют все: взрослые и дети, но никто не задумывается о их химическом составе и какое влияние они могут оказать на наш организм. Ежедневно реклама пропагандирует достоинства шоколадных батончиков не просто как очередного средства удовольствия, но и как полноценного пищевого продукта. В то же время серьезной информации о шоколадных батончиках, в частности, например, о химическом составе как не было, так и нет. Детей, в большей степени, привлекает многообразие красиво упакованных пачек, а также активная пропаганда, ежедневно идущая с экранов наших телевизоров.

Целью работы было проведение химического анализа шоколадных батончиков «Twix», «Snickers», «Kit-Kat». Задачами исследования были: анализ химического состава данных шоколадных батончиков, определение присутствия в них вредных для здоровья человека веществ, выработка рекомендации по употреблению данной продукции. В ходе работы были исследованы образцы шоколадных батончиков, пользующиеся спросом у школьников: шоколадный батончик «SNICKERS» с жареным арахисом, карамелью и нугой, покрытый молочным шоколадом; шоколадный батончик «KitKat»; печенье «Twix» с карамелью, покрытое молочным шоколадом.

Настоящим шоколадом являются кондитерские изделия, при изготовлении которого используется только какао-масло и какао тёртое (смесь крупинок какао-бобов в какао-масле), а не продукт на основе какао-порошка и заменителей какао-масла на основе растительных жиров [1-2]. По данным температур плавления изученные шоколадные продукты содержат непредельные растительные жиры. Самое большое содержание непредельных жиров наблюдалось в шоколадных батончиках «Snickers» и «Kit-Kat». Определение присутствия посторонних примесей в шоколадных батончиках проводили с помощью рентгеноспектрального анализа (метод испытания - Daniel Piz, 1969. Joseph I, Goldstein, 1981). Данные испытания свидетельствуют об отсутствии посторонних примесей во всех образцах шоколадной продукции. Проведенные исследования свидетельствуют о том, что во всех образцах батончиков присутствуют белки и углеводы. Данные хроматографического анализа, показали, что шоколадные батончики «Snickers» характеризуются более высоким содержанием витаминов В1 и В2 (ГОСТ 55482-2013, ГОСТ 32307-20133), но в то же время и более высокой дозой мощности гамма-излучения. Определение мощности эквивалентной дозы шоколадных батончиков проводили с помощью дозиметра-радиометра АТОМТЕХ МКС-АТ6130(ГОСТ 26307-84), чем другие исследованные батончики. Установлено, что шоколадные батончики Snickers, Twix и KitKat также содержат вредные пищевые добавки, такие как Е322, Е500, Е951, которые при длительном употреблении могут привести к различным заболеваниям.

По результатам исследований были выработаны рекомендации потребителям шоколадных батончиков:

1. Покупая шоколадную продукцию, в первую очередь обратить внимание на этикетку: на ней должны быть указаны 3 основных компонента – какао тертое, какао-порошок и какао-масло. Если перечислены другие жиры и масла – перед вами не настоящий шоколад.
2. Шоколадное изделие должно быть свежим (белый налет на плитке не всегда свидетельствует о том, что продукт испорчен, причиной может быть повышенная температура).
3. Нужно понять, что без пищевых добавок сегодня не обойтись, поэтому не стоит панически бояться буквы «Е» на этикетках. Но и длинный список Е-добавок должен Вас насторожить.
4. Обращайте внимание на маркировку и срок годности продукта.
5. Если Вы склонны к аллергическим реакциям, исключите из своего рациона продукты, содержащие добавки, вызывающие аллергию.
6. Шоколадные изделия не рекомендуются детям до 3 лет.
7. Употребляйте шоколадные батончики в меру: от 25 до 50 грамм в день.

Список литературы:

1. Химический анализ шоколада. Сивкова Г.А. Международный научный журнал «Символ науки», № 3, 2015.
2. Олейникова А.Я., Магамедов Г.О., Мирошенкова Т.М. Практикум технологии кондитерских изделий. М.: ИКЦ МарТ, 2009.

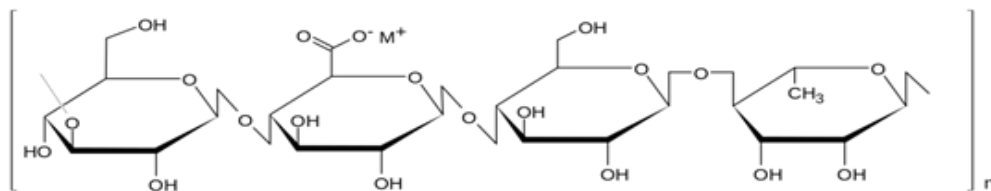
Б.Е. Манекина

Назарбаев Зияткерлік мектебі, Семей қ.
Ғылыми жетекшілер - А.Г.Куанышбекова, химия пәнінің мұғалімі,
Р.Т. Дінжұманова, химия ғылымдарының кандидаты

ТУБЕРКУЛЕЗГЕ ҚАРСЫ ПРЕПАРАТТАРДЫҢ МИКРОКАПСУЛДАУ МҮМКІНДІГІН ЗЕРТТЕУ

Туберкулез өлімге әкелетін 10 себептің бірі болып табылады. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының хабарлауынша, 2015 жылы туберкулезбен ауыратын науқастар саны 10,4 миллионға тең (соның ішінде 1 миллионы балалар) және науқастардың 1,8 миллионы (соның ішінде 170 000 балалар) туберкулездің әсерінен дүниеден өткен. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ассамблеясымен мақұлданған, 2016 – 2035 жылға дейін туберкулезді толық жоюға арналған Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының стратегиясы бойынша, 2015 жылдың салыстырмалы көрсеткіштерін 2030 жылға дейін туберкулезден туындаған өлім санын 90 %-ға, ал туберкулезбен ауыратын науқастар санын 80%-ға төмендету болып келеді [1]. Қазақстан Республикасында да туберкулездің эпидемиялық жағдайы күрт қызуда. Емделу жолдары ұзақ (2-8 айдан 2-3 жылға дейін), қиын және дәрі – дәрмекке төзімді туберкулез түрінің көрсеткіштері жылдан жылға өсуде. Ел басымыз Н.Ә.Назарбаевтың елімізге арналған жолдауында: «*Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері*», туберкулезбен ауыратын азаматтар санын 20% - ға қысқарту үшін туберкулезге қарсы күрестегі барша ақпарат көздерін жинақтап, бір бағытта жұмылдыру қажет. Сонымен, туберкулез ауруына қарсы қолданылатын инновациялық дәрілік түрлерін әзірлеу, алу және енгізу фарминдустрияның ең маңызды міндеттерінің бірі болып келеді.

Өткізілген әдеби шолудың арқасында, микрокапсулдау – инновациялық және ұзақ әсер ететін дәрі – дәрмек жасаудағы ең тиімді жол болып саналады [2-4]. Бұл жұмыста туберкулезді емдеу ұзақтығын қысқарту және аурулардың тұрмыс сапасын арттыру мақсатында туберкулезге қарсы препараттар енгізілген полиэлектролитті микрокапсулалар алынды және олардың қасиеттері зерттелді. Туберкулезге қарсы препараттардан микрокапсулалар алыну барысында полимерлі матрица ретінде 3% биоыдырайтын желлан пайдаланды.

Гельді микрокапсулалар көп қолданылатын ионотропты гель түзу әдісімен алынды. Препараттардың микрокапсулаларға ену тиімділігі зерттелінді. Орташа ену тиімділігі изониазид үшін – 22%, пиразинамид үшін 25%, моксифлоксацин үшін 50% құрайды. Алынған микрокапсулалар полиэлектролитті мультикабаттармен қаптау үшін LbL (Layer by Layer) техникасы қолданылды. Құрғатылған капсулалардың суреттері «JEOL» фирмасының «JSM-6390LV» микроскопы арқылы алынды. Капсулалардың еруін зерттеу нәтижелері бойынша полиэлектролитті микрокапсулдау туберкулезге қарсы препараттардың қатты дәрілік заттар түрінде пероральды қабылдау үшін ұзартылған формасын жасауға болатынын көрсетті. Шығарылған ұзақ мерзімді формалар терапиялық

концентрацияны ұзақ уақыт қолдауының арқасында дәрі – дәрмекті тұтынуды азайтуға және препараттардың кері әсерін төмендетуге мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Ежегодный отчет ВОЗ, 2014-15 гг.
2. Государственная Фармакопея Республики Казахстан: в 2 т. Алматы: Изд. Дом «Жибекжолы», 2009.-2 т. -804с.
3. Пат.24185885 Российская Федерация, Лекарственное средство пролонгированного действия для лечения резистентных форм туберкулеза на основе рифампицина/ Северин Е.С., Ерохин В.В., Демихова О.В., Барсегян Г.Г., Зыкова И.Е.;
4. Pavlukhina S., Sukhishvili S. Polymer assemblies for controlled delivery of bioactive molecules from surfaces // Adv Drug Deliv Rev. -2011.-V.63.-P.822-836.

**СЕКЦИЯ № 3: ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
(ФИЛОСОФИЯ, САЯСАТТАНУ, ҚҰҚЫҚТАНУ)**

**СЕКЦИЯ: ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ
(ФИЛОСОФИЯ, ПОЛИТОЛОГИЯ, ЮРИСПРУДЕНЦИЯ)**

А.Қ. Сепбосынова

«Пригород жалпы орта білім беретін мектебі» КММ, Семей қаласы
Ғылыми жетекші – К.М.Хасенов, тарих пән мұғалімі

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТЕРРОРИЗМ ЖӘНЕ ЭКСТРЕМИЗМ МӘСЕЛЕСІ

Қазақстан Республикасының Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы: Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында басым міндеттердің ішінде радикализмнің, экстремизмнің және терроризмнің барлық түрлері мен көріністеріне қарсы іс-қимыл айқындалған. Бұл ретте қоғамда, ең алдымен, жастар ортасында діни экстремизмнің алдын алуды күшейту қажеттілігіне, сондай-ақ конфессияаралық бейбітшілік пен келісім орнаған, діншілдер мен атеистік көзқарасты ұстанған азаматтардың да құқықтары сақталатын және құрметтелетін зайырлы мемлекет – Қазақстан Республикасының дәстүрлері мен мәдени құндылықтарына сәйкес тұрғындарда діни сананың қалыптасуына ерекше назар аударылады.

Экстремизм (extremus) – латын тілінен тура аударғанда соңғы, шеткі деген мағынаны білдіреді. Ал, саяси мағынасы экстремизм – бұл шектен шыққан көзқарас пен іс-әрекетімен ерекшеленетін күрделі әлеуметтік феномен[1].Ғылыми түсінік ретінде «экстремизм» терминін ХХ ғасырдың басында алғашқылардың бірі болып француз заңгері М. Лерой қолданды. Ол сол кезде саяси аренада күші болған экстремистік саяси күштердің мысалы ретінде большевиктердің «қызыл экстремизмін» және монархистердің «ақ экстремизмін» атап көрсетті [2].Экстремизмнің ең қауіпті формасы – терроризм. Терроризм – экстремизмдегі экстремизм. Ол жүйелі түрде зорлық, қорқыту мен үркітуді қолдануға негізделген саясат болып табылады. Мысалы, Л.М. Дробина мен Э.А. Папиннің зерттеуінде «экстремизм» және «терроризм» түсініктерінің өзара қатынасы келесі түрде көрсетілген: «терроризм саяси экстремизмнің ең шектен шыққан түрдегі зорлық арқылы көрінетін бір формасы».Дінді жамылған экстремистік және террористік идеологияның таралу процесі соңғы уақытта іс жүзінде бүкіл әлемде ауқымды сипатқа ие болып отыр. Қазақстан әлемдегі сыртқы саяси ахуалдың өзгеруіне байланысты өзінің геосаяси жағдайына қарай, Орталық Азия өңіріне географиялық жағынан жақын Таяу және Орта Шығыс елдеріндегі тұрақсыздыққа орай халықаралық терроризмге қарсы күрестің негізгі бағыттарының бірінде қалып отыр [3]. Осыған байланысты Қазақстан Республикасы терроризм қатерінен қоғам қауіпсіздігін қамтамасыз ету шараларының жүйесін әзірледі, оның тиімділігі біртіндеп арттырылып жатыр. Конфессияаралық және этносаралық келісім мен жастар мүддесін қорғауды, мемлекеттің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ететін мемлекеттік саясат жүзеге асырылуда.

Елбасы 2013 жылғы 18 сәуірде басқа шаралардың қатарында этносаралық тағаттылық пен қоғамдық келісімнің қазақстандық үлгісін жетілдіруге бағытталған іс-шараларды қамтитын Қазақстан халқы Ассамблеясының (2020 жылға дейінгі) даму тұжырымдамасын бекітті.

Қазақстан терроризмге қарсы күрес саласындағы негізге алынатын барлық халықаралық әмбебап актілердің қатысушысы болып табылады. Арнаулы мемлекеттік қызметтер мен құқық қорғау органдары Біріккен Ұлттар Ұйымы Қауіпсіздік Кеңесінің Контртеррористік Комитетімен, Еуропадағы Қауіпсіздік және ынтымақтастық жөніндегі ұйымның Терроризмге қарсы бөлімшесімен, Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының Терроризмге қарсы орталығымен, Шанхай ынтымақтастық ұйымы және Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымының Өңірлік терроризмге қарсы құрылымымен белсенді түрде өзара іс-қимыл жасайды. Аталған құрылымдардың бүлдіру әрекетінің нәтижесінде Қазақстан іс жүзінде өз аумағында терроризм актілерінің жасалуына душар болып отыр. Елдің батысы мен оңтүстігіндегі қайғылы оқиғалар проблеманың өткірлігін көрсетті. Бұл ретте, аталған терроризм актілері негізінен құқық қорғау және арнаулы мемлекеттік органдардың қызметкерлеріне қарсы бағытталған болатын. Осы тұрғыда діни экстремизм мен терроризм жақтастары санының Қазақстан азаматтары қатары есебінен өсу серпінін айтпай кетпеске болмайды. Статистикалық деректерге сәйкес 2008 жылдан 2016 жылға дейін террористік қылмыстары үшін сотталған адам саны 27-ден 171-ге дейін, ал экстремистік қылмыс үшін сотталғандардың саны - 56-дан 168-ге дейін өсті. Ислами идеяларды өркениеттік тұрғыда қабылдап, оларды еліміздің әлеуметтік-экономикалық даму жолында қолдана білсек, біздің қоғамдағы біраз мәселелер шешімін табар еді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. 4-е изд. доп. М., 2003. – 908 с.
2. Макаров Н.Е. Понятие и идеология экстремизма в современных усл. // Закон и армия, 2005, № 11.
3. Дробижеева Л.М., Паин Э.А. Социальные предпосылки распространения экстремизма и терроризма // Социальные и психологические проблемы борьбы с международным терроризмом. М., 2002. С. 40.

А.К. Жунусова

«Пригород жалпы орта білім беретін мектебі» КММ, Семей қаласы.
Ғылыми жетекші – К.М.Хасенов, тарих пән мұғалімі

САЯСИ ПАРТИЯЛАР ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ СУБЪЕКТ РЕТІНДЕ

Біздің мұратымыз «демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет» құру екені еліміздің конституциясында айқын көрсетілген. Ал демократиялық саяси жүйе мен құқықтық мемлекеттің қалыптасуының алғы шарты - азаматтық қоғамның қалыптасуы болып табылады. Сондықтан осы азаматтық қоғамды қалыптастырудағы саяси партиялар рөлін зерттеу өзекті де маңызды. Батыс елдерінде азаматтық қоғамның қалыптасу үрдісі бірнеше жүз жылдықтар бойында жүрді, және де тек дамыған азаматтық қоғам негізінде Батыс Еуропада, АҚШ-та, Канадада, Жапонияда және бірқатар басқа елдерде екінші дүние жүзілік соғыстан кейін белгілі бір деңгейде құқықтық мемлекет қалыптасты[1].

Қазақстан, Батыстың тәжірибесін пайдалана отырып, негізінде адамның экономикалық, саяси және рухани салалардағы бостандығы жатқан азаматтық қоғамның қалыптасу жолын әлдеқайда тез басып өтуде тарихи мүмкіндікке ие болып отыр. Азаматтық қоғамның мемлекет пен саясаттың демократиялық тұжырымдамасы аясындағы заманауи түсінігі, азаматтардың кәсіби саясаткер болмай тұра, мүдделерін қорғап отырған әлеуметтік топтардың мұқтаждықтарын қанағаттандыруға қол жеткізу мақсатында мемлекеттік билікке ұйымдасқан және белсене түрде ықпал ететін ассоциацияларын - тұтынушылардың, фермерлердің, кәсіпкерлердің немесе басқа да топтардың мемлекетке тәуелсіз және ерікті жиынтығын білдіреді.

Азаматтық қоғамның қалыптасуындағы мемлекеттің рөлі туралы мәселені қарай отырып, мемлекеттің қоғамдық істерді тиімді түрде басқара алу мәселесі демократия туралы көптеген ғылыми пікірталастардың орталық тақырыбы болып табылатындығын атап өту керек.

Осы орайда, мемлекеттің қоғам үстінен ұзақ уақыт үстемдік ету дәстүріне, өзгерудің қиындығына және азаматтық қоғам институттарының әлсіздігіне қарамастан, біздің мемлекетке дегенмен де өзінің

негізгі рөлі – түрлі қоғамдық таптар, топтар мен қабаттардың арасындағы әлеуметтік және экономикалық қатынастары саласындағы «ойын ережелерінің» жасаушысы және оның сақталуын қадағалаушы төреші болу негізгі рөліне иелік ету талпынысын да жоққа шығаруға болмайды[2].

Мемлекет пен қоғам арасындағы өзара әрекеттестік арналарының бірі ретінде қиындықпен болса да, көппартиялы саяси жүйенің қалыптасу үдерісі алға қарай жылжып келеді. Қазақстан саяси салада бостандыққа қол жеткізгеннен кейін ондаған саяси партиялар пайда болғанына куәміз. Олардың көпшілігі жетілмеген, қоғамда терең тамыр жая алмаған күйінде қалып келеді. Және олар өз қоғамының нақты әлеуметтік мүдделерін білдірудің орнына батыс елдерінің саяси құрылымдарына ұқсап бағуға тырысуда.

Осы орайда, еліміздегі азаматтық қоғамды қалыптастырудағы саяси партиялар орны жәйінде елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2008 жылғы Қазақстан халқына жолдауында: «Партиялық механизмді нығайту қазіргі заманғы азаматтық қоғамның қалыптасуына, халықты қоғамдық үдерістерге кеңінен тартуға жағдай жасайтын болады» дегені тақырып өзектілігін арттыра түседі.

Біздің ойымызша, ең маңыздысы, азаматтық қоғам өз мүшелерінің сана-сезімдерінің оянуына жол ашады. Сондықтан азаматтық қоғам – адамның өзін-өзі жүзеге асыруындағы ең «үздік» құралдардың бірі[3].

Сонымен қатар, ел Конституциясына 2007 жылы сәуір айында енгізілген өзгерістер Парламент пен саяси партиялардың, азаматтық қоғам институттарының рөлін арттыра түсуде. Осы тұрғыдан алғанда, зерттеу тақырыбы саяси уақыт талабынан, тәжірибедегі қажеттіліктен туындап отыр. Қазақстан Республикасы Президентінің билік тармақтары арасында өкілеттіктерді қайта бөлу мәселелері жөніндегі Үндеуі уақыт талабымен үндес жатыр. «Алдымен – экономика, содан кейін саясат» деген ұстанымы арқылы 25 жылдың ішінде Қазақстанды әлемнің бәсекеге қабілетті озық 50 елінің қатарына қосқан Нұрсұлтан Назарбаевтың әр шешімі табысқа бастары хақ. Осы билік тармағындағы өзгерістер жүзеге асқанда, саяси партиялардың беделі мен жауапкершілігі асатыны айдан анық.

Қолданылға әдебиеттер:

1. Нұрымбетова Г.Р. Қазақстан халқының саяси қатысуы: сипаты мен жолдары. – А., 2005. 272 бет.
2. Мұсатаев С.Ш. Қазақ. азаматтық қоғам: қазіргі жағдайы мен келешегі. – Алматы, 2007. – 239 б.
3. Иманбекова Б.И. Партиялар, партиялық жүйе тарихы және қазіргі кезең: Оқу құралы. – Алматы

Б.С. Нурпейсова

Семей қаласының № 37 гимназиясы.

Ғылыми жетекшісі – Қ.А. Оразалин, тарих және құқық пәні мұғалімі

ҚАЗАҚСТАНДА ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ ДІНИ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Еліміздің ертеңі, мемлекетіміздің жарқын болашағы білімді де білікті, алғыр әрі жалынды жастар қолында екені даусыз. Қай заманда да қоғамның негізгі қозғаушы күші-кейінгі ұрпақ. Бүгінгі жас тәуелсіз еліміздің іргесін нығайту жолында жас ұрпақты заман көшіне сай қалыптастыру, рухани және адами қасиеттерді орнықтыру басты мәселелердің бірі болып отыр.

Ұрпақ үшін мәнді тәрбие-ұлттық тұрғыдағы тәрбие үлгісі болып табылады. Бүгін жұртшылық арасында діннің беделі артуда, діни нанымдар мен діни бірлестіктер саны өсуде. Біз мұндай конфессиялық сан алуандылығымен ерекшеленетін әлемдегі санаулы елдің біріміз. Бірақ бүгінгі таңда алыс-жақын мемлекеттердегіт лаңкестік оқиғалар мен діни экстримизмнің көріністері, жастарымыздың өзге дінге оту көріністері мен эктирмистік парақшалардың көптеп таратылуы жап-жақын назарм аударуды қажет ететін мәселеге айналып отыр. Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан 2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты атты Қазақстан халқына арналған жолдауында: «Бүгінде біздің халқымыз үшін дәстүрлі емес діни және жалған діни ағымдар мәселесі өткір тұр», деп атап өткен болатын. Біздің зерттеу атап өткен болатын. Біздің зерттеу жұмысымыз жасөспірімдердің діни қауіпсіздігін қамтамасыз ету тақырыбына арналады. Бұл тақырып өзекті, себебі: елімізге қаптап келіп, қоғамдық ұйымдар ретінде тіркеліп алып «компьютер, ағылшын тілін үйретеміз» іспетті; түрлі

алдау-арбау, қулық сұмдықтармен жасөспірімдерді өз қатарына тартып жатқан миссионерлер де бар. Қазақстандағы діни пансионаттар мен медреселердегі діни тәлім-тәрбиелерде бүгінгі таңда көп күмән туғызады. Бір мысал келтіретін болсақ негізгі қауіпті құбылыс «уаххатилік» ағымның артынан еріп кетушілердің саны көбейіп «сәләфи» ағымын кеңінен насихатталуы көңілге үлкен қорқыныш ұялатады. 2007 жылы еліміздегі жастардың 15% осы ағымға ере бастаған. 2014-2015 жылдары бұл көрсеткіш 30% жеткен, оның ішінде 75% 13-15 жас аралығындағы жасөспірімдер мен жастар. Дәлел келтіретін болсақ: Шымкент қыздар пансионатында 8-15 жастағы қыздардың арасында исламдық фанатизмге тәрбиелеу жұмыстары жүргізілген. Ал оны тоқтатын құқық тетіктері болмай шыққан. Ал 2014 жылы « Таблиғи Жамат» ағымның мүшелері ислам атын жамылып жасөспірімдерді алдап өз қатарларына шақыру әрекеттері әшкереленді. Олар 16-17 жастағы жасөспірімдерді Пакистанға, Бангладешқа тегін оқуға жібереміз деп үгіт – насихаттарын жүргізген. Өкінішке орай ағым мүшелері ешқандай құқықтық жазаға тартылмады. Бұл оқиғадан жасөспірімдердің діни қауіпсіздігін сақтау қаншалықты өзекті екенін көреміз. Жалпы өркениетте 60 елде дінбұзарлыққа тыйым салынған, 40 елде дінбұзарлық шектелген. Семей қаласында әртүрлі діни ағымдар мен қозғалыстар заң бұзушылыққа баратын көрінеді. Біздің сұрауымыз бойынша прокуратура бөлімі 2016 жылы орын алған заң бұзушылықтар туралы мәлімет береді. Бұл мәліметтерге жүгінетін болсақ 2015 жылы Семейде бірнеше заң бұзушылық болып, 6 адам әкімшілік жауапкершілікке тартылған екен. Ислам атын жамылған "Да Гуатшылар" ұйымы мен Елемесова көшесінде орын тепкен Евангалистік-Христиандық баптистер ағым ешқандай да тіркеусіз, яғни заңсыз миссионерлік қызметтермен айналысқандары үшін жауапқа тартылған. Ал Ислам Пакистан Республикасының азаматтары Хан Мұхамед Джалис, Мұхаммед Юнис, Мұхаммед Сабир Семей қаласына "Қазақстан нарығын зерттеуге келдік" деген сылтауратып, іс-жүзінде рұқсатсыз дәстүрлі емес діндерді насихаттағаны үшін жауапқа тартылып, өз елдеріне қайтарылған. Көріп отырғанымыздай дінбұзақылық бізде де баршылық. Семей қаласында бүгінгі таңда дәстүрлі діни орталықтармен қатар 40 діни ұйымдар арнайы тіркелген екен. Деректерге сүйенетін болсақ 10 бірлестік Ислам бағытандағы ұйымдар, оның 5 қалада, ал қалған 5 қала шетіндегі ауылдарда екен. Қалған 30 христиандық, евангалия, лютеран, йегова, благодать сияқты ұйымдар сонымен қатар қалада арнайы тіркелмеген көптеген діни ағымдар мен ұйымдар бар. Сондықтан да менің зерттеу жұмысымыздың мақсаты: Көп конфессиялық қоғамдағы жасөспірімдердің діни қауіпсіздігін қамтамасыз етудің құқықтық мәні мен маңызын ашып көрсету. Діни қауіпсіздікті қамтамасыз ету іс-шараларының заңдылықтары мен практикасын әрі қарай жетілдіру бойынша ұсыныстар жасау. Зерттеу жұмысымыздың міндеттері:

- Қазақстан Республикасының дін саясатының әлеуметтік-құқықтық сипаттамасына шолу жасау;
- Қазақстанда жасөспірімдердің ар-ождан бостандығын жүзеге асыру негіздеріне тоқталу;
- Көп конфессиялық қоғамда жасөспірімдердің діни қауіпсіздігінің сақталуы жағдайын зерделеу;
- Жасөспірімдер арасында сауалнама өткізу нәтижелерін саралау;
- Діни экстремизмнің пайда болуының алдын алуға бағытталған іс-шараларға ұсыныстар жасау;

А. Ибраева

«Бақыршық орта мектебі» КММ, ШҚО, Жарма ауданы, Әуезов кенті
Ғылыми жетекшісі – Солумбаева А.М

АЛАШ БАҒДАРЛАМАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН КОНСТИТУЦИЯСЫ

Еліміз тәуелсіздігін алып, жеке демократиялық, құқықтық мемлекет ретінде дамып келе жатқанына биыл 25 жыл толып отыр. Өзінің ұлттық тарихын жете біліп, бағаламаған халық ешқашанда дамудың дұрыс жолына түсе алмайды. Сондықтан бүгінгі күні біздің тәуелсіз мемлекетіміздің құрылуының сара жолын салып берген Алаш Орда қайраткерлерінің озық ойлары біз үшін табылмайтын мол қазына болып табылады. XX ғасырдың басындағы қалыптасқан қазақ зиялы қауым өкілдерінің өмірі мен қазақ қоғамын дамытуға қосқан үлесі кейінгі ұрпаққа үлкен өнеге. Алаш қайраткерлері қазақ елін тәуелсіздікке жеткізу жолында құрбан болды. Бірақ артында осы кезге дейін маңыздылығын жоймаған өте құнды Алаш

партиясының бағдарламасын қалтырып кетті. Алаш партиясы мен Алашорда өкіметі бағдарламасы белгілі дәрежеде қазақ жұртына большевиктер ұсынған кеңестік даму жолымен бір мезгілде өмірге келген балама өркендеу жолы болатын. Сол тарихи кезеңде қазақ қоғамын терең дағдарыстан өркендетті даму жолына шығару үшін, тарихи тәжірибе көрсетіп бергендей большевиктер ұсынған бағдарламаға қарағанда Алаш қайраткерлері ұсынған жол анағұрлым тиімді еді. Өйткені Алаш зиялылары ұсынған балама жол қазақ елінің сан ғасырлық даму тәжірибесін, салт-дәстүрін революциялық әдіспен өзгертуде емес, қайта оларды эволюциялық жолмен басқа өркендетті елдердің өмір тәжірибесін ескере отырып одан әрі жетілдіре түсуді көздеді.

Алаш партиясы бағдарламасының тарихи маңызы зор екенін біз осы күні көріп отырмыз. Бағдарламаның бөлімдеріне талдау жасасак:

I. Мемлекеттік қалпы. Мұнда Ресейдің демократиялық, федеративтік республика болып құрылуын қарастырады.

«Демократия-халық билігі деген мағынаны білдіреді. Ал, «Федерация» мағынасына жалпы сипаттама берсек, әр мемлекеттің іргесі бөлек, ынтымағы бір болды. Әр мемлекет өз билігін өзі тәуелсіз жүргізеді. Осы бапқа қарасак, Алаш қайраткерлері құғынға ұшырап құрбан болмағанда, сол кездің өзінде тәуелсіз, демократиялық мемлекет құруы мүмкін еді. Олардың асқақ мұраттары қазіргі кезде іске асып отыр. Мысалы, біздің Конституция бойынша адам құқығын шектеу халықаралық және еуропалық стандарттарға сәйкестендірілген. «Адам мен азамат құқығына және бостандығына тек қана заң шеңберінде, конституциялық құрылысты қорғау, қоғамдық тыныштықты сақтау мақсатында, адам құқығы мен бостандығына қауіп төнген жадайда ғана шектеу қойылуы мүмкін. Демократиялық мемлекеттердің конституциясы оның орнықтылығымен, тұрақтылығымен және өміршеңдігімен бағаланатынын айтуға болады. Осындағы тең, іргесі бөлек және өз тізгіні өзінде дегенде бағдарлама авторлары тәуелсіз мемлекетті мензеп отыр. Ал тәуелсіздік сол елдің байырғы тұрғын халқының ұлттық мүддесіне қатысты екені белгілі. Осы бөлімнің қазіргі кездегі өзектілігі күмән тудырмайды.

II. Жергілікті бостандық. Қазақ жүрген облыстардың бәрі байланып, өз тізгіні өзінде болып, Ресей федерациясының бір ағзасы болу. Реті келсе, қазақ автономиясы сыбайлас жұрттармен әзірге бірлес болу, реті келсе бірден-ақ өз алдына жеке болу

Қазақстанның тәуелсіздігі Қазақ елінің, қазақ жұртының ғана бостандығы емес, осы жердің иесімен бірге өмір сүріп отырған 100-ден астам этностардың да бостандығы. Қазақстан территориясында унитарлы мемлекет ретінде бір Конституция, заң шығарудың біртекті жүйесі, бір азаматтылық орын алған. Қазақстан Республикасының құрамдас бөліктері (облыстары) өзіндік мемлекеттік егемендікке ие емес. Қазақстан Республикасында біртекті қарулы күштер өзінің мемлекеттік нышандары бар. Республикалық әкімшілік территориялық құрылымы, оның астанасының беделі мен орналасуы арнайы заңдармен анықталады. Мемлекеттік тәртіп кең мағынада барлық мемлекет өмірінің әдістерімен, формаларымен тығыз байланыста болады. Өйткені, тәуелсіздіктен кейін еліміздегі ұлыстар өз халқының мәдениетін, әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін, тілін түлетіп, тарихын тануға, өз дініне оралуына, сену еркіндігіне ие болды.

III. Негізгі. Құқық. Россия республикасында дінге, қанға қарамай, еркек-әйел демей адам баласы тең болу. Жиналыс жасауға, қауым ашуға жария сөйлеуге, газет шығаруға, кітап бастыруға еркіншілік: хұқмет қызметкерлері, иесінен рұқсатсыз һәм кім табалдырығын аттаушылық, сот сұрамай, билік айтылмай, тұтқын қылмаушылық, қылмысты болған адам судья бар жерде 24-сағат ішінде, судьясыз жерде бір жетіден қалмай судьяға тапсырылып жабу. Кісі хатын ашқанға айып, оқығанға жаза болу. Бұдан бағдарламаны жазған адамдардың құқықтық білімдерінің жоғары деңгейде болғанын көреміз. Сонымен қатар әділеттілікке негізделіп, барлық ұлттардың мүдделерін тең ескеруі мықты талдау. Біздің республикамыздың да құқықтық мемлекет ретінде қалыптасуы осы ұлт көсемдерінің озық ойларынан туындағаны сөзсіз. Дербестік жолға түскен Қазақстан құқықтық мемлекет идеясын бірден қабылдады.. Конституцияның 1-бабы Қазақстан Республикасының құқықтық мемлекетті бекіту жолына түскенін, мемлекет құру жолына түскенін білдіреді. Қазақстан халқы алдына жоғарғы мақсат қойды – құқықтық мемлекет құру. Міне Алаш арыстарының құқықтық нормалары қазіргі кездегі тәуелсіз еліміздің заң жүйесінде өзінің орнын нақты тауып отыр деп айтуға болады. Біздің конституциямыз өз бастауын осы Алаш бағдарламасынан алғанын байқауға болады.

Келесі: IV. Дін ісі. Дін ісі мемлекет ісінен бөлек болады. Дін біткенге тең құқық. Дін жоюға ерік. Кіру-шығу жағына бостандық. Муфтилік қазақта өз алдына болады. Неке, талақ, жаназа, балаға ат қою

сияқты істер молдада болу, жесір дауы сотта қаралады. Бұдан Алаш қайраткерлерінің сол кездің өзінде қазақ жерін мекендеген өзге дін өкілдеріне құрметпен қарағаны көрінеді. Ал қазір біздің мемлекетіміз зайырлы мемлекет. Жесір дауын сотта қарауы да әділеттілікке жатады. Қазіргі кездеде жаназаны жергілікті жерлердегі молдалар шығарады. Ал дін ісіне келетін болсақ, Алаш қайраткерлерінің дінге байланысты ұстанымдары Қазақстанның зайырлы мемлекет ретінде қалыптасуынан көрініс табады.

Еліміздегі дәстүрлі исламның бірден-бір мойындалған құрылымы - Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы. Діни қатынастарды реттейтін жақында қабылданған заңда мемлекет халқымыздың рухани өмірінде исламның ханафи бағытының орны мен ролін мойындайтыны атап көрсетілді. Бұл өте дұрыс. Қазақстан - зайырлы мемлекет. Сондықтан біздің дін саласындағы саясатымыз конфессияаралық татулық пен толеранттылықты нығайтуға бағытталған.

Келесі: V. Билік және сот. Әр жұртқа билік пен сот тұрмыс ыңғайына қарай болуы. Би және судья жергілікті жұрттың тілін білу керек. Аралас жерде соттың тергеу-тексеруі мен үкімі жергілікті жұрттың тілін білу керек. Аралас жерде соттың тергеуі – тексеруі мен үкімі жергілікті жұрттың қай көбінің тілінде айтылуы. Би мен судья орнынан тергеусіз түспеу. Билік және сот жүзінде жұрт біткен тең болады; құдайдан соңғы күшті би мен судья болып, кімде болса, олардың үкіметіне мойын ұсынады. Айтылған үкім тез орнына келуі керек. Зор жазалы қылмыстар присяжный сотпен қаралады. Қазақ көп жерде сот тілі қазақ тілі болады. Присяжный қазақтан алады. Қырдағы ауыл, болыс ішінде билік пен сот жұрт қалаған ереже жолымен атқарылады. Міне бұл ұсыныстарда қазіргі Қазақстан Республикасының сот жүйесінде жүзеге асырылып отыр.

Негізінен Қазақстан Республикасындағы сот құрылысы мен судьялар мәртебесі, сондай-ақ сот төрелігін іске асыру тәртібі Қазақстан Республикасының Конституциясымен, осы Конституциялық заңмен және басқа да заң актілерімен белгіленеді. Бағдарламада Би мен судья орнынан тергеусіз түспеу керек деп көрсетіледі. Қазіргі кезде билер болмағымен судьялардың құқықтары заңмен қорғалған. Судьяны, қылмыс үстінде ұсталған немесе ауыр қылмыс жасаған жағдайларды қоспағанда, тұтқынға алуға, күштеп әкелуге, оған сот тәртібімен белгіленетін әкімшілік жазалау шараларын қолдануға, Жоғары Сот Кеңесінің қорытындысына негізделген Қазақстан Республикасы Президентінің келісімінсіз, ал Конституцияның 55-бабының 3) тармақшасында белгіленген жағдайда, Қазақстан Республикасы Парламенті Сенатының келісімінсіз оны қылмыстық жауапқа тартуға болмайды. Судьяға тиіспеушілік оның жеке басына, меншігіне, ол тұратын тұрғын үй және қызметтік үй-жайларға, ол пайдаланатын жеке және қызметтік көлік құралдарына, оған тиесілі құжаттарға, бағажына және өзге де мүліктеріне тиіспеушілікті қамтиды.

Ал, бағдарламадағы ауыр жазалы қылмыстар присяжный сотпен қаралады деген ұсыныстарда қазіргі кезде алқа билердің ауыр қылмысты істерді қарауда сотқа қатысуымен дәлме-дәл келіп отыр. Елімізде алқаби-лердің қатысуымен қылмыстық сот ісін жүргізуді енгізу мақсатында 2006 жылдың 16 қаңтарында «Алқабилер тура-лы» Заң қабылданған еді. Бірақ бағдарламадағы өзгешелік присяжный қазақтан алады делінген. Қазір бізде алқа билерді әр ұлттың өкілінен ала береді, бірақ ол мемлекеттік тілді білуі тиіс. Өйткені менде алқа би ретінде сот істеріне қатысып, онда алқа билерге қойылатын талаптармен жақсы таныс болдым. Бұл әрине сот істерінің әділ жүруіне септігін тигізеді.

VI. Ел қорғау. Ел қорғау үшін әскер осы күнгі түрде ұсталмауы тиіс. Әскерлік жасына жеткен жастар жерінде үйретіліп, жерінде қызмет ету керек. Әскер табына бөлгенде туысқан табына қарай бөлу. Әскерлік міндеттерін қазақ атты милиция түрінде атқару.

Бағдарламаның бұл бөлімінде қазіргі кезде өзекті болып отыр. Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін біздің әскери қорғаныс ісінде жаңа сатыға көтерілді. Әскери қауіпсіздік жүйесін құрудағы шешуші құқықтық акт - «Қазақстан Республикасының Қарулы күштерін құру туралы» Президенттің 1992 жылғы 7 мамырдағы Қаулысы болды. Бұл құжатта Қазақстан аймағында орналасқан Қарулы Күштер және оның мүліктері республикасының юрисдикциясына өтетіні айтылған. Алғашқы күннен бастап ақ Жоғарғы Бас Қолбасшы еліміздің әскери әлеуетін нығайтуға ғана емес, сонымен бірге басқа мемлекеттермен бірлесіп ұжымдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі шешімдер қабылдады. Президент ұлттық әскери ғылыми базаны дайындау және дамыту үшін әскери мамандарды дайындау мәселесіне барынша назар аударды. Қарулы Күштерді білікті мамандармен қамтамасыз ететін жоғарғы әскери оқу орындары ашылды. Қазақстан Республикасы Қарулы Күштері толықтыру жүйесінің жауынгерлік дайындығын жоғарылату және жетілдіру мақсатында 2004 жылдан бастап келісім-шарт бойынша әскери

қызметкерлерді қабылдау артты. Әскери дайындық интенсивтілігі өсті. «Қазақстан Республикасын қорғау-оның әрбір азаматының қасиетті парызы және міндеті болып табылады.

VII. Салық мәселесі. Салық мал-ауқат, табысқа қарай, байға-байша, кедейге-кедейше әділ жолмен таратылуы керек.

Бағдарламаның бұл бөлімінде -салық мал-ауқат, табысқа қарай, байға-байша, кедейге-кедейше әділ жолмен таратылуы керек делінген. Қазіргі кезде елімізде 2013 жылы қарашада қабылданған салық кодексі бойынша зәулім үйлері бар, үлкен машиналары бар адамдар көбірек салық төлейтін болды. Бірақ бұл мәселе 2014 жылдан бастап сатып алынған машиналардан жиналады деп қайтадан өзгертілді. Бұл жерденде ортақ ұқсастықтарды байқауға болады.

IX. Ғылым-білім үйрету. Оқу ордаларының есігі кімге де болса ашық және ақылсыз болады. Жұртқа жалпы оқу жайылуы. Бастауыш мектептерде ана тілінде оқуы; қазақ өз тілінде орта мектеп, университет ашуы; оқу жолы өз алдына автономия түрінде болуы; үкімет оқу ісіне кіріспеу; мұғалімдер, профессорлар өзара сайлау мен қойылуы, ел ішінде кітапханалар ашылуы керек.

Бағдарламадағы көрсетілген талаптар қазіргі кезде толығымен іске асырылып отыр. Осының ішіндегі оқу жолы өз алдына автономия түрінде болуы керек деген жолға келсек, бұл мәселеде жақында еліміздегі білім беру саласында көрініс табатын болады. Үкімет отырысындағы Білім және ғылым министрлігінің баяндамасында жоғары оқу орындарына дербестік беруді көздейтін автономия туралы хабарланды. Автономдық мәртебесін алған жоғары оқу орны білім беру сапасы үшін, өз студенттерінің жұмыспен толық қамтамасыз етілуі үшін жауапкершілік көтереді. ҚР Білім және ғылым министрлігінің жоспарына сәйкес, жеке даму бағдарламасын әзірлеп, басқарудың алқалық түрін енгізген, Қамқоршылық кеңес құра алған және жемқорлыққа қарсы шаралар қабылдай алатын жоғары оқу орындарына ғана автономия беріледі. Бұл ретте, мемлекет тарапынан бақылау мен қолдау, қаржыландыру сақталады. Жергілікті атқарушы органдар, бизнес пен қоғам жоғары оқу орнын басқаруға қатысады. Бұл жоғары оқу орындарының ашықтығын көтеріп, қоғамдық бақылауды қамтамасыз етеді, сондай-ақ үздік әлемдік тәжірибеге сәйкес, жоғары білім беру саласына инвестициялар тарту үшін тиімді шарттар қалыптастырады.

X. Жер мәселесі. Төтенше жиналыс негізгі заң жасағанда жер сыбағасы алдымен жергілікті жұртқа берілсін деуі; қазақ жер сыбағасын отырған жерлерден алып орналасқанша, қазақ жеріне ауған мұжық келмеуі, бұрын алынған жерлердің мұжық отырмағандары қазаққа қайтуы; қазаққа тиетін жер сыбағасын жергілікті комитеттер кесуі, сыбаға өлшеу – норма жерлердің топырағы мен шаруалық түріне қарай жасалуы; сыбағадан артылған жер земство қолында болуы тиіс; Артық тұрған жерден ел өскенде ауық-ауық сыбаға кесіліп берілуі. Түркістанда жермен бірге су сыбағасы да кесілуі жерді қазақ үйі басына иленбей ауыл-аймақ туысқан табына меншіктеп алу, өзара әділдік жолымен пайдалануы керек. Жер заңында жер сату деген болмау, әркім өзі пайдалануы керек. Пайдасынан артық жер сатылмай, земствоға алыну. Жердің кені, астығы, байлығы қазынаныкі болып, билігі земство қолында болу. Аса зор ағаш, өзендер мемлекеттік болып, аз ағаш және көл байлықтары земство мүлкіне саналуы керек.

Міне, осы Алаш партиясының тарихи бағдарламасының мәтіні осылай еді. Көлемі жағынан шағын, мазмұны жағынан терең осы бағдарлама жобасы. Қазақстан Республикасының Президенті, Ұлт Көшбасшысы, Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев бұл бағдарлама жайында «Алаш партиясының жетекшілері ұсынған көптеген қағидалар күні бүгінге дейін өз маңызын сақтап отыр. Сондықтан да олардың ұлттық бағдарламасы сол тұста өлкеде тұрған барша халықтың бас біріктіруіне жағдай туғызды. Бір сөзбен айтқанда, олар елді өркендетудің демократиялық жолын ұсынды. Алаш қайраткерлерінің озық ойларын қазіргі демократиялық қоғамда тиімді қолдана білсек, біздің еліміз дамыған мемлекеттердің қатарына көтерілері сөзсіз.

Қолданылған әдебиеттер:

1. «Қазақ» газеті//21 қараша, 1917.
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы.-Алматы.,1995
3. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы.- А.:Санат, 1995 .-3 б.
4. Құл-Мұхаммед М. Алаш-бағдарламасы. А:Атамұра, 2000.-8 б.
5. Қасым Токтаров // Алаш қайраткерлерінің ұстанған Ата Заңы, www.bnews.kz

СЕКЦИЯ № 4: ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ

СЕКЦИЯ: ИСТОРИЯ КАЗАХСТАНА

А.А. Рапилбекова

«Бақыршық орта мектебі» КММ, ШҚО, Жарма ауданы, Әуезов кенті
Ғылыми жетекшісі – А.М. Солумбаева, тарих пәні мұғалімі

АЛАШ ОРДАШЫЛАРДЫҢ ТІЛ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

*«Алаш» туы астында
Қуә болсын Арымыз!
Көркейтуге Алашты
Құрбандық біздің жанымыз!
Жасасын, Алаш, жасасын
Сұлтанмахмұт Торайғыров*

Ұлттың ұлық мұраты – тәуелсіздіктің таңы атқалы бері ел тарихына ерен еңбек еткен, жұртын өрге тартқан тарихи тұлғаларға және халқымыз кешкен тарихи оқиғаларға баға бере бастады. Негізгі мақсат – бүгінгінің мұратын айқындап, болашақтың бейнесін жасау үшін кешегінің ақиқатын анықтау болса керек.

Озық ойлы қазақ зиялылары отандастарының ұлт болып топтасуында, олардың бойында өздерінің сан ғасырлық тарихы, өзіндік ерекше мәдениеті, әдебиеті, тілі үшін ұлттық мақтаныш сезімін тәрбиелеуде маңызды рөл атқарды. Тәуелсіздікке қол жеткізген бостандық алу отаршылдық езгіден азат болу, ғылым мен әдебиет жетістіктерінің көмегімен өркениетті, ізгілікті қоғам орнату «Алаш» партиясының негізгі мақсаты болды.

Жаңадан құрылып жатқан «Алашорда» үкіметі алғашқы сағатынан бастап ұрпақ тәрбиесіне, біліміне, ұрпақ болашағына зор көңіл бөлген. Жас ұрпақтың туған тіліне деген сауаттылығын арттыру үшін, ана тіліндегі оқулықтарды жасауға кіріскен. Бала тәрбиесіне, оқуына осындай қиын заманда жаңаша бетбұрыс, бұл болашаққа деген сенім еді. Білімді жастар, еліне салауатты да сауатты қызмет етеріне деген үміт болатын. Елінің еркіндігі мен халқының азаттығы үшін барша ғұмырларын арнаған Алаш қайраткерлерін еске түсіру, оларды өмірі мен шығармашылық мұрасынан тағлым алу, оны өскелен ұрпақтың санасына сіңіру – баршамыздың парызымыз. Бұл Алаш қайраткерлеріне көрсетілген тағзым. Алаш рухын асқақтату, алаш қайраткерлерінің мұраларын зерттеу бізге және келешек ұрпаққа керек ұлттық намысызды жетілдіретін игі іс. [1,18]

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев Алаш қайраткерлерінің қызметіне зор баға беріп: «Ғасыр басында мемлекет мүддесін ойлаған ұлы қазақтардың жеке басының тағдыры да қасиетті болды. Жүзжылдықтың алғашқы жартысындағы қазақ зияларының жеке басының қасіретімен қатар өрілген қызметі бірегей құбылыс ретіндегі тұжырымды деңгейімен ғана емес, азаттық һәм адамгершілік деңгейімен де осы за манмен үндес... Алаштың басты мақсаты – қазақ қоғамын бірте-бірте өзгертіп, заманға бейімдеу еді. Бұл біздің жедел жаңғырту, яғни модернизация бағытымызға да сай келеді» - деп жазған еді. . [2,5]

Сол кездегі қазақ интеллигенциясы ғылыми жұмыстармен де, оқу-ағарту ісімен де, алғашқы қазақ тілінде басылымдар шығару қарекетімен де, көркем творчествомен де айналысқанын көруге болады. «Алаш» партиясы бағдарламасының тоғызыншы тарауда «Ғылым-білім үйрету» жөнінде:

оқу ордаларының есігі кімге де болса ашық, ақысыз болуы, бастауыш мектептер ана тілінде оқылады, қазақ өз тілінде орта мектеп, университет ашуға, оқу жолы өз алдына автономия түрінде болуы, үкімет оқу ісіне кіріспеуі, мұғалімдер-профессорлар өзара сайлаумен қойылуы, ел ішінде кітапханалар ашылу туралы айтылады, газет шығаруға, кітап бастыруға еркіншілік – деп көрсетілген. [3,36]

Міржақып Дулатовтың баяндамасында ұлт мектебін көркейтуге алдымен қазақ тілінде бастауыш және орта мектепте оқытатын оқу құралдарын дайындау үшін білікті адамдардан айрықша оқу комиссиясын құруды мәселесі айтылды.

Алашордашылыр соңғы демі қалғанша елінің болашағын ойлап өткен деуге толық негіз бар.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Алаш мұраты және мемлекеттік тіл., Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары, - Өскемен-Семей, 2011- 281,282б
2. Назарбаев Н. Алашорда және оның мұрасы // Алаштану . Ғылыми-танымдық журнал № 1, 2008 5б
3. Нұрпейісов К. Алаш һәм Алашорда. –А.,1995.-119 б.
4. Алаш көсемдері 10 «Мәдени мұра» Құрастырған М. Әшінбаев А: «Өнер» 2011, 53б

З.А. Муканова

КГУ «Новопокровская средняя школа», Бородулихинский район
Научный руководитель – А.Ш. Муканов, учитель истории

ВЕЛИКАЯ ПОБЕДА. ВКЛАД МОЕЙ СЕМЬИ

Вторая Мировая Война – это война, являющаяся символом доблести, мужества, стойкости людей всего мира. Она началась 1 сентября 1939 года и закончилась в сентябре 1945 года. Но это была ещё и одна из самых трагических страниц не только отечественной, но и мировой истории, в которой погибло более 27 миллионов человек.

Одним из основных этапов Второй Мировой войны является Великая Отечественная Война 1941 – 1945 годов, которая длилась 1418 дней [1].

Свой вклад в Победу внесли члены моей семьи: мой прадедушка Муканов Аким и брат моего дедушки Байгулунов Аусагит.

Одним из участников битвы за Ленинград стал мой прадед Муканов Аким.

Аким родился в 1915 году в ауле №11 Кургальджинского района. Он не оканчивал школу, работал простым скотоводом. На тот момент, когда началась война, ему было 26 лет. Был призван в армию 25 мая 1942 года и пропал без вести в феврале 1944 года. К сожалению, до сих пор мы не знаем место его захоронения, о его пропаже свидетельствует только список, полученный из архива Атбасарского горвоенкомата Акмолинской области.

Вместе с прадедушкой ушел на фронт и брат моего дедушки Байгулунов Аусагит, они были призваны в один день. Аусагит родился в 1923 году, и когда ушел воевать, ему было 19 лет. Он служил в 167 стрелковом гвардейском полку 1 мотострелковой гвардейской дивизии. Долгое время мы не знали его место гибели. Но вот во время поисковой работы по подготовке Книги памяти нашего села, на сайте «Мемориал» мой папа Муканов Арман Шамшиденович, случайно нашел листок из списка погибших 167 полка с 6 по 10 февраля 1945 года. В списке значилось всего три погибших бойца, среди которых оказалась и фамилия Аусагита, мы узнали, что он был снайпером и погиб 6 февраля 1945 года в боях за деревню Оттилинхоф, Кенигсберской провинции, Восточная Пруссия. С этого начались долгие поиски могилы, где он был похоронен, так как сейчас Кенигсберг это Калининград, Россия и деревни с таким названием уже нет. Тогда мой папа нашел в интернете сайт «Пруссия 39», на котором были опубликованы фотографии всех обелисков по Калининградской области и списки деревень с немецкими названиями и куда были перенесены захоронения с этих сел. Оказалось, что все погибшие в деревне Оттилинхоф, были похоронены в поселке Цветково, Гурьевского района, Калининградской области. На обелиске, когда мы присмотрелись, не оказалось фамилии Аусагита. Папе пришлось официально обратиться в Министерство Обороны РФ в Комитет по увековечению памяти погибших при защите Отечества. Оттуда пришел официальный ответ от начальника Комитета А.Фомичева, который сообщал, наш запрос был принят и направлен в Калининградский облвоенкомат военкому А.Мильковичу[2]. Наша поисковая работа была не напрасной, в честь 70-летия Победы в Калининградской области, были проведены работы по увековечению памяти погибших советских воинов. Все найденные останки наших бойцов были преданы земле на территории Мемориального комплекса «Курган Славы», в том числе и Байгулунова Аусагита. На этом поисковая работа была закончена, и мы сумели узнать место

захоронения нашего родственника бойца Красной Армии Байгулунова Аусагита[4]. Я очень надеюсь, что мы поколение детей, которые не знают что такое война, будут помнить не только своих родственников, но и всех кто отдал жизнь за нашу свободу, за то чтобы мы жили мирно.

Победа в войне досталась нам очень, дорогой ценой. Судьбы тысяч людей так и осталась невыясненными. До сих пор продолжаются поиски мест захоронений погибших воинов. Проходят десятилетия, сменяются поколения, но Великая Победа - символ национального единства, воинской славы и доблести – навечно вписана в историю нашего народа[3].

Список литературы:

1. Алексеев М. А. Первые в логове врага. — М.: Воениздат, 1969. — 96 с. — (Героическое прошлое нашей Родины).
2. Письмо Начальника Управления по увековечению памяти погибших при защите Отечества МО России Фомичева А.
3. Падение прусской цитадели // Военно-исторический журнал. — 2004. — Апрель (№ 4)
4. Письмо от Управления культуры, туризма и спорту администрации Гурьевского городского округа Калининградской области.

А.Д. Бетцольд

КГКП «Электротехнический колледж» г.Семей

Научный руководитель – Н.Л. Гидулян, преподаватель общественных дисциплин

АРХИТЕКТУРНЫЕ ПАМЯТНИКИ СЕМЕЯ

В 2018 году наш город будет отмечать 300-летие со дня основания, и в связи с этой знаменательной датой мы еще раз обращаемся к истории и культуре нашего города, который богат различными историческими достопримечательностями и архитектурными памятниками.

Целью нашей работы является привлечение интереса и внимания горожан к историческим памятникам, находящимся на территории Семей.

Исследовательский компонент заключается в изучении исторических источников, материалов местных архивов, музеев города.

Описание исторических памятников Семипалатинска следует начать с одного из древнейших, давшего имя городу - средневекового джунгарского монастыря, который был построен на рубеже 16-17 вв. и состоял из семи палат.

Более сохранный представлена архитектура Восточного Казахстана 19 века. Из административных зданий построенных в XIX веке, одним из интересных является дом губернатора, построенное предположительно в 1856 году.

Также к архитектурным памятникам относится здание насосной станции (1910г.), построенной на средства купца Плещеева. Это был первый в Казахстане водопровод.

В Семипалатинске возводились не только административные здания, но и строились школы. В 1873 году было построено здание для четырехклассной женской гимназии. Во время Великой Отечественной войны здесь размещался госпиталь. В 1894 году открывается мужская гимназия, здание которой является одним из старейших памятников архитектуры города

В Восточный Казахстан проникают и распространяются с древности целый ряд мировых религиозных учений.

В 1840 году в Заречной слободе строится и поныне действующая деревянная мечеть. Двухминаретная мечеть была построена на деньги семипалатинских купцов Сулейменова, Рафикова, Халитова. одноминаретная мечеть была построена по проекту стамбульского архитектора Габдуллы Эфенди.

Во второй половине 19 века строится Воскресенский православный собор. В 1890 году на средства купца Плещеева закладывается церковь во имя Александра Невского, чуть позже был построен Никольский храм.

Семипалатинск издавна сложился как торговый центр, его украшали магазины семипалатинских купцов Плещеева, Ершова, растянувшиеся на целые кварталы. Строили магазины не только местные купцы. В Семипалатинске строятся не только магазины, но и предприятия, в частности, крупнейшая на Иртыше мельница Мусина.

Первым каменным жилым домом в Семипалатинске стал дом золотопромышленника Степанова. Сейчас в этом здании находится музей изобразительных искусств имени семьи Невзоровых.

Воспитание патриотизма, гражданственности, любви к родине у молодого поколения должно осуществляться через знакомство с памятниками истории и культуры родного края.

Список литературы:

1. Абрамов Н. Областной город Семипалатинск – записки РГО. – 1861, кн.1..
2. Бралинова Д.И., Зарифова М.А., Каримов М.К., Мусабалина Г.Т., Восточный Казахстан с древнейших времен до конца XIX века., г.Семей-2012г.
3. Записки Русского Географического общества. Выпуск VI. – Семипалатинск 1912.
4. Коншин Н.Я. Краткий исторический очерк Семипалатинского края (до 1917г.). – Семипалатинск – 1927.
5. Обзор Семипалатинской области за 1897 г.
Свод архитектурных и монументальных памятников Восточно-Казахстанской области. - Усть-Каменогорск, 2005.

А. Есенкелді

«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК
Ғылыми жетекшісі – Г.А.Мавлитаева

ҚАЗАҚТЫҢ ҚАЙТАЛАНБАС ҚАЙСАР ҰЛЫ

Білімнің қара шаңырағы – М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжінің тарихында қазақ елінің озық зиялылары ұшқаны өздеріңізге мәлім. Олардың ішінде Мұхтар Әуезов, Әлке Марғұлан, Қаныш Сәтбаев, Шәкен Айманов сияқты ғалымдар мен қоғам қайраткерлері шықты. Сондай қоғам қайраткерлерінің бірі Шырақбек Қабылбаев туралы баяндамақпыз.

Шырақбек Қабылбаев (1908-1991) - Алаштың аяулы азаматы, белгілі қоғам және мемлекет қайраткері, Қазақ КСР Ішкі істер министрі. Ол бұрынғы Семей облысы, Абыралы ауданындағы Қайнар ауылында дүниеге келген. 1925 жылы Семей қаласындағы педтехникумға түсіп, білім алды.

Педагогтар дайындайтын техникумда ол қазақ зиялыларының бай мәдени мұраларын оқып, зерделей жүріп орыс тілі мен әдебиетін де жете меңгеруге мүмкіндік алып, заман талабына сай маман болып шығуға тырысты. Жігерлі жастың бұл еңбегі зая кеткен жоқ, техникум қабырғасында жүргенде алған білімі мен тәрбиесі оның кейін түрлі қызмет баспалдақтарынан сүрінбей өтуіне зор көмек жасады.

Семейдің педтехникумын 1931 жылы ойдағыдай бітіріп, қызмет жолын бастады. 1932 жылы әскер қатарына шақырылып, Алматы қаласына орналасқан қазақ ұлттық атты әскер полкінің құрамында жауынгерлік дайындықтан өтті.

1934-1938 жылдары Ішкі істер халық комиссариатының және қауіпсіздік органдарының түрлі басқармаларында әртүрлі қызметтер атқарды.

1938-1954 жылдары Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің құрамында партиялық қызметте болды.

Өзінің қызмет жолын Ішкі істер халық комиссариатының қауіпсіздік жүйесінде қызмет істеуден бастап, кейін ұзақ жылдар бойы ККП Орталық Комитетінде әртүрлі жауапты жұмыстар атқарып, көптеген тәжірибе жинақтаған Ш.Қабылбаевты Үкімет 1954 жылы тамыз айында Қазақ КСР Ішкі істер министрі етіп тағайындайды. Теміртау оқиғасына байланысты жазықсыз айыпталып, арада біраз жыл өткеннен кейін, 1967 жылдың 12 сәуірінде ол бұл қызметке екінші рет тағайындалды. Ішкі істер қызметінің генерал-лейтенант атағы берілді [1].

Ел алдындағы Ш.Қ.Қабылбаевтың қызметін және оның ішкі істер органдары саласындағы мемлекеттік және кадрлық саясатын жетілдіруге қосқан үлесін ескере отырып, 2014 жылғы 9 желтоқсанда Қазақстан Республикасы Үкіметінің №1287 Қаулысымен және ол жөнінде мәңгі есте

қалдыру мақсатында Қазақстан Республикасы ИМ Қостанай академиясына Шырақбек Қабылбайұлы Қабылбаевтың құрметті есімі берілді [3].

Тоталитарлық жүйе мен коммунистік идеологияның барлық шектеулеріне қарамастан еліне адал қызмет етіп, халықтың мұң-мұқтажына назар аударып білген Шырақбек Қабылбаев сияқты ұлағатты адамның іс-тәжірибесі қазіргі жаңа заманның түлектері үшін де үлгі-өнеге екенін ұмытпаған жөн.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Т.Балақаев, Ә.Исабаев, «Шырақбек Қабылбаев», Алматы, 2004 ж.
2. Сақшы, №4, 1998ж.
3. http://kostacademy.kz/kabylbaev_biografija_kaz

Ж. Мухаметжар

«Бақыршық орта мектебі» КММ, ШҚО, Жарма ауданы, Әуезов кенті
Жетекшісі – Д.Б.Шаяхметов, тарих пәнінің мұғалімі

ҚАЗАҚ ҰЛТЫНЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІГІ ҮШІН ЖАНЫН ҚҰРБАН ҚЫЛҒАН КЕЙКІ БАТЫР

Биылғы жыл біздің елүшін тарихи оқиғаларға толы жыл болып отыр. Тәуелсіздігіміздің 25 жылдығымен қатар бүкіл қазақ даласын дүр сілкіндірген 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысына 100 жыл толмақ. Осы мерейтой қарсаңында қарсаңында қолбасшы әрі батырымыздың бірі мерген - Кейкі батырдың бас сүйегі бір ғасырдан кейін елге қайтарылды. Қазақ халқы үшін бұдан өтке қуаныш бар ма? 1916 жылғы патша жарлығы қазақ халқының басына ашық күнде түскен жайдай болған еді. Патша үкіметі қазақ азаматтарын майданға соғысқа емес, қара жұмысқа алуы ұлан-ғайыр кең байтақ қазақ даласының барлық жерлерінде қарсылық ереуілдер, тіпті, ірі көтерілістерді туындатты. Соның ең ірісі - Торғай даласындағы Амангелді Иманов бастаған көтеріліс болатын. Торғай көтерілісінің ерекшелігі – бұқаралық сипатта ең ұзаққа созылған, ең табанды және бір орталыққа бағынған ұйымдасқан түрде жүргізілгендігі еді. [1; 643]

Архивтік құжаттар дәлелдейтіндей, көтерілістің ең шырқау тұсында оған қатысушы жасақтарда 50 мыңдай адам болған. Ондаған мың ұйымдаспаған көтерілісшілерден А.Иманов ондыққа, елулікке, жүздікке, мыңдыққа бөлінген жүйелі әрі тәртіпті әскери организм құрды. Әрбір бөлімшенің басынатиісінше онбасы, елубасы, жүзбасы, мыңбасы қойылды. Арнайы мергендер бөлімшесі құрылды. Мергендердің басында даңқты қолбасшыларының бірі, атақты мерген Кейкі батыр Көкембайұлы тұрған еді.

Кейкі Көкембайұлы 1877 жылы Торғай уезі, Қайдауыл болысында өмірге келген (қазіргі Қостанай обл., Аманкелді ауд., Тасты ауылы). Азан шақырып қойған аты Нұрмағанбет, руы Құллан Қыпшақ. Көп кісіге қосылмай кейкі жүретін болғандықтан жеңгелері «Кейкі» атап кеткен. Сөйтіп, ел арасына «Кейкі» атымен танылған. Шежіреге зер салсақ Кейкі бес ағайынды болған: Көкембайдан Оспан, Қосжан, Омар, Кейкі және Шұбар. Осылардың ішінде бүгінде тек Қосшанның ғана ұрпағы бар. Кеңес дәуірінде Көкембайдың кіндігінен тараған ұрпақтары «банды», «басымашының» туыстары деп айыпталып, билік басындағылардан тепірешті көп көрді.

Тұрмыс тапшылығын ерте көрген Кейкі Жыланшық болысының алпауыты Р. Шашамбайұлының малын қорып, дұшпандарына аттандыратын жігіті болған. Жастайынан аңшы, мергендігімен, өжеттігімен аймаққа танылған. Оның құралайды көзге атқан мергендігіне сай ел аузында «Амангелдінің көзі мерген, Кейкінің қолы мерген» деген сипаттама сақталған.

Ресей патшасының 1916 жылғы маусым жарлығы себеп болған Торғай қазақтарының ұлт-азаттық көтерілісіне алғашқы күндерден-ақ белсене араласып, оның негізгі қарулы күші — мергендер жасағын басқарды, көтеріліс штабының, ең қауіпті тапсырмаларын орындап, жиі-жиі барлауға шығып тұрды. [2; 130]

Қазақ даласын тұтастай шарпыған Ресей патшасының 1916 жылғы 25 маусым жарлығы түрткі болған азаттық жолындағы күресте Кейкінің батырлығымен қатар құралайды көзге атқан мергендігі кең танылды. Сол көтеріліс кезінде ол Торғай даласында құрылған Қыпшақ хандығының мергендер мыңдығын басқарды.

Кейкі батыр Күйік қопасындағы соғыста, Торғай қаласын қоршау кезінде және жазалаушы отрядқа қарсы соңғы ұрыс — Доғал шайқасында асқан мергендігімен, ержүректігімен көзге түсті, яғни көтерілістің даңқты қаһарманына айналды, ерлігі аңыз болып тарады.

Оның көтерілісшілерге келіп қосылуынан хабар беретін алғашқы құжат 1916 жылғы 30 желтоқсандағы Торғай уезі, Қайдауыл болысы С.Бектасовтың уезд басшылығына жазған жеделхатындағы «...№11 ауылдан 10 адаммен Кейкі Көкембаев қосылды» деген мәліметі[3;65]

1916 жылғы 9 шілде көтерілістің орталығына айналған Батпақарада Ә.Жанбосынов басқарған сарбаздардың арасында Аманкелдімен бірге Кейкіде жүрді. 24 - шілдеде Торғай уезді бастығының хабарлауына Торғай және Ырғыз қазақтарының қырға көшуі, онда қарулы сарбаз құру туралы хабарланған болатын .

Сол жылдың қазан айында 7 мыңдай қарулы сарбаздар Ақтүбек деген жерге жиналып, Торғай қаласына шабуыл жасау, әскери гарнизонды басып алу мәселесін талқыға салды. Әсіресе, Кейкі батырдың алғаш сынға түсуі 1916 ж. 21 қазанда Татыр көлі маңында патшаның жазалаушы әскерімен болған ашық шайқаста өтті. Ол басқарған мергендер мыңдығы жазлаушылардың шабуылына тойтарыс беруде асқан ерлік танытты. 6 қарашада Ә.Жанбосынов пен О.Шолақовтың біріккен қолы Торғай қаласына шабуыл жасады. Осы қаланы басып алу жолындағы күресте Кейкі бастаған мергендер нысанаға алғанын баудай түсіріп отырды.

1917 ж. 16 ақпанында Торғай көтерілісшілерінің тобын жою үшін полковник Тургеневтің Орынборлық 13 атты казак полкі Батпақараға бет түзеді. Жазалаушылардың қалың қолына көтерісшілер 20 ақпанда Құмкешуде, 23 ақпанда Доғал-Үрпек бойында шабуыл жасап, патша әскерін едәуір шығынға ұшыратты. Осы шайқаста Кейкі батырдың тапқырлығы, соғысу тәсілдерін меңгерген шеберлігі, нысанаға алғанын мүлт жібермей, жауына жасындай тиген ерлігі ел аузына ілгіп, даңқы асты. Сол шайқастардың куәгері ақын Ф.Сатыбалдыұлының: "100 жігіт жетіп келді Қапар ханға, Мен мұңдалап аттары аталғанда. Кейкі менен Өменді басшы қылып, елуден аттандырды Тышқантамға. Қолынан бір Кейкінің 40-ы өлген, Тұрған соң шама барма аруағы асып" - деп батыр ерлігін жырға қосты.

Тапсырманы орындай алмаған полковник Тургеневтің Торғайға қарай шегіне қашқан жазалаушы әскерінің соңынан екі күндей қуып Кейкі бастаған мергендер тобы 50 әскердің көзін жойды

Қыстың түсуіне қарамастан көтерілісшілер күресін жалғастыра берді. 1917 жылдың 13 қаңтарында көтерілген халықты сабасына түсіруді мақсат етіп ел ішіне шыққан Кислов басқарған Қостанай жазалаушы әскеріне Аманкелді мен Кейкі басқарған 1500 сарбаз Шошқалы қопасында тұтқиылдан шабуыл жасады. Күштің тең болмау салдарынан шегіне жүріп ұрыс салған қазақ сарбаздары жазалаушы әскерге Күйік қопасында қайта ұрыс салды. Нәтижесінде жазалаушы әскердің мақсаты орындалмай кері шегінді.[4;165 б.].

Кейкі батырдың бейнесі халқымен бірге жасап, өміршеңдік танытса да кеңес дәуірінде партиялық саясаттың ызғарымен ғылыми зерттеулерден оның аты алынып тасталды. Соған қарамастан, батырдың бейнесі кеңестік әдеби шығармаларда кең көрініс тауып, майталман жазушыларымыздың шығармаларында берілді. Атап айтсақ, Ғ.Мүсіреповтың «Аманкелді» пьесасы, М.Қаратаевтың «Даладағы дауыл», Қ.Сәрсекеевтің «Қызыл жалау», А.Нұрмановтың «Құланның ажалы» романдары және т.б.. Тағы бір еске аларлығы М.Қаратаев, Қ.Сәрсекеев, А.Нұрманов сынды жазушыларымыз сол Торғай өлкесінің тумалары ретінде және батыр жайлы естеліктерді жастайынан бойларына сіңіріп өскендіктен тарихи ақиқаттан алыс кетпеген десек, ал, заңғар жазушы Ғ.Мүсірепов XX ғ. 30 жылдары Аманкелді Имановқа қатысты материалдар жинау үшін Торғай өңірін аралаған, 1916 жылғы көтеріліс кезіндегі шайқас болған жерлерді көзі көреген, батырдың жарымен кездескен, көнекөз қариялардың естеліктерін тындап қағазға түсірген адам және осы сапарында Кейкіге қатысты да әңгімелерге қаныққан.[5;].

Орталық Ресейде 1917 ж. ақпанда патша тақтан құлап, уақытша үкімет орнаған тұста Торғай жеріндегі көтерілісшілер әскерлерін таратпай, істің ақырын күтті. Өйткені, қазақ даласындағы билік үшін жүріп жатқан ақ пен қызылдың тартысы, шыны керек қарапайым қазаққа түсініксіз қалыпта өрбіді. Ресейдегі 1917 жылғы Қазан төңкерісі нәтижесінде өкімет басына келген большевиктер билігі уақыт өткен сайын нығая түсті. Торғай жеріне жаңа биліктің өкілі ретінде облыстық комиссар болып келген Ә.Жәнкелдиннің үгіт-насихатымен А.Иманов пен Кейкі Көкембаев бастаған 1916 жылғы көтерілістің сарбаздары большевиктер жағына шықты. Сол күндерде «Сен ақ жағындасың ба, әлде қызылдарға қарайсың ба?» - деп сұраса, «Мен Аманкелді қай жақта болса сол жақтамын» - деп жауап қататын Кейкі

батыр 1918 ж. 18 наурызда А.Имановпен бірге Орынборда өткен бірінші жалпы қазақ сиезіне қатысады. «Бұл сиезде Ә.Жәнкелдинде болды. Сиезден кейін ол жақтан Аманкелді мен Кейкі жаңа әскери киімде оралды. Бұл киімде олар нағыз үлкен командирлерге ұқсайтын» деп жазады, өз естелігінде сол күндердің куәсі А.Ерходжаев[6].

Аталған жиыннан оралсымен Ә.Жәнкелдиннің тапсырмасымен А.Иманов пен Кейкі батыр Торғай уезінде большевиктердің жергілікті билік органын және қызыл армияның отрядтарын құруға кіріседі. Бірақ, 1919 жылғы сәуір айындағы А.Имановтың және Қыпшақ хандығының ханы Ә.Жанбосыновтың жұмбақ жағдайдағы өлімдері деректерге қарағанда батыр өміріндегі үлкен бетбұрыстың басы болды. Кейін кеңес өкіметінің Алаш қайраткерлеріне қарсы қудалау науқанын бастап, жүргізгенде Аманкелдінің өліміне кінәлілер ретінде алаштықтар ілікті және сол жұмбақ өлім айып болып тағылды. Кейкі бастаған қарулы сарбаздар қос ерінің өлімінен кейін сендей соғылысқанымен, іргелерін ыдыратпады. Билік басындағылардан әзірге еш қайран болмасын түсінген олар қаруларын тастамады. Бұған 1919 жылы қазан айында Торғайға ат басын бұрған Ә.Жәнкелдинде (Ә.Жәнкелдин. Докум. мен мат., А., 1975, 67 б.), Өлкелік әскери комиссариаттың инспекция төрағасы да Торғай уезіндегі халықтың қаруларын әлі де тастамағандығын атап өткен[7;92].

1919 ж. 13 мамырда Торғай ояздық соғыс комиссары, халық батыры Амангелді Иманов өлтірілгеннен кейін Кейкі қудалауға ұшырап, Ұлытау, Қызылқұмға бой тасалауға мәжбүр болды. Бұл сүргін Торғайда Кеңес өкіметі орнағаннан кейін де толастамады.

Ақыры, 1922 жылдың көктемінде комиссар Александр Токаревті атып кеткен Кейкіні 29 наурызда қызыл әскерлер айуандықпен өлтірді. Олар мергеннің екі қолы мен басын кесіп алып, басын бір ай бойы Торғай қаласының орталық аланына сырыққа шаншып қойды. Кейін мергеннің бас сүйегін Орынборға, ал 1926 ж. республика астанасы Қызылордаға көшуіне байланысты, Санкт-Петербургке алып кеткен. Ол қазір Санкт-Петербургтегі антропологиялық қордың кунсткамерасында сақтады[8;123].

1995 ж. 24 наурызда Мәскеуден ҚР ИМ – не жіберілген хатта: «МИД РФ свидетельствует свое уважение Посольству РК в Москве и ответ на ноту МИД РК № 19/63 от 13.01.95 г. имея честь сообщить следующие: Череп К.Кокембаева действительно хранится в антропологическом фонде кунсткамеры г. С.-Петербурга» деп көрсетілуі сөзіміздің айғағы[9;3] болады.

Сонымен бірге, 2000 жылы қазақ халқының ХІХ ғ. ұлт азаттық қозғалысының жетекшісі Кенесары Қасымұлының басын арнайы С.Петербургке іздеп барған экспедиция мүшелеріде газет бетінде жариялаған мақалаларында Кейкі батырдың басы сақталған қорапты көргендерін жазды [10].

Атамыздың басы заң бойынша, Ресейдің ұлттық байлығы екен. Осы антропология мен этнография мұражайының директоры Ю.К.Чистовтан: «Атамыздың басы ғой, елге апарып, туған топырағына тапсырайық. Беріңіздер!» – деп сұрағанымда, ол шімірікпестен: «Бұл – бас сүйек сендердің аталарыңның басы болғанымен, біздің мұражайдың экспонаты, Ресейдің ұлттық байлығы», – деп жауап берді. Сөйтсек, Ресейдің «Мәдениет туралы» заңы бойынша, ел мұражайларындағы зат-бұйымдардың барлығы Ресейдің ұлттық байлығы деп есептеледі екен.[11].

6 қазан күні Кейкі батырдың бас сүйегі Ресейден Қазақстанға жеткізілді. Ол 93 жыл бойы Санкт-Петербург қаласындағы Кунсткамерада сақталып келді.

1 қараша күні ҚР Премьер-Министрінің орынбасары Иманғали Тасмағамбетов 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісінің батыры – Кейкі батырдың сүйегін жерлеу мәселелері жөнінде кезекті жұмыс кеңесін өткізді. Бұл ретте, вице-премьер тұтас бір ұлттың намысын арқалаған ақберен қолбасшы Кейкі батырдың бас сүйегінің елге қайтарылуы елдігіміз бен ерлігімізді паш еткен игілікті іс екенін баса айтты. Батырдың аты мен ерлігін барынша дәріптеп, оның денесін салт-дәстүрімізбен арулап жерлеу қабырғалы халық, іргелі ел екендігіміздің көрінісі. Сондықтан, Иманғали Тасмағамбетов Кейкі батырдың денесін жерлеу рәсімін ұйымдастыру жөніндегі нақты іс-қимыл жоспарын құру маңызды екенін атады.

Айта кетейік, бұған дейін ҚР Премьер-министрінің орынбасары құзырлы органдарға Қостанай облысының аумағында батыр бабамыздың денесі жерленген орынды табу мақсатында археологиялық зерттеулер жүргізу үшін рұқсат қағазын рәсімдеуді тапсырған еді.

Қазіргі уақытта Мәдениет және спорт министрлігі Венгрияның жаратылыстану ғылымдары Музейінің мамандарымен бірлесіп Кейкі батырдың бас сүйегіне антропологиялық сараптама жасауда. Оның аясында батырдың келбеті қалпына келтіріліп, заманауи технологияны қолдану арқылы ДНК сараптамасы жүргізіледі.

«Біз бүгін тағы да бас қосып, қазақтың көзмерген батыры Кейкі батырдың денесі көмілген орынды іздеу бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру үшін археологтар мен ғылыми қызметкерлер тобын құру мәселесін талқылап отырмыз. Тарихи тұлғаларымыздың атын дәріптеу және олардың мұрасын сақтау еліміздің абырой-беделін арттырып, ұлттық рухымызды өсіреді. Бұл ретте, алда жоспарланған іс-шараларды мұқият пысықтап, осынау тарихи маңызы зор келелі іске бір кісідей жұмыла кірісуіміз керек» – деді Иманғали Тасмағамбетов.

Әрине, толыққанды әрі сапалы зерттеу жүргізу үшін біршама уақыт керек. Сондықтан, шығармашылық зиялы қауым өкілдері, тарихшы ғалымдар және батыр ұрпақтарының пікірін ескере келе, батырдың денесі көмілген орынды іздестіру, оны анықтау және жерлеу рәсіміне дайындықты келесі жылғы жаздың соңына дейін жүргізу қажет деп шешілді.

«Еліміздің зиялы қауым өкілдерінен құралған комиссияның шешімі – Кейкі батырдың бас сүйегін арулап қоюды асықпай жасау. Ең бастысы елімізге батырдың бас сүйегі келді. Бұл егемендігіміздің, еліміздің, Елбасының беделінің арқасында орындалды. Мұны халық түсініп отыр. Ал енді қою мәселесі қыстың көзі қырауда, апарып жай көме салатын бас емес, ол халық батыры. Елдің батыры, сол себепті арулап, тиісті мемлекеттік деңгейде жерлеу осы комиссияда шешілді» – деді кеңес отырысында сөз алған ҚР Парламенті Сенатының депутаты Серік Ақылбай.

Кейкі батырдың бас сүйегін елге әкелу және оны зерттеу жұмыстарының басы-қасында жүрген ҚР Орталық мемлекеттік музейінің директоры Нұрсан Әлімбаев да бұл шешімді қолдайтындығын атады. «Бүгінгі шешімді қабылдаған еліміздің көрнекті азаматтары. Бұл шешімге мен толықтай қосыламын. Расында да келер жылы күз айында жерленгені дұрыс болады. Өйткені, оған дейін міндетті түрде көптеген мәселелер атқалылуы тиіс» – деп атап өтті Нұрсан Әлімбаев [12].

Кеңес барысында Иманғали Тасмағамбетов Мәдениет және спорт министрлігіне Қостанай облысының әкімдігімен бірлесіп Кейкі батырдың кесенесін жобалау және одан әрі құрылысын жүргізу үшін қажетті барлық шараларды қабылдау жөнінде тапсырма берді.

Осылайша ғасырға жуық басы өзге елдің мұражайында экспонат ретінде сақталған батырдың басы елге оралып, арулап жерленетін болды.

Ендігі Кейкі батыр жайлы мәліметтер мектеп оқулықтарына енгізілсе екен деген тілек бар.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазақстан тарихы 3 том. 643б
2. Восстание 1916 года в Казахстане. Документы и Материалы. А., 1977. 130б.
3. А.Иманов. Мақалалар, материалдар, докумендер. А., 1975 ж., 65 б.
4. Мырзағалиұлы М. 1916-1917 ж. Торғай қазақтарының көтерілісі.-А., 2005, 162 б
5. Қасымбаев Ж. 1916 ж. июнь жарлығы заңсыздық.// Егемен Қазақстан, 1196 10 сәуір
6. А.Ерходжаев ҚРПМ, 811-қор, т-б, іс-204. 3 б.
7. «20 ғ. басындағы Қазақстандағы ұлт-азаттық қозғалысының мәселелері» ғылыми –тәжірибелік конференциясының жинағы 92 б.
8. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998 жыл. ISBN 5-89800-123-9, IV том
9. Торғай, 1998 ж., 27.03., 3 б.
10. <http://www.aikyn.kz> Шолпан Құрманбай, 2006 жыл
11. http://www.inform.kz/kz/keyki-batyr_a2192469
12. Ұлт порталы «Қазақ үні» интернет порталы

Н.А. Токтаргазиева

«Бақыршық орта мектебі» КММ, ШҚО, Жарма ауданы, Өуезов кенті
Жетекшісі – Ш.М.Темирханова, тарих пәнінің мұғалімі

«XX ҒАСЫРДЫҢ ІІ ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ЖАРМА АУДАНЫНЫҢ ТАРИХЫ»

Тәуелсіздік жолына түсіп, өркениетті елдердің қатарына қосылу әрекетіне кіріскен Қазақстан Республикасы үшін алдына қойған мақсаттарға жетудегі кешілдіктердің бірі – халықтың өз тарихын терең зерттеуі, тарих тағылымын жадында ұстауы. Бүгінгі ұрпақтың тарихи санасын қалыптастыру мен ұштау ел тарихын, өз өскен ортаның тарихын, тарих қойнауындағы әрбір құбылыстың, өзгерістердің қыры мен сырын терең білу міндет жүктейді. Жарма жері ертеден-ақ оңтүстік пен солтүстік керуен жолдарымен байланыстырып жатыр. Бұл өлке саяхатшылар мен географтар да қатты қызықтырған, олардың көпшілігі артына жергілікті жердің табиғат көркі, тұрғылықты халықтың тұрмысы мен шаруашылық ерекшеліктері туралы мәліметтер қалдырған. Мәселен, Ш.Уәлиханов [1], П.Семенов-Тянь-Шаньский [2], Г.Потанин [3], В.Обручев [4], А.Янушкевич [1қор] сияқты басқа да көптеген атақты ғалымдар мен зерттеушілер болған. Шығыс Қазақстан өңіріндегі ірі әкімшілік аймақтың бірі – Жарма ауданы 1928 жылы құрылды. Бұл өңірді георафиялық және геологиялық сипаттамасына қарай қазыналы Қалба деп атайды. Қалба жотасында алтынның бай кен орындары бар, тіпті кен орындарының өзі мұнда ертеден-ақ алтын өндіргенін дәлелдейді. Қола дәуірі кезінде бұл аймақ бүкіл Орталық Азия мен Шығыс Еуропадағы ежелгі металлургия орталығы болды.

Қалбаның қазба байлықтарын зерттеуде академик В.А.Обручев құнды деректер қалдырды. Оның еңбектері өлкенің геологиясы қазіргі тұжырымдамамыздың негізін құрайды. Сол себептен де ғалымның пікірлері өзінің практикалық маңызын жоғалтқан жоқ. Жарма ауданы туралы анықтамалық мәліметтермен энциклопедиялық басылымдар арқылы танысуға болады. Жарма ауданы әкімшілік бөлік ретінде 1928 жылы құрылған. Бұл туралы мәлімет Қазақ Совет энциклопедиясы [5] мен тәуелсіз елімізде жарық көрген Ұлттық Энциклопедиясында [6] келтірілген. Жарма ауданы Семей облысының құрамдас бөлігі. Ауданның географиялық орналасуы, қазба байлықтары туралы мәліметтерді ХХ ғасырдың 60-шы жылдары жарық көрген «Семипалатинская область» атты еңбекте кездестірдік. Еңбектің авторлары – Кузнецова З.В., Курицын И.И. [7]. Еңбектегі әлеуметтік-экономикалық жайлар туралы мәліметтердің ескіруіне қарамастан өлкенің табиғи ресурстары жөніндегі материалдар әлі де өзінің құндылығын жойған жоқ. Экономиканың өрістеуінің бірден-бір көрсеткіші – көлік қатынастарының дамуы. Жарма ауданының экономикалық дамуына Түркістан-Сібір темір жолының салынуы өз әсерін тигізді. Қ.Керейбаевтың «Из истории Северного Турксиба» [10] еңбегінде Семей темір жол бөлімінің тарихы, теміржолшылар әулеттері және олардың саланы дамытуға қосқан үлесі туралы баяндалады. Осы еңбекте Жарма ауданына қарасты Суықбұлақ, Шар, Жалғызтөбе, Жарма, Үшбиік теміржол станцияларының пайда болуы және дамуы біздің зерттеуге арқау болды. Қорытындылай келе, Жарма ауданының ХХ ғасырдың ІІ жартысындағы әлеуметтік-экономикалық жағдайының жақсаруына және қарқынды дамуына 30-жылдары салынған Түркісіб теміржол магистралі үлкен әсер етті. Жол бойында Суықбұлақ, Шар, Жалғызтөбе, Жарма, Үшбиік станциялары бой көтерді. Сонымен қатар сол жылдары өлкеде КСРО Түсті металлургия министрлігіне қарасты «Алтайалтын» комбинатының қазба байлықтарының игеріле бастауына жол ашты және жаңа кеніштердің ашылуына себеп болды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений в 5 томах, т. 1-5, А.-А., 1985-1986
2. Сәдуақасұлы Ө. Тарихыңды танып біл. Алматы, 1996
3. Керейбаев К. Из истории Северного Турксиба. Алматы, 2005
4. Жарма ауданы // Қазақстан Ұлттық Энциклопедия. Т 3. А., 2001
5. Зүкенов М. Мақсат айқын. // Семей таңы, 1997, 15 сәуір, 1б.
6. Қабаев Т. Октябрь жолымен. // Алға, 1977, 26 наурыз
7. Кертай С. Қанатың талмасын, «Қарлығаш». // Семей таңы, 1997,
8. Нұрмәдиев А. Қалбатауда қарбалас шақ. // Семей таңы 1994, 3 тамыз, 1б.
9. Керейбаев Қ. Қазыналы Қалба. Алматы, 2003. 10. Қонысбаев Н. Өркенді өлке. А., 1998
10. Қолданылған деректі материалдар
11. ЖМО, Р – 104 қор, 2 – тізбе, 5 – іс .ЖМО, Р – 104 қор, 2 – тізбе, 54 – іс

Л. Ажгужина

КГУ «Средняя школа Бакырчик» поселок Ауэзов
Научный руководитель – А.Г.Сабитова, учитель истории

СУДЬБА СЕМЬИ-СУДЬБА НАРОДА

Тема исследовательской работы - депортация граждан немецкой национальности. Выбор остановился на ней потому что затрагивает судьбу моей прабабушки Крамер Елизаветы Ивановны и её родных, которые подверглись депортации в годы Великой Отечественной войны

Цель проекта: познакомиться с процессом депортации немцев через историю отдельной семьи.

Депортация (от латинского *deportatio*) – изгнание, высылка как мера уголовного или административного наказания. Немцы были первой этнической группой, коллективно высланной после начала германского нашествия. 28 августа 1941 года Президиум Верховного Совета принял закон, согласно которому все немецкое население Автономной немецкой республики Поволжья, районов Саратова и Сталинграда должно было быть выслано в Казахстан и в Сибирь. Такое решение было продиктовано якобы только гуманными соображениями и необходимостью соблюдения превентивные меры. Для расселения были выделены изобилующие пахотной землей районы Новосибирской и Омской областей, Алтайского края, Казахской ССР и другие соседние местности». Перевозка выселенных немцев осуществлялась, главным образом, железнодорожным транспортом, эшелонами, в которых кроме вагонов для перевозки людей имелись вагоны для войскового резерва (сопровождения) и медицинского персонала, вагон - санитарный изолятор и вагон-карцер.

В течение только октября 1941 года 100 000 немцев были высланы из Грузии, Армении, Азербайджана, Северного Кавказа и Крыма. В общем итоге к 25 декабря 1941 года 894 600 человек были высланы, и большинство из них в Казахстан и в Сибирь. С начала 1942 года мужчины в возрасте от 15 до 55 лет и женщины от 16 до 45 лет, у которых дети старше 3 лет, были мобилизованы в так называемые рабочие колонны, позже получившие название труд армии. Мобилизованные немцы строили заводы, работали на лесозаготовках и в рудниках. Постановление ГКО СССР № 1123сс от 10 января 1942 года обязывало НКО мобилизовать для работы на лесозаготовках, промышленном и железнодорожном строительстве 120 тыс. немцев-мужчин в возрасте от 17 до 50 лет из числа выселенных в Новосибирскую и Омскую области, Красноярский и Алтайский края и Казахскую ССР. Труд армия была расформирована только в 1947 году.

Крамер (Шелль) Елизавета Ивановна родилась 20 февраля 1930 году на Украине, в Одесской области в городе Каховка и жила здесь до 1941 года. Была депортирована в Казахстан осенью 1941 года. Условия депортации- вооруженный конвой, отсутствие документов, грязные вагоны, трюм корабля на Каспийском море, голод, смертность высокая от невыносимых условий. Местом их поселения был назначен рудник Балажал. Двое из старших братьев работали в труд армии. Жизнь на новом месте – тесные бараки, карточки, отсутствие возможности ходить в школу, стояли на спец учете органах МВД без права передвижения. Отношение местных жителей к депортированным было неоднозначным.

Елизавета Ивановна в 1999 году на основании Закона Республики Казахстан «О реабилитации жертв массовых политических репрессий» от 14 апреля 1993 года была реабилитирована. За обросовестный и честный труд имеет правительственные награды и поощрительные грамоты.

Список литература:

1. Козыбаев М.К. Немцы Советского Казахстана: факты и действительность // История Казахстана: белые пятна. —Алма-Ата,1991, —238с.
2. Из истории немцев Казахстана (1921-1975 гг.) Сб.док.: Архив Президента Республики Казахстан. – Алматы-М.,1997.
3. Постановление № ГКО-1123сс от 10 января 1942 г. «О порядке использования немцев-переселенцев призывного возраста от 17 до 50 лет»
- 4.Постановлением ГКО № 2383сс от 7 октября 1942 года
- 5 Указ Президиума Верховного Совета СССР «О переселении немцев, проживающих в районах

А. Сейтханова

«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК
Ғылыми жетекшісі – Н.С. Найманкулова

ЕЛ ТАРИХЫНДА ЕЛЕУЛІ ІЗ ҚАЛДЫРҒАН...

Білімнің қара шаңырағы – М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжінің тарихында алаш қайраткерлерінің алар орны ерекше. Олардың ішінде Әлихан Бөкейханов, Міржақып Дулатұлы, Ахмет Байтұрсынұлы, Райымжан Мәрсекұлы сынды қайраткерлерінің шыққандығы белгілі. Сондай алаш қайраткерлерінің бірі Сәрсенов Бидахмет Шегедекұлы туралы баяндамақпыз.

Бидахмет Сәрсенов – қазақтың ХХ ғасыр басындағы аса көрнекті қоғам қайраткері, Алашорда үкіметінің мүшесі, кейін совет үкіметінің алғашқы жылдарында халық ағарту комиссарының бірінші орынбасары.

Сәрсенов Бидахмет 1885 жылы бұрынғы Семей облысының Зайсан уезіне қарасты Нарын болысында, қазіргі Ақсуат елді мекенінде, дәулетті отбасында дүниеге келген. Жастайынан өнер-білімге бейім өскен Бидахмет 1905-1909 жылдары Семей қаласындағы мұғалімдер семинариясында оқып, оны үздік бағамен бітіріп шығады. Оқуын бітірген соң ол ауыл мектебінде 5 жылдай уақыт мұғалімдік қызмет атқарады. Одан кейінгі үш жыл Сәрсенов болыс болып ел басқарып, бастауыш мектептер ашқан.

1917 жылдың көктемінде елімізде жаппай облыстық, уездік және болыстық деңгейде қазақ комитеттерінің құрылуына байланысты Алаш қайраткерлерінің шақыруымен Бидахмет Сәрсенов Семейге келеді. Ол алғашқы күннен бастап осы облыстық комитеттің мүшесі ретінде қызмет етеді.

1917 жылы Орынборда өткен Жалпықазақ съезінде Ресей Құрылтай Жиналысына депутаттыққа ұсынылғандар тізімінде Семей облысы атынан Ә.Бөкейханов, Ә.Ермеков, Х.Ғаббасовтармен бірге Бидахмет Сәрсенов те болған. Міне, осы съезде алғаш болашақ «Алаш» партиясын құру туралы мәселе көтерілді.

Осы жылдары Семей Алашорда үкіметі құрамында қызмет етіп, облыстық Земство басқармасында халық ағарту бөлімінің қазақ бөлімшесін басқарған Бидахмет Сәрсенов ұлттық мектептерді ашу және оларды қаржыландыру, қазақ балаларын оқуға орналастыру, қажетті оқулықтармен қамтамасыз ету тәрізді тағы басқа жұмыстармен айналысты. Әрі осы кезде Сәрсенов Семейде жаңадан ашылған мұғалімдер курсына, өзі оқыған мұғалімдер семинариясында әр түрлі пәннен сабақ берген.

1920 жылы Бидахмет Орынборда Қазақ автономиялық республикасы құрылған соң астанаға қызметке шақырылып, алғашқы кезде Соғыс комиссариатының саяси білім бөлімін басқарды. Сонан кейін Сәрсенов Халық ағарту комиссары А.Байтұрсынұлының шақыруымен білім саласына ауысып, комиссариат алқасының мүшесі, әлеуметтік тәрбие бөлімінің басшысы, мектеп істері бөлімінің меңгерушісі секілді сол уақыттың жауапты қызметтерін абыроймен атқарды. Осы уақытта Бидахмет Орынбордағы мұғалімдер курсына, Қазақ халыққа білім беру институтында (КИНО) ұстаздық еткен. Мұрағат деректерінде Б.Сәрсеновке физика, математика пәндерінен мектеп оқулығын жазуға ұсыныс жасалғаны көрсетілген.

Ғалым-ұйымдастырушы ретінде ол Қазақ ғылым комиссиясының, Академиялық орталықтың негізін қалауға атсалысты. Сол кездегі мерзімді басылымдардан қайраткер Б.Сәрсеновтың отандық мектеп жүйесін қалыптастыруға аянбай күш-жігер жұмсағанын, өлкеде алғашқы әскери және кәсіптік оқу орындарын ашуға бастамашы болғаны туралы деректер бар. Бидахмет қазақша айтқанда сегіз қырлы, бір сырлы, өнерлі жігіт болған. Алған орысша біліміне қарағанда ол шын мағынасымен педагог-тәрбиеші еді.

Алаш қайраткерлерінің белсенді мүшесі болған Бидахмет Сәрсеновтың өмірі мен білу кейінгі ұрпаққа үлгі өнеге екеніне шүбамыз жоқ.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Кенемолдин М. Бияш деп елі еркелеткен // Абай.- 2006.- №3.- 36 б.
2. «Қазақ» газеті: Алаш азаматтарының рухына бағышталады / Құраст.: Ү.Субханбердина, С.Дәуітов,

Қ.Сахов.- Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1998.- 560 б

3. Сәрсенов Б. Ұлт қазынасы: Сарғайса да газеттің ақ парағы, өткен күндер тарих боп сақталады.// Ертіс өңірі.- 2004.- 2 қыркүйек.- 27 б.

Ж.Р. Қожагулова

«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК, Семей қ
Ғылыми жетекшісі – Ә.Ә.Жұмағұлова, қоғамдық пәндер оқытушысы

АЛАШ АРЫСЫ – МӘННАН ТҰРҒАНБАЕВ

*«Мінбеге шығар болса Тұрғанбаев,
Сөйлейді балғаменен ұрғандай ғып.
Алды-артын түгел орап сөз айтады,
Белсенді орнынан тұрмастай ғып...
Тұрлыхан Қасенов*

Тақырыптың өзектілігі: Көрнекті Алаш қайраткері, ағартушы, журналист, сыншы, 1919-1924 жж «Қазақ тілі» газетінің редакторының орынбасары, Семейдің қазақ педтехникумының оқытушысы, ұстаз-ғалым Мәннан Тұрғанбайұлы Тұрғанбаевтың туғанына 130 жыл толуына орай Мәннанды ел арасында ұлықтау, студенттерге Алаштың көрнекті қайраткерінің қазақты ағартушылыққа қосқан үлесін, тәуелсіздікке ұмтылғанын дәріптеу.

Зерттеу жұмысының нысаны: Мәннан Тұрғанбаевтың есімі берілген 303 оқу дәрісханасы, Мәннан Тұрғанбаев жайлы ғылыми ізденіс жұмыстары, ғылыми еңбектер.

Жиырмасыншы ғасырдың бас жағында біздің сан ғасырлық тарихымызда тұңғыш рет халықты әлемдік айдынға алып шығуға нақты мүмкіндік туды. Ол мүмкіндікті туғызғандар «Алаштың» ардақты азаматтары еді. Алайда енді басқа трагедия – тоталитаризм трагедиясы алдан шығып, тарихымыздың жүз жылға жуық белесін жапты да тастады. Тікелей немесе жанама шығындардың кесірінен қазақтардың өзі айналасы бірнеше жылда 40 пайыздайынан айырылып шыға келді. Ондаған миллион орыстар, украиндықтар, еврейлер опат болды... Тоталитаризм ұлтқа қарап жатпайды. Этностың басына түскен осынау ақырзаманда ешқандай ұлттың кінәсі жоқ екенін, мұның өзі сол жүйенің табиғатынан туындағанын түсінетін шақ жетті. Ол жүйе тіпті тұяқ серпитін сәтінде де Алматының алаңында жігіттер мен қыздардың қанына қол батырып қалудан шіміріккен жоқ...

Биыл Алаштың көрнекті қайраткері, журналист, сыншы, публицист, ағартушы, ұстаз-ғалым, қоғам қайраткері Мәннан Тұрғанбаевтың туғанына 130 жыл. Мәннан Тұрғанбаев – Семей өңірінің ата газеті, бүгінгі «Семей таңының» негізін қалап, алғаш редакторы болған, көрнекті ағартушы, баспагер-журналист, Алаш қозғалысының белсенді қайраткері,сыншы, публицист, ұстаз-ғалым. Алғашқыда Мәннан оқу іздеп, Семей қаласына барып, Кәмәлиден хазіреттен арабша діни сабақтар бойынша дәріс алады. Содан кейін Мәннан алты жылдай Семейдегі медреседе оқиды. 1906-1910 жылдар аралығында ол туған ауылында ұстаздық қызмет атқарған.Мәннан 1910-1915 ж Уфа қаласында тұрып «Медресе Ғалияға» түсуі, оны ойдағыдай бітіруіне мүмкіндік табады. «Қазақтың ол кездегі ерте оянған тобының бірі «Ғалия шәкірттері еді».(Мұхтар Әуезов, «Ақжол» 19 б). Мәннанның патша үкіметінің сол тұстағы ішкі және сыртқы саясатымен таныс болды және ел ішіндегі 1916 жылғы жарлыққа қарсы дүрбелең мен күйзеліс оған өз ықпалын тигізгенді. Оқумен қалыптасқан қоғамдық ой-сана Мәннанды тынымсыз ізденіске баурап, қияға қыранша көз жіберген. Қырға оралған М.Тұрғанбаевтың ендігі ғұмыры Орынборда жалғасып, ондағы Ахмет Байтұрсынұлының жетекшілігімен шыға бастаған «Қазақ» газетіне шақырылады. Ахаңмен етене таныса жүріп, оның сенімді серігіне айналады. Еуропалық тәрбие алған алты алаштың бір туар тұлғасы Әлихан Бөкейханның бастауымен Мәннан Түркияға сапарлап, Каирдегі мұсылманның рухани академиясы мен Стамбулда қысқа мерзімді курстардан өтеді. Бұған да, Мәннанның қазақ тіліне жетіктігі мен араб, түрік тілдерін меңгергендігі, орыс тіліне жүйріктігі, ислам дініне жастайынан қанық болуы басты себеп болса керек. Мәннан Тұрғанбаев жайлы зерттеген Сейітмұхамет Тәбәрікұлы 1928 жылы 17 наурызда Семей облысының Қайнар ауылында дүниеге келген. Секеннің қаламгерлік шеберлігін шыңдай түсіп, өмірдің әр саласына лайық, тарихи деректі әңгімелерге қоса, саяси, әлеуметтік, тұрмыстық мәселелердегі проблемаларды көтерген іргелі материалдарын

оқырман қауымға ұсына білді. Мәселен, Әуезов әлемінен «Жақсыдан шарапат», «Мұхтар сүйген бір сұлу» және «ақтаңдақтар»: Алаш арыстары: «Ахбайдың Жақыбы», «Рсымбетов Садық» жәйлі №3804 «а», іс мақалаларымен «Мәннан Тұрғанбаев» туралы еңбегін атауға болады. Таяуда «Семей таңы» газетінде жарық көрген «Жер тағдыры толғандырады» деген көлемді мақаласы оқырмандардан қызу қолдау табуда. 490035. Семей қаласы 35. Ертіс-17ж 162 пәтер- де тұрады. Семейде жарық көрген «Таң» журналында М.Тұрғанбаев «Жазу, тану, һәм жаздыру әдісі» атты мақаласы жарияланып, онда елімізде жүргізілген мәдени революцияның өзекті мәселесі – сауатсыздықты жою туралы арнайы сөз етіледі. Мақалада автор сауатсыздықты жою жолындағы жұмысқа Қарқаралы және Семей техникумдарының төменгі курс оқушыларының«Жойылсын,сауатсыздық!» науқаны бойынша ел ішінде арнаулы сапарлармен аттанғандығы туралы жазған. Яғни, бұл мақаласын оқу бағдарламасы негізінде методикалық құрал ретінде пайдаланылған[8].

1924 ж Семей ГубОНОсы Мәннан Тұрғанбаевты Оренбург қаласында өтетін ғылыми қызметкерлердің съезіне қатысуға командировкаға жіберіпті... 1924 ж 1 июлінде Семей қаласына қайтып оралдым деп ГубОНОға өз қолымен рапорт жазылыпты. Командировкадан келісімен Тұрғанбаевты Семей қ. Коммуна мектебінің меңгерушілігіне тағайындап, коммуна мектебін ұйымдастырыға кіруін талап еткен бұйрық бар. (400-б., 11 июль 1924 ж) 1924 ж 11 ноябрінде Мәннан Тұрғанбаев ГубОНО меңгерушісі атына рапорт жазып: Сіздің жарлығыңыз бойынша 11 ноябрьден бастап Қарқаралы уезінде недәуір уақыт жүріп, мектептердің ұйымдасу жұмыстарын, жағдайын жинақтап келісіп, ГубОНО коллегия мүшелерінің отырысында 1925 жылы 1 апрелінде жазбаша баяндама жасайды.

М.Тұрғанбаевтың оқытудағы шиеленісті мәселелерді шешу мен тиімді ұсынысы

Жоғарыда айтқан пікірін дәлелдемек болған автор Қарқаралы уезіндегі мектеп жұмысының іс-тәжірибесімен тыңғылықты түрде таныса келе, мектептің мынадай түрлерін қолдау тиімді деген ұсыныс жасады:

1.Қыр жерінде бір ғана оқытушылық ауылдық (бірінші және екінші бөлімді) мектептер болып, оқу ана тілінде жүргізілсін;

2.Болыстық мектептер (III-IV-V бөлімді) үш оқытушы болып, жатақханалы, асханалы болсын. Мұнда бес жылдық программа түгел өткерілсін, орыс тілі жақсы жолға қойылып оқытылсын.Осы мектепті бітіргендердің екінші басқыш мектепке түсуіне мүмкіндік жасалсын;

3. Екінші басқыш төрт жылдық мектеп болып, оны бітірген шәкірт жоғары дәрежелі мектепке (жоғарғы оқу орындарына) кіре алатын болсын. Екінші басқышта сабақ орыс тілінде болып, қазақ тілі мен әдебиеті пән ретінде жүргізілсін. Мектеп жатаханалы,асханалы және оған тиісті барлық қаражат қазынадан болсын деп пікірін алға тартты.

Осы мақалада Мәннан жаздың үш айында сабақ оқытудың қолайлы еместігін дәлелдеді. Сондай-ақ мақалада дидактикалық принциптер сөз болып, әсіресе бала үшін оқудың күшпен, зорлықпен берілуін дұрыс деп есептемейтіндігін айтады. «Зорлықпен берілген білім сіңімді болмақ емес. Мақсат оқушыны оқуға қызықтыра білуде», – деген орынды пікірін ұсынды.

1918 жылы Семей мұғалімдер семинариясында оқып жүрген жас семинарист Мұхтар Әуезов сол тұста өзі Семейде шығарып тұрған «Абай» журналының №11 санындағы мақаласында: «Ұлт мектебін ашуға қазірде біздің алдымызда қиын асудай үш кедергі тұр. Бірі: бастауыш мектептің бәріне мұғалім жоқтығы; екіншісі: оқу құралдарының жоқтығы; үшіншісі: ілгері оқитын мектептің жоқтығы һәм тез уақытта бола алмайтындығы» деп жазды.

Алаш қаласындағы алғашқы мектеп, білім алған қазақ қайраткерлері

Семейдің сол жақ бөлігіндегі қазіргі Жаңасемей қаласы 1917 – 1927 жылдар аралығында, он жылға жуық уақыт Алаш қаласы аталып келгені белгілі. Алғашқы қазақ мектептерінің негізі осы Алаш қаласында қаланғандықтан олар ресми тілде Алаш мектептері деген атауға ие болды. Осы мектептерді ашуға Мәннанның сіңірген еңбегі өте зор.Семей шаһарына оқу іздеп қырдан келген ынталы, талабы зор жас балаларға қол ұшын созып, тікелей көмек беріп, оқуын үзбеуін назарда ұстаған екен. Мысалы, педагогика ғылымының докторы, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, Қазақ Ғылым Академиясының мүшесі, белгілі ғұлама-ғалым, марқұм Ахмади Ысқақовтың айтуынша Мәннан оны өз атына мінгестіріп әкеліп, мектепке орналастырған. Ғабдырәсіл Смағұлов (20 жыл облыстық кәсіпкерлер одағын басқарған, фабрика жетекшісі болған) сияқты елден оқу іздеп келген баланы құжаттары толық болмаса да оқуға түсіріп, болашағына жол ашқан. Ташкентке оқуға апарып түсірген жиені Жүнісбек Нұрмағанбетұлы Мәскеуде қызмет істеген тау-

кен инженері, ғалым дәрежесіне көтерілген. Жолдасбек Жылқыбай Жаңа Семейде 35 жылдан артық банк мекемесі меңгерушісі болып қызмет атқарған.

М.Тұрғанбаев 1920 жылға дейін Ж.Ақпаевпен бірге халық соты кеңесінің мүшелігіне қабылданады. Мұны оның өз қолымен «Қазақ тілі» газетінің №87, 31 октябрь 1922 жылғы санында жарық көрген «Ұмытпадым» деген мақаласы айғақтайды. Ал 1922 жылдан бастап ол халық соты төрағасының орынбасары, әрі қазақ ісі жөніндегі азаматтық бөлімнің меңгерушілік міндеттерін атқарған.

Мәннан Тұрғанбаев Мұхтар Әуезовпен етене жұмыс жасаған. Оны мына деректер дәлелдейді. Методикалық кеңестің 1925 жылғы отырыстарын жазған хаттамаларда Мұхтар Әуезов пен Мәннан Тұрғанбаевтардың осы кеңестің мүшелері бола отырып, көп істер тындырғанын байқаймыз.

-1925ж 15 сәуірдегі методикалық кеңесте «Ауыз әдебиеті үлгілері мен қазақ халқының тарихына байланысты материалдарды ел арасынан жинауға жазғы маусымда оқушылардың күшін пайдалану туралы «Әуезовтың баяндамасы қойылып, талқыланыпты. Сонда «Әуезов жолдас оқушыларға сенім артып, көптен бері жинай алмаған, істей алмаған, жұмыстарды оқушылар күйшімен тындырып алуға болады деп үлкен үмітпен қарайды»,- депті М.Тұрғанбаев кеңеске қатыса отырып. Мұхтар Әуезов те, Мәннан Тұрғанбаев та осы ойларын жиналыс-кеңестер де ғана айтып қоймай, баспа бетіндегі мақалаларында да саралап жазып отырды[1].

Мәннан мен Мұхтарды қарап отырып, біз олардың жасаған еңбектерінің орасан маңызы бар екенін білеміз.

Жазықсыз жалаға ұшырауы

1930 жылдың 4 сәуірінде Біріккен мемлекеттік саяси басқармасының сот коллегиясының үкімімен М.Тұрғанбаев Семейде қамауға алынып, Қапал түрмесіне айдалады. Мәннанның Қапал түрмесінде отырған(4.04.1930-30.04.1932) екі жылдан астам мерзімде оның отбасы Семейде жайлаған аштық апатының шеңгеліне ілінеді, әйелі мен Есен атты қыз баласы қайтыс болады, анасы – Қалыш пен ұлы Марат, немере туысы Әбділманның үйін паналайды екен. Мәннан басына бостандық алып келісімен, қаладағы облыстық, оқу бөліміндегі таныс жолдастары бірден қызметке шақырады. Отбасы (жанұясының) ауыр жағдайы, көңіл қимас, өзін сыйлайтын дос-жолдастардың қалауымен келген бетте қызмет алып, қаржы мәселесін шешеді. Семей облыстық, мемлекеттік архивіндегі мына құжаттар бұған айғақ.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Тәбәрікұлы С. Қайран, Мәннан.- Алматы: «Қанағат», 2002.- 257 б.
2. Алаш қозғалысы. Құжаттар мен материалдар жинағы. 1918- 2007 ж.ж: Т.4.-
3. Алматы: Ел-шежіре, 2008.- б.224-228.;
4. Кенемолдин М. Алаш мектептері.// Абай.- 2004.- №4.- 83 б.;
5. Алаш. Алашорда: Энциклопедия.- Алматы: «Арыс» баспасы, 2009.- 544б.;
6. Тәбәрікұлы С. Газет бастауында – үш алып.// Семей таңы.- 2009.- 3 желтоқсан.;
7. Тұрғанбаев М. Қазақ тілін іске асыру./ Кіт. Тәбәрікұлы С. Қайран, Мәннан.- Алматы: Қанағат, 2002.-129б.
8. Тәбәрікұлы С. Мәннан Тұрғанбаев: Алаш арыстары.- Алматы: «Қайнар», 1999.-48 б.

Н. Шведченко

ПГУ «Индустриально-технологический колледж»

Научный руководитель – Шаяхметова А.А., преподаватель русского языка и литературы

РЫМБЕК ИЛЬЯШЕВ. ЕГО ЖИЗНЬ ЖИВЕТ В МОЕЙ ПАМЯТИ

I. Введение

Актуальность темы:

Основная проблема, ее актуальность:

Плох тот народ, который не помнит,
не ценит и не любит своей истории!

В. Васнецов.

Каждый регион, город, село неповторимы, различаются своим историческим прошлым, архитектурой. Дети в силу возраста интересуются той обстановкой, архитектурным содержанием, которые их окружают. Задача взрослых направить их познание в нужное русло. Следует рассказать о том, что каждая улица, каждый уголок родного города имеет свое название, хранит свою тайну. Невозможно полюбить их не зная их судьбы, исторического прошлого. Начиная работу по воспитанию любви к родному краю, я сам должен хорошо его знать.

Данный проект способствует формированию нравственно-патриотических чувств, взаимоотношений со сверстниками и взрослыми, бережному отношению к природе, традициям, культуре и быту родного края.

Знакомит с историческими данными малой Родины, ее значимостью в политической жизни Казахстана.

Помогает воспитывать чувство любви к Родине, интерес к общественным событиям родного села и нашей страны, уважение к прошлому, ибо «История – это фонарь, зажженный в прошлом, горящий в настоящем и освещающий дорогу в будущее».

Мне кажется, что для каждого человека самая близкая история – это жизнь его семьи. У каждой семьи своя собственная история, но она тесно переплетается с историей всей страны и своей малой родины. Ведь семья – частица народа.

Всегда люди гордились своими предками. 300 ныне здравствующих потомков гордятся своим великим предком - А.С.Пушкиным. Мы должны знать и уважать своих предков, которые были хорошими, достойными и уважаемыми людьми. Вот, и сегодня, мы поговорим о предке моего руководителя Шаяхметовой Асемгуль Акалаевны Рымбеке Ильяшеве, который оставил глубокий след в истории города Семей и всего Казахстана. Особенность моей работы в том, что необходимость создания родословной, дает возможность проследить на судьбе отдельных людей историю родного края и даже целого государства. Создав историю своей семьи, мы сохраним память о прошлом близких нам людей, историю родного края. Все это даст нам возможность ощутить себя причастными к истории, понять свое значение в жизни.

Таким образом, возникла необходимость через фото, хранимые в семье, документы, заметки, рассказы близких создать историю (родословную) семьи Рымбека Ильяшева.

II. Основная часть

Биография 1910-1993

Ильяшев Рымбек Ильяшевич (каз. *Рымбек Ільяшұлы Ільяшев;*) — партийный и советский работник Казахстана. С 1937 года член КПСС.

Ильяшев Рымбек родился 1 мая 1910 года в Жанасемейском районе Семипалатинской области в местечке Уша-ша, неподалеку от села Чекоман в семье крестьянина-бедняка. Отец Ильяш был трудолюбивым, сильным человеком, который обеспечивал население водой. Мать Бейбіш была очень ласковой и нежной по отношению к своим детям. Рымбек родился в многодетной семье из 13 детей, но в живых, достигнувших совершеннолетия, остались шестеро детей: старший брат – Ыдырыс, затем Мукан, Жунисхан, Рымбек, Батия, Рахия.

Отец Рымбека рано умирает и ответственность за свою семью легла на плечи матери. Она оказала большое влияние на воспитание и становление своих детей.

Рымбек был младшим ребенком в семье среди сыновей. Второй брат Рымбека Мукан является дедушкой Асемгуль Акалаевны по отцовской линии.

Чтобы построить процветающее свободное государство, мы должны помнить свою историю, тех, кто отдал свои жизни за то, чтобы мы жили сейчас. Миллионы жизней отдали наши соотечественники за свободу своей Родины в годы Великой Отечественной войны. Среди них был и Жунисхан Ильяшев, брат Рымбека Ильяшева. Он погиб под Ленинградом и похоронен в братской могиле. Внук Рымбека Ильяшева Альнур Ильяшев, побывав в Ленинграде, привез горсть земли на родную землю Жунисхана.

Образование

С детства Рымбек был избалованным, но очень умным ребенком. Среди друзей Рымбека можно было встретить людей разной национальности. Он находил общий язык со всеми. Еще со школы Рымбек был активистом, принимал участие в общественных делах. Благодаря своему упорству и стремлению он получил образование. Среднее образование Рымбек Ильяшев получил в Семипалатинске - школа Казподроскопа, там же закончил автодорожный техникум и был направлен на работу в комсомол.

Принципиальность, знания и жизненная активность Рымбака Ильяшева стали основной причиной избрания его партгором Семипалатинского мясокомбината. Рымбак Ильяшев окончил в 1954 году Высшую партийную школу при ЦК КПСС.

Семья

Жена – Ильяшева Сара (1910–2001). Сыновья: старший – Ильяшев Касим Рымбакович (1937–2010), средние – Диас (1939–1979) и Марат (1942 г. р.), младший – Кайрат (1955 г. р.).

Старший сын Касим – видный деятель спортивного и олимпийского движения Казахстана, изобретатель-рационализатор. Касим Ильяшев (1937-2010 гг.) - работал на спорткомплексе «Медеу». В 1972–1979 гг. заместителем директора, проводил соревнования международного, всесоюзного и республиканского значения по конькам, хоккею с мячом на высоком организационном уровне, являлся судьей всесоюзной категории по конькобежному спорту. Младшие сыновья Марат и Кайрат по сей день живут на Родине отца в городе Алматы.

Годы деятельности

С 1936 года двадцатилетним юношей Рымбак Ильяшев был направлен руководить в Урлютюбинский (город Железинка) районный Комитет ВКП(б), в 1938 — второй секретарь Аягузского райкома ВКП(б) и в 1940 году избран вторым секретарем Семипалатинского обкома ВКП, где проработал до 1946 года. В 1946 был избран депутатом Верховного Совета Казахстана и переведен работать заместителем секретаря ЦК Компартии Казахстана по торговле. В 1948 году Рымбак Ильяшев избран первым секретарем Актюбинского обкома партии, затем председателем столичного (Алма-Ата) городского исполнительного комитета, в 1952 году — председателем Алма-Атинского областного исполнительного комитета, в 1954 — первым секретарем Алма-Атинского областного комитета партии, избирался делегатом 3—12 съездов Компартии Казахстана, XX съезда КПСС.

В 1957 году назначен Министром торговли Казахской ССР. В 1962 году избран председателем правления Казпотребсоюза и через год - членом Международного Альянса Кооператоров. По достижении 60 лет он ушел на пенсию, однако его трудовая деятельность продолжалась практически до последнего дня жизни.

С 1970 до 1985 года он был одним из руководителей и заместителей по кадрам республиканского строительного треста «Казкоопстроймонтаж». С 1985 года возглавлял совет ветеранов Алма-Аты.

Помощь и поддержка

В военный период Рымбак Ильяшев, будучи вторым секретарем Семипалатинского обкома ВКП(б), занимался организацией тылового обеспечения для фронта, при этом он как партийный и ответственный работник трудился по 16—18 часов в сутки. Основными вопросами, решением которых тогда занимался Ильяшев Рымбак, были выполнение продовольственной программы, обеспечения промышленного и военного производства, создание предприятий строительной индустрии и «военных зон» Прииртышья. Особо им выделялась забота о семьях погибших и воевавших на фронтах боях Красной Армии. В то же время он находил время и силы для поддержки работников культуры (театра и кино), принимал активное участие и помогал М. О. Ауэзову в сборе материалов для его классической эпопеи «Путь Абая».

Вклад в развитие страны

Из алма-атинского периода следует отметить участие в создании в 1950 году «старого «Медео», строительство многих жилых домов, магазинов, включая ЦУМ города Алматы, развитие парковой зоны, строительство Республиканского Дворца культуры и многих объектов спорта. Рымбак Ильяшев был широко известен казахстанцам как министр торговли и председатель Казпотребсоюза, который построил не один десяток магазинов, хлебопекарен, пивзаводов и других объектов торговли и кооперации.

Награды

Рымбак Ильяшев был награжден двумя орденами Ленина, тремя орденами Трудового Красного Знамени, многими медалями (более десятка), из них три - за период военного времени.

Следует отметить, что первым орденом Ленина Ильяшева наградили в 1940 году. Это высшая награда СССР была вручена двадцатидевятилетнему секретарю райкома за большие заслуги в деле развития приграничных районов и укрепления обороноспособности и в частности за личный вклад в строительство дорог и укреплений в районе восточно-казахстанских границ с Китаем.

Критика

Принципиальная и честная гражданская позиция Рымбака Ильяшева во время темиртауских событий была оценена казахстанцами, а позже и Правительством по достоинству, а факт ухода на пенсию в 60 лет, когда он только был избран на 4 года председателем Казпотребсоюза в третий раз, но не согласился с позицией и политикой Правительства того периода, был объектом обсуждения во всех уголках Казахстана, как пример честности и бескомпромиссности. Время распорядилось так, что даже ярые оппоненты Рымбака Ильяшева позже вынуждены были признать свою неправоту и часть из них, включая многих высокопоставленных, стали его друзьями.

Семья

Жена – Ильяшева Сара (1910–2001). Сыновья: старший – Ильяшев Касим Рымбакович (1937–2010), видный деятель спортивного и олимпийского движения Казахстана, изобретатель-рационализатор, средние – Диас (1939–1979) и Марат (1942 г. р.), младший – Кайрат (1955 г. р.).

Память

2010 год — 100 лет (1910—1993) со дня рождения государственного и общественного деятеля Р. И. Ильяшева.

Названы улицы в городах Казахстана:
в городе Семипалатинск.

В микрорайоне Алғабас Алатауского района

III. Заключение

Сила его была в мудрости

В Семее было немало руководителей, которые оставили глубокий след в истории. Многих и по сей день вспоминают добрыми словами. Одним из таких был Рымбак Ильяшев.

Таким образом, из истории жизни Рымбака Ильяшева его можно отнести к плеяде руководителей-демократов. Он сел в кресло председателя путем первых выборов. Именно в 1950 году издается правительственный указ, в котором говорилось, что руководителей будут избирать путем голосования, а не назначать. Но участие в выборах надо было заслужить. Рымбак Ильяшев к этому времени накопил огромный опыт организаторской работы. Был энергичным и целеустремленным человеком, и не случайно в возрасте 29 лет его наградили орденом Ленина. В ЦК партии республики никто и возражать не стал о его кандидатуре на выборах. Наоборот, коммуниста, имеющего стаж работы на руководящих должностях, поддержали.

Принимал неординарные решения. Один из соратников Ильяшева того времени вспоминал: Рымбак с удивительным спокойствием и разумным хладнокровием решал неразрешимые проблемы. Он с особой заботой относился к инвалидам, вернувшимся с войны, а также вдовам, чьи мужья остались лежать на поле брани. Вот эта связь с народом принесла ему всеобщую любовь алмаатинцев.

Если проследить его карьерный путь, то станет известно: по служебной лестнице он поднимался каждые два года. В 1955 гшгоду Ильяшев становится министром торговли, затем возглавил республиканскую потребкооперацию. И на этой должности трудился до самого выхода на заслуженный отдых.

За долголетнюю работу он оставил заметный след в Алматы. Благодарные потомки до сих пор отмечают, что возведенный в столице того времени красавец Дворец Республики и поныне является гордостью не только Алматы, но и всего Казахстана. Потому что в этом есть вклад и Рымбака Ильяшева. Какую бы должность он не занимал, всегда показывал пример мудрости и целеустремленности. Таких личностей сломать практически было не возможно. Даже грозный вождь того времени Иосиф сталин смотрел на самоотверженного казаха с уважением и продвигал его по служебной лестнице.

Умер Рымбак Ильяшев в 1993 году. Его сыновья Марат и Кайрат по сей день живут в Алматы, в городе, где добрую славу о себе оставил их отец. А главное для нас земляков то, что на Родине общественного и политического деятеля – в городе Семее - в честь него названа улица.

Живешь ты в памяти моей
Тебя всегда я помнить буду
О том что сделаго тобой
Навек я не забуду.

Своей упрямостью, упорством

Продвигаясь все вперед
Стал человеком, заслужившим
Награды за свой труд.

Ведь, жизнь прожил ты не зря
И сил вложил в дело не напрасно
Решений принял много для страны
Для Родины, Отчизны нашей.

На малой Родине, в Семее,
У берега реки Иртыш
Есть улица с именем твоим
Пусть, память будет вечно жить
В стране, где ты родился.

Названия улиц несут в себе память поколений, память людей, чья жизнь была связана с городом. Мы не вправе забывать о своих героях, которые оставили большой незабываемый след в истории нашего города. Мы должны бережно хранить в памяти названия улиц, переулков. Они являются напоминанием о нашей богатой истории, связующим звеном с нашими предками. Ведь, человеческая мудрость гласит: «Только та страна, в которой люди помнят о своем прошлом, достойна будущего».

Список литературы:

1. Газета «Вечерний Алматы» - Алим Анапьянов, 2010 г.
2. Газета «Семей таны» - Рахимова Капиза, Турганбекова Менкеш, 2010 г.
3. Газета «Семей вести» - Виктор Кашляк, 2010 г.
4. Материалы из архива Рымбека Ильяшева – «Шыңдалу жолдарым», 1985 г.

А. Әлимғазиева, С. Болатова

№31 ЖОББМ

Ғылыми жетекеші – Ж.К. Кенжибекова

УАҚЫТША ҮКІМЕТ ТҰСЫНДАҒЫ ЖЕР КОМИТЕТТЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ

Қазақстан облыстық Жер комитеттерінің атқарған іс-шаралары тақырыптың бүгінгі күнде өзекті екенін көрсетеді. 1917 ж. Ақпан төңкерісі патша өкіметін құлатып, бұрынғы империя көлемінде ерекше жаңа сипаттағы саяси жүйені қалыптастырды. Осы тұста жоғары билік жүйесіне басшылыққа келген Уақытша өкімет басшылары аймақтық, облыстық жерлерде түрлі деңгейдегі комитеттер мен мекемелер құруға нұсқау жарлықтар (1917 ж. көктем) беруін, сол жарлықтарға байланысты Уақытша өкіметтің түрлі деңгейде қалыптастыра бастаған түрлі мекемелерімен қатар Облыстық Жер комитеттері құрылғаны баянды ету. Жер комитеті мекемесінің атқарған іс-шараларын ғылыми тұрғыда көрсету, Жер комитетіне кімдер кіргенін, сонымен бірге қазақ зиялыларының жұмысын көрсету. Семей облыстық Жер мекемесінің құрылуымен бірге қандай саяси ұйымдармен бірге қызметтер атқарғанын және жер мәселесін шешуді басты мақсат еткені тақырыптың өзектілігін айқындайды. Мәселенің зерттелу деңгейі: ХХ ғасырдың алғашқы ширегінде қоғамдық-саяси өмірінде елеулі рөл атқарған Жер мәселесін зерттеу ісі Қазақстан тарихында тақырыпқа байланысты арнайы еңбектер мен әдебиеттер жарық көрген жоқ. Еліміз тәуелсіздік алғаннан бері қазақ тарихшылары Алаш мәселесін зерттеуде Жер комитетіне қысқаша шолулар жасаған. Тақырыпқа байланысты зерттеу еңбектердің ішінде 1918 жылдың бас кезінде баспа беттерінде жарық көрген еңбектердің ерекшелігі – мәселенің мән-мағынасын ашып көрсетуде жан-жақтылық пен дерекнамалық сипат танытуында деп білеміз. Жер комитетіне қатысты тұжырымды Әлихан Бөкейханов еңбектерінде көрсетілген. Ол Семей облыстық Жер комитеті сайлауларына қалай үгіт-насихат жүргізгенін мазмұндайды. Сонымен бірге сайлау ережелерін халыққа түсінікті етіп «Жер комитеті жұрт өзі майлап қоятын мәжіліс мекеме, жұрттың көзі, жанашыры, күзетшісі, қамқоры, қорғаушысы. Тұрмыс-тіршілігіне земство білмейтін іс болмайды. Жер комитеті үш орында үш дәреже».

Қазақстанның әр жерлеріндегі құрылған Жер мекемелерінің тарихына Қ. А. Жиреншиннің «Политическое развитие Казахстана в XIX – начале XX веков» атты еңбегінде сипатталған». Ол Уақытша өкіметтің жергілікті жерлерде Жер комитеті өзін-өзі басқару мекемесін енгізу жарлығын және Жер комитетіне сайлау өткізу ережелерін көрсеткен. Құрылуын көрсете отырып, оларда қандай уақытта жиындар өткенін баяндаған.

М. Қ. Қозыбаевтың «Историография Казахстана, уроки истории» еңбегінде ауылды және болыстық жерлерде Жер комитетіне сайлаулар аяқталғанын көрсетеді». Еңбекте Алаш зиялыларының, соның ішінде Семей уездік сайлауы да Алашорда зиялыларының жеңіске жеткенін және оларға земство иелігіне кірген халықтың сенімділігін атап көрсеткен.

Сайлаубай Е. Е. «Алашорда және оның Шығыс бөлімі» атты кандидаттық диссертациясында Семей облыстық Жер мекемесінің төл тарихына тоқталып кеткендей. Семей облыстық Жер комитеті қоғамдық іс-шараларды, яғни ағарту саласында, денсаулық сақтау саласында, сот ісінде жеткілікті қызметтер атқарған. Зерттеуде қазақ зиялыларының беделді орындарда отырып халық тіршілігіне қажетті сұраныстарды орындап отырғанын және Жер комитеті сайлауында гласнойлыққа қазақ интеллигенциясының басым бөлігі өткенін көрсетеді.

Қазіргі кезде Алаш қозғалысы қайраткерлеріне арналған зерттеулер жазылып жатыр. Оларда Алаш қайраткерлері Облыстық Жер комитеті басшылығында және лауазымды орындарда жұмыс істегені сипатталған. Сондай-ақ, Қазақстанның Ақпан, Қазан төңкерістері және Азамат соғысы жылдарындағы Жер комитеті мен өзін-өзі басқару мәселелері еңбектер негізінде Жер комитеті Қазақстан бойынша біртұтас тарихи терең жазылады деп сенеміз. Қазіргі кезде жергілікті Жер комитеті мекеменің қоғамдық-саяси қызметін, олардың саяси көзқарастарын көрсету және Облыстық Жер комитетінің жергілікті жердегі қызметін жан-жақты зерттеу ісі әлі де толық қамтылмаған, әсіресе, Жер комитетінің мекемесінің тікелей атқарған істері туралы жазылуы зерттеуімізге негіз болды.

Зерттеудің өзекті мәселесі бойынша пайдаланылған мұрағат және құжаттық деректер негізінде кейбір теориялық тұжырымдар мен толықтыруларын, ұлттық жаңғыртуға бастаған ұлттық мемлекеттік құрылыс дәрежесіне көтерген мәселелер бойынша жұмыстың нәтижесін мектеп мұғалімдері мен оқушылары, жоғары оқу орнының студенттері пайдалануға болады.

М.А. Алтаева

Құқық және бизнес колледжі

Ғылыми жетекші – Л.Б. Сарсенбаева, құқық пәндерінің оқытушысы

ҚАЗАҚСТАН: КЕШЕГІ МЕН БҮГІНІ

Бұл дүниеде біздің бір ғана Отанымыз бар, ол-тәуелсіз Қазақстан. Н.Ә. Назарбаев

Тәуелсіздік деген қандай тәтті ұғым! Осы сөзді естіген шақта, бүкіл жан дүниені қандай рақатқа батады десейші! Алайда, бостандық бұлттан шыққан күндей жарқ ете қалмағаны да ақиқат. Оның қандай жолмен келгенін қай қазақ білмейді?! Ол – талай күрес жемісі. Қазақ даласының талай перзенттері бұл күрес жолында жанын салған-ды.

Аңсаған азаттығымызды Кеңес өкіметі кезінде де ала алмадық, өйткені қазақ елінің үміт-арманы орындалмады. Қазақстан «халықтар түрмесі» атанды. 1932-1933 жылдардағы ашаршылықта екі миллион халықтың опат болуы, сталиндік репрессия жылдарында аяулы азаматтарымыздың жойылуы, ұлт мүддесін қорғағандарға «ұлтшыл» деген айып тағылып қудалануы жағдайымызды нашарлатты. Абай туған Шыңғыстауды қырық жыл бойы Семей атом полигонындағы сынақтар сілкініп тұрды. Ең қиыны тарихымыз аяусыз бұрмаланды, ұрпақ өз тегін, тілін, тарихы мен салт-дәстүрін ұмыта бастады.

Мұхтар Шаханов:

Желтоқсанда шындық жырын шырқаймын деп шарқ ұрдың, Желтоқсанда егеменді ел болсақ деп талпындың,- деп жырлағандай, еліміздің өрімдей ұл-қыздары 1986 жылы алаңға шықты. Тарихта алтын әріптермен жазылған Желтоқсан оқиғасы кеңестік империяның шаңырағын шайқалтты, осылайша ер түріктің ерлік дәстүрін тағы бір мәрте паш етті. Бүгінгі таңда қолымыз жетіп, елдігімізді асқақтатқан Тәуелсіздік осы желтоқсаннан бастау алады. 1991 жылы тәуелсіздігін алған халқымыз жиырма бес жылда көп нәрсеге қолын жеткізді. Бүгінгі таңда біздің еліміз әлемдік өркениетте өзінің айшықты орнын

алған мемлекетке айналды.. Тәуелсіздігімізді алғаннан соң халықтың басын біріктіріп, өз алдына ел қылуға Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев қазақ халқының тұңғыш Елбасы болды. Ол кісінің бастауымен біздің Отанымыз әлемге танылды. Елдің елдігін көрсетті, ерлігін танытты. Бүгінгі күні Назарбаевтың есімі дүние әлемінің көрнекті мемлекеттік қайраткерлерінің қатарында бірге аталады. 1992 жылы Қазақстан БҰҰ мен Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық қоғамы сияқты халықаралық қауымдастықтарға мүше болып, дүниежүзі елдерімен тығыз байланыс орнатты. Біздің еліміз сыртқы саясатында Қазақстанның қауіпсіздігін сақтау, дүниежүзілік соғысқа жол бермеу, ядролық қаруды қолданудан бас тартуға баса көңіл аударып отыр. Қазақстан ядролық қарудан өз еркімен бас тартқан елдердің бірі. Осы мәселені БҰҰ аясындағы жиын- мәжілістерде үнемі көтеріп, басқа мемлекеттерге үлгі көрсетуде.

Қазақстан Азиядағы беделді халықаралық ұйым - Шанхай Ынтымақтастық Ұйымын құрушылардың бірі және онда белсенді қызмет атқарушы ел болып саналады. Қазақстан Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына кіретін және басқа да көрші және алыс-жақындағы мемлекеттермен дипломатиялық достық, ынтымақтастық және өзара көмек қатынастарын орнатты.

XX ғасырдың соңғы он жылдығында біз үшін аса маңызды оқиғалардың бірі- әлемнің ешбір елінде жоқ Қазақстан халқы Ассамблеясының дүниеге келуі. Бүгінгі таңда Ассамблея- жай ғана емес, өміріміздің ажырамас бөлігіне, бірлігіміз бен тұрақтылығымыздың кепіліне айналды және Қазақстанның болашағы зор ел екендігін таныта түсті.

Тағы бір тәуелсіздігіміздің кепілі- Ата Заңымыз қабылданды Заңды сақтауға, басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын, абыройы мен ар-намысын құрметтеуге міндетті. Алдымызда, 100-ге жуық елдің басын қосатын халықаралық көрме “ЭКСПО-2017”. Бұл барша әлемге өзімізді танытудың ең көлемді жобасы. Қорыты келгенді еліміздің дамуы жастардың қолында.

СЕКЦИЯ № 5: ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКА, ЕХРО-2017, ЭКОЛОГИЯ

СЕКЦИЯ: ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА, ЕХРО-2017, ЭКОЛОГИЯ

Н.Е. Яуденов

КГКП «Электротехнический колледж» г. Семей

Научный руководитель – М.Ш. Жумадилова, преподаватель общественных дисциплин

СОЛНЕЧНАЯ ЭНЕРГИЯ - БУДУЩЕЕ ЗЕМЛИ

Учитывая особую важность проблем энергетики и экологии, Казахстан предложил для проведения выставки ЭКСПО 2017 тему «Энергия будущего». Это обусловлено возрастающей потребностью глобальной экономики в энергии, ограниченностью запасов углеводородных ресурсов и все более осознаваемая необходимость поиска других новых источников.

Один квадратный метр Солнца излучает 62 900 кВт энергии. Это примерно соответствует мощности работы 1 миллиона электрических ламп. Солнце дает Земле ежесекундно 80 тысяч миллиардов кВт, т.е в несколько раз больше, чем все электростанции мира.

Солнечная энергия может быть преобразована в полезную энергию посредством использования активных и пассивных солнечных энергетических систем. Самый примитивный способ пассивного использования **солнечной энергии** — это окрашенная в темный цвет емкость для воды. Темный цвет, аккумулируя **солнечную энергию**, превращает ее в тепловую — вода нагревается. В основе активных систем использования **солнечной энергии** применяются солнечные коллекторы. Для того чтобы «протопить» холодную комнату или нагреть воду в водопроводе, можно напрямую воспользоваться солнечным теплом. Установки, собирающие, сохраняющие и передающие это тепло, называются солнечными коллекторами. На крыше дома или на его южной стене устанавливается панель, состоящая из тоненьких трубочек, по которым в специальный бак-аккумулятор подается вода. Солнце нагревает

трубки, те нагревают воду до 60-90°C и она используется для обогрева или горячего водоснабжения. Дома, оборудованные такими системами называются «солнечными домами».

Солнечная энергия, утверждают специалисты экологически чиста, при ее производстве не возникает никаких отходов, например, парниковых газов, одной из причин глобального потепления.

По данным метеорологов, в Казахстане около 300 дней в году являются солнечными, что и привело задуматься о строительстве предприятия по производству солнечных батарей. Только запасы кварцевого сырья примерно составляют 267 млн. тонн. Также есть источники месторождения других минералов, которые необходимы для производства таких фотоэлементов, как галлия, мышьяка, германия, кадмия. В Казахстане более 5 тыс. поселков и большое количество крестьянских хозяйств, зимовок скота не обеспечены электроэнергией и поэтому запланирована разработка Комплексного плана развития энергии будущего на 2013-2017 годы. Наличие богатой минерально-сырьевой базы, развитой металлургической и химической промышленности, высокой энергообеспеченности ряда регионов страны, соответствующего научно-технического потенциала и определенного научного задела в области кремниевых технологий создает для Казахстана хорошие возможности для организации кремниевой отрасли.

Установка солнечных мини-электростанций в жилых домах и на сезонных отгонных пастбищах, не подключенных к действующим электрическим сетям, позволит обеспечить фермеров стабильным энергоснабжением, а также повлияет на снижение объемов выбросов парниковых газов и загрязняющих веществ, повысит уровень комфортности проживания местного населения. Скептики заявляют, что солнечные батареи не смогут на должном уровне отапливать некоторые регионы страны, где морозы бывают до – 40 градусов. Кроме того, не каждый сможет позволить себе такую роскошь и окупаются они лет через 30 – 40, важным аспектом является и обслуживание батарей. Но есть и плюс. Установив солнечные батареи, можно сэкономить до 70% в год на электроэнергии и горячей воде. Несомненно, успешное проведение ЭКСПО- 2017 в Астане будет способствовать укреплению авторитета государства на мировой арене в производстве и использовании энергии будущего.

Список литературы:

- 1.Ю. Тельдеши, Ю. Лесны. Мир ищет энергию. «Мир», Москва, 1981
- 2.В.А.Кириллин.Энергетика сегодня и завтра. «Педагогика», Москва,1983
3. «Стратегия «Казахстан-2050» - новый политический курс состоявшегося государства» Послание Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева народу Казахстана.Астана.2012.
4. «Казахстан в новой глобальной реальности: рост, реформы, развитие».Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. Астана.2017.

Ш.А. Самархан

Шәкәрім атындағы үш тілде оқытатын көпбейінді гимназия, Семей қ.

Ғылыми жетекші – А.Н.Бимбетова, физика пән мұғалімі

БАЛАМАЛЫ ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІ. КҮН СӘУЛЕСІНІҢ АДАМҒА ПАЙДАСЫ

Зерттеудің мақсаты: Баламалы энергия көздерінің проблемаларын шешу жолдары

Тақырыптың өзектілігі: Адамзаттың энергетикалық қажеттілігі өсуде және оны қамтамасыз етудің альтернативті жолдарын қарастыру.

Зерттеу міндеттері:

- 1.Баламалы энергия көздерінің қолданысын анықтау;
- 2.Баламалы энергия көздерін зерделеу және талдау;
- 3.Баламалы энергия көздерін пайдаланудың әдістерін дайындау.

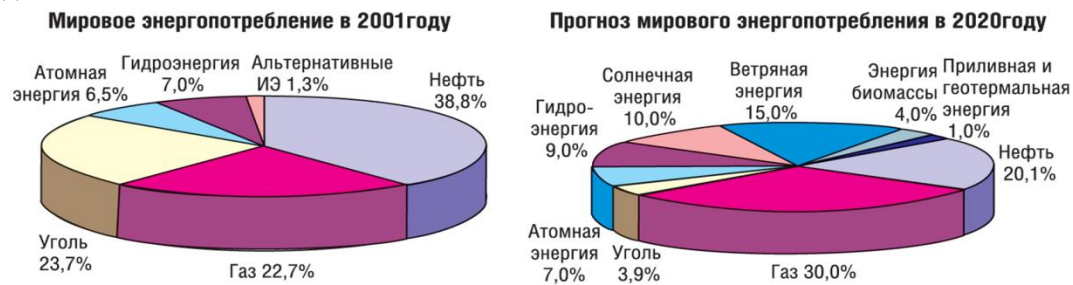
Зерттеу кезеңдері:

1- кезең: Зерттеліп отырған мәселеге қатысты әдебиеттермен таныстым. Әр жердің өз табиғат ерекшеліктеріне байланысты қандай электр энергиясын өндіруге болатынын анықтадым.

2-кезең. Өз өлкеміздегі жел көп соғатын аймақтарды анықтадым да сол арқылы электр энергиясын өндірудің әдісін ұсындым.

Зерттеудің жұмысының теориялық және практикалық маңыздылығы: Еліміздегі энергетика секторының соңғы жылдағы статикасына сүйенсек, жалпы өндірілетін энергиясын шаққандажылу электр станциялары -87%,су эленктор станциялары – 12%, басқалары -1% құрайды.Көмір сутегінің бағасы күрт қымбаттап, көптеген Еуропа елдері балама энергия көздерін пйдалануға бет бұрған.Еліміздегі энергияның салалық бағдаламалары бойынша 2014 жылы баламалы энергия қуатын өндіру көлемі 1% жетуі керек. Бұл салаға 2011-2014 жылдарда 7 милл-д доллар инвестиция жұмсалды.Бұл ,әрине, баламалы энергия көздерін игерудің тамаша бастамасы. **Зерттеудің жаналығы және автордың өзіндік үлесінің дәрежесі:** Әр жердің өз табиғат ерекшеліктеріне байланысты қандай электр энергиясын өндіруге болатынын анықтадым.

Жұмыстың нәтижесі және қорытынды: Баламалы энергия көздерінің бізге әкелер пайдасын анықтадым.

Осы кестедесалыстыракетсек, 2001-2020 баламалы энергия қолданылуы өсетініні көрініп тұр. 2001 жылы күн энергиясы көп қолданылмаса, 2020 жылға дейін 10 % дейін жететіні осы диаграммада көрсете аламыз.

Қазір біз электроэнергияны үнемсіз пайдаланамыз. Үйде немесе кеңселерде, мектепте жарықты керек болмаса да жағып қоямыз,теледидар компьютерді өшірмейміз. Супер маркеттерде, дүкендерде тоңазытқыш, желдеткіш күндіз-түні қосылып тұрады, яғни қай салада болмасын ысырап мол. Мұның бәрі кәсіпкерлердің қалтасын қағып қана қоймай, еліміздің экономикасына елеулі зиян келтіреді және экологиялық дағдарысқа әкеледі. Сондықтан, күн энергиясын электр энергиясына айналдыратын фотоэлектрондық түрлендіргіштерді тұрмыста пайдалануымыз қажет. Күн сәулесі арқылы тікелей жылытуға немесе фотоэлементтер көмегімен энергияны қайта өңдеу арқылы электр энергиясын алуға не басқа да пайдалы жұмыстарды атқаруға болады. Себебі, Күн энергетикасы энергия көзінің сарқылмайтын түрі болып табылады, әрі экологиялық жағынан да еш зияны жоқ. . Ең бастысы, ол Қазақстанның қажеттілік туындап отырған өңірлеріне күн сәулесі энергетикасын ауқымды ілгері жылжытуды бастауға бағасы мен саны жағынан қолжетімді болуы тиіс.

Қазақстанның оңтүстік облыстары тұрғындары өз тіршілігінің ажырамас бөлігіндей, күн сәулесі энергетикасына үйренуіне қол жеткізу керек. Бұл нарықты қалыптастырады және қазақстандық өндірушілерге күн сәулесі батареяларын шығаруды арттыруға, олардың құрылымдары мен техникалық сипаттамаларын жетілдіруге мүмкіндік береді.

В.И. Садовой

КГУ «Жезкентская средняя школа»

Научный руководитель – Г.Т. Калыкбаева, учитель географии

ВЛИЯНИЕ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ ЖЕЗКЕНТСКИЙ ГОРНО-ОБОГОТИТЕЛЬНЫЙ КОМБИНАТ НА ПОДЗЕМНЫЕ ВОДЫ

Актуальность проекта Хозяйственная деятельность человека привела к тому, что на поверхности Земли скопилось большое количество отходов, загрязняющих окружающую среду и ее компоненты. Загрязняющие вещества, содержащиеся в отходах, образованных в результате деятельности человека, проникают в подземные воды и могут вызвать химическое, бактериальное, радиоактивное и

тепловое загрязнение. Загрязнение подземных вод оказывает прямое влияние на питьевую и поливную воды, и как следствие на здоровье человека.

Цель проекта: выявление влияния деятельности «Жезкентского горно-обоготительного комбината» на подземные воды поселка.

Задачи проекта:

1. Раскрыть понятие подземные воды.
2. Нарисовать схему расположения Жезкентского ГОКа.
3. Создать ситуационный план расположения хвостохранилища.
4. Провести мониторинг концентрации загрязняющих веществ в районе хвостохранилища.
5. Сделать заключения.

Этапы проекта:

1. Теоретический анализ проблемы исследования - описание сущности проблемы, ее особенностей, различных точек зрения на данную проблему.
2. Практическая часть, которая включала в себя интервью с лаборантом ЖГОКа, составление ситуационного плана расположения хвостохранилища, анализ мониторинга концентрация загрязняющих веществ в районе хвостохранилища.
3. Анализ полученных данных.
4. Ведение дневника исследования.

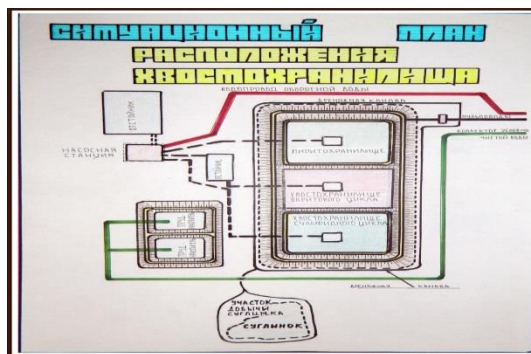
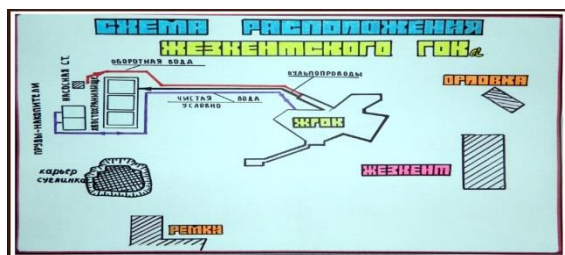
Выводы:

Качество подземных вод в регионе начиная с 2013 года, практически не изменилось.

1. Превышение ПДК до эксплуатации хвостохранилища на примере показателей скважины №9 по железу составляет 1547 ПДК. На основании анализа талых вод химической лабораторией ЖГОК в снежном покрове загрязненных веществ по свинцу, цинку, меди, железа, ционида, сульфида не наблюдается. Это говорит о том, что общее экологическое состояние снежного покрова оценивается как допустимое.

2. Вёдётся анализ скваженных вод, который производится лабораторией комбината. Производится контроль за состоянием подземных вод. Наблюдение за состоянием надземных вод также производится по программе производственного мониторинга.

3. Превышение ПДК (предельно допустимой концентрации) с вычетом фона (показателей скважины №9, взятых до эксплуатации хвостохранилища) по железу составляет 1547 ПДК. Экологическое состояние оценивается как опасное.

Список литературы:

1. Новиков Ю.В., Сайфутдинов М.М. Вода и жизнь на Земле. – М.: Наука, 1981. – 184 с.
2. Киссин И.Г. Вода под землей. – М.: Наука, 1976. – 224 с.
3. Бондарев В.П. Геология. Курс лекций: Учебное пособие для студентов учреждений среднего профессионального образования. – М.: Форум: Инфра М., 2002. – 224 с.

ИНДИКАТОРЫ ЗАГРЯЗНЕНИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Индикаторами загрязнения окружающей среды являются атмосферные выпадения. Выпавший на земную поверхность снег формирует снежный покров – уникальный слой, способный качественно и количественно характеризовать содержание загрязнителей в атмосферных осадках, накапливающихся в толще снега в течение зимнего периода.

Снежный покров накапливает в своем составе практически все вещества, поступающие в атмосферу. В связи с этим он обладает рядом свойств, делающих его удобным индикатором загрязнения не только самих атмосферных осадков, но и атмосферного воздуха, а также последующего загрязнения почвы и воды. Активное воздействие атмосферы на наземные экосистемы и гидросферу проявляется через атмосферные осадки в виде дождя и снега. Поверхностные и подземные воды суши имеют главным образом атмосферное питание и их химический состав в значительной степени зависит от состояния атмосферы. Антропогенные источники различных загрязнителей – автотранспорт, теплоэнергетика, промпредприятия.

Данную тему мы выбрали, потому что в настоящее время в современном мире остро стоит проблема загрязнения окружающей среды, в частности воздуха. Состояние среды обитания человека сильно влияет на его здоровье и на живые организмы.

Цель работы: провести химическое исследование снега, определить степени загрязнения снежного покрова на разных участках территории города.

Задачи:

1. Изучить литературу.
2. Взять пробы снега с разных участков.
3. Выявить наиболее загрязненные участки. Исследовать ее зависимость от степени экологической нагрузки на определенных участках.
4. Выявить химические загрязнители в снеге

Методы исследования:

1. Теоретический (изучение и анализ литературы, постановка целей и задач).
2. Экспериментальный (постановка опытов, проведение химического анализа и биотестирования проб снега)
3. Эмпирический (наблюдения, описания и объяснения результатов исследований).

1 часть исследования часть исследования

При мониторинге снежного покрова нами изучались обе фазы: в фильтрате определяли содержание основных растворимых макрокомпонентов талой воды, а в осадке – содержание взвешенных веществ. Исследовали физические и химические качества талой воды.

1. Визуальный осмотр талой воды и фильтрование показали, что все собранные пробы снега в своем составе содержали взвешенные вещества. Наиболее грязной оказалась вода, полученная из снега, взятого в 5 м от ж/д полотна (проба № 4), в ней – самый большой осадок (100 мг/л), Пробы № 2, 3 (с обочины автодороги при въезде в город) выглядят менее грязными, меньше взвешенных частиц, светло-серого цвета. Осадок небольшой (до 50 мг/л), но с примесью сажи. Это что не удивительно, так как там расположен оживленный перекресток. Пробы № 1 (школьный двор) имеют светло-желтоватый оттенок, есть небольшой осадок (наличие взвешенных частиц в пробе снега с самого нижнего слоя связано с попаданием в пробу частичек почвы и травы).

Вывод: Наиболее загрязненными пробами являются пробы, взятые с мест вблизи оживленных дорог. В этих местах основным источником загрязнения снега является автотранспорт. Темная окраска снега на обочинах дорог и соответственно талой воды обусловлена несколькими причинами. Это вынос частиц (сажи, частиц каучука, кремния и др.), содержащихся в выхлопных газах, также из состава автопокрышек, и стираемость которых в зимнее время резко возрастает. Ещё одним источником темной окраски служит химический и механический вынос битумных, масляных и других минерально-органических соединений с днищ автомобилей, ж/д составов.

2 часть исследования:

При выявлении химических загрязнителей в снеге получили следующий результат: обнаружили, что во всех пробах снега, взятых с пришкольной территории (проба №1) содержание ионов Cl⁻, SO₄, SO₃ очень мало - менее 1 мг/л. В пробе снега, взятой с участка (проба 2,3) у дороги было обнаружено повышенное содержание хлорид-ионов (Cl⁻), более 10 мг/л (помутнение раствора в присутствии нитрата серебра).

Заключение:

Мы провели химическое исследование различных проб снега и выяснили, что снег действительно является индикатором чистоты воздуха.

Рекомендации:

1. Для улучшения качества воздушной среды необходимо озеленять населённые пункты: разбивать парки, палисадники, облагораживать зону вокруг жилых домов и учреждений, так как уровень загрязнения в лесопарках намного меньше, чем на территориях, где нет зелёных насаждений.

2. Для выявления новых зон экологически неблагоприятных необходимы дальнейшие обследования снежного покрова города Семей.

3. Необходимо создание обводных магистралей, чтобы исключить прохождение грузового транспорта через город.

Список литературы:

1. Артемов А.В. Сравнительный анализ антропогенного загрязнения снежного покрова и гидросферы урбанизированных ландшафтов. //Экология человека – 2003 г. - № 4. – с. 35
2. Гринпис в России. Гринтим. Руководство к действию. М., АО МДС, Юнисам, 1995.
3. Мансурова С.Е., Кокуева Г.Н. Следим за окружающей средой нашего города: 9-11 кл.: Школьный практикум. – М.: Гуманит. Изд.центр ВЛАДОС, 2001.- 112 с.:ил.
4. Пахомова Т.Н., Пахомов В.И. Эколога-краеведческая работа с учащимися в природе – Первое сентября – 2004 г. - № 16-18
5. Федорова М.З., Кучменко В.С., Воронина Г.А. Экология человека: культура здоровья. – М.: Вентана-Граф, 2007 г.
6. Школьный экологический мониторинг. Учебно-методическое пособие / Под ред. Ашихминой Т.Я.. – М.: АГАР, 2000.
7. Экологический мониторинг / под ред. Ашихминой Т.Я.. – М.: Академический проект, 2006. – 416с;

А.К. Кенжебекова

Құқық және бизнес колледжі

Ғылыми жетекші – Ә.О. Курманова, құқық пәндерінің оқытушысы

«ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКА» БОЛАШАҚТЫҢ ЭКОНОМИКАСЫ

«Жасыл» экономика - бұл табиғи қорларды тиімді пайдалану есебінен қоғамның әл-ауқатын сақтауға бағытталған, сондай-ақ соңғы пайдалану өнімдерін өндірістік циклге қайтаруды қамтамасыз ететін экономика. «Жасыл» экономика бірінші кезекте, қазіргі уақытта сарқылуда ұшыраған (пайдалы қазбалар – мұнай, газ) ресурстарды үнемді тұтынуға және сарқылмайтын ресурстарды тиімді пайдалануға бағытталған. Жасыл экономиканың негізінде – таза немесе «жасыл» технологиялар жатыр. Мамандардың айтуы бойынша «жасыл» экономиканы дамыту, көптеген постиндустриалды елдерде өзінің ауқымымен қозғаған экологиялық дағдарысты біздің елде болдырмауға мүмкіндік береді.

Қазақстандық қоғамның күші «жасыл» экономикаға ауысу бойынша стратегияны іске асыруға бағытталған. Н.Ә.Назарбаевтың бастамасы бойынша «Жасыл» экономикаға ауысу бойынша тұжырымдама әзірленді. Тұжырымдамада бірінші кезекте басты түрде экономиканың белгілі бір салаларын реформалауға бағытталған басым міндеттер тізбесі ұсынылды.

«Жасыл» экономикаға ауысу аясында:

- Қорлардың тиімділігін арттыру;
- Қазақстандық инфрақұрылымды жетілдіру;
- Халықтың әл-ауқатын жақсарту болжанады;

Тұжырымдаманы іске асыру үш кезеңде жоспарланады:

- Бірінші кезең - 2013–2020 жж. – қорларды пайдалануды оңтайландыру және табиғат пайдалану қызметінің тиімділігі арттыру, сондай-ақ, «жасыл» инфрақұрылымды құру;
- Екінші кезең - 2020–2030 жж. – табиғи қорларды тиімді пайдалану, жоғары технологиялар базасында жаңартылатын энергетиканы енгізу;
- Үшінші кезең - 2030–2050 жж. – олардың жаңартылуы жағдайында негізіне табиғи қорларды пайдалану қойылған, ұлттық экономиканың «үшінші өнеркәсіптік революция» қағидаттарына ауысуы.

«Жасыл» экономикаға ауысу бірінші кезекте тиісті ұйымдарды құрумен белгіленеді.

«Жасыл» бизнес академиясы жұмысының мақсаты табиғи және өзге де ресурстарды жинау саласындағы саясатты тұрақты дамыту үшін бағдарламалар, жобалар және оқыту курстарын әзірлеу болады. Жасыл өсу және тұрақты даму тақырыбы бойынша жаңашыл электронды қорлар барлық студенттер үшін қолжетімді болады.

«Жасыл көпір» серіктестік бағдарламасы. Бағдарлама инвестициялық жобаларды іске асыру, саясаттарды реформалау жолымен жасыл бизнестің жаңа салаларын құру және дамыту бойынша мемлекеттердің, халықаралық, ғылыми ұйымдардың және бизнестің бірлескен әрекеттерін болжайды. «Жасыл көпірдің» мәнісі – жасыл бизнестің жаңа салаларын дамыту және ол үшін ұзақ мерзімді және тұрақты негіздерді құру арқылы экономиканы көгалдандыру.

Біздің мемлекетіміз «жасыл» экономикаға ауысу саласындағы саясатты белсенді жүргізіп жатқанда, біз осы үдерістің бөлігі ретінде қазірден бастап «таза» болашақты құруға қадамдар жасай аламыз. Күн сайын біз әлемді тазартып, жақсарта аламыз. Сол себепті біз бүгіннен бастап «таза» болашақты қалай құруға болатындығы туралы ұсыныстардың кішігірім тізімін құрдық.

1. Жабдықты ажыратыңыз! Мысалы, егер сіз бөлмеде болмасаңыз бөлмедегі жарықты сөндіріңіз, сондай-ақ егер оларды сол сәтте пайдаланбасаңыз құралдарды розеткада қосылған күйінде қалдырмаңыз.
2. Синтетикалық аспаптардан/ құралдардан бас тартыңыз! Біздің барлығымыз әртүрлі химикаттарды пайдалану мен жаңа тазалау құралдарын пайдалана отырып, ыдыс-аяқты жууға дағдыланғанбыз. Дәл осындай құралдар бірінші кезекте қоршаған ортаға, сондай-ақ адамның өзіне де зиян келтіреді.
3. Энергияны үнемдеңіз. Тіпті қазірден бастап үйге күн жылытқыштарын сатып алуға және орнатуға, сондай-ақ энергия үнемдегіш шамдарды пайдалануға болады.
4. Қоқысты сұрыптауды бастаңыз! «Жасыл» экономикаға ауысудың маңызды бағыттарының бірі қалдықтарды кәдеге жарату, сондай-ақ оларды қайталама өнім ретінде пайдалану болып табылады.

Ә.Ж. Әнуарбек

«Құқық және бизнес» колледж, Семей қаласы.

Ғылыми жетекші - А.М. Касимова, экономика пәнінің оқытушысы

«EXPO-2017» БОЛАШАҚҚА БАСТАР ЖОЛ!

Қазақ елі тәуелсіздігін алғаннан бері қуатты мемлекет ретінде қалыптасып, әлемнің алдыңғы қатарлы еліне айналу жолында талай белестерді бағындырды, тамыры тереңде жатқан төл тарихымыздың жаңа беттері ашылды. Осы қысқа ғана уақыт ішінде экономикалық және әлеуметтік маңызы зор жобаларды қолға алып, әлемдік деңгейдегі іс-шаралардың өтуіне ұйытқы бола білдік.

EXPO 2017 – Қазақстанның елордасы Астана қаласында халықаралық көрмелер бюросымен ұйымдастырылатын халықаралық көрме. Көрме 2017 жылдың 10 маусым мен 10 қыркүйек дейін аралығында өтеді. Ұйымдастырушылармен таңдалған тақырып Future Energy (Болашақ қуаты) болып табылады.

«EXPO» көрмелерінде әлемнің барлық мемлекеті өздерінің ең үздік технологиялық, ғылыми, мәдени жетістіктерін көрсетеді. Мұндай іс-шараға барлық құрлықтың ондаған елінен миллиондаған адам қатысады. Биік бәсекеде Астананың жеңіп шығуы бекерден бекер емес. Оған бірнеше факторлар ықпал етті:

1. Елордамыздың әлемдік деңгейдегі шараны лайықты өткізе алатын орталық ретінде қалыптасқаны баршаға белгілі болды.

2.Таңдаудың Қазақстан пайдасына шешілуі мемлекетіміздің табыстары жоғары бағаланғанын білдіреді және Еуразия өңірінде де оның даму келешегі кемел екенін айғақтай түседі.

3.Біздің «Болашақтың энергиясы»атты өзекті тақырыпты ұсынуымыз жеңіске жетуімізге көмектесті. **EXPO 2017** иесі 2012 жылдың 22 қарашасында Францияның астанасы Париж қаласында ХКБ-нің EXPO халықаралық бюросы Бас ассамблеясының 152-ші сессиясы барысында белгілі болды. Жасырын дауыс беру қорытындысы бойынша Астана үшін ХКБ-ның 103 мүше-мемлекеті дауыс берген, ал бельгиялық Льеж қаласы 44 дауыс жинады.Қазақстан мемлекеті үшін бұл үлкен мәртебе деп атап айтсақ болады.

EXPO-2017 көрмесінің «Болашақтың энергиясы»тақырыбы ену үздік әлемдік энергия сақтау технологиясын күн,жел,теңіз,мұхит және термальды су тәрізді бүгінде бар баламалы энергия көздерін пайдалануда жаңа әзірлемелер мен технологияларды пайдалануға мүмкіндік береді.Оның мақсаты – жаңармалы энергия көздерін пайдалануды және энергетикалық ресурстарды тиімді тұтынуды ынталандыру.Кешен құрамында 4 мың пәтер,жаңа мейрамхана,Конгресс-холл және университеттен орталыққа дейін ұласатын жабық қала салынады.Көрме аймағында ұлттық павильон,тақырыптық және корпоративтік павильондар ,ойын-сауық және қызмет көрсету нысандары орналасады.Көрме кешенінің жалпы ауданы -174 гектар.

Бұл көрменің Қазақстанға әкелетін пайдасы, беретін мүмкіндіктері көп. Біріншіден, Қазақстан әлемге тағы жаңа қырынан танылады. Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың көрегенді, салиқалы саясатының арқасында күн сайын дамып-жетіліп, құқықтық-техникалық негіздерін күшейтіп жатқан елдің келешегі жарқын. Жыл сайын елге 20 млрд. долларға жуық инвестиция тартылып, Азия мен Еуропаның арасындағы ерекше көпірдің рөлін атқаруда.Екіншіден, **ЭКСПО-2017** көрмесі Қазақстанның 20 жылда қандай үлкен жетістіктерге жеткенін күллі әлемге паш етеді. Үшіншіден, өздеріңіз білетіндей, Нұрсұлтан Назарбаев 2050 жылға дейінгі белгілеген стратегиясында Қазақстанды әлемдегі бәсекеге қабілетті 30 мемлекеттің қатарына қосу мақсатын көздеген болатын. Ал, ЭКСПО көрмесі қазақ бауырларымызды осы көзделген мақсатқа итермелеуші күш, нақты механизм деп айтуға болады. Бұл орайда мен айтқан үш негізді тұтасымен алып қарайтын болсақ, ЭКСПО-ның Қазақстан үшін қаншалықты маңызды екенін көруге болады.

А. Бақытжан

Құқық және бизнес колледжі

Ғылыми жтекшісі – Касимова Айжан Мәулітқызы

ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКА – БОЛАШАҚТЫҢ ЭКОНОМИКАСЫ!

«ЖАСЫЛ» ЭКОНОМИКА ДЕГЕНІМІЗ НЕ? «Жасыл» экономика - бұл табиғи қорларды тиімді пайдалану есебінен қоғамның әл-ауқатын сақтауға бағытталған, сондай-ақ соңғы пайдалану өнімдерін өндірістік циклге қайтаруды қамтамасыз ететін экономика. «Жасыл» экономика қазіргі уақытта сарқылуға ұшыраған (пайдалы қазбалар – мұнай, газ) ресурстарын үнемді тұтынуға және сарқылмайтын ресурстарды тиімді пайдалануға бағытталған. Жасыл экономиканың негізінде – таза немесе «жасыл» технологиялар жатыр. Мамандардың айтуы бойынша жасыл экономиканы дамыту, көптеген постиндустриалды елдерде өзінің ауқымымен қозғаған экологиялық дағдарысты біздің елде болдырмауға мүмкіндік береді

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ «ЖАСЫЛ» ЭКОНОМИКАНЫ ДАМУ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ Өткізілген «РИО + 20» Саммитінен кейін қазақстандық қоғамның күші «жасыл» экономикаға ауысу бойынша стратегияны іске асыруға бағытталған. Н.Ә.Назарбаевтың бастамасы бойынша «Жасыл» экономикаға ауысу бойынша тұжырымдама әзірленді. Тұжырымдамада бірінші кезекте басты түрде экономиканың белгілі бір салаларын реформалауға бағытталған басым міндеттер тізбесі ұсынылды: «Жасыл» экономикаға ауысу аясында қорлардың тиімділігін арттыру; Қазақстандық инфрақұрылымды жетілдіру; Халықтың әл-ауқатын жақсарту

«ЖАСЫЛ» ЭКОНОМИКА ЕЛ ҮШІН ҚАНДАЙ БАСЫМДЫЛЫҚТАР ӘКЕЛЕДІ? Жасыл экономика бірінші кезекте экономикалық прогреске жағдай жасайды және мыналарды қамтамасыз етеді: ішкі жалпы өнімнің өсімі; елдің табыстарын ұлғайту; елдегі жұмыссыздық көрсеткіштерін азайта отырып,

халық үшін жұмыс орындарын құру. «жасыл» экономикаға ауысу климаттың өзгеруі, пайдалы қазбалардың сарқылуы және су ресурстарының тапшылығы сияқты жаһандық қауіптен тәуекелдерді төмендетеді. «Жасыл» экономиканы дамыту бағдарламасы аясында Қазақстан экономиканың 10 шешуші секторына құралдарды инвестициялауды жоспарлайды: ауыл шаруашылығы; тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы; энергетика; балық аулау; орман шаруашылығы; өнеркәсіп; туризм; көлік; қалдықтарды кәдеге жарату және қайта өңдеу; су қорларын басқару.

«ЖАСЫЛ ЕЛ» БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ Мақсаты: Табиғи экожүйелерді сақтау және қалпына келтіру бойынша жағдай жасау

Міндеттері: «Жасыл экономиканы» дамыту; қоршаған ортаның құрамдауыштары мен денсаулыққа антропогендік әсер етуді төмендету; табиғи экожүйелерді сақтау және қалпына келтіру; қоршаған ортаның сапасын басқару жүйесін дамыту және жетілдіру

ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКАНЫ ДАМУДЫҢ ЖЕТІ НЕГІЗГІ БАҒЫТЫ: Жаңартылатын энергия көздерін енгізу. Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығындағы энергия тиімділігін арттыру. Ауыл шаруашылығындағы органикалық егін шаруашылығын дамыту. Қалдықтарды басқару жүйесін жетілдіру. Су қорларын басқару жүйелерін жетілдіру. «Таза» көлікті дамыту. Экожүйелерді сақтау және тиімді басқару.

БАҒДАРЛАМАНЫ ДАМУДЫҢ НЕГІЗГІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ: Парниктік газдардың шығындылары. Атмосфералық ауаның ластануы. Су ресурстарының ластануы. Өндіріс және тұтыну қалдықтарының жинақталуы. Климаттың өзгеруінің экологиялық жүйелерге әсері. Биоәртүрлілік. “ЖАСЫЛ ЕЛ” **БАҒДАРЛАМАСЫН ДАМУДЫҢ ҮРДІСТЕРІ** Орман шаруашылығы және елді мекендерді көгалдандыру Жануарлар дүниесі Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар

БАҒДАРЛАМАНЫ ЖҮРГІЗУДЕГІ КҮШТІ ЖӘНЕ ӘЛСІЗ ЖАҚТАРЫН, МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ҚАУІПТЕРІН ТАЛДАУ 1. Қоршаған ортаның жай-күйі мен халық денсаулығына келеңсіз антропогендік әсер төмендейді. 2. Жануарлар әлемі сақталады және ұтымды пайдаланады, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар желісі дамиды. 3. Аңшылық шаруашылығын дамыту жолымен жануарлар әлемі орнықты пайдаланады. 4. Бай табиғи ресурстар.

**ҚАЗАҚСТАНДА ЖАҢА «ЖАСЫЛ БИЗНЕСТІ» ЖҮРГІЗУ
ҚОҚЫС САЯСАТЫН ЕНГІЗУ. ЖАСАНДЫ ХИМИКАТТАРДАН ҚҰТЫЛУ
ЭНЕРГОҮНЕМДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ТӘСІЛІ**

А.А. Ашимова

«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК, Семей қ
Ғылыми жетекшісі – Ә.Ә.Жұмағұлова, қоғамдық пәндер оқытушысы

КУРЧАТОВ ҚАЛАСЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯСЫН ЖАҚСARTУ МӘСЕЛЕСІ

Зерттелу мақсаты – Курчатов қаласының экологиялық жағдайына сипаттама беру.

Зерттеудің міндеттері:

- 1) Қолданылатын әдебиеттер түрлерін сараптау;
- 2) Курчатов қаласына физикалық географиялық сипаттама беру;
- 3) Курчатов өңірін экологиялық апат аймағы тұрғысынан қарастыру;
- 4) Курчатов қаласының тарихына тоқталу;
- 5) Қала тұрғындарымен сұхбаттасып, қала өміріне енгізілген жаңашылдылықтың экологияны жақсартудағы рөлін анықтау.

Курчатов қаласы ШҚО облысының Ертіс өзенінің сол жағалауында Семей және Павлодар қалалары аралығында орналасқан. Қала Сарыарқа таулары мен Ертіс маңы жазығында орналасқан. Курчатов қаласы - бұрынғы Семей сынақ полигонының орталығы. Шығыс Қазақстан облысының батысында орналасқан. Курчатов геологиялық құрылысының әр түрлілігіне, оны құрайтын құрылымдарының жасына қарай 2 ауданға бөлуге болады:

- 1.Ертіс бойы жазығы;
- 2.Қазақтың ұсақ шоқысы.

Курчатов қаласының жазық және аласа жерлерінде өзен торы аз кездеседі. Солтүстік Мұзды Мұхит алабына жататын Ертіс өзені облыстағы негізгі су магистралі. Ертіс - Солтүстік Мұзды мұхит алабында жатқан өзен, Обь өзенінің сол жақ саласы. 2015 жылғы санақпен салыстырғанда 190 адамға өскен.

Ұлттық құрамы (1 қаңтар 2016 жылға) – 12277 халық саны:

- қазақтар - 6 740 адам (1,33 %);
- орыстар - 4 922 адам (40,1 %);
- украиндар - 118 адам (0,96 %);
- татарлар - 176 адам (1,43 %);
- немістер - 163 адам (1,33 %);
- белорустар - 28 адам (0,23 %);
- басқалары - 62 адам (0,50 %).

Барлығы 12277 адам (100,00 %)

2015 жылмен саылстырғанда 60 жастағы адамдар 9% құрайды.

Қаланың өмір суруі мен барлық қызметін қамтамасыз ету көзі республикалық бюджет. Қалада 2016 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 7310 барлық меншіктік нысандағы заңды тұлғалар тіркелген, олардың: шағын-92, орташа-8, ірі-4. Өрекеттегісі-74 кәсіпорын. Өндіріс: Курчатовта 6 өрекеттегі өндірістік кәсіпорын бар: “Коммуналдық көпсалалы пайдалану кәсіпорны” МҚК (сумен, жылумен қамтамасыз ету), ШҚ АЭК Курчатов филиалы (электрэнергиясын өндіру), “КК Интерконнект” (электронды құрылғылар мен печатті платаларды өндіру), «Азот» ӨК (газтәрізді және сұйық оттегін, ацетилен өндіру), «Луч» КИП ЖШС (салмақты өлшеу жүйесін өндіру және қызмет көрсету), «Дегелен тас» ЖШС (табиғи тастар мен өңдеу плиталарын өндіру).

2015 жылы өнеркәсіптік өнімдер көлемі 1904,5 млн. теңгені немесе өткен жылдың деңгейіне 87,3 пайызы құрады. Облыстық көлемдегі үлес 0,2 % құрайды. Нақты индекс көлемі 45,4% құрайды.

Кен өндіруші өнеркәсібінде тауар өнімдерінің көлемі 17,5%-ға өсіп, нақты индекс көлемі саналмайды. Кен өндіруші саласының үлесі жалпы өнеркәсіптік өнімдер көлемінде 36,7% құрайды. [13]

Өңдеу өнеркәсібінде тауарлық өнімдер көлемі 667,8 млн. теңге, бұл 2012 жылдың деңгейінен 44,1% төмен, ал нақты индекс көлемі 82,9 %. Жалпы көлемдегі өңдеу өнеркәсібінің үлесі 35,1% құрайды.

«Тағам өнімдерін өндіру» ішкі саласында 2013 жылы 354,7 млн. теңге сомасына тауар өнімдері өндірілді, нақты индекс көлемі 144,0 % құрады.

«Жеңіл өнеркәсіп» ішкі саласында 2013 жылы 21,1 млн. теңге сомасына тауар өнімдері өндірілді, бұл 2012 жылдың деңгейінен 24,6% жоғары.

«Химия өнеркәсібі» ішкі саласында 2013 жылы 233,2 млн. теңгеге тауар өнімдері өндірілді, бұл 2012 жылдың деңгейінен 85,6 % құрайды, төмендеу сұраныстың азаюына байланысты болды.

«Резеңке және пластмасса бұйымдарын өндіру» ішкі саласында 2013 жылы 5,3 млн. теңгеге өнеркәсіптік өнімдер өндірілді, НИК – 18,3%, шығарылатын өнімдер көлемінің айтарлықтай қысқаруы тапсырыстардың болмауынан көбіктенген полиэтиленден өндіру бойынша көлемдердің қысқаруына байланысты. [9]

«Машина жасау» ішкі саласында 2013 жылы 53,6 млн. теңге сомасына тауар өнімдері өндірілді, бұл 2012 жылдың деңгейінен 85,4% төмен, өндірістің осындай күрт төмендеуі, яғни 2011 жылы «Ядролық технологиялар паркі» АҚ базасында құрылған темір жол составтарына арналған тежеуіш жабдықтарын өндіру бойынша «ЖШС Демпург РНТ» Астана қаласында қайта тіркелуіне байланысты болды.

Электрмен қамтуда тауар өнімдерінің көлемі 2012 жылға 20,2% өсімімен - 407,9 млн. теңгені, нақты индекс көлемі – 103,3% құрады.

Сумен жабдықтау және су бұруда 2012 жылға 88,5% төмендеумен 96,9 млн. теңге сомасына өнімдер өндірілді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. «Бейбітшілік кіндігі». – Астана «Елорда», 2001. – 122 б.
2. Жанайдаров О.К. «Менің елім - Қазақстан». – Алматы: «Балауса баспасы», 2003. – 262 б.
3. Журнал «Арай», - 1988. - № 10. – 12 – 13 б.
4. Риклефс Р.А. Основы общей экологии. – М.: Высшая школа, 1997. – 194 б.
5. Тлеубергенов С.Т. Нооэкология. – Алматы: Ғылым, 1996.

- 6.Берг Л.С. Курчатовтың физикалық географиясы. Курчатовтағдыры. Ұжымдық жинақ. – Алматы: Қазақстан, 1989.
- 7.Сердюк А.М. Непростые заботы человечества: научно-технический прогресс, здоровье человека, экология. –М.:Политиздат, 1998.
8. Географического общества Казахской ССР. – Алматы: Наука, 1990.
- 9.Нұрғызарынов А., Шапшанов Қ. Курчатовөңірінің экологиясы. – Алматы: Қазақстан Республикасы Парламентінің баспаханасы, 1996.
- 10.Құрманбаева А.Н. БАҚ және экология. –Алматы: Қазақ университеті, 2009.
- 11.Байхонов С.А. Сал үстіндегі маусым. Курчатовтуралы сыр. – Алматы: Жалын, 1988.
- 12.Нұрпейісов Ә. Соңғы парыз. – Алматы: Жазушы, 1999.
- 13.Досжанов Қ. Полигон-тақсірет. – Алматы: Рауан, 1992.
- 14.Ахметова Л.С. Экология и журналистика. – Алматы: Издательство КазГУ, 1993.

Н.Т. Талғатқызы

Құқық және бизнес колледжі
Ғылыми жтекшісі: А.М. Касимова

ЭКСПО ТАРИХЫ

Дүниежүзілік көрмесі немесе **Экспо (Ехро)** индустрияландырудың нышаны және техникалық, технологиялық табыстарды көрсету үшін ашық алаң болып табылады. аттар сыятын БІР ҒИМАРАТТА өткізілді. Ол үшін сол кезде жаңалық болып табылатын Хрусталь сарай салынды. Оның тіреу құралдарының оранжереясы өзінің жаңалығымен инженерлік конструкциямен, «Виктория Регия» алып кувшикасындағы қайталанытын суреттерімен ерекшеленді.

1855 жылдан бастап Бүкіләлемдік көрмені бір ғимаратта өткізу концепциясы ескіріп, көрме кеңістігін ұйымдастырудың жаңа нысаны – көрме алаңдары туындады. Сөйтіп, халықаралық көрме қалашықтары пайда болады. 1893 жылғы Чикагодағы “Ақ қала” осындай қалалардың алғашқы қарлығашы. Көрмелеуді бұлай ұйымдастыру салынған нысанардыкелешекте де пайдалануға мүмкіндік береді: экспозициялар көлдің айналасынағы арналар мен салаларда орналасты.

Бүкіләлемдік көрмелерде ұсынылған өнерлер арасында маңызды орын сәулетке берілді. Көрмені қабылдаған қалалар заманауилықтың, техникалық прогрестің, және бүкіл әлемге танымалдықтың белгісі болуға лайықты бірегей ғимараттар салуға тырысты: Брюссельдегі Атомиум, Барселонадағы Монжуич Ұлттық сарайы, Париждегі Эйфель мұнарасы ...

«Экспо көрмесінің» өзі бір спектакль, мәдени және шығармашылық оқиғалар ретінде орын алып жатқан «әлемдік дегейдегі театр сахнасы» іспетті. Келушілерге Бүкіләлемдік көрмелердің мұрасы мен тарихы ұсынылды. Олар көңіл көтерудің жаңа нысандарының пайда болуымен байланысты ғажайып және қызықты оқиғаларға толы болатын: Ауа шарымен, дирижабльмен саяхат, кинематографтағы алғашқы қадамдар...

Көрермен Бүкіләлемдік көрмелерге ғылыми сабақ және жаңа білім алуға емес, көңіл көтерудің жаңа түрлерімен танысуға, ғажайып заттарды тамашалауға деген құлшыныспен келетін. Осылай XIX ғасырдың соңғы үшінші бөлігінде қазіргі аттрациондардың алғашқы нұсқалары пайда болды.

Бүкіләлемдік көрмелердің танымалдығы жыл санап арта түсті. Прогресс пен өндірістік дамудың көрінісі болып табылатын көрмелер өзін қабылдайтын елдердің болашақта табысты дамуының кепіліне айналды. Эйфель мұнарасы XIX ғасырдағы Бүкіләлемдік көрмелердің символына айналды. 300 метрлік зәулім биіктікке көтерілген көрермен нақты өмірден қол үзіп, қиялға шырқауға және инженерлік өнерге шынайы баға беруге мүмкіндік алды. 1904 жылы Сан-Луисте келушілер алғаш рет мұз салынған шәйдің, ыстық бұршақтың, орама балмұздақтың дәмін татып, жаңа туған сәбилерге арналған инкубаторларды тамашалауға мүмкіндік алды. 1939 жылы Нью-Йоркте алғаш рет телевидние саласында RCA жетістіктері мен алғашқы су турбинасы ұсынылды.

1962 жылғы Сизтлдегі Бүкіләлемдік көрменің тақырыбы - “Ғарыш дәуіріндегі адам”. 1967 жылғы США-тың Монреаль қаласындағы павильонда көрермендерге ғарыш кемелері ұсынылды. Көрмелердің арқасында, ядролық апат қауіпі жылдарында халықтар арасындағы байланыс қалпына

келтіріліп, ынтымақтастық нығая түсті. Мәселен, Канада конфедерациясының жүз жылдығын тойлау жылы Сент-Экзюпердің шығармасы «Адамдар планетасы» Монреальдағы көрменің тақырыбы болды. Жаңа тәртіп орнатылды 1970 жылғы Осакадағы ЕХРО-да Жапония өзін жаңа әлемдік держава ретінде жариялады. Оқиға орталығы – көрме символы – Күн мұнарасы орнылған Фестивальдер алаңы. АҚШ павильонында көрермен назарына «Аполлон-12» ғарыш кемесінің астронавтары әкелген ай тасы ұсынылды..

Бүкіләлемдік көрмелер кезінде энергетикалық дағдарыс және экология сияқты халықаралық өмірдегі ең өзекті мәселелер қаралды. Қырғиқабақ соғысы аяқталғаннан кейінгі алғашқы көрме 1992 жылы Севильяда өтті. Онда біріккен Германия өздерінің бірыңғай павильонын ұсынды, Балтық жағалауы мемлекеттері дербес павильондарын орнатты.

А.Р. Гилязитдинова, А.А. Бижанова

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 1 им. Н.Г. Чернышевского»

Научный руководитель – В.Е. Пешкова, учитель географии

РАЗВИТИЕ ЭКСКУРСИОННОГО ТУРИЗМА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (НА ПРИМЕРЕ Г. АСТАНА)

Туризм – достаточно молодой вид путешествий, но имеющий истоки, уходящие в далекое прошлое [1]. Туризм обычно преследует две цели: 1) отдых людей; 2) посещение стран, городов с целью изучения их истории, достопримечательностей. **Целью** нашей работы является выявление проблем и перспектив развития туристской отрасли Республики Казахстан на примере города Астана. Исходя из поставленной цели, необходимо решить следующие **задачи**: – изучение основных теоретических аспектов развития туризма; – раскрытие значения туристской деятельности в экономике Казахстана и города Астаны; – исследование структуры туристической отрасли и анализирование потенциала туристических ресурсов города Астаны; – выявление основных направлений и перспектив развития туризма в Республике Казахстан, в частности, в городе Астане. **Актуальность** нашей работы заключается в том, что развитие туризма как доходной отрасли экономики, стало оказывать влияние на политику государства. Астана, занимая выгодное географическое положение и развивая свою экономику, предоставляет туристам богатый выбор достопримечательностей. *Объектом исследования* является экскурсионный туризм в городе Астане. *Предметом исследования* являются роль и место экскурсионного туризма в развитии экономики города Астаны, проблемы и перспективы развития. **Практическая значимость** работы состоит в подробном рассмотрении достопримечательностей города Астаны и выявлении перспектив развития экскурсионного туризма в Астане. Данные исследовательской работы могут быть использованы для составления экскурсионных маршрутов, а также для изучения проблем и перспектив развития экскурсионного туризма. Данная работа поможет учителям, студентам и учащимся поближе познакомиться с развитием туризма в Астане. **Научная новизна** нашей работы заключается в изучении перспектив развития внутреннего туризма в городе Астане.

Президент страны Н.Назарбаев отметил необходимость разработки плана по созданию и развитию туристического кластера. Доходы от туризма занимают 3 место после доходов от экспорта нефти, нефтепродуктов и автомобилей [2]. Астана воспринимается сегодня как настоящий символ изменений, происходящих в Казахстане. Астана – крупнейший культурный центр Евразии, по праву является культурной столицей страны и национальным коммуникационным центром [3]. Признанием потенциальных возможностей Астаны станет проведение Всемирной выставки ЕХРО-2017. Президент Казахстана отметил в Стратегии «Казахстан–2050»: «Построили новую столицу страны – Астану. Это современный город, который стал нашим символом и гордостью... Именно поэтому международное сообщество выбрало Казахстан местом проведения Всемирной выставки «ЕХРО-2017» [4].

Заключение. 1. РК имеет все необходимое для выхода страны на мировой туристический рынок. Самым главным объектом туризма в Астане являются ее уникальные достопримечательности. 2. К основным проблемам, задерживающим развитие туристической отрасли в Астане, можно отнести: разобщенность участников туристического рынка; завышенные цены на размещение при низком уровне развития туристской инфраструктуры; преобладание малых турфирм; несоответствие мировым

стандартам системы современного образования и подготовки квалифицированных кадров для туристской индустрии. 3. К основным перспективам развития туризма в Казахстане можно отнести: уникальные постройки достопримечательностей; кластерный подход; поддержка туризма на государственном уровне; проведение международных форумов в Астане; проведение ЭКСПО-2017.

Список литературы:

1. Аринова М.Н. Проблемы и перспективы развития лечебного туризма в Республике Казахстан. Караганды: Издательство КарГУ, 2006. – 192 с.
2. Концепция развития туризма в Республике Казахстан./Постановление Правительства Республики Казахстан от 6 марта 2001 года № 333.
3. Назарбаев Н.А. Астана – великая эпоха и стратегический вектор Казахстана // Казахстанская правда.- 2013.-№ 227 (27501). – С.1-3.
4. Назарбаев Н.А. Стратегия «Казахстан – 2050» новый политический курс состоявшегося государства.

В.В. Ли

Средняя общеобразовательная школа № г. Семей
Научный руководитель – С.Ф.Бектембаева, учитель биологии

ИЗУЧЕНИЕ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ ДЕКОРАТИВНЫХ И ФИТОНЦИДНЫХ СВОЙСТВ СУККУЛЕНТНЫХ РАСТЕНИЙ СЕМИПАЛАТИНСКОГО РЕГИОНА

Цель нашего проекта: Определить декоративные и фитонцидные свойства суккулентных растений и выявить наиболее перспективные для озеленения виды. Из поставленной цели вытекают следующие задачи:

- Составить список суккулентных растений
- Собрать сведения об использовании фитонцидных свойств суккулентных растений.
- Оценить перспективы использования суккулентов в озеленении Семипалатинского региона
- Дать рекомендации цветоводам по использованию суккулентных растений.

Определить влияние суккулентных растений для профилактики респираторных заболеваний учащихся.

Решая задачи в ходе наших исследований, мы получили следующие результаты:

Нам удалось составить список суккулентных растений Семипалатинского региона. В него входит 5 видов, 2 из них принадлежит к семейству Толстянковые, а 3 к семейству Маревые. Нами были собраны сведения об использовании суккулентных растений: растения опунция, агава, алоэ могут использоваться в декоративных целях, а такие суккуленты как солянка, солерос, сведа ,очиток нашли хорошее применение в медицине. В ходе наших исследований нами было определено влияние фитонцидных свойств растений на состояние здоровья учащихся школы.

4 вида растений очиток обыкновенный, сведа простертая, солянка русская, солерос европейский используются как пищевые растения.

Мы считаем, что суккулентные растения Семипалатинского региона являются перспективными для выращивания в грунтовом и комнатном цветоводстве. 8 видов были оценены как возможные для озеленения. Из них 2 вида были отнесены к очень перспективным, 6 видов – к наименее перспективным. Нами изучены фитонцидные свойства растений и использование их для профилактики заболеваний животных биологического центра содержащихся в условиях неволи. Такие растения как солянка, молодило и очиток были использованы в виде отваров и веточного корма как противогрибное, антигельминтное и противовоспалительное средство. Таким образом, суккуленты Семипалатинского региона, являются высокодекоративными растениями и имеют большие перспективы для их использования в озеленении и для профилактики заболеваний.

В последнее время все большее внимания уделяется на использование местных видов растений в декоративных целях. В связи с этим научно-исследовательская работа Ли Виктории посвящена изучению суккулентных растений региона и возможности использования их в озеленении. Автор работы обратила

внимания на фитонцидные свойства суккулентов, использованию их в комнатном и грунтовом цветоводстве. Исследования проводились на базе КГУ «СОШ №30 » и в окрестностях города Семей. Работа имеет большое практическое и прикладное значения.

М.Р. Балтачёва

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 1 им. Н.Г. Чернышевского»

Научный руководитель – В.Е. Пешкова, учитель биологии

ВИДОВОЙ СОСТАВ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВИТАМИНОСНЫХ РАСТЕНИЙ СЕМЕЙСКОГО РЕГИОНА

Витаминосные растения – растения, которые образуют и накапливают в своих тканях *витамины* и провитамины в количествах, достаточных, чтобы служить сырьем для промышленности, производящей витаминные препараты, или источником обеспечения витаминами организмов человека, животных [3]. Большинство витаминов встречается почти во всех растениях, но в различных количествах. Чтобы витамины в достаточном количестве поступали в организм, необходимо как можно больше использовать в меню растительные продукты [1]. Витаминосные растения используют в свежем или высушенном виде. Сырьем являются различные части этих растений (почки, листья, цветки, соцветия, плоды, семена, корни, корневища, луковички, кора) [2]. Подробно рассмотрев литературу, посвященную проблеме изучения витаминов, мы составили список витаминосных растений относительно нашего региона (Семейского региона). После это нами были собраны и определены наиболее яркие представители дикорастущих витаминосных растений. По итогам проделанной работы составлены рекомендации по использованию витаминосных растений в профилактике авитаминозов, простудных заболеваний у школьников. Объектом исследований являются витаминосные растения, и **цель** нашей работы состоит в изучении видового состава дикорастущих витаминосных растений Семейского региона. Исходя из поставленной цели, нам необходимо решить следующие **задачи**: 1. сбор и гербаризация витаминосных растений Семейского региона; 2. определение видового состава витаминосных растений Семейского региона; 3. формирование представлений о витаминах, содержащихся в растениях, их влиянии на организм человека. **Актуальность темы.** В настоящее время наблюдается недостаток витаминов в пищевом рационе детей и школьников. Поэтому необходимо вносить в рацион питания больше растительных продуктов, содержащих различные витамины. Это позволит снизить заболеваемость детей простудными заболеваниями, повысить иммунитет. В нашем регионе произрастает большое количество дикорастущих витаминосных растений. Таким образом, можно делать сборы этих растений во время походов в лес. **Практическая значимость:** флористические данные могут быть использованы для составления региональных и государственных кадастров растительного мира, а также для мониторинга состояния природной среды. Данная работа поможет учителям, студентам и учащимся поближе познакомиться с видовым разнообразием витаминосных растений Семейского региона, их значением в природе и жизни человека.

Видовой состав витаминосных растений, представленных в гербарии. В результате наших исследований было собрано и определено 60 видов дикорастущих витаминосных растений, относящихся к 54 родам и 24 семействам. Наибольшее количество видов обнаружено в семействах Сложноцветные – 12 видов, Розоцветные – 11 видов, далее в убывающем порядке идут Бобовые – 6, Губоцветные – 5, а остальные семейства представлены 1–2 видами. Из определенных 60 растений в сосновом бору собрано 15 (25%) растений, в Калбинских горах – 5 (8,3%), в пойме р.Иртыш – 40 (66,7%).

Практические рекомендации использования витаминосных растений: в холодное время года самым лучшим профилактическим средством простудных заболеваний может стать витаминный чай, в состав которого должны входить травы и ягоды, обогащенные витаминами, и обладающие определенными терапевтическими свойствами. С целью профилактики авитаминозов и простудных заболеваний среди воспитанников дошкольных учреждений, учащихся школ можно готовить витаминные чаи в столовых. Изученный нами состав витаминосных растений позволяет рекомендовать их для более широкого использования в профилактике авитаминозов и простудных заболеваний среди учащихся школ. Предлагаем использовать сборы следующих наиболее

распространенных витаминоносных растений: шиповник коричный, боярышник кроваво-красный, рябина обыкновенная, сосна обыкновенная, облепиха крушиновидная, земляника лесная, мята перечная, тимьян ползучий, крапива двудомная, смородина черная, малина обыкновенная, ежевика сизая.

Список литературы:

1. Герман Э.В., Катин И.А. Растения и наше здоровье. – Алма-Ата: Кайнар, 1987. – с. 31–38.
2. Доброхотова К.Д., Чудинов В.В. Лекарственные растения Казахстана. – Алма-Ата: Казахское государственное издательство, 1961. – 108 с.
3. Реймерс Н.Ф. Основные биологические понятия и термины: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1988. – С. 59.

СЕКЦИЯ № 6: ОРЫС ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫ

СЕКЦИЯ: РУССКАЯ И ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ

А.Д. Мубаракова

КГУ «Чекоманская средняя общеобразовательная школа», г. Семей
Научный руководитель – Г. Ж. Абылгазинова, учитель русского языка

ВОПРОС ОСВОЕНИЯ ТЮРКИЗМОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Заимствование слов - естественный и необходимый процесс языкового развития, который обогащает язык и не вредит его самобытности, так как при этом сохраняется основной словарь.

В развитии русско-тюркских языковых связей отмечается несколько исторических периодов: до образования Киевской Руси; до монголо-татарского нашествия; период монголо-татарского нашествия, период после Октябрьской революции, сегодняшние дни.

За последнее время в политической и общественной жизни государства появились новые слова - заимствования: *оралман* – переселенец; *аким* – глава города; *маслихат* – 1) собрание, 2) депутатская палата; *тенге* – денежная единица Казахстана и др.

В повседневную речь активно входят тюркизмы, обозначающие наименования продуктов питания: *катык, самса, манты, казы, чебуреки, шубат, курт, беляши, йогурт*. Они перешли в разряд общеупотребительных слов. Многие тюркизмы вошли в состав пословиц, поговорок, фразеологизмов: *собрать в кулак, одному аллаху известно, взять на карандаш, тришкин кафтан*.

Для русских слов тюркского происхождения характерно «джокание»: *жігіт-джигит, жайлау-джайлау, жұт-джут, жейран-джейран, Жамбыл-Джамбул*.

Фонетическое освоение тюркских слов состоит в замещении звуков языка-источника наиболее близкими звуками заимствующего языка: *қ-к: құрбан-курбан; ғ-г: нағашы-нагашы; ң-н: шаңырақ-шанырак; қ-х: малақай-малахай; ш-ч: мешіт-мечеть*.

Слова, переходя в русский язык, приобретают русский графический облик, подчиняются правилам русской грамматики, склоняются по-русски: *басмач, басмача, басмачу...*

Попадая на русскую языковую почву, тюркские слова приобретают родовое значение. Слова, оканчивающиеся на согласный, принадлежат к мужскому роду и изменяются по образцу второго склонения существительных, а *арба, кочерга, чалма* – женского рода, и изменяются как существительные первого склонения.

По словообразовательным моделям русского языка образуются существительные, прилагательные, глаголы разной семантики: *-ист (домбра-домбрист,); -овец (Отан-отановец); -ец (Ақжар-ақжарец); -мен, -ман (мажилісмен; оралман); - ач (барымтач); - ат (аким-акимат); -хана (чай-чайхана); -н (аулаульный); -ов (тенге-тенговый,); - ск (Чекоман-чекоманский); калым – калымить, бешбармак – бешбармачить, байга – байговать; - уик, -ешк, -чик, -к: касешка, пиалушка, гульдерчики, тенгушка, тийнка*.

Таким образом, использование тюркизмов в качестве производящих основ является главным признаком полной освоенности тюркских заимствований в русском языке.

Список литературы:

1. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. - М., 1955. - т. 1-4.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Около 57 000 слов / Под ред. Н. Ю. Шведовой. - 10-е изд., - М.: Сов. Энциклопедия, 1973. - 846с.
3. Орешкина М.В. Тюркские лексические заимствования в материале поэзии Средней Азии и Казахстана // Культура русской речи в условиях национально- русского двуязычия. - М.: Наука, 1985. - с. 119-132.
4. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4т. т.-М., 1964-1973.
5. Шанский Н.М. Лексикология современного русского языка: Учеб. Пособие. -2-е изд., испр. - М.: Просвещение., 1959. -254с.
6. Шанский Н.М., Боброва Т.А. Этимологический словарь русского языка. - М.: Просвещение., 1994. - 400.
7. Шипова Е.Н. Словарь тюркизмов в русском языке. - Алма-Ата: Наука, 1976. -444с.

Ф.У. Сайфутдинов

КГУ «Новопокровская средняя школа» с. Новопокровка
Научный руководитель – И.А. Кресс, учитель русского языка и литературы

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЛИРИКА ПОЭТОВ – ЗЕМЛЯКОВ

Тема защиты большой или малой Родины всегда остается актуальной, так как без любви к ней нельзя постичь жизни, нельзя жить без корней, которые тебя взрастили. Познакомившись с поэзией поэтов –земляков В.Г. Бояринова, А.П. Легкунца, В.Б. Окишева, мы обратили внимание, что у них много стихотворений, посвященных нашему краю, селу, экологической теме.

Наши земляки в 1991 г. вступили в борьбу против загрязнения атмосферы, но их борьба касается не только пролетающих самолетов, распыляющих ядохимикаты, но и Семипалатинского полигона.

Андрей Петрович Легкунец пишет: « Я родом из Казахстана, из села Новопокровка, что в 30 километрах от Семипалатинска. На моих глазах проходили испытания на печально знаменитом полигоне. Я видел ядерный гриб. Многих свидетелей тех событий уже нет в живых ...».

*Там, где земля стонала тяжело
И содрогалась, не стерпев
Тех испытаний бомбы адской.
От грохота оторопел,
Волчица по степи бежала –
Искала логово свое.
Впервые в жизни заплутала.
На пятый день нашла жилье ...*

Ужас коснулся не только людей, но и животных, которые не могут оказать себе помощь. Человек, прошедший войну, видевший трудности и не догадывался, что в его степи могут быть «столь искаженные страхом лица».

*Прошли успешно испытанья –
Расчеты физиков верны.
Потомков тяжкие страданья
В расчеты те не включены. [1]
С болью в сердце пишет В. Б. Окишев о драме малой родины, о полигоне:
Надо! Давно уже надо!
Сказать: «Полигону – нет!» [2]*

его словах заключены восклицания, как боевой клич, исходящих от пострадавшей массы людей: «Люди, увы, не в счет», «радиация – невидимка пронзает тебя и меня...»

Поэт сравнивает ядовитый атом с джином, но всем ясно, что джин этот, не тот, что исполняет заветные желания, а злой джин, принимающий лишь разрушение и страдание:

*В тебя вместилось сорок Хиросим
И столько же молящих Нагасак.
Не поддавайся и кретишь, казах,
В твоём прищуре добрых, мудрых глаз
Вся боль и скорбь земная собралась.* [3]

За душу берет стихотворение «Сообщение ТАСС», переполненное любовью и состраданием к земле – матери, к родной степи, где трезво, правдиво изображается действительность, где степь «облагорожена» гаммами излучения. Стихотворение наполнено не только слезами, но и светлой надеждой и мечтой всех:

*Что наши степи станут прежними,
Как много лет тому назад.
И я прочту слова нескладные,
Как откровенье, как порыв:
«Сегодня близ Семипалатинска,
Произвели последний взрыв!»* [4]

В. Г. Бояринов отмечает, что человека, прибывшего из Семипалатинска, воспринимают совсем по-другому, смотрят на него как на невидаль, удивленно и с особым вниманием:

*Он спросил: «Откуда родом?» -
«Из Семи-пала-тинска!»*

Город Семипалатинск уже в самом названии несет нас к полигону, к лишнему напоминанию о нем, которое очень долго еще будет помниться людям, напоминая о последствиях ядерных взрывов:

*... Но не бывает,
Чтоб забыли через год:
Злая слава завывает,
Слава добрая поет!* [5]

Тревога за судьбу человека и родины звучит в лирике поэтов. Гибель природы из-за вмешательства человека ведет к гибели самого человека, поэтому нам так важны стихотворения земляков, чтобы еще раз донести боль и ответственность за все происходящее на нашей земле: «Мы в ответе за того, кого приручили!» [6]. Наша задача помочь сохранить богатства природы нашей малой родины, нашего Казахстана для будущих поколений, и она совпадает с задачами поэтов – земляков.

Список литературы:

1. А.П. Легкунец «Злодейство века», сб. «Исповедь», М., 2005 год, с. 27
2. В.Б. Окишев «Полигон», [3] «Семипалатинск», [4] «Сообщение ТАСС», газ. «Огни Прииртышья», 1991 год
5. В. Бояринов «С полигона», сб. «Открываешь ставень райский», 2006 год, с. 216
6. Сент - Экзюпери «Маленький принц» М., 97 г.

И.Р. Сайфутдинова

КГУ «Новопокровская средняя школа» с. Новопокровка
Научный руководитель – З.З. Хайбулина, учитель английского языка

ПОЛИЯЗЫЧИЕ И СОВРЕМЕННОСТЬ

В современном мире, как никогда актуальна проблема сопряженности языков, поиск эффективных и жизнеспособных программ в области языков. Знание казахского, английского и русского языков даст молодежи ключ к мировым рынкам, науке и новым технологиям, создаст условия для формирования мировоззренческой установки на конструктивное сотрудничество на основе приобщения к мировой культуре.

«Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, — неоднократно подчёркивал Президент, — население которой пользуется тремя языками. Это: казахский язык — государственный язык, русский язык — как язык межнационального общения и английский язык — язык успешной интеграции в глобальную экономику» [1].

В своём выступлении на съезде молодежного крыла «Жас Отан» Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев важнейшей задачей молодежной политики определил воспитание самодостаточной и конкурентоспособной личности - «казахстанца будущего». «Каждый ... обязательно станет конкурентоспособным, если будет усердно учиться, набираться новых знаний, при этом учиться и заниматься саморазвитием непрерывно всю жизнь... Казахстанец будущего - это высококлассный специалист, владеет казахским, русским и английским языками, он социально активен, мобилен, не боится перемен» [2].

Работая над этой темой, мы решили провести анкетирование среди учителей и учащихся 2-11 классов нашей школы. Анкетирование было направлено на выявление готовности и желания учащихся к внедрению полиязычия в школе и в дальнейшей жизни. В анкетировании приняли участие 15 учителей и 144 учащихся.

На вопрос №1, является ли актуальным внедрение полиязычия в нашей школе, положительно ответили – 125 учащихся (86%), отрицательно- 19 учащихся (13%).

На вопрос №2, нравится ли вам использование казахского, русского и английского языков на уроках и внеклассных мероприятиях, положительно ответили – 107 учащихся (74%), отрицательно – 37 учащихся (26%).

На вопрос №3, хотели ли бы вы, чтобы преподавание велось на иностранном языке, положительно ответили – 77 учащихся (53%), отрицательно – 67 учащихся (46 %).

На вопрос №4, хотели ли бы вы изучать второй иностранный язык дополнительно, положительно ответили – 83 учащихся (57%), отрицательно -61 учащихся (42%). Наиболее востребованными языками ученики называют следующие: английский, китайский, французский, немецкий и испанский.

Анкетирование среди учителей нашей школы показали следующие результаты:

- на вопрос №1, является ли актуальным внедрение системы полиязычия положительно ответили 11 человек (73%), отрицательно – 4 человека (27%);

- на вопрос №2, знаете ли вы, на каких нормативных документах основано внедрение полиязычия: «нет» - 3 человека(20%), «да» -12 человек (80%). Многие учителя указывают «Послание -2050», приказ МОН РК, Дорожная карта развития трехязычного образования на 2015-2020 годы;

- на вопрос №4, владеете ли вы иностранными языками: «да» -10 (67%), «нет» - 5 человек (33%). Указывали английский и немецкий языки в разной степени владения.

-на вопрос №5, каким образом вы готовы внедрять полиязычие в своей педагогической практике, 12 учителей (80%) указали, что готовы использовать на уроках, внеклассных мероприятиях, в изучении терминологии и физминутках.

Изучая данные анкетирования, мы пришли к следующему выводу, что подрастающее поколение и педагогический коллектив школы понимают актуальность данного вопроса, учителя готовы внедрять и использовать трехязычие на уроках и во внеклассных мероприятиях, а учащиеся готовы изучать и использовать свои знания в дальнейшей жизни.

Список литературы:

1. Назарбаев Н.А. Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда // Казахстанская правда. — 2012. — № 218-219. — 10 июля.
2. Назарбаев Н.А. Общенациональная ежедневная газета «Казахстанская правда» от 15.05.2008 г., №101-102 стр. 2-3

Ә. Ерікқызы

КГУ «Жезкентская средняя школа» Бородулихинского района, ВКО
Научные руководители – Г.К.Оспанова, учитель русского языка и литературы,
Кистаубаев С.К., учитель ИЗО

ЛИТЕРАТУРНЫЕ ОБРАЗЫ ГЛАЗАМИ МОИХ ОДНОКЛАССНИКОВ

Цель: показать, что иллюстрирование как вид искусства имеет большое значение в раскрытии идейных замыслов, так как иллюстрация будет способствовать более глубокому толкованию текста, помогать его правильному пониманию и хорошему запоминанию.

Задачи исследования: изучить литературу на заданную тему, проиллюстрировать ряд произведений, помочь юному читателю ориентироваться в соответствующей эпохе.

Объект: читательская аудитория.

Предмет исследования: учебные пособия по литературе для 5, 6, 7 классов, иллюстрации как средства идейного и эстетического содержания

Гипотеза: для восприятия юных читателей ближе и понятнее иллюстрации, подготовленные не маститыми художниками, а той аудиторией, на которую ориентированы художественные тексты.

Этапы: выбор и определение темы, подбор и изучение литературы, создание иллюстраций к пособию, собственно исследование.

Процедура исследования: изучение литературы, иллюстрирование и подготовка пособия и презентации к проекту.

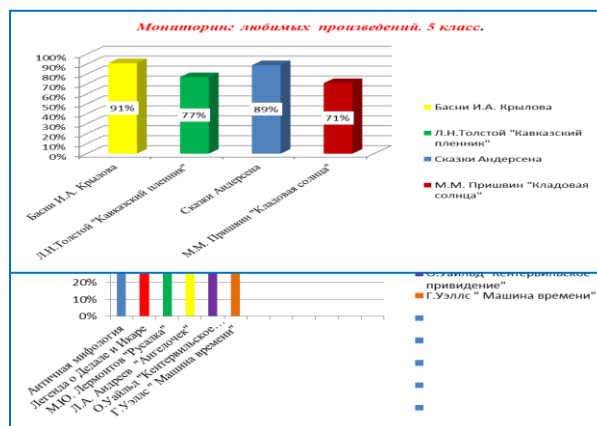
Методика эксперимента: диагностирование, анкетирование, собственно исследование, отбор иллюстраций, демонстрация иллюстраций.

Новизна исследования: не обнаружила в изученных источниках обращения к данной проблеме.

Степень самостоятельности: выдвинула идею, изучила материалы по проблеме, подготовила иллюстрации к ряду произведений.

Результаты работы и выводы: создала презентацию, подготовила пособие в помощь учителю. Достоинство состоит в том, что я глубоко осознала роль иллюстрации в восприятии художественного произведения. Недостатки - проиллюстрировано немного произведений.

Области практического использования результатов: педагогическая практика учителей – словесников.

Список литературы:

1. «Иллюстрирование художественной литературы» / <http://dtp.obzor.com.ua/book.-design/footnote.html> с. 1-3.
2. Козлова М.М. Редакторская подготовка литературно-художественных изданий Учебное пособие для студентов специальности «Издательское дело и редактирование» Ульяновск: УлГТУ, 2000. с.31-35
3. «Художественный образ» / <http://www.bukinistu.ru/hudozhestvennyiy-obraz.html> с. 1
4. Гаврилова Ю.И. "Иллюстрация как элемент дизайна"
Реферат по предмету "Технология редакционно - издательского процесса"-

А.Э. Карымсакова

Электротехнический колледж г. Семей

Научный руководитель – Ю.Ю. Стацышина, преподаватель английского языка

OUR FRAGILE PLANET: HOW CAN WE SAVE IT?

Humans have been a major cause of environmental problems since we began creating our cities. Our impact has gone beyond pollution to altering the functioning of many natural systems. The effects have been universal ranging from ourselves to just every other living organism on this planet. There is a possibility for improvement if we start correcting things now.

The main solutions to all of these problems are alternate energy sources, more effective ways of waste disposal, with emphasis on recycling. It doesn't sound impossible, but it involves changing people's lifestyles, which is the hardest thing to do. If it doesn't affect that it is much easier to implement a change, but it is also more difficult to think of "solutions".

Increase in business activity associated with the exploration, production, processing and transportation of mineral resources inevitably leads to the intensification of negative impact on atmospheric air, surface water, groundwater, flora, fauna and on human health.

East-Kazakhstan is one of the most disadvantaged regions in the country. The main enterprises of mining-metallurgical complex located in the area of the most dense river network. All pollutants and gaseous, liquid and solid waste from industrial enterprises will inevitably fall into the river, the soil, causing environmental damage, as the communities and population of the area.

The scale of industrial production, the imperfection of technology and equipment, imbalances in the distribution of production forces has led to sustainable changes in the surrounding environment, violation of environmental balance. All this makes the solution of environmental problems the first priority, as the pollution and destruction of the natural environment does not recognize the existing state borders, overcoming these destructive processes is possible only through the joint efforts of experts-environmentalists, scientists, public.

In the immediate future we need continue to prevent some of these emissions by modifying combustion processes. We must understand that although these problems may be presented separately they are all linked; air pollution cannot be considered separately from water pollution because air pollutants wash out of the air in rainfall, polluting water.

The realization that human societies have a severe and pervasive effect on the environment must come soon, and if we are to avoid catastrophe, everyone needs to learn to operate in a manner that our environment can sustain.

The research paper also provides ways of improving the ecological situation on Earth.

І. Ерзатқызы

«№30 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

Ғылыми жетекші – Д.Е.Қайрашова, қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ СЫН ЕСІМДЕРДІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕ АУДАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқына жолдауында ұсынған “Мәдени мұра” мемлекеттік бағдарламасында мемлекеттік тілде әлемдік ғылыми ойдың, мәдениет пен әдебиеттің үздік жетістіктерінің толымды қорын жасау міндетін айқындап берді. «Қазақстан бүкіл әлемде халқы үш тілді пайдаланатын мәдениетті ел ретінде танылуға тиіс. Жат тілді игеруде салғастырмалы-типологиялық ізденістердің нәтижелері үлкен лингводидактикалық қызмет атқарады.

Morphological structure of adjectives (Сын есімнің морфологиялық құрылымы) **Ағылшын** тілінде сын есімдер құрылымына қарай **simple** (негізгі), **derivative** (туынды) және **compound** (күрделі) болып бөлінсе, **қазақ** тілінде **дара** (негізгі, туынды түбір) және **күрделі** болып бөлінеді:

а) **Simple** (негізгі) **сын есімдер** (түбір сын есімдерге ешқандай қосымшалар жалғанбайды): **Ағылшын тілі:** *red – қызыл, white – ақ, blue – көк, big – үлкен, old – кәрі.* **Қазақ тілі:** *сұр – grey, тарт – tight, биік – tall.*

ә) **Derivative** (туынды) **сын есімдер:** **ағылшын тілінде түбірге префикстер, жұрнақтар** жалғану арқылы жасалса, **қазақ тілінде тек жұрнақтар** жалғану арқылы жасалады. **Ағылшын тілі:** *acceptable – қолайлы, мүмді, unable – қабілетсіз, uncountable – саналмайтын, groundless – тиянақсыз, fixed – тұрақты* **Қазақ тілі:** *бойшаң, алғыр, білгір, өткір.*

б) **Compound** (күрделі) **сын есімдер** екі тілде де екі немесе одан да көп сөзден құралады. Мысалы: *Ice – cold – матай суық ; Snow – white – қардай апақ ; Dark – grey – қошқыл сұр* Сын есімдер екі тілде де семантикалық жағынан екі топқа бөлінеді:

1) **Сапалық** (Qualitative) **сын есімдер;** 2) **Қатыстық** (Relative) **2.3. Degrees of comparison of adjectives** (Сын есімнің шырай категориясы)

а) **Positive Degree (Жай шырай).** Екі тілде де жай шырай түбір күйінде басқа шырай формаларына негіз болады. Мысалы: *short – қысқа, кең – wide, fat – толық жеңіл – easy, happy – бақытты, ұзын – tall*

Comparative Degree (Салыстырмалы шырай) заттың бір тектес сапасы мен белгісінің арасындағы сәл кем немесе сәл артығырақ екенін білдіреді. Салыстырмалы шырай **ағылшын тілінде** жай шырайға – **er** жалғаулығы мен *more* сөзінің қолданылуы арқылы жасалса, **қазақ тілінде -рақ, -рек, -ырақ, -ірек, -лау, -леу, -дау, -деу, -тау, -теу, -қыл, -шіл т.с.с.** жұрнақтар арқылы жасалады. **Ағылшын тілі:** *shorter – қысқарақ, fatter – толығырақ, happier – бақыттырақ.*

б) **Superlative Degree (күшейтпелі шырай)** екі тілде де заттың алғашқы қалпын, сапасын тым асыра, көтере немесе кеміте көрсету үшін қолданылады. Мысалы: *the happiest – ең бақытты, the longest – ең ұзын;* **Ағылшын тілінде** күшейтпелі шырай *-est, -st* жұрнақтары жалғану арқылы жасалады. Күшейтпелі шырайдағы сын есімнің алдында міндетті түрде *the* белгілі артиклі тұрады. Ал **қазақ тілінде** сын есімнің бастапқы буынының қысқарып, оған *-п* дыбысының жалғануы арқылы жасалады. Мысалы, *қып-қызыл, үп-үлкен.* **Асырмалы шырай** сын есімге *өте, тым, аса, әбден, орасан, нағыз, нақ, шымқай* күшейткіш үстеулерінің тіркесуінен жасалады: *тым үлкен, аса бай.*

Ағылшын тілінде сын есім анықтауыш, баяндауыштың есім бөлігінің қызметін атқарады. Мысалы: *The large box is on the table.* – Үлкен қорап үстелдің үстінде тұр (**анықтауыш**). *The box is large.* – Қорап үлкен (**баяндауыштың есім бөлігі**)

Ал **қазақ тілінде** сын есімдер 5 түрлі қызмет атқарады. Олар: бастауыш, баяндауыш, анықтауыш, толықтауыш, пысықтауыш

- Ол – үлкен. Үлкендер үйге келді. Үлкен қорап бар. Үлкендермен сөйлесу. Олар үлкендерше істейді.

Ағылшын тіліндегі сын есімдердің етістіктерге жақындастыратын тағы бір спецификалық ерекшелігі бар. Предикаттың заттар арасында байланыс орната алатын қабілеті әдетте етістіктерге, әсіресе ауыспалы етістіктерге тән. Алайда кейбір зерттеушілердің, соның ішінде М.Хэллидейдің еңбектерінде етістіктердің бұл қасиеті сын есімдерде де байқалатыны жазылған.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Баданбекқызы З. Ағылшын және қазақ тілдерінің салыстырмалы грамматикасы. – Алматы «Бастау», 2010. 57-69б
2. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. Қазақ тілі мен оқу ағартуға қатысты еңбектері. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 446 б.
3. Рысбаева Г.К. Ағылшын тілі грамматикасы. – Алматы «Өлке», 2006. 36-45б.

СЕКЦИЯ № 7: ҚАЗАҚ ТІЛІ, ӘДЕБИЕТІ ЖӘНЕ ЖУРНАЛИСТИКА

СЕКЦИЯ: КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА И ЖУРНАЛИСТИКА

О.Қ. Рафиков

«№8 жалпы орта білім беретін көркемдік - эстетикалық
білім және тәрбие беру мектеп - кешені» КММ, Семей қаласы
Ғылыми жетекшісі – О.Ж.Жұмағалиев, тарих пәнінің мұғалімі

АЛАШ АРЫСЫ ӘЛИХАН

Ел дегенде езіле, жұрт дегенде жұмыла қызмет еткен алаш арыстарының ұранымен баяндамамды бастасам,

Біз қазақ еліміз

Алаш туы астында

Өлсек бірге өлеміз

Не жақсылық, не қайғы

Көрсек бірге көреміз.

Алаш туы астында

Күн сөнгенше сөнбейміз

Енді алаштықтарды ешкімнің

Қорлығына бермейміз деп, Сұлтанмахмұт Торайғыров жырлағандай тарихты білмей бүгінгі күрү, болашақты болжау мүмкін емес.

Өзектілігі: Өткен ғасырдың түрлі саяси оқиғаларының зардабынан қуғын көріп, жазықсыз жазаланған алаш қайраткері Бөкейханов Әлихан Нұрмұхамедұлы. Осы тақырып аясында зерттеу жүргізген ғалымдар мен тарихшылардың мағұлматтарына сыни көзбен қарап оларды бір ізге түсіріп реттеу. Сонымен қатар қазақ елі біле бермейтін ақпарат, құжат және деректермен бөлісе отырып Бөкейханов Әлихан туралы тың деректерді көпшіліктің назарына ұсынып насхаттау.

Мақсаты: Алаш арыстарының төрағасы Бөкейханов Әлихан Нұрмұхамедұлы туралы жан - жақты мағұлмат жинақтап, жас ұрпақтың бойына адамгершілік, патриоттық сезім ұялату, Әлихан Бөкейхановтың бейнесін ашу.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстанның болашағы – бүгінгі жастар. Сіздер оларға қалай білім берсеңіздер, Қазақстан сол деңгейде болады», - деп атап көрсеткен .

Қазақстанның Ресейге бодан болғаннан бергі тарихындағы ХХ ғасырдың алғашқы ширегін «саяси күрестер мен рухани жаңғыру кезеңі» деп айтуға әбден болады. Бұл кезеңде саяси күрес сахнасына Ресейдің аса үлкен ғылыми, саяси орталықтарында білім алған, сол кезеңдегі Еуропадағы саяси күрестің бет алыс бағдарларынан әбден хабардар, экономика, құқық тарихы мен теориясын терең меңгерген қазақ зиялыларының үркердей озық ойлы тобы шықты. Олардың басым көпшілігі ғылымға емес – утопияға, демократияға емес – авторитаризмге негізделген болшевизм идеясын қабылдамай, баррикаданың арғы бетіне шығып, өз елінде, өз жерінде отырып азап шеккен қазақ халқының мұң- мұқтажын қорғауды мақсат еткен Алаш партиясын ұйымдастырды. Ел алдындағы ұлы мақсаттарды жүзеге асыратын атқарушы билік органы – «Алашорда» үкіметін құрып, ұлттық- аймақтық негіздегі «Алаш автономиясы» мемлекеттігін жариялауға талпыныс жасады [1,5 б].

Қазақ халқының ұлттық, саяси санасын қалыптастырудағы ең биік белес болған ХХ ғасыр басындағы осы бір қазақ зиялылары алдыңғы қатарлы тобының саяси қызметі де, құқықтық көзқарастары да, тіпті ғылыми, әдеби мұралары да ұзақ жылдар бойы жабық тақырып саналып, зерделі зерттеулерге объект бола алмады. Оларсыз қазақ тарихы – тұл, алтын дегені – күл еді. «Алаш» партиясынсыз саяси күрес тарихын, «Алашорда» үкіметінсіз экономикалық ілімдер мен реформалар тарихын, «Алаш автономиясынсыз» Қазақстан мемлекеттілігінің негізін, Алаш ардагерлері өмірінсіз ұлт тарихын жасау, мемлекеттік тіліміздің тарихын қалыптастыру мүмкін емес. Тарихты халық

жасағанымен, қоғамның тарихи даму заңдылықтарын реттеп отыратын заңдар мен құқықтық құжаттарды, саяси-құқықтық доктриналарды нақты тұлғалар жүзеге асыратыны белгілі, осы салада мемлекеттік тілдің де атқарар қызметі зор [2,11 б].

Қазақ қоғамының осы бір қасіретін халықтың озық ойлы, көзі ашық өкілдері аңғара бастады. Олар халықты саяси күрес додасына бастап шықты. Бұған себеп болған 1917 жылғы Ресейдегі қос төңкеріс еді. Патша үкіметінің тақтан құлауы саяси күресті одан әрі қыздыра түсті. Қазақ зиялылары саяси қызметтің қатерлі жолына жалтақтамай, жанқиярлықпен күрескен көрнекті тұлғалар шықты.

Алашорда үкіметіне сайланғандарға жеке-жеке тоқталғанда алдымен ауызға алынатындардың арасында, әрине, съез сайлаған оның төрағасы – Әлихан Бөкейханов болып табылады. Замандастары мен халқы қадірлеп «Әлекен» деп атап кеткен Әлихан Бөкейханов – бүкіл саналы өмірін қазақ халқының ұлттық саяси бостандығы мен дербестігі үшін арнаған аяулы ұлы тұлғамыз. Ата тегі жағынан төрелер тұқымынан екені мәлім. Ата тегі Шыңғыс ханның үлкен ұлы Жошыдан тарайтын төре тұқымы. Арғы атасы атақты Сұлтан Барақ. Қазақтың соңғы хандарының бірі Бөкей осы Сұлтан Барақтың баласы. 1866 жылы 5 наурызда (өзінің тергеуде берген жауабынан) бұрынғы Семей облысы, Қарқаралы уезі, Тоқырауын болысының 7-ауылында туған. Әлиханды әкесі тоғыз жасында Қарқаралыға апарып, жергілікті молданың қолына оқуға береді. Бірақ зерделі бала молдадан оқығандардан гөрі осындағы мектепте оқып жүргендердің сауаттылығын аңғарып, қаладағы үш сыныптық бастауыш мектепке өз еркімен ауысып алады. Бұдан кейін ол Қарқаралы қаласының үш жылдық училищесіне түсіп, оны да «өте жақсы» деген бағамен бітіріп шығады [3,29 б].

Осыдан кейін он алты жасар Әлихан 1888 жылы Омбы техникалық училищесіне қабылданады. Төрт жыл бойы үздік оқыған алғыр шәкіртіне риза болған мүмкіндік жасайды. Сөйтіп ол жиырма жасында Дала генерал губернатор кеңсесінің ұсыныс хаты мен қазақ қауымдастығының 200 сом стипендиясын алып, 1894 ж. Ресей империясының елордасы Санкт-Петербургға барып, Орман шаруашылығы институтының экономика факультетіне түседі. Ол мұнда жүріп күнделікті сабақтарына қоса студенттердің саяси, әдеби, экономикалық және тағы басқа үйірмелердің жұмысына қызу араласып, студенттік толқуларға қатысады. Оны екі ғасырға жуық Ресей империясының қол астында отырған халқының ауыр тағдыры қатты толғандыра бастайды. Қараңғылық пен надандықтың шырмауында отырған халқына білім мен мәдениет керек екенін ұғады, елдің тұрмысын, мәдениетін, білімін көтеруді өзінің алдына мақсат етіп қояды. Оқуын бітіріп, Омбыға оралғанда Ә. Бөкейханов Ресей империясының қазақ даласына жүргізген отаршылдық саясатына деген өзіндік көзқарасы қалыптасқан, марксизмнің экономикалық қағидаларымен қаруланған, саяси астыртын күрестің түрлері мен әдістерін үйреніп, білген, күрес тартыстан біршама тәжірибесі бар саяси күрескер болатын. Ол Омбыға келісімен қаланың саяси әлеуметтік, қоғамдық жұмысына белсене араласады. «Народная свобода» (*Халық бостандығы*) партиясының қатарына өтіп, өзі қазақ зиялылары мен саяси белсенділерінің арасында осы партияның шағын тобын ұйымдастырады. Әлиханның саяси көзқарасының пісіп, жетілуіне, кейін белгілі саяси, қоғам, мемлекет қайраткері әрі қазақ ұлт азаттық қозғалысының ұйымдастырушысы және көсемі ретінде танылуына, саяси күрескер ретінде шыңдалуына Омбыдағы күндері ерекше ықпал етеді [4,48 б].

1905 ж. бастап Ресей конституциялық-демократиялық партиясының мүшесі, оның қазақ бөлімшесін құру мақсатында Оралда, Семейде жиындар өткізген. Қарқаралыда патша өкіметінің отаршылдық саясатына қарсы өткен қозғалысқа қатысып, 14 500 адам қол қойған Қарқаралы петициясын ұйымдастырушылардың бірі болған. 1905 ж. Әлихан Бөкейханов Семей облысы қазақтарының атынан 1-ші Мемлекеттік думаға депутат болып сайланды. Бірақ ол 1-ші Мемлекеттік дума жұмысына қатыса алмады. Өйткені Ә.Н. Бөкейханов өз жұмысын бастаған кезде Дала өлкесі генерал-губернаторының негізсіз жарлығымен, соттың тергеуінсіз, 3 ай Павлодар абақтысында отырды. Ал абақтыдан шығып Санкт-Петербургға жеткенде, Дума патшаның үкімімен таратылып, оның біраз мүшелері наразылық актісін қабылдау үшін сол кездегі Финляндияның Выборг қаласына жүріп кеткен еді. Ә.Н. Бөкейханов да солардың артынан аттанып Выборг үндеуіне қол қойды. Сол үшін жазаға тартылып, Санкт-Петербург сот палатасының төтенше мәжілісінің шешімімен 3 айға Семей түрмесіне жабылды. 1906 жылы Омбыдан шығатын кадеттік «Голос степи», «Омич» және «Иртыш» газеттерінде, 1908 жылы Санкт-Петербурда жарық көрген меньшевиктік «Товарищ», кадеттік «Речь», «Слово» газеттерінде редакторлық қызмет атқарды. 1909-17 жж. «Дон егіншілік банкі» бөлімшесінде жұмыс істеді. 1911-14 «Қазақ» газетін ұйымдастыруда және оның жалпы ұлттық деңгейге көтерілуіне зор еңбек сіңірді.

Бар күш қуаттарын осы мақсатқа жұмылдырады. Бірақ олардың ойдағыдай жұмыс істеуіне жандармерия басқармасының жансыздары мүмкіндік бермейді. Солардың көрсетуімен қуғынға түседі, түрмеге қамалады. Бұдан студент кезінде-ақ сенімсіздердің қара тізіміне ілігіп, бақылауда жүрген Әлихан да тыс қалған жоқ, алдымен, Семей түрмесіне қамалып, кейін Самар қаласына жер аударылып, онда тек ғылыми-шығармашылық қызметпен айналысуға ғана мәжбүр болды. 1916 жылы жер аудару мерзімі бітіп, Самардан Орынборға келген Әлихан бірден қаланың қоғамдық, саяси өміріне араласып кетеді. Бүкіл мағыналы өмірін халқының азаттық алып, еркін ел болуына арнаған аяулы азаматтың соңғы демі біткенше сол мақсат жолында жасаған қызметі сан қилы. Ол Ресей жергілікті және қалалық қоғам қайраткерлері съезінің делегаты, Ресейдің I Мемлекеттік думасының және мұсылман халықтары съезінің депутаты, IV Мемлекеттік Думаның мұсылмандар фракциясының Бюро мүшесі болды. Ол Ақпан төңкерісінен үлкен үміт күтеді. Бірақ ол үміті ақталмайды. Уақытша үкімет, оның ішінде өзі мүшесі болып жүрген кадет партиясының көсемдері қазаққа автономия беруге қарсы болады. Оның үстіне олармен жер мәселесі жөнінде де ымыраға келе алмайды да, ол бұл партиядан шығып, қазақтан сайланған тоғыз өкілді бастап барып, Томск қаласында Сібір автономистерінің құрылтайына қатысады. 19 ғ. соңында Омбы орман шаруашылығы училищесінде оқытушылық қызмет атқарып, ғылыми жұмыстармен айналысады. Ол 1896 ж. көрнекті ғалымдардың кепілдемесімен Орыс жағрапиялық қоғамы Батыс-Сібір бөлімшесінің толық мүшесі болып сайланды. Әлихан «Россия. Жалпы географиялық сипаттама» атты көп томдық еңбектің қазақ даласына арналған 18 томына автор ретінде қатынаскан. Ол ғылыми жұмыспен қатар қоғамдық-әлеуметтік саяси қызметтерге де белсене араласа бастайды. 1911-14 жж. Ә. Бөкейханов «Жаңа энциклопедиялық сөздіктің» 4-21 томдарына автор ретінде қатысты. Қазақ даласының қонысының жер жағдайын зерттеген, яғни өкіметтің қазақтың «артық жерін» заң жүзінде негіздеу үшін құрылған Ф.А.Щербина экспедициясының құрамында болып, қазақты жерге орналастыру мәселесімен түбегейлі танысып, зерттейді. Әлекең қазақтар туралы шынайы мәліметтер келтіріп, қазақтарды асқақтатады. Қазақтың ой-өрісі мен дүние танымы, ежелгі мәдениеті мен тарихы сияқты қасиеттері анағұрлым озық тұрғанын аңғартады. Абайды алғаш рет орыс оқырмандарына таныстырады, оның қазақ әдебиетіндегі алатын орнын бағамдайды [5,9 б].

Алаш Орда тізімі: Танашев Уәлитхан, Досмұхамедов Халел, Тұрлыбаев Айдархан, Бірімжанов Ахмет, Ғаббасов Халел, Аманжолов Садық, Шоқаев Мұстафа, Бөкейханов Әлихан, Досмұхамедов Жанша, Ермеков Әлімхан, Тынышбаев Мұхаметжан, Құлманов Бақтыкерей, Ақбаев Жақып, Мәметов Базарбай, Әлжанов Отыншы, Байтұрсынов Ахмет, Жұмабаев Мағжан, Омаров Елдес, Сәрсенов Бидахмет, Шонанов Телжан, Танашев Уәлитхан [6,55 б].

Әлекеңнің саяси өмірге белсене араласуы осы кезден басталады. Орыс баспасөзінде қазақ даласындағы патша өкіметінің отаршылдық саясатын әшкерелейтін мақалалар жариялайды. Әр түрлі саяси жиналыстарға белсене қатысып, қазақ кадет партиясын құруды көздейді.

Міне, Әлихан Бөкейхановтың осындай белсенді саяси қимылдары патша өкіметін сескендіріп, оны қазақ даласынан аластап, Самара қаласына жер аударады. Әлекең, онда 1908-1917 жылдары тұрып, қазақ қоғамының тыныс-тіршілігінен қол үзбей «Қазақ» газетіне «Қыр баласы» деген атпен ел тіршілігінің өткір де түйткіл мәселелеріне ден қойған мақалалар жазады.

Ақпан төңкерісінен соң, оңтайлы саяси ахуалды қалт жібермей пайдаланып қазақ елдігінің дербестігі үшін белсене қимылдайды. 1917 жылы Ақпан төңкерісінің жеңісі күллі қазақ деген ұлт зиялыларының басын бір жерге қосуға мүмкіндік әкелді. 1917 жылдың сәуір- мамыр айларында көптеген облыс- уезд орталықтарында аймақтық қазақ съездері өткізіліп, қазақ комитеттері құрыла бастады. Олардың жекелеген өкілдері Уақытша үкіметтің жергілікті органдары болған облыстық және уездік атқару комитеттерінің құрамына енгізілді [7,4 б].

Орал облыстық қазақтардың I-ші съезі 1917 жылы 19- 22 сәуір аралығында Орал қаласында өтті. Съез төрт күнге созылды, съездің соңғы төртінші күні облыстағы оқу- ағарту, мәдениет және т.б. мәселелер қаралды. Съез делегаттары Орал облысында қазақтар арасында бастауыш, орта, жоғары білім беру жүйесі қанағаттанғысыз деп тауып, төмендегі шешімдерді қабылдады:

- мұғалімдер съезін шақыру қажет;

- Орал қаласында уақытша орта оқу орнын ашу қажет, ерлер гимназиясының бағдарламасы негізінде қазақ балаларына арнайы оқу орнын ұйымдастырып, оны қазақтар қаражатына салынған бұрынғы кәсіптік мектептің үйіне орналастыру жөн деп табылсын;

- қазақ тілінде газет, брошюралар шығару қажет деп табылсын;

Съезде бұдан басқа да мәселелер қаралды, басқа қаралған мәселелерді қосқанда саны 23-ке жеткен. Орал съезінің қарарында облыс орталығында орта мектеп ашу және кәсіби мамандардың қатысуымен халық ағарту ісін реформалау мәселелерін талқылау үшін мұғалімдер құрылтайын шақыру қажеттілігі көрсетілді. «Біздің мақсатымыз – ел билеуді халықтың өз қолына беру, қазақ халқы автономияға ие болып, алдағы уақытта тағдырын өз қолына алады. Қалың қазақты аяусыз қанаған патша орнынан түсті. Ендігі жерде қазақты елдің тұрмысын, тілін білетін, мінез-құлқын, әдет-ғұрпын білетіндер ғана басқарады. Осыған байланысты қалай болғанда да біз Ресейден автономия алуға тиістіміз», деп өз ойларынын білдірді. Алашордашылардың жалынды сөзінде мемлекеттің саяси құрылысы мен оның мемлекеттік тілі, оның қолдану аясы ашық түрде айқын айтылғанын біздер ұғынуымыз керек. XX ғасырдың басындағы алаш ардақтылары халықты ұлттаралық бірлікке шақырды, олар ұлтшылдықты арқау еткен жоқ, керісінше ұлтын сүйген ұлтжанды азаматтар екенін танытты. Міне, өздеріңіз көріп отырғандай, жаңадан құрылып жатқан «Алашорда» үкіметі алғашқы сағатынан бастап ұрпақ тәрбиесіне, ұрпақ болашағына зор көңіл бөлген. Жас ұрпақтың туған тіліне деген сауаттылығын арттыру үшін, ана тіліндегі оқулықтарды жасауға кіріскен. Бала тәрбиесіне, оқуына осындай қиын заманда жаңаша бетбұрыс, бұл болашаққа деген сенім еді. Білімді жастар, еліне салауатты да сауатты қызмет етеріне деген үміт болатынды [8,37 б].

Алаш қайраткерлеріне Бүкілресейлік Орталық Атқару комитетінің 1919 жылғы 4 сәуірдегі және 1920 жылғы 15 сәуірдегі шешімімен амнистия жарияланса да, Кеңес үкіметі күшіне мінгеннен кейін, олардың өткенін еш уақытта ұмыта да, кешіре де алған жоқ. Түрлі әдіспен бүркеленген қудалау ақыры, Алаш зиялыларын жаппай қырғынға ұшыратты. Бұл зобалаңнан аман қалған саусақпен санарлық зиялы қазақ, өмірлерінің соңына дейін Мемлекеттік Қауіпсіздік Комитеті назарынан тыс қалмады. Ал атылғандардың үрім-бұтақтары да соңғыларының кебін киді. Ұлттық намыстан жұрдай, жалған интернационалист, жадағай белсенділердің көрсетуімен ол 1926 ж. екі рет тұтқындалып, түрме азабын тартты. Ә. Бөкейханов Мәскеуге жер аударылады, зор беделінен қорыққан большевиктер өкіметі оны Қазақстанға жолатпады. Онда он жыл үй қамауында отырған Әлиханды 1937 ж. тамызында қайыра тұтқындап, бір айдан кейін жалған жаламен 67 жасында Мәскеуде ату жазасына жазасына кеседі. 1989 ж. мамырдың 14 КСРО Жоғарғы сотының қаулысы бойынша әрекетінде қылмыс құрамы жоқ болғандықтан, ақталды. Ә. Бөкейханов — ғұлама ғалым ормантанушы, экономист, мал шаруашылығын зерттеуді ғылыми жолға қоюшы, тарихшы, этнограф, әдебиеттанушы, аудармашы, әрі публицист ретінде қазақ халқының саяси әлеуметтік, мәдени рухани тарихында өшпестей із қалдырған ұлы тұлға.

Ешкімнің Әлиханға бар ма сөзі,

Демейді қандай қазақ оны оң көзі.

Семей тұрсын, жеті облыс - бар қазақтан,

Талассыз жеке-дара тұр ғой өзі, – деп С.Торайғыров айтқандай, Әлекең әрқашан да қазақ жүрегінде жеке дара тұлға болып қала бермек.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Н.Назарбаев Қазақстан халықтарына арнаған жолдауы. Алматы, 2005.
2. М.Шахановтың өлеңдері // Қазақ тарихы. 2005. №5
3. Құл-Мұхамед. Алаш қайраткерлері саяси-құқықтық көзқарастарының эволюциясы. Алматы: Атамұра, 1998.
4. Д.Сүлейменова. Алашорданың Батыс бөлімінің тарихы. Тарих ғылымының кандидаты ғылыми дәрежесін алуға арналған диссертация. Алматы, 2004.
5. Ж.Ақбаев. Жанша. Орал, 1994.
6. Н.Мартыненко. Алашорда сборник документов. Алматы, 1992.
7. «Қазақ» газеті//21 караша, 1917.
1. 8.Н.Нұрпейіс. Алаш һәм Алашорда. Алматы, 1995.
8. Қазақстан тарихы // әдістемелік журнал, 2006, №3
9. Р.Сыздықова. Ахмет Байтұрсынов. Алматы, 1990.
10. Қазақ тарихы // журналы, 1997, №5.
11. К.Нұрпейіс, М.Құлкенов, А.Мектепов, Б.Хабижанов. Халел Досмұхамедұлы және оның өмірі мен шығармашылығы. Алматы: Санат, 1996.
12. Р.Сыздықова. Ахмет Байтұрсынов. Алматы, 1990.

Г.Б. Нағашыбай
Құқық және бизнес колледжі, Семей қаласы
Ғылыми жетекші – М.Қ.Рақымбаев

АБАЙ МЕН МҰҚАҒАЛИ АҚЫНДАРДЫҢ ТІЛДІК ЖӘНЕ СӨЗ САПТАУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Бүгінгі биіктен төл әдебиетіміздің тарихына көз тоқтатар болсақ, уақыт сілемі алыстаған сайын асқақатай түсер ұлы тұлғалар бейнесі төбе-төбе болып көзге шалынады.

Тарихымызды тыңнан толғап, туған әдебиет төрінен бүгінгі биіктен қарасақ, ұлттық болмысы мен мәдени түбірлі өзгерістерге толы екі ғасыр тоғысында өмір сүрген, ұлы Абайдай поэзия Алатауының асқаралы шәкірттерінің бірі, қазақ әдебиеті тарихының өзіндік бірі биігі –Мұқағали Мақатаев мұрасы жаңаша пайымдаулар тұрғысынан жан-жақты,терең зерттеуді қажетсінді.

Енді екі ақынның шығармаларына қысқаша шолу жасасақ

Алла деген сөз жеңіл,

Аллаға ауыз қол емес.

Ынталы жүрек, шын көңіл,

Өзгесі хаққа жол емес.

Дененің барша қуаты

Өнерге салар бар күшін.

Жүректің ақыл суаты,

Махаббат қылса тәңірі үшін-деген өлеңде Абай алдымен «Алла» дегенге сәл-пәл, жеңіл қараудан сақтандырған. Алла тек ауызбен айтылған ақиқат емес, ол жүрекпен қабылданатын шындық.

Мұқағали ақын

“Алла – Ақиқат. Аллаға сеніп өтем,

Адалдық пен Ақиқат серігі екен.

Адаспаймын, Аллама сеніп өтем,

Арамдыққа баспаймын жолы бөтен”, – дейді ақын. Екі ақын да «Алланы Ақиқат» деп таниды.

Екеуі де Алланы жүрекпен түсініп мойындайды. Ақын өлеңдерінде Аллаға тәуекел етудің терең мағынасы жатыр.

Достық туыстық, жолдастық, сүйіспеніш сыйластық сезімдерге жақын, кей жағынан ұқсас бола отырып, өзіндік өзгешіліктерге ие. Достық, дос туралы ақын Мұқағали былай деп жырлаған екен.

Досым, саған сенемін, Сеніп өтем!

Жолы бөтен демеймін, жөні бөтен.

Достық деген-адамның көрігі екен,

Достық деген адалдың серігі екен. (Атамұра баспасы, Аманат 158 бет)- деген екен Мұқғалаи.

Абай ата көрсеткендей,“Достыққа достық –қарыз іс”екенін жадыда ұстаған жөн.

Достыққа достық-қарыз іс,

Дұшпаңына әділ бол.

Асығыс түбі-өкініш,

Ойланып алмақ сабыр сол-деген екен. Осы өлеңдерде екі ақынның ойы бір жерден шығатындығын көреміз. Абай “Адам баласына –адам баласының бәрі дос”,- дер ме еді. Осы даналық дәстүрді басшылыққа алып, халықтар арасындағы татулық, достық үрдісті алға қарай жалғасытыра беру – бүгінгі өміріміздің көкейтесті талабы. Жастық шақ адам өміріндегі ең қызықты, махаббатқа, сүйіспеншілікке толы кездердің бірі. Әр адам өз жастық шағын үлкен сағынышпен еске алады емес пе? Мұқағали өзінің «Жастық шақ» деген өлеңінде:

Ойланшы, не берді жастық маған?

Үйрет деп асау берді бастықпаған.

Жастық маған от берді жалындат деп,

Жастық маған от берді жауынды ат деп.

Жастық мені жалтартпай шыңға айдады,

Жастық менің жаныма жыр байлады.

Жастық мені шындады, шынықтырды,

Жастық, шіркін, өмірді шын ұқтырды.

(«Атамұра» баспасы, «Аманат» 67 бет)-деп жырлаған екен Мұқағали. Бұл өлеңде Мұқағалидың жастық шағында көпті үйреніп, жастық оған ақыл-ой, сана бергенің айтса, Абай өзінің «Жастық» деген өлеңінде:

Жастықтың оты жалындап.

Жас жүрекке жанған шақ,

Талаптың аты арындап.

Әр қиынға салған шақ.

Уайым-аз, үміт көп,

Ет ауырмас бейнетке,

Бүгін-ертең жетем деп

Көңілге алған дәулетке.

(«Жалын» баспасы, «Өлеңдер» жинағынан 62 бет) деп жырлаған.

А.Т. Ақашова

Құқық және бизнес колледжі, Семей қ.

Ғылыми жетекшісі - Б.А.Матенова, кәсіби шетел тілі пән мұғалімі

ҮШ ТҰҒЫРЛЫ ТІЛ

Тіл – халықтың тарихы, шежіресі, халықтың күллі өмірінің жаңғырығы мен ізі.

Қазіргі Қазақстанда тіл мәселесіне көп мән беріледі. Әсіресе, үш тұғырлы тіл туралы айта кеткен жөн. Елбасымыз «Үш тұғырлы тіл» туралы идеяны алғаш рет 2006 жылдың қазанында өткен Қазақстан халқы Ассамблеясының XII құрылтайында жария етіп, 2007 жылғы жолдауында “Тілдердің үштұғырлылығы” атты мәдени жобаны кезең- кезеңмен іске асыруды ұсынды.

Көптілді оқыту – жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашылатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіншілік беретін бүгінгі күнгі ең басты қажеттілік.

Көп тіл білу-заман талабы.Елбасы өзінің 2007 жылғы «Жаңа әлемдегі –жаңа Қазақстан» атты жолдауында : «Қазақстан бүкіл әлемде халқы үш тілді пайдаланатын мәдениетті ел ретінде танылуға тиіс. Бұлар: қазақ тілі-мемлекеттік тіл, орыс тілі-ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілі-жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі. Елбасының: «Қазақ тілі үш тілдің біреуі болып қалмайды. Үш тілдің біріншісі, негізгісі, бастысы, маңыздысы бола береді»- деп ескерткенін тағы бір қайталап қойсақ артық болмас. Әлемдегі дамыған елу елдің қатарына қосылу үшін билік «үш тұғырлы тіл» саясатын қолға алып жатқаны белгілі.Қазақ тілі – тек қазақ халқының тілі емес, мемлекеттік тіл – ортақ тіліміз. Қазақстанда тұратын, оны Отаным деп қабылдайтын, өзін Қазақстанның патриоты деп есептейтін азаматтардың тілі. Әрине, Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде. Сондықтан да Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев бұл мәселеге ерекше назар аударады. Ол өзінің 2012 жылғы 14 желтоқсандағы Жолдауында: «Қазақ қазақпен қазақша сөйлессін, сонда ғана қазақ тілі барша қазақстандықтардың жаппай қолданыс тіліне айналады».Енді келесі кезекте біздің республикамызда мемлекеттік тілмен бірдей дәрежеде қолданылатын орыс тіліне тоқталамыз. Орыс тілін білу – біздің ұлтымыздың тарихи артықшылығы екені баршаға белгілі. Бұл жайлы қазақтың біртуар ақыны ұлы Абай да айтып өткен болатын. Ақын «Орысша оқу керек, хикметте, мал да, өнер де, ғылым да – бәрі орыста зор», «сен оның тілін білсең, көкірек-көзің ашылады» дейді. Орыс тілі – ұлтаралық қарым-қатынас пен интеграциялық қызметтердің діңгегі. Сондай-ақ, әлемдік алты ресми тілдің қатарына кіретін орыс тілін меңгеруге бәсекеге қабілетті ұлттың кез-келген өкілі ұмтылуы тиіс деген отандық ғалым Н. Кекілбекованың пікірімен келісуге болады. «Үштұғырлы тіл» идеясының үшінші құрамдас бөлігі – ағылшын тілін үйрену. Бүгінгі таңда ағылшын тілін меңгеру – ғаламдық ақпараттар мен инновациялық технологиялардың ағынына кіру деген сөз. Ағылшын тілі – дүние жүзіне ең кең таралған халықаралық тіл. Әлемдегі ең көп тараған, әрі қытай тілінен кейінгі халық саны бойынша ең көп пайдаланатын тіл. Ағылшын тілі – бүгінде халықаралық қатынастың, ғылым мен техниканың, бизнес пен журналистиканың барлық салаларында кеңінен қолданылып келе жатқан тілдердің қатарына жатады. Ағылшын тілі – бүгінгі заманымыздың кілті, ақпараттық технологияның, компьютер технологиясының кілті деуге болады.

Білім мен ғылымның, инновацияның, жалпы Қазақстанның дамыған жағдайында Елбасы біздің алдымызға үш тілді меңгеру қажеттігін қойды. Қазақстан азаматтарының, яғни, біздің парызымыз – «өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте» дегендей, мемлекеттік тілді меңгеріп қана қоймай, шет тілдерді де білу деп ойлаймын. Сонымен, біз көрсеткендей тілдердің үштұғырлылығы – уақыт талабы. Үш тілді білу жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашады. «Үш тұғырлы тіл» идеясы – жарқын болашақтың кепілі. Тілдердің үштұғырлылығы мәдени жобасында көрсетілгендей «қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай кіру тілі». Біз осы істің тек жанашыры ғана емес, орындаушылары болуымыз керек. «Үш тұғырлы тіл» саясаты мемлекеттік тілді өшіруді емес, өсіруді, дамытуды көздейді. Қай кезеңде болмасын, көп тілді меңгерген халықтар мен ұлттар алдыңғы қатарлы елдің қатарына кіріп, өзінің коммуникациялық және интеграциялық қабілетін кеңейтіп отырғаны тарихтан белгілі.

Үштілді оқыту – заман талабы. Үштілділік – бәсекеге қабілетті елдер қатарына апарар басты баспалдақтардың бірі.

А. Мейірханова

«№30 ЖОББМ» КММ

Ғылыми жетекші – Д.Е.Қайрашова, қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ ТОТЕМДІК ҰҒЫМ

Қазіргі қазақ әңгімесіндегі-Ағаштың фольклорлық сипатын сан түрлі тұрғыдан көруге болады. Мәселен, М.Мағауиннің «Қисық ағаш», «Қос ағаш», Р. Отарбаевтың «Бәйтерек», Н. Ораз «Теріс ағаш», әңгімелері бір қарағанда экологиялық тақырыпқа арналған сияқты. Ал шығарманың түпкі идеясына терең үңілсек, ежелден келе жатқан «ағаш-дүние тірегі» дейтін ұғым жаңғырған.

«Тотем»-нің мағынасы-«төркіндік белгі» немесе таным тарихына қысқаша барлау мәдениетінен шамандықтың, тіпті, одан да ежелгі, алғашқы діндердің таңбалары мен мұнда лап тұрады. Сол алғашқы діндік құбылыстардың бірі-тотем. Тотемге табыну-діннің ең ертедегі түрі. Романдардағы тағы бір баянды ерекшелік-жансыз нәрсені сөйлету, жыртқыштардың тіршілігін суреттеу арқылы шығармаға романтикалық, символикалық бояу беру. Осы тұстары романның қызық, әрі дәлдікпен жазылған көркем жерлеріне қосылады.

М.Мағауиннің «Қисық ағаш» [4, 247б] әңгімесі «... Міне қызық. Оң қанат- аллеяның парк жақ беті, сымбатты қарағай. Самсай тізіліп тұр. Сол қанат-Держинский көшесіне қараған беті - қиқы-жиқы, қисық-қыңыр қара ағаш» деп авторлық пайымын осы бір көшенің екі жақ бетінде өскен ағаштардың екі бөлектігін суреттеу арқылы, бір елдің басынан өткерген екі түрлі бір-біріне кереғар екі өмірін алып көрсеткендей. Бірі қазіргі түзу жолдың бойындағы сымдай тартыла самсаған қарағай тәрізді тәуелсіздік алып, еңсесі биіктей түскен елдің рәмізін білдірсе керек. Ал, екіншісіне өкінішті өткені бұлыңғыр елеске айналса да көлеңке құсап арыла алмай келе жатқан кеңестік солақай саясат ізіне-қиқы-жиқы, қисық-қыңыр қара ағашты алып отыр. Қазақта жолың оңынан болсын, оң тілек, айың оңынан тусын деген ақ тілектері бар. Ал керісінше қисық, теріс-қағыс деген сөздерге де аса мән берген. Мәселен Қуандық Түменбайдың «Адамның тууы» атты әңгімесінде де осы мәселе сөз болды.

«Сен өзің теріс дегенді түсінесің бе? Адам анасынан теріс шығады. Теріс шықса ұрпақсыз қалады» [4, 246-247бб]. Жарық дүниеге келген адамның басымен шығып, ал өмірден озып, ақтық сапарға аяғымен шалқалап шығатыны бәрімізге мәлім. Қасым Аманжоловтың «Шалқалап әкем шықты үйден» демекші, не нәрсе болса да бұл дүниеде өзінің ретімен, Алланың жаратқан табиғи болмысы, жаратылысы бұзылмай берілгенге не жетсін дейді автолық таным. Адам болашағының кілті осы оң мен теріс келудің өзінде екен. Атам қазақтың «ісің оңынан болсын», «оң аяғыңмен атта», «айың оңынан тусын» деп тілек тілеп, бата беруінде де үлкен мән жатыр екен. Қуандық Түменбай өз шығармасында, теріс келген адамның ісінің бәрі терісінен келіп, оңбайды десе, ал М.Мағауин қисық өскен ағашты сол о баста теріс келген бала тәрізді басынан оңбай қыңыр келген заманның рәмізі деп түйіндейді. Екі жазушы екі түрлі тақырыпты жаза отырып, бір-ақ өзекті мәселені қозғап тұр. Бәрі оңынан, түзу болсын деген тілекпен туындаған мөлтек сыр ғана.

Автордың суреттеп отырған ағашы –ағаш болғанда қисық біткен ағаш. Жоғарыда атап өткендей қисық өскен ағаш арқылы суреткер өзінің барлық айтпақ ойын осы «қисықтыққа» әкеліп тіреп, үлкен салмақ салып отыр. Табиғаттың жаратылысын бұзып, жоғарыға,көкке ұмтылатын ағаш көлденеңінен келіп тұр. Қазақта кесе –көлденең тұрма, көлденең келді деген сөздер мәні осы әңгімені оқу барысында ашылады. Автордың айтпағы түзу емес қисық біткен нәрсе әрқашан да көзге қораш көрінері анық. Егер өсіп тұрған қисық ағаш көрсеңіз, ондай жердің де жақсы орын болмағаны. Соны білетін диқаншылар экономикалық шығынға ұшырамас үшін ондай жерге егін екпеген. Жазушы осы қисық ағаштан қандай қауып-қатер нендей қиындық көрерін бейнелеуде тағы да градация әдісіне сүйенеді.

Төбесін ойып ала жаздады ----- бет аузы талқан болар еді--- оңбай сүрінген----төрт тағандай жығылған ---- екі тізесі қақсап барады--- екі алақаны қатарынан талқан болыпты.---- құдай сақтады

---- Сүйек аман екен.-деп автор кейіпкерінің басын көлденең ағашқа соққызуы арқылы қыңыр заманнан зәбір көрген адамның бейнесін көруге болады.

М.Мағауиннің «Қисық ағаш» әңгімесі басынан аяқ тұнып тұрған астарлы мағынада символдық рәмізбен жазылған туынды деп қорытуға толық негіз бар. М.Мағауиннің “Қисық ағаш” әңгімесіндегі өзекті ой Н.Ораздың “Теріс ағаш” әңгімесінен өз жалғасын тапқандай.“Ол біздің ауылдың шетіндегі тоғайда өсіп тұрған теріс ағаш. Жұрт оны көптен бері солай атайды. Сырттай қарағанда айналасындағы басқа ағаштан ешқандай айырмашылығы жоқ” [6,127]-деп автор осы теріс ағаш оқиғасына шегініс жасау арқылы әңгімесін аяқтайды. Авторлық таным жас шыбық пен жеткіншек баланы психологиялық параллелизммен қатарластыра алып отыр. Негізгі өзекті ой "терісінен" қадалып отырғызылуында деп түйіндейді. Ағаш теріс отырғызылғанымен, өсіп-өніп, зәулім қарағашқа айналып отыр. Теріс те болса ағаштың шын ниетпен, таза көңілмен отырғызылуында деп пайымдайды автор.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Ғ.Мүсірепов «Әдебиет-кәсіп емес,өнер», Алматы,1985жыл
2. М.Мағауин Шығармалар жинағы 7-том, Алматы,454-бет
3. Қ.Түменбай «Қобыз мұңы», Алматы, 2008 жыл

А. Амангельдиева
«№30 ЖОББМ» КММ

Ғылыми жетекші – Д.Е.Қайрашова,қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

БАҚАНАС САПАРЫ НЕМЕСЕ ШӘКӘРІМНІҢ ІЗІМЕН

Шәкәрімнің қилы заман қатпарларындағы тағдырына шолу жасау үшін Шыңғыстың ішінде бойлай отырып, Бақанас тарихына көз жібертелік.

Бақанас – Шәкәрім қажының өмірінің соңғы кезеңі өткен, қапыда қаза тапқан жері.Аласапыран кезде сол кездегі өкіметтің солақай саясатына қарсылық білдірген Шыңғыстау өңірінің жұртының наразылығы өршіп,аяғы қарулы қақтығысқа ұласқаны белгілі. «Асыра сілтеу болмасын,аша тұяқ қалмасын» деген шолақ белсенділердің әңгүдік саясаты сол кезде үстем болып, қанды қырғынның себепкерлерінің заң алдында жауап бермей кеткені де рас. Халқымен бірге болғаны үшін де «халық жауы» атанып, атылып кеткен Шәкәрім қажының талай жыл атаусыз көмілген «Құркұдық» та осында.

Ары қарай «Керегетас»... бұл жердің де «Бақанас» өңіріндегі аты әйгілі. Неге десеңіз, қызыл өкіметтің баскесерлерінің қолынан қаза тапқан Шәкәрімнің паналаған жері. Шәкәрім атылған жер «Қызыл биік», жасырынған «Қыз әулие» үңгірі де осы жерде. Үңгір тарихын жақсы білетін Серікқазы ақсақалды сөзге тарттық, көнекөз қарт білгендерін жайып салды:- Қазақтың басынан талай аласапыран заман өтті ғой. 1931 жылы Шыңғыстау өңірінде халықтың көтерілісі басталып, Кеңес өкіметінің аямай жаныштап басқаны белгілі.Арты аштыққа ұласқан кеңестік шолақ белсенді саясат нысанасына маңдайымызға біткен арыстарымызды ең бірінші алды емес пе... Дүрліккен елдің аты Қытайға өтсе,ұлгермегендері жанталасып шекараның маңына тоғысты... Бізге теріс оқытып, қарапайым бұқара «бандылар тобыры» деген қара таңба, Шәкәрім бабамыздың атына қара күйе жақты. Бұның бәрі өтірік, қып-қызыл жала. Мәңгүрттердің қолынан қаза тапқан ақынның соңғы мекені... Жасырынған жанға таптырмайтын жер. Ішінде тау өзені ме, әлде бұлақ па, су жиналған. Үңгірдің кіре берісіндегі зәулім

ағаш анықтап қарамаған адамға бұл жерде үңгір барын байқатпайды. «Қыз әулие» үңгірінде Шәкәрім тарихи деректерге сүйенсек, 1931 жылдың 2 қазанында бой тасалайды. Қасында Қытайға кетпек болып бекінген Берлеш, Сәдуақас, Зият сынды азаматтар бар. Келесі күні шекара аспақшы болып келіседі. Бірақ...Шәкәрім қажы туған жерінен алысқа кеткісі келмейді. Туып-өскен, кіндік қаны тамған қасиетті жерден амалсыз ығысу қайбір оңай дейсіз...

Қасындағыларға: «бара беріндер, мылтық бір рет атылса тоқтаңдар. Егер екі атылса тоқтамаңдар, маған қарайламай жөнеле беріндер,» - деген екен.

Аңыз бен ақиқатқа толы Ақын тағдыры, өмірінің соңғы кездерінің дау-дамайлы тұсы болуы да мүмкін, бірақ...мен нақты деректерге және көнекөз қариялардан естіп-білгенімді ғана айтып жүрмін. Ұлы тұлғалардың ұлағатты тағдырымен ойнауға, жалған сөйлеуге болмайды. Тарихи деректерге сүйенсек, Шәкәрімнің ГПУ-дің баскесерлерінің қолынан қаза тапқаны ақиқат. Абзал Қарасартов бастаған отряд Қытайға өтпекші болып бекінген халықтың алдын алу үшін қырғын ұйымдастырудан да тайынбағаны белгілі. Шәкәрім қажы туған жерінен алысқа кеткісі келмей, Шыңғыста қалмақшы болып шешеді. Ағайын- жұртты қалдырмақшы болып үгіттейді, амал не, қызылдардан әбден үмітін үзген халық үдеріле көшпекке бекінеді. Шаш ал десе, бас алатын баскесерлерден жасақталған отряд кімді болсын аямайтын ұсқында еді. Олардың басты мақсаты – Шәкәрімді өлтіру. Қазақты артына ертіп әкетеді деген арам ой кеңестік жандайшаптардың мазасын алған болатын. Анығында, Шәкәрім қажы үкіметке қарсы шықпаған. Ұлы ойшыл азғындардың қолынан ажал құшамын деп ойламаған. Әу баста ақыннан құтылмаққа асыққан ГПУ-ліктер қажыны атып өлтіріп, ешқандай ақіретсіз айдаладағы «Құркұдыққа» апарып тастайды. Кеңес үкіметіне қарсы «контра», «халық жауы» деген жалған айыптар тағылып, талай жыл ақталмай, артына қалдырған мол мұрасы архивтерде тығылулы қалады. Заман өткінші, өтірікпен құрылған Қызыл империя келмеске кетті. Шәкәрім бабамыз толық ақталды.

Ұлы Абайдың қасына ақ жауып, шарифат жолымен жыр кіндігі Жидебайда жерленді. Бұның бәрі- тарихи деректерге сүйеніп жазылған жайттар. Ақынның ұлы Ахат Шәкірімұлының әкесінің сүйегін қайта жерлеп, ұлы мекенге қайта оралуына еңбегі зор. Туған жердің әрбір тасы мен әр түп жусаны барлығымызға ыстық. Туған жердің тарихын білу, ұлыларды ұлықтау-барлығымыздың қасиетті парызымыз.

Қолданылған әдебиеттер:

1. А. Шәкірімұлы «Менің әкем-халық ұлы Шәкәрім», Жұлдыз №11 1992 жыл
2. Т. Ибрагимов «Азалы жылдар сырлары», «Абай» журналы №3 1997 жыл
3. М. Әрқамқызы «Шәкәрім сүйегі Жидебайға қалай жерленді?» «Үш анық» 1998 жыл

А.К. Даулетқалиева

«Шақаман ЖОББМ» КММ, Семей қ.

Ғылыми жетекшісі – Л. Б. Бижанова, қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімі

ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ СТИЛИСТИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

«Фразеология» терминінің мағынасы өте кең. Мағынасы белгілі, грамматикалық байланысы жағынан бір бүтін бірлік болып, қолданылуы дәстүрге айналған сөз тіркестерін тіл білімінде фразеологизмдер деп атайды.

Стиль терминінің мазмұны әр түрлі жағдайда айтылады, мәселен, латынша *stylos*, қазақша «жазу құралы» деп келген, кейіннен «стиль» сөзі «жазу мәнері» деген мағынада қолданылатын болған. Жазба тілде де, ауызекі сөйлеу тілінде де стиль талаптары сақталады. Фразеологизмдер сөзді жандандырып, тілімізге өткірлік сипатта ажар беретін айырықша құрал. Тұрақты сөз тіркестері (қанатты сөз, мақал-мәтелдер, идиомдар) аз сөз бен көп мағынаны білдіреді, тілдің стильдік сапасын арттырады. Бірақ олардың қолданулары әр түрлі, мысалы, идиомаларды алатын болсақ, олар жеке сөздердің орнына жұмсала береді. Өйткені, идиомдар жеке сөздермен синонимдес болып келеді. */Тез-қас пен көздің арасында/* Ал мақалдар өзара синоним бола алады. */Тау мен тасты су бұзар, адамзатты сөз бұзар/* Мақалдардың тағы бір ерекшелігі, идиомдар сияқты жеке сөздердің орнына жұмсалмайды. Мақалда тиянақты қорытынды ой болғандықтан көбіне сөйлем түрінде келеді. *Шебердің*

қолы ортақ, шешеннің сөзі ортақ. Сондықтан мақалдар тырнақшаға алынып, көркем цитат ретінде пайдаланылады.

Мақал-мәтел-астарлап, кестелеп айтатын ойдың бейнелі көрінісі. Мақал көбінесе тиянақталған қорытынды ой ретінде, сөйлем түрінде келеді. Мысалы: *Көп сөз-көмір, аз сөз-алтын. Жақсыдан үйрен, жаманнан жирен.*

Мәтел формасы жағынан бейнелеп сөйлеудің бөлшегі сияқты. Онда ой аяқталмай келте қайырылады. *Ұзын арқау, кең тұсау. Ауырдың астымен, жеңілдің үстімен.* Сөз өнерінің асылы мақал-мәтелдер ақын-жазушылардың стилінің қалыптасуына ықпал жасайды. Мақалдардағы ойды басқа оймен жанастыру үшін мақал мен басқа сөздердің арасында көбіне «де» етістігін қойып айтамыз... «де» етістігі арқылы екі негізгі ойды құрап, сөйлем мен сөйлемді жалғастыру – мақал тәрізді тізбектердің қалыпын өзгерту керектігін көрсетеді. Ал идиомалық сөздердің морфологиялық тиянақтылығы басым. Идиома ішіндегі сөздердің тұлғасын өзгертіп бір жалғаудың орнына екінші жалғауды қоюға болады.

Фразеологизмдер-сөйлеу тілінде де, жазба тілде де көп қолданылады. Ал бейнелегіштік сипаты, әсіресе көркем және публицистикалық шығармаларда айқын кездеседі. Ал ғылыми шығамалар мен ресми құжаттарда фразеологизм мұндай мәнерлілік қызмет атқара алмайды. Өйткені, олар көбінесе терминдік сипатта болып келеді және белгілі бір заттың не ұғымның аты ретінде ғана жұмсалады. Бірақ бұл стильдерде фразеологизмдердің қолданылу тәсілі бірдей емес. Стильдің бір түрінде тұрақты сөз тіркестері жалпы халықтық тәсілде пайдаланылса, екінші бір түрінде олар кейбір өзгеріспен жаңа экспрессивті стильдік сипатта қолданылады. Мәселен, сөйлеу тілінде көбінесе жалпы халықтық форма өзгертілмей сақталады. Көркем шығарма мен публицистикадан фразеологизмдерді қолданудың екі түрін кездестіруге болады.

1. Фразеологизмдердің жалпы халықтық формада қолданылуы.

2. Фразеологизмдердің өзгертіліп, авторлық өңдеумен қолданылуы.

Фразеологизмді жалпы халықтық формада қолдану-жалпыға танылған белгілі тәсіл. Мұнда айтылып не жазылып жеткізілетін ойға көркемдік сипат беру мақсаты көзделеді.

Әр халықтың өзінің дәстүрлі тіл өнері болады. Жалпы халықтық тіл қолдану мен жазушылардың тілді қолдану тәсілі бір-бірімен тығыз байланысты. Көркем шығарма тілі жалпы халықтық тіл өнерінің жалғасы ретінде дамып жетіледі.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Б. Адамбаев. «Шешендік сөздер». Алматы, 1993

2. Г. М. Адамбаева. «Қазақ тілінің стилистикасы». Тапсырмалар жинағы.

3. М. Балақаев, Т. Сауранбаев. «Қазіргі қазақ тілі» Алматы. 2003ж

Д. Елтай

Құқық және бизнес колледжі

Ғылыми жетекші – Макаева Алтынгүл Сапарбекқызы

ЖУРНАЛИСТИКА САЛАСЫНЫҢ ӨТКЕНІ, БҮГІНІ, БОЛАШАҒЫ

Әрбір кәсіптің өз мамандығы болатыны секілді, журналист мамандығы да өз саласы бойынша пайда болған. Ал қандай мамандық болса да өз ерекшелігімен көрінетіні белгілі. Демек, журналист басқаға ұқсамайтын, өзгелерден айырмашылығы бар мамандық. Ол өз шығармашылығы арқылы қоғамға, адамға қызмет етеді. Әрбір мамандық сияқты, журналистің де өзіне қатысты білім, іс-тәжірибесі болатыны анық. Жалпы журналист қандай дәрежеде жұмыс істесе де, қоғамдық-ақпараттық саланың қызметкері болып есептеледі. Ол әркез жаңаны жақтаушы, бар жақсылықты қолдаушы болып табылады. Сөйтіп, газет-журнал немесе радио-теледидениенің жұмысын атқарып, шығармашылық қызмет жасайды. Ол редакция жұмысында бірінші – ұйымдастырушылық, екінші - әдеби өңдеу, үшінші – шығармашылықпен айналысады. Бұл үшін оған білім мен қабілет керек. Оған қоса өмірдегі құбылыстардың мәнін түсіне білу де үлкен қасиет болып саналады. Қандай оқиғаны болсын тапқырлықпен, сенімді түрде, көз жеткізіп жазатын болуы керек. Жұртқа өмір жайлы толғап айта білу де үлкен өнер. Ол үшін тіл, сөз байлығын қолдану қажет. Тағы бір айтарлық жайт, журналист қоғамдық қайраткер бола алса, тіпті жақсы. Ол уақыт, заман ағымын жақсы түсінуі тиіс. Әсіресе, идеяға толы

материалдар жазып, жұрттың назарын аударып білгені жөн. Журналистің тағы бір қасиеті – оның саяси-әлеуметтік қызметінде, дүниеге деген көзқарасына, өмірлік ұстанымына байланысты. Бұл – жан-жақты білімділік пен саяси-азаматтық тұрғыдан өсу, кемшіліктерге төзбеу, өз өмірін халық ісі үшін арнауға келіп тіреледі. Әрбір журналист өз елінің шын патриоты болумен бірге, сол мемлекеттегі және жер жүзіндегі оқиға-құбылыстарға сергектікпен қарап, жедел жариялап отыруы міндет. Журналист өз ісіне адал берілген маман болуы тиіс. Журналистің өз қызметін жемісті атқаруы үшін интеллектуалдық, психологиялық, шығармашылық қабілетін толық пайдаланып, сонымен бірге табанды, әділ, батыл қасиетімен де танылуы тиіс. Ал ақыл-ой, эрудиция бірінші орында тұруы керек. Сондай-ақ, журналистің жеке бас мәдениеті көп нәрсені аңғартады. Өсіресе, журналистің мәселені терең білушілігі аса қажет. Онсыз журналистің табысты жұмыс істеуі екіталай. Өмірде журналист әртүрлі жағдайға кездесуі мүмкін. Соның бәрінде жан-жақты хабардарлық, білімділік болмаса кей нәрсенің анық-қанығына жету, ақ-қарасын ашу оңай емес. Оқиға, фактіге жеңіл-желпі қарамай, оның түпкі мәніне, себеп-салдарына назар аударып білу керек. Ол үшін сол саладағы арнайы мамандармен кеңесу артық емес. Жаңа мәліметтерді салыстырып қарау жөн. Бәрі анық болғанда ғана журналист мақала жазу керек. Бұл орайда жақсы дайындық, жана мәселелерді тез аңғару, проблеманы байқай білу шарт. Сөйтіп ашық түрде өз көзқарасын да білдірген жөн. Сондықтан журналист әрқашан өз білімін теориялық тұрғыдан толықтырып, тәжірибелік тұрғыдан ізденіп, еңбек ете білгені дұрыс. Журналист болу үшін рухани және өмірлік дайындықтар болуы керек. өзіңді журналистік мамандыққа арнап, таңдағаннан кейін, сол жолда аянбай қызмет етуі ләзім. Ол принципті түрде, қайсарлықпен, бұқаралық ақпарат құралдары алдындағы өзінің міндетін, борышын бар күш-қайратын салып орындайтын маман. Бұл ретте журналист өзінің ұстамды мінезімен, қиындыққа қарсы тұратын күрескерлігімен, тапқырлығымен, ой ұшқырлығымен, тез арада шешімдер жасай білумен ерекшеленеді. Ол қай істе болсын нәтижеге жетуге тырысуы керек. Бұған қоса журналист кең пейілді, жаны жомарт, жақсылыққа құштар, мейірімді, жақсы дос, қиналғанда қол ұшын беретін жан болуы да үлкен қасиет. Ол менмендіктен аулақ болуы қажет, өзін-өзі ұстауы мен іс-әрекеті арқылы өзгелерге үлгі-өнеге бола білгені ғанибет. Журналист жұртпен тіл табысқыш болса, тіпті жақсы. Ол қашанда жинақы, қиын жағдайдың өзінде жұмыс істей алатын, аңғарымпаз және сезгіш болуы керек. Оған есте сақтағыш қабілет те өте қажет. Тез ойлап, тез жазу да жақсы нышан. Журналистің өз жұмыс істеу тәсілі, өз ерекшелігі болуы заңды. әркімнің, сондай-ақ өзі қалайтын тақырыбы да болуы мүмкін. Журналистің стиль қалыптастыруы да үлкен жетістік. Ал жалпы кәсіби және шығармашылық қасиет пен ерекшелік бір-бірімен ұштасқанда нағыз журналист қалыптаспақ. Журналист өз қызметінде тек қана шындықты жазып, барлық мәселені объективті түрде қарау керек. Нағыз журналист өнегелі болуы тиіс. Журналистің жұмысы халықтың сынына түседі, оған халық төрелік етеді. Сондықтан журналист өз мамандығының, қызметінің халыққа керек екенін терең сезініп, жуапкершілігін, борышын адал атқаруы міндет. Этика – деген адамгершілік келбетті айқындайтын моральді тәртіпті талап ететін ғылым салаларының мінез – құлқы мен олардың сана – сезім ерекшеліктерімен, қоғамдағы ережелері, заңдары, талаптары орындау өзгешелігімен, сондай – ақ қоғам пікірімен айқындалады. Журналистік этика қазіргі кездегі журналистік маманды игерген әрбір азаматқа өзіндік кәсіби талап-тілектерді қояды. Этика – грек тілінен енген термин сөз. Зерттеу объектісі – мораль қазақша баламалары әбептілік, инабаттылық, имандылық, адамгершілік, ізгілік, сыпайылық. Ал осы журналистің кәсіби моральдық, этикалық принциптері деген қалай талданады. Ол үшін а) халықтығы, ә) бұқаралығы, б) шыншылдық, объективтілік. Яғни, журналистің жеке басының этикасы жалпы принципінен туындайды екен. «Принцип» латын сөзі – негіз, қағида, ереже немесе бір нәрсенің бастауы деген мағнаны білдіреді. Принциптер – журналистік қызметтің теориялық-методологиялық негізі. Шыншылдық пен объективтілік – баспасөзге қойылатын жаңа талаптар кезеңіндегі негізгі принциптер. Журналистикадағы жалпы адамзаттық принциптер: халықтығы, интернационализм, гуманизм.

Сонымен журналистика саласының болашағы айқын, келешегі кемел болсын десек, бүгінгі білім нәрімен сусындап жатқан жастарымыз, терең білім мен өнегелі, өнерлі, білімді де білікті маман болуы үшін аянбай еңбек етсе, журналистика саласының да болашағы жарқын болмақ.

І.Д. Мұхамдиева

«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК
Ғылыми жетекшісі – З.С.Алканова, педагогика пәнінің оқытушысы

ШӘКӘРІМ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ МЕКТЕП БАҒДАРЛАМАСЫНА АЛАТЫН ОРНЫ

Қайтадан қайырылып қауымға келмейсің,
Барыңды, нәрінді тірлікте бергейсің.
Гибрат алар артыңа із қалдырсаң,
Шын бақыт-осыны ұқ, мәңгілік өлмейсің!
Шәкәрім

Зерттеудің мақсаты- ақын шығармаларының мектеп бағдарламасынан алатын орны, мектеп бағдарламасына әр жылдары кіру тарихын зерделеу.

Зерттеудің өзектілігі: Әлемдік өркениетке қадам басқан тәуелсіз Қазақстанның қоғамдық-саяси, экономикалық, мәдени дамуындағы жаңа бастамалар мен түбегейлі өзгерістер білім беру жүйесіне өз әсерін тигізіп, білім мазмұнын, оқыту әдістемесін жетілдіруде тың ізденістер жасауға мүмкіншілік туғызды.

1990 жылдан бастап Білім және ғылым министрлігі жалпы білім беретін мектептің әдебиет пәні бағдарламасына Шәкәрім шығармаларын оқытуды міндеттеді. 1991 жылдан бастап ғылыми-зерттеу жұмыстары болашақ мектептің оқу-әдістемелік негіздерін қалауға бағытталып, өзінің тілі, ұлттық рәміздері бар егеменді ел болуымызға байланысты ұлттық рухани қазынамызға оралу, жаңаша ойлау тұрғысынан пәннің бүкіл оқу-әдістемелік жүйесін түбірлі жаңарту мәселесі қолға алынды. Халқымызға қайта оралған көптеген асыл қазыналарымыз, соның ішінде М.Жұмабаев, А.Байтұрсынов, Ш.Құдайбердіұлы, Ж.Аймауытов, М.Дулатов шығармалары толықтай қарастырылып, оларды әдеби білім мазмұнына іріктеп алу ісі жүзеге асырылды.

1991-1992 оқу жылына арналған әдебиет пәнінің бағдарламасына Ш.Құдайбердіұлының шығармашылығы алғаш рет енгізілді. Әдеби білім мазмұны жаңаша қайта қаралып жатқан кезең болғанымен бағдарлама авторлары Шәкәрімнің әр сыныпқа лайықтап, көркемдік қуаты жоғары, оқушының жас ерекшелігіне сай келетін лирикалық шығармаларын саралай отырып, тандап ала білген. Жалпы білім беретін орта мектептерде Ш.Құдайбердіұлының шығармалары бастауыш сыныптан бастап оқытыла бастайды. 2-сыныптың ана тілінде «Сен ғылымға», 3-сыныпта «Бостандық таңы атты», «Бір кесе меруерт» әңгімесі, 4-сыныпта «Жас келер», 5-сыныпта «Еріншек», 6- «Жолама қулар маңайға», «Адамдық борышың» өлеңі берілсе, YIII сыныпта «Жолама қулар маңайға», «Жасымнан жетік білдім» өлеңдері, X сыныпта «Жастарға», «Дүние мен өмір», «Ашу мен ынсап», «Бай мен кедей», «Бостандық туы жарқырап», «Ажалсыз әскер», «Бұл ән бұрынғы әннен өзгереді», «Жапанда жалғыз жатып елден безіп» және «Еңлік-Кебек» поэмасы енгізілген. Ш.Құдайбердіұлының шығармаларының жанрлық алуан түрлілігі, тақырыптық ауқымның кеңдігі, идеялық мазмұнының байлығы, көркемдік әсерлігі қарастырыла отырып, «Қалқаман-Мамыр» поэмасы, «Жастарға», «Анық пен танық», «Бай мен қонақ», «Бостандық таңы атты», «Бұл ән бұрынғы әннен өзгереді» өлеңдері және А.С.Пушкиннен Шәкәрімнің аудармасы «Дубровский», «Бәйшешек бақшасы», «Шын бақыттың айнасы» қара сөздері берілген. Бағдарламаға енгізе отырып оқытудағы мақсат- алдымен өлеңді оқушыға саналы түрде меңгерту болса, сонымен қатар жағымсыз жат қылықтарынан аулақ болуына оқушылардың бой алдырмауына жол сілтеу екені түсінікті. Оқушылардың орта буын сыныптарында алған әдеби білімі жоғарғы сыныптарда күрделене түседі. Мұны X сыныпта арналған «Қазақ әдебиеті» оқулығындағы Шәкәрім Құдайбердіұлына арналған тараудан көруге болады. «Тумақ, өлмек – тағдырдың қазасы», «Мен адамның таппаймын өнерлігін», «Біреудің мінін кешірсең», «Ей көп халық, көп халық», «Жасымнан жетік білдім», «Елге көнсем, ақ жолдан адасамын», «Анадан алғаш туғанымда», «Жуандар», «Бай мен қонақ», «Өмір», «Бостандық таңы атты», «Насихат», «Патшалар сансыз шығын қылды» өлеңдері және «Еңлік-Кебек», «Ләйлі- Мәжнүн» поэмалары оқытуға бөлінген бірнеше сағатты қамтиды. Оқушыларға қаншама уақыт халқынан қол үзіп қалған Шәкәрім шығармаларын кеңінен оқытуға байланысты Т.Ақшолақов, Ә.Дайырова, С.Қалиев, Ә. Қанафиндердің 1992 жылы «Қазақ әдебиеті хрестоматиясы» жарық көрді. Біздің нысан Шәкәрім шығармаларын оқыту болғандықтан, Шәкәрімге қатысты тұстарын ғана айтар болсам, «Жастарға», «Ашу мен ынсап», «Шын сырым», «Бай мен кедей», «Бостандық таңы атты», «Бұл

ән бұрынғы әннен өзгерек», «Ажалсыз әскер», «Сен ғылымға», «Ақындарға», «Жасымнан жетік білдім», «Қазақтың жаманы болмас», «Мал жимақ», «Қалқаман-Мамыр», «Ләйлі-Мәжнүн» шығармалары енгізілгендігі біз үшін Шәкәрім мұрасын насихаттап, оқушы бойына сіңіру мүмкіндігінің ашылуы. Мысалы, 7 сыныптың қазақ әдебиетінде «Жастарға» өлеңінде:

Адамдық борыш ар үшін
Барша адамзат қаны үшін
Серт берген еңбек етем деп

Алдағы атар таң үшін - деп Шәкәрімнің ағартушылық нысанасын жария еткен өлеңі екені түсіндіріледі.

Жанр түрі: поэзия (өлең), идеясы: Абай көрсеткен адам болу, азамат болу. Ол өз ортасынан білімді әрі ойшыл ақын, парасатты әділ жан деп Абайды ғана таниды. Содан үйренді, өзіне үлгі етті. Жастарды адалдықты сүйеге, арамдық қулықтан қашуға, үлкеннің ақылын тыңдауға шақырады. Өлең 14 шумақтан тұрады, 56 тармақтан тұрады, 3 бунақтан тұрады, 11 - 12 буыннан тұрады, теңеу - затты басқамен салыстырып айту. Күнде күйлей бермелік (уақытты босқа өткізбеу), эпитет - құбылысты, затты бейнелеп айту үшін қолданылатын сөздер. (арам айла, өшпес өмір) Өлеңнің негізгі түйіні, тәрбиелік мәні. Зұлымдықтан, жамандықтан, әділетсіздік пен қиянат жасаудан аулақ болуға шақырады, халықтың мүддесін қорғай білуі болашақ ұрпағына деген көрсетер үлкен тәрбие екенін аңғарамыз. Оқушының Шәкәрім шығармаларын мектеп оқулығы көлемінде ғана танып білуі жеткіліксіз. Сондықтан жастарға ақынның суреткерлік құпияларын мәнді де мағыналы, терең меңгеру үшін еңбектерінің құндылығын айта отырып сыныптан тыс жұмыстарда, Абай шығармаларын оқытуда салыстыра отырып түсінуіне, дарынды балаларға зерттеу жұмыстарын жүргізу арқылы ұйымдастыру қажет деп санаймын.

Мамандығым музыка пәнінің мұғалімі болғандықтан кейбір шығармаларының ән нұсқасы да бар екенін айта кетейін. Олар: « Бұл ән бұрынғы әннен өзгерек», «Шаранамен туып едің», « Бостандық таңы атты» тағы да басқа көптеген өлеңдеріне ән жазылған. «Бұл ән бұрынғы әннен өзгерек» әні жайлы 1979 жылы 17 наурызда магнит таспаға жазылған Ахаттың аузынан алынғаны туралы дерек бар. Онда былай делінген: Ән 8 ауыз өлеңнен тұрады . Баспасөзде 5 ауызы берілген, Зауызы (6,7,8) өлеңі енді ғана жарық көрді Бұл әннің дүниеге келуін Ахат аға 1918 жыл десе, «Аманатта» 1925 жыл деп жазылған. «Шаранамен туып едің» .Бұл нота Ахат ағаның магнит таспасына жазылған дауысынан түсіріліпті. Ән бірқалыпты ,ойнақы , әндете орындалады.Сегіз және жеті буынды , шалыс ұйқасты, төрт жолды сегіз ауыз өлең. Бұл өлең 1988 жылы «Жалын» баспасында шыққан Шәкәрімнің «Жолсыз жаза» өлең –қисса жинағында бар.«Бостандық таңы атты» өлеңі мен музыкасын Ш.Құдайбердіұлы 1919 жылы Шыңғыстауда Қазақстан Республикасының гимні үшін жазған .Шәкәрімұлы Ахат Құдайбердиевтің айтуы бойынша өлеңі мен музыкасын өз фонетикасынан нотаға түсіріп, баспаға ұсынған жергілікті композитор Арынбек Ахметжанов .Бүгінгі таңда Шәкәрім Құдайбердіұлының 19 әні және 4 поэмасының ноталық тақырыптары музыка зерттеушісі Талиға Бекхожинаның жинақтауымен 1989 жылы «Аманат» деген атпен жарық көргенін айта отырып , осындай қолда бар дүниені шашпай-төкпей жас ұрпақ жүрегіне жеткізу –біздің алға қойған мақсатымыз демекпін.Шәкәрім Құдайбердіұлы әндерінің әлі күнге дейін мектептегі музыка , ән-күй пәнінің бағдарламасына енгізілмеуі қай жағынан болса да көңілге сыйымсыз.Мағынасының тереңдігі, көркемдігі, ойшылдығы тағы басқа жақтарынан дүниежүзілік классикадан кем түспейтін Шәкәрім шығармаларын тек әдебиет пен тіл жағынан ғана оқытып қою сыңаржақтылыққа әкеп соқтырады. Мен болашақта Шәкәрім шығармаларын оқытуда әдебиет пен музыка пәнін байланыстыра отырып, кіріккен сабақ ұйымдастыруды ойластырар едім.Өйткені Шәкәрім өлеңдерінің тақырыптық көркемдік ерекшеліктері туралы айтылар сөз ауқымды.Сонымен Шәкәрім шығармаларын оқыту барысында, соның ішінде әндерін музыка сабағында үйрету барысында мына мәселеге айрықша назар аудару қажет.Шәкәрім реализімі -Абай реализімінің заңды жалғасы.Ақын өз қоғамындағы өзгенің көзіне шалына бермейтін сырларды,жақсылық пен жамандықтың ара жігін ,әділетсіздіктің белгілерін көре білді.Ақын өлең әндерінің тақырыбы тек кемшілікті әшкерелеумен шектелмейді, жақсылықтың өзін жарқырата көрсете білді.Ол жайында күнделікті бағдарламада айтып шығу мүмкін емес . Сол себепті Шәкәрім әндерін тақырыптық идеялық жағынан топтап, мазмұнын саралай отырып, ақынның ағартушылық философиялық лирикасына тереңірек көңіл бөлген жөн .Әр әннің көркемдік кестелеріне,ырғақ, әуен, өрнек- бояуына назар аударып отыру қажет . Оқушылардың ұғымына, түсінігіне жеңілдірек болуы үшін талдау кезінде Абай өлеңдерімен салыстырулар келтіріп

отырса деймін. Шәкәрім шығармашылығын орта мектепте оқытудың педагогикалық-психологиялық әсері де бар. Шәкәрім еңбектеріне бойлаған сайын бүгінгі ұрпақ ұлы ойшылдың білімге шақырған ұранды үнін ғана емес, оның адамзатты тәрбиелеу саласындағы даналық ақылын терең меңгеріп, нұсқаған тағылымдарындағы теориялық ой-пікірлерге қаныға түседі. Оның педагогика ғылымының дидактика саласына қатысты пікірлері де ұшан-теңіз. Шәкәрім шығармаларының ішкі сырларын терең де, жан-жақты білу үшін жалпылама айтумен ғана шектелмей, ол ұсынған ойларды педагогикалық-психологиялық тұрғыдан өте байыпты да байсалды аңғара білу қажет. Өйткені, Шәкәрім дидактиканың басты принциптері мен ғылымды меңгеру тәсілдерін және оны игерудің амалдарын даналықпен дәл нұсқап, педагогикалық-психологиялық негіздерін терең аша білген.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Сейсенұлы Д. Шәкәрім. – Астана. Фолиант баспасы, 2008 жыл
2. Құдайбердіұлы Ш. Өлеңдер мен поэмалар/құраст.: М. Мағауин. - Алматы: Жалын, 1988. - 256 б.
3. Құдайбердіұлы Ш. Өлеңдер мен поэмалар/құраст.: Х. Сүйіншалиев. - Алматы: Рауан, 1990. - 208 б.
4. <http://netref.ru/akmanova-galiya-rahmetolinovna.htmlpage>

А. Карасартова

«Шүлбі жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
Ғылыми жетекші – Н.Р. Жунусова, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

АБАЙ, ШӘКӘРІМ ӘНДЕРІ АРҚЫЛЫ ТІЛ ДАМУЫ

Қазақ тілді емес мектептерде қазақ тілі пәнін мемлекеттік тіл ретінде оқытудың негізгі мақсаты – коммуникативтік, мәдени-танымдық, тілдік, біліктілігі дамыған құзіретті тұлға даярлау. Қазіргі өзім оқып отырған мектепте дәстүрлі білім беру қызметін атқарумен шектелмейді, оның қызметін кеңейтіп отыр. Атап айтқанда, мектепте жеке тұлғаны рухани қалыптастыруға, жоғары басымдылық беріледі.

Қазақ тілін оқыту барысында пікір айту, ауызша, жазбаша сауатты сөйлеу, қоғамның өзге өкілдерімен дұрыс қарым-қатынас жасау, яғни әрбір адамға керекті коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру мәселелерін барынша жауапкершілікпен қарауға міндеттіміз.

Қандай да болмасын тілді мағынасы мен мазмұнына бойламай игеру мүмкін емес. Тілді білу, ұғыну арқылы сол халықтың тарихы, әдебиеті, мәдениеті, ұлттық салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, болмысы танылады. Оқушының өз бетімен шығармашылық тапсырмалар орындауы үшін тиісті деңгейде сөздік қорды меңгеруі қажет.

Басқа ұлт өкілдеріне мемлекеттік тілді үйренуге оңтайлы жолын қарастыруда және тілдік ортаны жетілдіру мақсатында ой-өріс танымын кеңейтудің, сөйлеу дағдысын орнықтыруда диалогтік қарым-қатынас жасау, сұхбаттар құру, рөлдік ойындар ойнату және басқа да тың тәсілдерді қолдану өте тиімді. Мұның өзі бір-бірлерімен пікірлер алмасуға, ойларын түсінікті етіп жеткізуге дағдыландырады. Сонда ғана тілді үйрену белгілі нәтиже әкеледі.

Тіл – тек қатынас құралы емес, тілін үйреніп жүрген елдің рухани байлығын меңгеруде де үлкен рөл атқарады. Тіл үйренушінің тілдік ой-өрісін кеңейту, тілге деген құрметін ояту – басты мәселе. Бірсарындылық қашанда тіл үйренушінің ынтасын жоғалтады. Сондықтан, тіл үйренудің әр кезеңінде барынша түрлендіріп, жаңа технологияларды қолдану арқылы оқушының бойында жақсы қасиеттерді қалыптастыруға кеңінен жол ашады.

Өзім оқитын сыныпта Абай, Шәкәрім өлеңдерін үйрету қолға алынғаннан бері біздің сынып оқушыларының мемлекеттік тілге деген қызығушылығы артқанын байқадым. Бастапқыда қиын көрінгендей болғанмен ән айтуға құлшынысымыз артты. Бірте-бірте әннің сөзіне назар аудара бастадық, ал сөздік жұмысын ұйымдастыру кезінде сөздік қорымызды молайту мүмкіндігіне ие болдық. Сонымен қатар әнді тек айтып қана қоймай, өлеңнің мәтінін жатқа жазу арқылы грамматикалық сауаттылығымызды да жетілдіріп отырдық. Әннің құрылымына талдау жасау арқылы ұйқас түрлері мен әдеби тіл ерекшеліктеріне де ден қойдық.

Мысалы, Абайдың «Көзімнің қарасы» өлеңін үйрену барысында
Көзімнің қарасы,

Көңілімнің санасы.
Бітпейді іштегі
Ғашықтың жарасы.

Сөздік:

Көз	– глаза	Бітпейді	– неисякает
Қара	– черный	Іштегі	– внутри
Көңіл	– душа	Ғашықтың	– влюбленного
Сана	– разум	Жарасы	– рана

Осы шумақтағы сөздердің тура аудармаларын біліп қана қоймай, өлең шумағында сөздердің түрленуіне және ұйқас түрлеріне қарай құбылуын білгенде ерекше таңданыс пен қызығушылығым да арта түсті.

«Әрбіреудің тілін, өнерін білген кісі соныменен бірдейлік дағдысына кіреді» деген ұлы ақын Абай атамыз өз сөзінде.

Музыка өнері, оның ішінде Абай, Шәкәрім әндері арқылы жастарды эстетикаға тәрбиелеудің маңызы- өлең сөздің мазмұнын музыка немесе ән арқылы байытумен ерекшеленеді. Сонымен бірге ақынның музыкалық мұралары арқылы оқушыларға эстетикалық тәрбие беруге де мүмкіндік туады.

Қазақстан Республикасының білім туралы Заңы мен Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында жастарды азаматтық пен елжандылыққа, өз Отаны – Қазақстан Республикасына сүйіспеншілікке, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, халық дәстүрлерін қастерлеуге, әлемдік және отандық мәдениеттің жетістіктеріне баурау, қазақ халқы мен республиканың басқа да халықтарының тарихын, әдеп-ғұрпы мен дәстүрлерін зерделеу, мемлекеттік тілді, орыс, шетел тілдерін меңгеру міндеттері жөнінде нақты айтылған. Біздің планетада әр түрлі халықтар тұрады. Сол әр халықтың өзінің тілі, діні, әдебиеті сияқты өз тілінің ерекшеліктері болады. Адамның ойын жарыққа шығаратын – тіл. Ал тіл адамдар түсінетін құрал болып қана табылмай, сонымен бірге атадан балаға мирас болып келе жатқан өмір тәжірибесін, өнер-білімін жеткізуші құрал.

Президентіміз Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстан-2050: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты халыққа жолдауында «Біз ел иесі ретінде биік бола білсек, өзгелерге сыйлы боламыз» дей келе: «Қазақ тілі - біздің рухани негізіміз. Біздің міндетіміз - оны барлық салада белсенді пайдалана отырып дамыту. Біз ұрпақтарымызға бабаларымыздың сандаған буынының тәжірибесінен өтіп, біздің де үйлесімді үлесімізбен толыға түсетін қазіргі тілді мұраға қалдыруға тиіспіз.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ 17.01.2014 Posted on 17.01.2014 | (Leave a comment интернеттен алынды)
2. Р.Халитова “Музыкально-эстетическое воспитания учащихся У-УІ классов средствами киргизской народной инструментальной музыки” дисс. канд. Алматы, 1989
3. Сұлтанова Н.К. Абайдың музыкалық мұрасын оқыту //Қазақстан мектебі. Алматы. № 3, 2010 Б.37-39.

Т.Ж. Қасымова

«№42 жанында интернаты бар ЖОББМ» КММ, Семей қ.

Ғылыми жетекшісі – Н.М.Ирбаева, қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

**Ш. ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫНЫҢ «ҚАЛҚАМАН-МАМЫР» ПОЭМАСЫНДАҒЫ КӨКЕНАЙ
БЕЙНЕСІН ТАРИХИ ТҰЛҒА РЕТІНДЕ ТАНИЫҚ**

Кемеңгер ақынның тарихи тақырыпқа жазған поэмаларының ішінде ерекше тағдырмен өзгешеленетін «Қалқаман-Мамыр» поэмасының орны бөлек. Поэмада баяндалатын оқиға «Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама» аталатын қасіретті кезеңнің қарсаңында, яғни он сегізінші ғасырдың басында, 1722 жылы Сыр бойындағы Тобықты елінде өтеді делінген, ал кейбір дерек көздеріне сүйенсек, негізінде «Қалқаман – Мамыр» оқиғасы 1722 жылдан ертерек, 1712 жылы Сыр бойында болған деген дерек бар. Арада 200 жыл өткенде, 1912 жылы Шәкерім Құдайбердіұлы бұл сюжет бойынша поэма жазғаны белгілі.

Поэманың идеясы – жеті атаға толмай қыз алысып, қыз беру қазақтың әдет-ғұрпына қайшы келер іс екенін келер ұрпаққа таныту. Ал поэма кейіпкерлерінің бірі Көкенай батыр – тарихта өзіндік орны бар тұлға. Ол жайлы Қалихан Алтынбаевтың «Мамай батыр» поэмасында:

Емендей иілмейтін ер Көкенай,
Бүгіліп бара жатты-ау жерге қарай , -

деп суреттеледі. Сол емендей иілмейтін ер Көкенай кім? Ол жайлы не білеміз? – деген сұрақ төңірегінде ой қозғап көрейік.

Тарихқа жүгінер болсақ, Көкенай – Тобықты руының Үмбетей бұтағынан. Шамамен алғанда, 1648-1728 жылдар арасында өмір сүрген. Көкенай – Орта жүзден шыққан әрі батыр, әрі би болған адам. Есімі заманында қалың жұртқа әйгілі болған адам. Ол көптеген жорықтарға қатынасқан, тәуелсіздік жолындағы күресте қас жауларын тітірентіп өткен жау жүрек батыр деп танымыз. 1728 жылдары сексенге аяқ басқан шағында егделігіне қарамай, қан майданға араласып, ауыр жарақаттан дүние салған. Қазір сүйегі Түркістандағы Қожа Ахмет Иасауи кесенесіндегі қазақ халқының ел билеген белгілі хандары, билері мен батырлары, игі жақсылары жерленген жерде жатыр. Бұдан біз Көкенай батырдың көптің бірі емес, тарихта өзіндік орны бар тарихи тұлға екенін танымыз.

Сондай-ақ, Айгүл Кемелбаева өзінің «Көкенай мен Қалқаман» атты әңгімесінде: «Үмбетейден Көкенай туған, есімін анасы қалмақша Кукнай қойды, жасыл апиын дегені. Әз-Тәукенің ту ұстаған қолбасшысы, жасында Салқам Жәңгір хан жорықтарында ерлеген Көкенай қамшы бойлы кезінен тақымы атқа мықты, өскенде қыл жалауын бұлғаған ата жау қалмақты аяп қалмаған. Ол ел шетінде айлап, жылдап ұрыс салған, ту қандаған талай қыл көпірден өткен», - деп жазады.

Ал поэмаға келер болсақ, жазушы Мұхтар Мағауин Шәкәрім кітабының «Алғы сөзінде» «Қалқаман-Мамыр» поэмасына байланысты: «Бабаң – ел қамқоры, ағайын панасы. Алайда әдет-ғұрып заңына тоқтау сала алмайды десе, Көкенайды ата салтының, патриархалдық ғұрыптың сақшысы, яғни заман мен жағдай құрбаны» деп сипаттайды. «Ақын Шәкәрім де «Өзі батыр, мінезі қатты кісі» деген, бірақ «қаныпезер еді, қаражүрек еді» демеген деп қорытады.

Жыр негізінен екі жастың оқиғасына арналғанымен, эпизодтық көрініс пен сөз астарынан Көкенайдың да бейнесінің, мінез-құлықтарының кейбір қырлары ашылып, батырға тән қасиеті, өз заманының көшбасшылық қабілеттері хақында біраз мәселелер де аңғарылады. Көпшілік жағдайда жеке адамның іс-әрекетінде жеке бастың мақсаты мен ел мүддесі қатар жүреді. Көкенай батырда , сөз жоқ, қара қылды қақ жарар әділ билікті орындау мақсаты бар, бірақ ол бүкіл қазақ халқына тән ұлттық салт-сананы, генетикалық тазалықты сақтаумен сабақтасып жатты. Біздің ойымызша, бұл арада екі мүддені бөліп, батырдың тек өз қара басының қатыгездігі деп баға беруде абай болған жөн. Мысалы, поэмадағы:

Көкенай – Мәмбетейдің бастаушысы,
Өзі батыр, мінезі қатты кісі,
Сол кісінің алдынан тараушы еді
Бабаңнан соң бұл елдің көп жұмысы, -

деген үзіндіден Көкенайдың ел алдында мәртебесінің биік екенін, әрі «тура биде туыс жоқ» дегендей, батырлығымен қоса әділ би екендігі дәріптеліп тұр.

Ол кез қазақта жеті ата арасы айналмай қыз алысуға мүмкін емес деп ұғылатын кез болатын. Онымен қоса мұсылман дінінің қазақ арасында бойлап енген кезі, ал шариятта жақын қандылардың қосылуын кәпірлік іс деп танитын уақыт...

Қалқаман мен Мамырдың үйлесуі осы ұстанған негізгі әдет-ғұрып заңдылығына, бүкіл ел жастарының алдына салынған пәтуасыз жол деп саналатын. Осы себептен де ел жастарына бұл жолдың дұрыс еместігін таныту үшін Әнет баба да, Көкенай да жазалау билігін «Оқ байлау» билігіне сайытпасына болмаған екен...

Поэмада:

Көкенай садақ атты дүрілдетіп,
Қақ жарды ердің қасын оғы жетіп,
Әйтеуір ұлы дене аман қалды,
Оң жақта қара саннан өтіп кетіп, - дейді.

Поэмадағы сөз астарынан да батыр бейнесінің бір қыры – әділдігін байқататын мына бір штрихты көрсете кеткен орынды, яғни Көкенай үшін туыс болса да күнәсіне қарай жазаға бірдей тартылады, темірдей тәртіп алдында бәрі де тең. Халықтың да ел басқару жүйесінен көргісі келетіні де осы –

әділдік. Сонымен қоса, батырдың да жүрегі тас еместігі, құралайды көзге атар Көкенайдың оғы Қалқаманды аяғынан жаралауы, оның іштей психологиялық шиеленісте болғанын байқатады.

Поэмада Көкенай батырға байланысты эпизодтар өте шағын берілген. Мысалы:

Уа, алла! Біз кетеміз қазір ауып,
Менен басқа туысқан алсын тауып!
Бұл хабар Тобықтыға жеткеннен соң,
Сөзінен елдің бәрі қылды қауіп,-

деген үзіндіден Көкенайдың да осал адам емес екенін танимыз.

Поэмадан ақынның батырға деген ішкі ілтипаты әрі әсірелеп көрсету элементтері де бар деп қорытуға болады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Шәкәрім поэмалары, 1991. Алматы.
2. Ә. Исаханұлының «Көкенай – батыр әрі би» еңбегі. «Жұлдыз» журналы, 1974 ж. №10
3. А. Кемелбаева «Көкенай мен Қалқаман» әңгімесі. writers.kz/journals/

М. Сазанова

Индустриалды-технологиялық колледж КММ

Ғылыми жетекші – Г.К.Андриханова Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің ұстазы

ӘЛЕМНІҢ ТІЛДІК БЕЙНЕСІНДЕГІ ҚАЗАҚ АДАМЫ

«Өткеннің өнегесі – бүгінгінің баға жетпес байлығы. Бүгінгі күнді түсініп-түйсіну үшін де, болашақтың дидарын көзге елестету үшін де кешегі кезеңге көз жіберуіміз керек». Н. Ә. Назарбаев.

Кіріспе

Кез- келген халықтың, ұлттың ежелден келе жатқан салт-дәстүрі, материалдық, рухани мұралары бар. Өткен замандардан жеткен халық мұрасы – бүгінгі ұрпақ үшін тек тарихтың қарапайым куәгері ғана емес, сонымен бірге қазіргі сан тарау мәдениетіміздің бой көтерген берік тұғыры да. Ұлт мәдениеті, дүниенің тілдік бейнесі, ұлттық сөз әдебі және т.б. ұғымдар ұлт өкілдерінің дүниетанымы, ақыл-ойы, дүниені танудағы тілдің рөлі және ұлттық мәдени құндылықтарды сақтауға зор ықпалын тигізеді.

Тіл білімінде жан-жақты зерттеліп, ғылыми негізі қаланған ономастиканың күрделі бір саласы – антропонимика. Антропонимика(*anthropos* - адам, *опута* - ат)— кісі аттарын, тегін, аты-жөнін, бүркеншік, лақап аттарын зерттейтін ономастиканың бір саласы.Антропонимиканың басты нысаны — тіл тарихындағы, ұлт мәдениетіндегі адамзаттың рөлі. Антропонимдер жүйесі адамдардың өткендегі тұрмысынан, қоғамдық-әлеуметтік құрылысы менматериалдық жағдайынан сыр шертеді.

I Бөлім. Қазақ даласындағы атақты адамдар

1.1 Есімдері ұранға айналған тұлғалар

«Түркі мәдени мұрасын «Аталар мирасы» атты ғылыми жоба арқылы жарыққа шығаруды ұсынамын», – дейді елбасы өзінің сөзінде. Елбасы ардақтаған Аталар мирасы қандай? Аталар мұрасын қалай зерттеп, зерделемек керек деген сауал әркімді мазалары хақ. Кейінгі ұрпаққа атадан қалған аманат қандай дегенде жас ұрпақтың есіне бабаларымыздың бізге аманат етіп қалдырған шексіз байлығы - кең байтақ жеріміз бен тіліміз, дініміз бен салт-дәстүрімізбен қатар аталар ерлігі, аталар өнегесі мен өсиеті түсетіні аян. Бүгінде тарих қойнауынан орын тепкен, қазақтық пен қазақылықтың символына айналған қазақ ардақтылары кімдер еді? Қазақ халқы кімдердің есімдерін ұлағаттап, ұранға айналдырған? Ұран сөзі қазақ танымында қасиетті сөз. Сондықтан да, біз елдігіміздің, тәуелсіздігіміздің белгісі мемлекеттік нышандарымыздың бірін әнұран деп атаймыз. Демек, өскелең ұрпақ үшін осындай қасиетке ие болған ардақты есімдерді біліп қана қоймай, тарих қойнауында жатқан сол есімдер арқалаған сан қилы тарихқа да үңілу - бүгінгі күннің талабы мен міндеті болмақ.

Халқы үшін қасық қаны қалғанша күрескен қайраткерлерін, батырларын қазақ ешқашан ұмытқан емес. Ондай асыл азаматтарды қадірлеп, қастерлеген. Ел басына күн туған, жаугершілік заманда ардақты азаматтарымыздың есімдері ел аузында ұранға айналған. Адам есімінің ұранға айналуы сол адамға деген құрмет қана емес, сол адамға еліктеу, табыну, сол адам есімін ұрандата отырып, өзіне,

жанындағы үзеңгілес, қаруластарына рух берумен қатар, ұранда аты аталған адамның рухы бізді қолдайды, бізге көмектеседі деген сенім. Ұран шақыру арқылы қазақ ата-баба аруағына сыйынады, аруақтардан қолдау күтеді. С.Мұқанов: «Есімі ұранға айналған адамдарды қазақ, әдетте, арғы аталарына санайды. Мысалы, қыпшақтар – *Ойбасты*, керейлер – *Ошыбайды*, уақтар – *Жаубасарды* атайды. Ұранға шыққан әйелдер де бар: «Қырық болыс ел болдық» деген Дулат руларының ұраны – *Домалақана*. Бұл жайында айтылатын аңыз бойынша ол сол рулардың түпкі шешесі [6, 238 б.], - деген құнды пікір айтады.

Әрбір рудың өз ұрандары болған. Жауға шапқанда осы ұранмен атқа мінетін, соғыста осы ұранмен жауға шабатын. Ол ұрандарды естіген ел қай рудың жауынгерлерінің соғысып жатқанын білетін болған.

Мысалы: Ұлы жүз Шымырлардың рулық ұраны – «Қойгелді», Қойгелдіге дейін шымырлардың ұраны «Шымыр» болған, жалпы үйсіндік «Бақтияр» ұранын да қолданған. Есімі ұранға айналған Қойгелді кім?

Қойгелді батыр XVIII ғасырдағы қазақ-жоңғар соғыстарында жоңғарларға қарсы азаттық үшін күрестің көрнекті өкілі, атақты қолбасшы болған. Ол тарихи деректер бойынша шамамен 1702-1795 жылдары өмір сүрген. Қазақ даласындағы Қойгелді батырдың сіңірген еңбегінің қаншалықты жоғары болғандығын Қазанғаптың:

*Сол күндерде әзірет,
Сарттың Ұлы Қойгелді,
Төледен кейін бастаған,*

Ұлы жүзді сол еді, - деген өлең жолдары да дәлелдеп тұр. Қойгелді батыр ұлы жүздің төбе биі Төле бидің үзеңгілес серігі, сенімді батыры болған. Бірі – батырлығымен, бірі – шешендігімен ел басқарып отырған қос тұлға. Соғыс тәсілін жетік меңгерген Қойгелді батырдың сарбаздарды жеңіске рухтандырған ерен ерліктері ел аузында аңызға айналған. Ел арасында тараған: "*Төле би келмей жүріс жоқ, Қойгелді келмей ұрыс жоқ*" деген нақыл сөз қазақ тарихындағы «мұз жастанып, қар жамылған» аласапыран кезеңдегі Қойгелді батырдың тарихи тұлғасының қаншалықты зор болғандығын көрсетсе керек.

*“Қара қалмақ Барғайдың басын кесіп,
Бақ алған Нұрбай батыр 17-де жекпе-жекте.
Ерлігі үш алашқа мағлұм болып,
Ұранғаатышыққансолсебептен.”*

Нұрбай бабамыздың ерлігі күні бүгінге дейін ел аузында аңыз- жыр болып сақталуда. Атақты Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының шежіресінде («Қазақ шежіресі», - Алматы. Жалын, 1993.-25-26 б.): Алтайдың ақ сауыты Нұрбайда қалған. Қалмаққа олжаға түсіп кеткен жерінен Нұрбай өзі барып алып келген, ол сауыттың аты Шөжекөз. Сондықтан Нұрбай ұраны «шөжекөз» болған.

Тарихта кез келген батырға Ұран атағын бермеген. Асқан ерлігімен қатар, ел басқарар ақыл парасаты мол, бір туар қолбасшы кемеңгер, жекпе-жекте жеңіске жетіп, артынан ерген сарбаздарына жол бастаған, жаумен жалғыз алысқан жолбарыс жүректі батыр ғана Ұран бола алған. Есімі ұранға айналу мәртебесіне ие болған ұлы жүздің батыры - Райымбек батыр.

Райымбек Түкеұлы Алматы облысында дүниеге келген. Ол 1705-1785 жылдары өмір сүрген. Райымбектің атасы Хангелді XVIII ғасырдың 1-жартысында жоңғарларға қарсы күресте аты шыққан батыр болған. Райымбек 17 жасында жоңғар басқыншыларына қарсы күресте ерлік көрсетіп, батыр атанған. Қалмақтың Бадам, Қорын, Ағанас, Секер, т.б. хан, ноян, батырларын жекпе-жекте жеңіп, Қаратау өңірі мен Жетісуды жаудан азат етуге басшылық жасағандардың бірі болған. Райымбек Түкеұлы батырлығымен ғана емес, кемеңгер қолбасшы ретінде де ел есінде сақталып қалған. Ол көзі тірісінде “көріпкел”, “әулие” атанған тұлға. Райымбек атаның көріпкелдігі туралы ел ішінде көптеген аңыздар сақталған. Жаугершілік заманда өзі бастаған қалың қолдың сусызықтан қаталап, қалжыраған шағында жер жағдайын жақсы білетін Райымбек атаның пайымдай, барлай жүріп, жер астындағы су көзін табуы – оның қара күш иесі ғана емес, асқан ақыл иесі екендігін де көрсетеді. Бүгінде Торайғыр тауы Айырлы асуының маңындағы “Райымбек бастауы” - артындағы ұрпағына қалдырған атамыздың көзі, қаншама мың әскерді шөл құрсауынан сақтап қалған ата ерлігінің куәсі. Райымбектің ерекше еңбегін оның есімінің сол кезде-ақ албан тайпасының ұранына айналғанынан да білуге болады.

Антропонимдердің ұранға айналу тарихы да сан алуан. Мысалы, «Аманжол» ұранының пайда болу тарихына көз жүгіртейік.

«Шақшақ батыр жорыққа он алты - он жеті жас шамасында қатыса бастапты. Бұл тұста қазақ қолы Еділдің бергі бетіне жетіп іркілсе керек, Аржақта бұлардың келуінен бейхабар жау өткелі жатады. Сол сәтте ала тай мінген бала жігіт өткелге бірінші болып қойып кетеді. Онысымен қоймай бұрын-соңды естілмеген ұранды ауызға алады:

- Аманжол, Аманжол!

Жау ығыса бастайды. Жас жігіттің соңынан бәрі ат қояды. Сол жолы бұлар жау жасағының тас-талқанын шығарады. Жеңіс қызығы басыла бастаған тұста ғана манағы жас батыр еске түседі. Беймәлім ұранның иесі кім екенін жұрттың білгісі келеді. Сөйтсе, бұл жігіт кіші Арғыннан тарайтын Ермен әулетінің үшінші ұрпағы - Шақшақ екен. Ал, ол ұран еткен Аманжол - баланың өз әкесі болып шықты. Сол күннен бастап Арғын рулары үшін Аманжол ұранға айналады.

Тарихи деректерде және ауызекі әңгімелерде Қошқарұлы Жәнібек деген тіркес сирек айтылады. Ол Шақшақ Жәнібек деген атпен мәлім. Жәнібек - жеті атасынан батыр болған адам. Түпкі аталары Бөлтірік пен Шағыр ерлікте жұбын жазбай өткен ерен тұлғалар болған. Шағырдан туатын Аманжол, Сомжүрек ел намысын бөрінен биік ұстап өткен жандар. Аманжолдың ортаншы ұлы – Шақшақ. Ол - әйгілі Есім ханның тұсындағы қазақтың бетке ұстар батыры болған.

Қазақ халқы әйелді құрметтеп, қадірлеп, аса қастерлеп отырған. Бір тайпа, бір ру, ел ұранына айналған аналарымыз да баршылық. Мысалы, есімдері ұранға айналған Домалақ ана, Қарқабат, Қызай, Мақпал, Момын, Нурфая, Мөр анамыз.

Жасағына бұл шақырғаны Тобықты ішінде алыстап барып туысатын ағайын. Тобықтыдан бірер ата бері «Қоңыр» деген шеше ұранын шақырғанда барып, мыналармен туысушы еді («Абай жолы» 157-бет.) Жоғарыда берілген мысалдан біз ұранның жаугершілік кезінде сарбаздарға күш-жігер беруімен қатар, ру бірлігін сақтауда да өзіндік рөлі болғандығын аңғарамыз.

Көзі тірісінде-ақ ерлігімен еліне үлгі болып, аты ұранға айналған батырлар да болған. «Алғашқы кезде Кеңесары әскері «Абылайлап» шабады екен. Бір күні орыс әскерімен қырғын соғыс болып, бірінші жауға «Абылайлап» кірген төрелер, екінші топ жаумен «Қабанбайлап», «Бөгенбайлап», «Қарқабаттап» ... сабаласқан қазақ әскері ортақ шегініп оралған екен. Осы кезде жаудың ортасында жүрген Ағыбай батыр «А, Құдайлап», оған ерген әскерлері «Ағыбайлап» жауды екі бөліп қуып жеңген екен. Соғыс біткен соң Кеңесары хан: «Осыдан кейін алаш әскері жауға екі ұранмен, бірінші қатары «Абылайлап», екінші легі «Ағыбайлап» шабатын болсын», - деп бұйрық берген екен. Сонымен Ағыбай батырдың аты, өзі көзі тірісінде қазақ әскеріне ұран болып қалған.

Ертеде болған екен ер Ағыбай.

Ол кезде ер болмапты Ағыбайдай.

Кешегі Кеңесары заманында,

Ерлігін көрсетіпті елге талай.

(«Сарыарқа батырлары». Қарағанды. 2006. Ағыбай батыр туралы аңыздар. Абылай батырдың туғанына – 200 жыл.// Азия Транзит.- Қарағанды, 2002.-№8.-40.

Қазақ даласында өз руларына ғана тән ұрандармен қоса, жалпыхалықтық ұрандар да болған. Ұранға айналған этнонимдер ұлттық рухтың белгісіне, елдіктің символына айналған. Қазақ халқының жоңғар-қалмақ басқыншылары мен патша отаршыларына қарсы ұлт азаттық қозғалысы мен соғыстары кезінде сыртқы жауларға қарсы елдің басын біріктіріп, құрсаудай қалын қол жинап, қаһармандық ерлік көрсетіп, аттары аңыз бен ұранға айналған қазақтың қас батырларының есімдерін бүкіл халық болып қадірлеген, ондай тұлғалардың есімдері жалпыхалықтық ұранға айналған. Жалпыхалықтық ұрандар ел басына күн туған қиын - қыстау сәттерде тек ағайын, туыс үшін ғана емес, бүкіл халық болып жауға қарсы жұмыла күресуге, ел бірлігі мен халқының бостандығы үшін қасық қанын аямауға, халық деген киелі ұғымның күш қуатын сезінуге жігерлендіріп, көптеген ұлы ерліктер жасауға талпындырды. Мыңнан біреу болып шыққан адам ғана жалпыхалықтық ұран болу мәртебесіне ие болған. Біз жалпыхалықтық ұранға айналған тұлғалар қатарына Абылай ханды жатқызамыз.

Абылай хан (шын есімі Әбілмансұр) — XVIII ғасырда өмір сүрген ханы. Қазақ Ордасының тарихындағы ең ұлы хандардың бірі. Арғы тегі Ақ

Жалпы қазақтың ұраны – Алаш. Бұл әскери ұрандар бір тудың астында он мыңдап, 100 мыңдап атты әскери жасақтар жинақтайтын. Қазақ даласында ұранды айтудың өзіндік салт дәстүрі де кездескен.

Ол тұрғысында қазақтың ертедегі шежіресінен сыр шертетін «Бабурнама» қолжазбасында: *«Хандар да оның жанында беттерін бұрып, қымызды шашырататын. Сол кезде мыс үрмелер ойнап, дабылдар қағып, ал қатардағы батырлар жоғары дауыспен әскери ұрандарды қайталайтын. Осыдан жан-жақта үлкен шу көтеріліп, бір мезетте 3 рет қайталанып, басшылар ат үстіне отырып, 3 рет айналып өтетін»*, - делінген. «Бабурнаманың» авторы Темірланның шөбересі – Әмір Бабур.

Бір ғасырдан астам жоңғар шапқыншылығы мен патша өкіметіне қарсы ұлт азаттық көтерілісте қасық қанын төккен, аты аңыз бен ұранға айналған қазақ хандары, қолбасшылары, батырлары қаншама! Ол ата-бабаларымыздың есімдерін түгелдей саралау біздің кішкентай жұмысымыздың аясына сыймайды. Бұл болашақта жазылар үлкен еңбектердің жемісі болмақ.

II Бөлім. Антропонимдік атаулардың қолданылу ерекшеліктері

2.1. Қазақ есімдерінің тілек, батада көрініс табуы

Бата дегеніміз не? Біздің данагөй бабаларымыз: «Жауынменен жер көгерер, батаменен ер көгерер», - деп айтып кеткен зой. Бата беру - адал ниет, жақсы тілек білдірудің ұлттық дәстүрі. Қазақ батадан рухани қуат алған, ақ бата жақсылыққа жол ашады деп сенген. Сондықтан да қазақ халқы ежелден-ақ қадірлі қариялардан, атақты батыр, билерден, шашасына шаң жұқпайтын шешендер мен арқалы ақындардан бата алуға құштар болған. Қазақ тарихында аузы дуалы көне көз қариялардан «бата алу» дәстүрі әлі де жалғасын табуда. Ұлт- тіл- мәдениет бір- бірімен тығыз байланысып жатқан ұғымдар, ата-баба дәстүрін, рухани құндылықтарды бойына сіңіре отырып, ұрпақтан- ұрпаққа сан ғасырдан бері жалғасып келе жатқан бата беру дәстүрі біздіңаса қымбат құндылығымыз. Бата - қазақтың болмысы мен мәдениеті, тарихы мен қоғамдық өмірі жөнінен аса құнды мағлұмат беретін дереккөз. Дей тұрғанмен батаның 3 түрі болған: ақ бата, теріс бата, серттесу батасы (баталасу).

Ақ бата – ұлтымыз үшін теңдесі жоқ асыл сөз. Ал сөз – бүкіл адамзат тарихындағы құдіретті күш. Өзінің адал жаны, бүкіл рухы, өткен тарихы сөзге тығыз байланысты қазақ халқы ақ батаның ізгі сөздеріне сүттей ұйып, оның құдіретті күшіне шексіз сенеді. Ақ бата – қазақ халқы үшін – адал ой, ақ ниет, тілек, істің жиынтығы, барлық наным-сенімнің бірлігі. Сол себепті, қазақ халқы көне – көк түрік заманынан қазірге дейін өзінің барлық ізгі істерін ақ тілекке толы ақ батамен бастап келеді, келешекте де әр қадамын ақ батамен аттайтын болады. Ақ батаның негізгі мақсаты – ағайынның бір-біріне деген мейірім-шапағатын, сүйіспеншілігін білдіру, бірін-бірі ынтымақ-ырысқа, береке –бірлікке шақыру, үлкен-кішінің жолын ашу, келешекте жүзеге асырылатын мақсат, мүдделерді белгілеу. Ақ бата көбіне жаңа туған нәрестеге, өмір жолын жаңа бастаған ұл-қызға, жас отауға, алыс сапарға аттанушыларға, үлкен бір істі қолға алушыларға, жорық-шеруге аттанушы сарбаз-сардарларға, түрлі жақсылықтарға арнап жасалынған тойларға, аруақтарға арналған асқа, жауын тілеген тасаттыққа, жиналған егінге, садақа, құрбандыққа, қонақасыға, сойылған малға, Наурызға (Наурыз бата), Жаңа жылға, мүшел жасқа, дастарқанға, Ораза ұстағандарға (Жарапазан бата) айтылады.

Теріс бата – қарғыстың қатты, жазаның өте ауыр түрі. Мұндай батаны әке-шешесі сенімін ақтамай, үлкен ұятқа қалдырып, әулетін, ата-тегін масқаралаған, өздеріне қолы, тілі тиген, дінін, тілін, Отанын сатқан, жауыздық, ауыр қылмыс, кешірілмес күнә жасаған баласына қолдарын теріс жайып тұрып берген. Батаның бұл түрі ел ішінде өте сирек қолданылады. Теріс бата ұрпақтан-ұрпаққа қара таңба болып қалып отырған. Ата-анасының теріс батасын алғандарды халық та жек көрген, оларға сенім артпаған, қонаққа шақырмаған, қыз беріп, қыз алыспаған, дос болмаған. Теріс батаны қайтару, қайтып алу үшін алқалы жұртты жинап, жаратушыдан теріс батаны өзгертуін сұрап жалбарыну рәсімдері жасалынған. Тірі болса, ата-анасы: «Теріс батамды қайтып алдым», – деп айтқан кезде ғана теріс бата өз күшін жояды деп есептеген. Сондықтан да адамдар қаншама ашуланып, қорланып, намыстанса да, теріс бата беруге асықпаған, теріс бата беруден сақ болған. Сөзді киелі санаған қазақ сөз киесінен қорыққан, «Жүйелі сөз жүйесін табады, жүйесіз сөз иесін табады» дегенді үнемі жадында ұстаған. Тарихта ауыр жаза саналатын теріс батаны Құнанбай өз немересі Әмір мен Абайға бергені туралы мәлімет бізге М.Әуезовтың «Абай жолы» роман эпопеясы арқылы жеткен:

... Талып жатқан күйінен есін жаңа жиып, екі көзін алартып ашып атасына жаңа қараған Әміреге, Құнанбай қос қолын созып, алақанын сырт қаратып тұр. Намаздағыдай мінажат қимылын, суық тілек қимылын жасады. Әмір мен Абайға қатар созды. Бұл – теріс батаның, қарғыс батаның белгісі. Нұрғаным мен Ызғұтты екеуі екі жақтан ұлардай шулады.

- Я, құдай, қабыл етпе!

- *Жаратқан, елең алма! Не сұмдық! Қарғыс айтқалы жатыр зой, өз балаларына!- десіп үркіп үн салды. Бірақ Құнанбай енді оларды пәруәйіне де ілген жоқ. Жүгініп алып, көлденең жатқан немересінің кеудесінің үстіне теріс батаның алақанын жайып тұр. Абайға да қатал қолдарын жиі нұсқайды.*
- *Қызарып атқан таңда, мынау зауал таңда... Айттым аталық қарғысымды. Менен туған арам қан, бәдбәкітнәсілдерім мынау екеуі. Жаратқан ием, я кәрім алла, менің қолымнан өлтіртпедің, Бендең болған бар тілегім, ақ тілегім со болсын. Ал мынау екеуін! Жібер өзіңнің ақ бұйрықты ажалыңды. Уын, зәрін өзгеге жаймай тұрғанда, жой көздерін, жоғалғырлардың!— деп қолының сыртымен теріс батасын етіп салды. («Абай жолы». 449-450-б).*

Серттесу батасы (Баталасу) – құдалықта, серт пен уәдеде, елшілікте ел арасындағы маңызды үлкен шараларда жасалатын жол. Ол – хан, ақсақалдар, билер алдында, аруақ орнында да жасалып, қол алысылып орындалатын әдет-ғұрып. Оны бұзу, яғни, «бата бұзу» – қарғыспен тең. Этнограф-жазушы С. Кенжеахметұлы баталасуға байланысты мынандай бір оқиғаны айтады: «Шақшақ қайтыс болғанда (XVII ғасыр) оның жас әйелі Сомалтынды жақын қайынысы Әйдеркеге қосады. Осы Сомалтынның Шақшақтан туған жас баласы Есназар мен Әйдеркеден туған Жылқыайдар екеуі енелес. Екі бала бірге өсіп, ер жеткеннен кейін елдің басты адамдары жиналып: «Сомалтын қасиетті, өнегелі ана болды. Бұдан былай одан туған Есназар мен Жылқыайдар бір ананың баласы болғандықтан, қаниа ата өтсе де, бір-бірінен қыз алыспасын, өмір бойы туыс болып саналсын», – деп, қол жайып, аруақ атын айтып, баталасыпты. Міне, сол бата арада 400 жылдай уақыт өтіп, арасы 12 атаға толса да, әлі бұзылған жоқ».

Халқына ерекше еңбегі сіңген, ақыл ойымен, адамгершілігімен, өзгеше қасиеттерімен танымал болған жандардың өмірін кейінгі ұрпаққа өнеге ету–ұлттық қасиеттерді сақтау мақсатындағы жауапкершілікті арттыруды көздейді. Атадан балаға келе жатқан осындай дәстүр сабақтастығын халықтың ауызбірлігін және ынтымақтастығын арттырады, ортақ мақсатты орындаудағы жауапкершілігін күшейтеді. Мысалы:

Абайдың басын берсін,

Жамбылдың жасын берсін.

Сәкеннің сәнін берсін,

Күләштің әнін берсін! – деген бата жолдарынбүгінгі күні жиі кездестіреміз. Осы батаның қазақ үшін маңызы қаншалықты? Қазақ жақынына жақсылық тілерде неге Абай, Жамбыл, Сәкен, Күләштай болса екен деп тілеген?Осы батаның түп негізіне көз жүгіртіп көрейікші.

Абай (Ибраһим) Құнанбаев — қазақ халқының ұлы ақыны, композитор, философ. Абай - өз заманынан оқ бойы артық туған тұлға. Абай – феномен. Абайдың ой толғамдары, сөз саптаулары оқырман үшін әлі де оқыған үстіне оқи берсең таусылмайтын тұңғық дүние, толағай теңіз. «Сөзіннің жылдан-жылға қадыры артты, Оқуға құмар қылды талай жасты»,- деп С.Сейфуллин жырлағандай, Абай шығармашылығы қазақ әдебиетінің алтын қоры. Демек, «болмасаң да, ұқсап бақ» дейтін әр қазақ танымы үшін Абай сынды дарын иесі болу – зор құрмет.

ЖамбылЖабаев (1846-1945) – қазақ халық поэзиясының әйгілі тұлғасы, өлең сөздің дүлдүлі, жырау, жыршы. Жамбыл өмір сүрген дәуір қазақ даласында қым-қуат тарихи кезеңдерге толы болған. Ақын дүниеге келген XIX ғасырдың екінші жартысы қазақ елі үшін ауыр кезең еді. «Қазаған қар аралас соғып боран, Ел үрей, көк найзалы жау торыған» заманда өмірге келген Жамбыл, шыр етіп дүние есігін ашқанда «суық дәммен» ауыздықтанып, «сары аязға» тоңып, «Алатау қойнындағы зармен» әлдиленіп, «қанды жасты жан» мен«еңіреп босқан аңды» («Менің өмірім») көріп өссе де, мойымады. Ақынның жалынды жырларында туған елі, өскен жері, Отан тағдыры, замана тынысы, замандастарының аңсар арманы, сан түрлі көңіл-күйі мен жан тебіренісінаса шеберлікпен, үлкен жүрекпен, сыршыл да шыншыл сезіммен, нағыз поэзияға ғана тән бейнелі образдармен бедерлеп отырды. Жамбыл өз заманындағы ел басына ауыр күн туған әрбір сын сағатта ел рухын жалынды жырларымен көтере білді. Ұлы Отан Соғысы кезіндегі Жамбыл атамыз жырлаған «Ленинградтық өрендерім» жыры елдің рухын көтеріп, халықты батырлық пен батылдыққа жетеледі. Ол турасындаПрокофьев былай деп жазды: «Жамбылдың «Ленинградтық өренім» атты өлеңі жарияланған кезең ауыр кезең еді. Халықтың рухын көтеру үшін бұл жыр радиодан күн сайын оқылып тұрды. Халық бомбадан тығылу орнына Жамбыл өлеңі жазылған газеттерді алу үшін кезекте тұрғанын талай көрдік». Бауыр еті баласы Алғабайын «ел қорға» деп батасын беріп отан қорғауға соғысқа аттандырған ақсақал, ұл орнына қаралы қағазды

құшақтап отырып, қам көңілін «Ата әлдиімен» жұбатта білді, өзін де, елін де жұбатты. Ғасырлық ғұмыр кешкен ақын Жамбыл ата көзінің тірісінде- ақ ҚСРО Мемлекеттік сыйлығының лауреаты атағын алып, өзінің де, халқының да мерейін үстем еткен. Ленин, Еңбек Қызыл Ту және «Құрмет белгісі» ордендерімен марапатталған Жамбыл ата жүріп өткен ғасырлық жол кімге болса да үлгі болары хақ. Сондықтан да қазақ жақынына Жамбылдың үлгі мен өнегеге толы жасын тілеуі заңдылық.

Сәкен Сейфуллин– қазақ халқының дүлдүл ақыны, қоғам, мемлекет қайраткері. Айтулы тұлғаның қазақтың көкейінде өшпестей сәнді де, мәнді қалпымен сақталып қалғаны баршаға аян. «Мойныма әжім түседі деп тұтас денесімен бұрылып қарайтын, көйлегінің жағасына кір түсірмейтін, шалбарының қыры сынбайтын, денесінен қымбат иісудың жұпар иісі бұркырап тұратын» (Төлеубай Ермекбаев, Қазақстан Журналистер одағының мүшесі, Қарағанды қаласы. Abai.kz) сері Сәкеннің адами келбеті, сырт бейне-пішімі, сұлу да көркем көркіне дейін елдің есінде, жамағатының жадында.

Өлімге жан екенсің қия алмайтын,

Өлеңнің құшағына сия алмайтын.

Қазақты көргің келсе, дәл осы деп,

Көрсетсе дүниеге ұялмайтын,-

деген ақын Сырбай Мәуленовтің тілімен жырласақ, біз батамызға қосып кейінгі ұрпаққа өнеге етер Сәкен осындай сезім мен сұлулықтың символы іспеттес. Алайда халық Сәкенін тек сыртқы сұлулығы үшін ғана бағаламаса керек! Жаны сұлу жанның, ісі де, халқым деп шырылдаған жүрегі де көркем болатын. Ақынның сұлу сазды ән- жырлары мен поэмаларының шоктығы биік бір төбе десек, ол жүріп өткен өмір жолы бөлек тарих. Ол 1922 жылдың желтоқсан айында Қырғыз (Қазақ) автономиялық республикасы Халық Комиссарлары Кеңесінің Төрағасы (Премьер- Министр) болып сайланады. Сол кезде бар болғаны 28 жастағы Сәкен Сейфуллин осы жоғары лауазымды қызметте жүрген кезінде туған халқының өшкен атын жарыққа шығарып, «қырғыз» делініп келген халқын «Қазақты қазақ дейік, қатені түзетейік» деп республикалық «Еңбекші қазақ» газетіне мақала жазды. Қолына билік тигенде бар мүмкіндікті пайдаланып, «Қазақ тілі мемлекеттік тіл болсын, іс қағазы қазақ тілінде жүргізілсін, ол қазақ аудандары мен болыстарында 1924 жылдың 1 қаңтарынан шілдеге дейін жүзеге асын. Ал 1 шілдеден ары қарай қазақ пен орыс аралас отырған жердің барлығында да іс қағазы қазақ тілінде жүргізілсін», - деп тайға таңба басқандай етіп, Декрет шығарып беруі - сол кез үшін ерлік еді (Төлеубай Ермекбаев, Қазақстан Журналистер одағының мүшесі, Қарағанды қаласы. Abai.kz).

Атаман Анненковтың азап вагонында талай ауыр бейнетті басынан кешіп, «тар жол, тайғақ кешулерден» өткен Сәкен Сейфуллинді 1937 жылдың 24 қыркүйегінде «халық жауы» деген жаламен НКВД қамауға жабады. Абақтыдағы адам төзгісіз азаптаулар ақын жанын жаралағанымен, рухын сындыра алмады.

Ақбоз атты құлатқан – жала-керме,

Магаданға мола іздеп бара берме.

Сәкен деген – халқымның рухы гой,

Рухтарды көмбейді қара жерге! - деп Ғалым Жайлыбай жырлағандай, қазақтың маңдайына біткен Сәкен Сейфуллин дәл осындай рухы биік, кісілік келбеті жоғары, жаны сұлу сері адам болатын. Қазақ тарихында атақты тұлғаларға арнайы айтылған бата түрлері де бар. Ондай баталардың осы күнге дейін атадан балаға мұра болып сақталып келе жатқандығының өзі оның өзектілігінің дәлелі болмақ. Мысалы, Шақшақ Жәнібекке 125 жасар Абыздың берген батасы.

Жәнібек би Қошқарұлы - 1693-1752 жылдары өмір сүрген қазақтың атақты биі, батыры. Ол жоңғар шапқыншылығы кезінде ел тәуелсіздігі үшін күрескен, «Ақтабан шұбырындыдан» кейін босқан елдің басын қосып, азаттық күресін ұйымдастырған. Ол тарихта Шақшақ Жәнібек деген атпен танымал. Шақшақ Жәнібек жас кезінде Орта жүздің батагөйі 125 жасар Абызға бата сұрай келген екен..

Қорыта айтқанда халықпен бірге туып, бірге жасасып келе жатқан тілдің бай саласы мақал- мәтелдер, қанатты сөздер құрамында ұшырасатын мифтік бейнелер мен тарихи тұлғалар атаулары да ұлт мәдениетін дәйектейді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Никонов В.А. Имя и общество. –Москва: Наука, 1974 –С. 56.
2. Уәли Н. Бұрынғыдан қалған сөз (қолжазба).
3. Қазақ әдебиетінің сөздік-анықтағышы. Алматы, 2010.
4. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Алматы, 2011. 6-том, 480-б.

5. «Ана тілі» № 6 (1316)11 - 17 ақпан 2016 жыл. ««Атымтай Жомарт» — Амалбек» Ұлттық спорт порталы. Аламан.KZ 14.02. 2016.
6. Мәдиева Г.Б., Иманбердиева С.Қ. Ономастика: зерттеу мәселелері. – Алматы, 2005 – 240б
7. Машимбаева А. Тілек-бата сөздерінің суггестиясы мен прагматикасы: филол. ғыл. канд. ...втореф. – Алматы, 2009.
8. Мусабаева Минайым Дуйсековна. "Назывные" антропонимы казахского языка в этнолингвистическом освещении. На соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Алматы, 1995. 196 стр.
9. Астана Ақшамы www.astana-akshamy.kz. - Сұлу сөздің сұлейі – Сәкен Сері.

СЕКЦИЯ № 8: ИНФОРМАТИКА ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

СЕКЦИЯ: ИНФОРМАТИКА И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Д.А. Сайлаубекова

«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК
Ғылыми жетекшісі – Г.К.Бласпаева, информатика пәнінің оқытушысы

МАШЫҚКЕРДІҢ ІС-ТӘЖІРИБЕДЕН ӨТУДЕ ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУ ҚҰРАЛЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

«Барлық дүние мектептен басталады. Сондықтан әлемдік стандартқа сай жалпы орта білім беретін жүйеге көшіп, педагогтардың кәсіби деңгейі мен жаңа оқулықтар мен білім технологиялардың сапасын арттыруымыз қажет»

Н.Ә.Назарбаев

Қазіргі заман талабына сай, әр машықкер, өз білімін жетілдіріп, ескі бірсарынды сабақтардан гөрі, жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса, сабақ тартымды да, мәнді, қонымды, тиімді болары сөзсіз.

Осы уақытқа дейінгі білім беру саласында тек мұғалімнің айтқандарын немесе оқулықты пайдалану қазіргі заман талабын қанағаттандырмайды. Сондықтан қазіргі ақпараттандыру қоғамында электронды оқулықтарды пайдаланбай алға жылжу мүмкін емес деп ойлаймын.

Электрондық оқулық деп өз бетімен немесе мұғалімнің қатысуымен оқу курсы немесе оның бір бөлімін компьютердің көмегімен меңгеруді қамтамасыз ететін программалық - әдістемелік кешенді айтады.

Электронды оқулық жай оқулықтарға өте тиімді қосымша мүмкіндіктер береді. Оқу үрдісін дәстүрлі және электронды оқытуды кіріктіру арқылы жүргізу, оқушының пәнге деген қызығушылықтарын арттырып, оқыту сапасын жетілдіруге, белсенділіктері, ынталары артуына көмектеседі, білім сапалары тереңдейді. Электрондық материалдарды сабақта пайдалану кезінде оқушылар бұрын алған білімдерін кеңейтіп өз бетімен практикалық тапсырмалар орындай отырып, мәселені түсінеді. Электронды оқулық арқылы түрлі суреттер, бейне көріністер, дыбыс пен музыка тындатып көрсетуге болады. Бұрын мұғалім тақтаға бормен жазып түсіндірсе, қазір электрондық оқулық арқылы оқушыларға әлдеқайда тиімді, әрі түсінікті. Меңгерілуі қиын тақырыптарды электронды оқулық көмегімен түсіндірсе жаңа тақырыпқа деген оқушының құштарлығы оянады деп ойлаймыз. Оқушы бұрын алған білімдерін қолданады, түрлі білім көздерінен жаңа білім алады, тұлға баға жетпес тәжірибе жинайды, «мәселелерді шешу» құзыреттілік деңгейі жетіледі.

Электронды оқулықты қолдана отырып оқушылар төмендегідей жұмыс жасауға мүмкіншілігі болады:

- Өтілетін материалдарды дұрыс әрі жеңіл түрде түсінуге;
- Оқушының өздігімен дайындалып, жұмыстың барлық кезеңдерінде өзін - өзі тексеруге;
- Жұмысты тиянақты түрде орындап, мұғалімге файл түрінде тапсыруға;

- Түсінбеген тақырыптарды шексіз қайталауға;
- Оқулықты сабақтарда қолданып, оқушының өз деңгейінде тапсырмаларды таңдауға;
- Қажетті материалдарды жылдам іздеп табуға мүмкіндік туғызады.

Іс-тәжірибенің мақсаты білім алушылардың алған құзырлығын нығайту, тереңдету және кәсіби білім беру бағдарламаларын меңгеру барысында алған теориялық білімдерін тәжірибелік әрекеттермен іс- тәжірибе жүзінде шыңдау. Оларды таңдаған мамандығы бойынша өз бетінше кәсіби қызмет атқаруға және бәсекеге қабілетті маман дайындау, студенттердің кәсіби білім беру бағдарламаларын меңгеру барысында алған теориялық білімдерін тәжірибелік әрекеттермен бекіту болып табылады.

Осы мақсатта мен, байқау іс-тәжірибесінің оқу практикасыннан өту барысында (36 сағат) информатика пәнінен электронды оқулық құрастырдым.

Мен жобаны жасау барысында Delphi бағдарламалау тілін және AutoPlay Media Studio бағдарламасын пайдаландым.

Delphi ортасы — бұл программалаушының жоғары эффектілі жұмысын қамтамасыз ететін күрделі механизм. Ол көрнекі түрде экранда бір уақытта ашылған бірнеше терезелер арқылы жүзеге асады. Терезелер бірін-бірі толықтай не бөліктей жауып отыра экран бойымен қозғала алады. Әрбір терезенің өзінің атқаратын функциясы бар.

AutoPlay Media Studio бағдарламасында электронды оқулықты, мультимедиалық жобаларды жасау үшін үлкен мүмкіндіктер мен құралдардың бай жиынтығы бар. Жобаға арнайы құралдар арқылы дайындалған графикалық, аудио, видео және анимациялық объектілерді қосуға болады.

Б.Х. Ахатов, Д.С. Очеретянов

КГУ «Средняя общеобразовательная школа №43»

Научные руководители – М.М. Жаманова, Л.С. Сулейменова, учителя информатики

ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ MS ACCESS

База данных – это сборник информации об объектах или людях. Структура базы данных образуется полями, в которых хранятся разные виды деформации. Например, ГТС – тоже база данных. Система управления базами данных MS Access позволяет создавать и группировать несколько таблиц вместе и связывать их друг с другом, создавая особый тип данных, которые называются реляционными базами данных. Прежде чем приступить к созданию базы данных, необходимо потратить какое-то время на её проектирование. В пакет MS Office входят часто используемые и знакомые вам программы MS Word, MS Power Point, MS Excel и также сложная программа управления базами данных MS Access, которую мы предлагаем вам изучить [1, 2]. Разработка каждой БД начинается с изучения проблемы, которую она должна разрешить или потребности, которую она должна удовлетворить.

БД встречаются очень часто в нашей повседневной жизни. Например наша школьная жизнь. Очень часто администрации школы требуются бесконечные списки и какая- то информация о своих учениках. Мы предлагаем совместить приятное с полезным: изучить MS Access и воплотить в жизнь проект «База данных учащихся школы», куда должны войти полные сведения о каждом учащемся. Такая база, будучи один раз создана, в дальнейшем может довольно легко поддерживаться секретарем школы и способствовать внедрению новых информационных технологий в школьную жизнь. Запускаем программу MS Access. После проектирования таблицы нужно спроектировать форму [3, 4]. Далее проектируем запросы. С помощью запросов можно быстро и эффективно получить доступ к данным, хранящимся в таблице. Запросы представляют собой важное дополнение к таблицам. При выполнении запросов считываются данные из таблиц, и отображается результат в режиме таблицы. В условии отбора можно ввести запуск диалогового окна. Вопрос должен быть заключен в квадратные скобки. Например, в поле Класс в Условии отбора вводим {Введи класс}. Назовем этот запрос по классам. В результате выполнения этого запроса, мы получим вопрос в диалоговом окне и по ответу на этот вопрос будет формироваться запрос. Следующий запрос, для выборки тех учеников, которые ничем не увлекаются, чтобы предложить им различные кружки. Следующий этап - это разработка отчетов. Отчет – это итоговый документ, создаваемый на основе БД. В отчет могут входить как все данные, так и отдельные избранные данные, содержащиеся в записях. Отчеты можно создавать как на основе таблиц, так и на

основе запросов. Данные выдаваемые отчетом, всегда соответствуют текущему состоянию записей базы данных [3-5]

Программа MS Access обладает огромными возможностями в работе, кроме тех, о которых мы показали. Эти возможности мы предлагаем изучить самостоятельно, получить навыки и почувствовать себя Профессионалом, приобщенным к тайнам информатики. Также мы предлагаем учителям и учащимся проявить собственную фантазию и создать новые формы, спроектировать новые запросы, добавить информационные объекты к рассмотренной предметной области. При освоении БД рекомендуем делать интегрированные проекты, которые в дальнейшем помогли бы в изучении различных школьных дисциплин [4, 5]. Например: по географии – база данных «Страны мира», «Улицы родного города» с указанием транспорта. По ботанике – «Растения моей области», по химии БД «Химические элементы», по истории «Величайшие полководцы». Мы считаем, что такой подход будет способствовать закреплению материала, более осознанному пониманию возможностей технологии и поможет при постановке собственной задачи в конкретной предметной области.

Список литературы:

1. Карпова Т.С. Базы данных: модели, разработка. - СПб: Питер, 2001, 304 с.
2. Петров В.Н. Информационные системы. – СПб: Питер, 2002.
3. Фаронов В.В. Программирование баз данных в Delphi 7: Учебный курс. – СПб.: Питер, 2004 - 464 с.
4. Кренке Д. Теория и практика построения баз данных: [пер.с англ] / Д. Кренке. - 9 - е изд. - СПб.: Питер, 2005. - 858 с.
5. Хомоненко А.Д., Цыганков В.М., Мальцев М.Г. Базы данных: Учебник для высших учебных заведений / Под ред. проф. А.Д. Хомоненко. - СПб: КОРОНА принт, 2000. – 416 с.

Д.Б. Ақанова

Семей қаласының № 37 гимназиясы.

Ғылыми жетекшісі – Ж.Т. Токтыбаева, информатика пәнінің мұғалімі

ИНКЛЮЗИЯ – БІРІҢҒАЙ АҚПАРАТТЫҚ ОРТА

Инклюзияның негізгі мақсаты - қол жетімді ортаны қалыптастыру. Қол жетімді ортаның тез арада құрылып, іске асуы ақпараттық технологиялар саласында жүзеге асады.

1867 жылы американдық баспагер және саясатшы **Кристофер Шоулз** (Christopher Sholes, 1819-1890) өзінің досы **Карл Глидденмен** бірге кітап беттерін нөмірлеу үшін аппарат ойлап тапқан. Шоулз пернелердің орналасуын өзгерте отырып, бірнеше рет тәжірибе жасап, Ремингтон 1, 2 машиналарын жарыққа шығарды. Пернетақтаның құрылымында талай өзгерістер, жаңалықтар болды. Ал дәл бүгін қолданысқа ие болған QWERTY пернетақтасына барлығы дерлік үйреніп кетті. Онсыз дербес компьютерді елестету мүмкін емес. Gary Varber өзінің «Kill Accessibility» мақаласында: «Кез-келген жаңа техниканы жасап шығармас бұрын, адам мүмкіндіктеріне қарай, яғни көздері көретін және соқыр, құлақтары еститін және саңырау, қозғала алмайтын адамдарға бірдей ыңғайлы етіп ойластыру керек» деген.

Ал біздің қарапайым QWERTY пернетақтамыз барлық адамдардың қабілетіне лайықты ма? Өкінішке орай жоқ. Сондықтан, қазіргі кезде мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін арнайы пернетақталар жасалып шығарылуда. Резеңкелі пернетақталар ДЦП (сал) ауруымен ауыратын балалар үшін өте ыңғайлы болды. Негізі бастапқыда резеңкелі пернетақталарды су өтпейтін, кез - келген жерде орап алып жүруге ыңғайлы гаджеттер есебінде ойластырған болатын.

Бірақ, ДЦП(сал) ауруымен ауыратын балалардың ата - аналары резеңкелі пернетақталардың өзге де артықшылықтарын байқаған екен. **Біріншіден**, резеңкелі иілгіш пернетақтаны кез - келген жерге орналастыруға, қағып қоюға болады, оған кез келген пішінді беруге болады.

Екіншіден, резеңкелі пернетақта қауіпсіз, пернетақтада жұмыс жасау барысында бала саусақтарын жарақаттап алмайды. **Үшіншіден**, пернетақта өте жұқа, батырмалар арақашықтығы алыстау. Бұл пернетақтаны соққылап ұрсаң да, суға салсаң да, аяқпен таптасаң да, төзімді келеді.

Бұл резеңкелі пернетақтаны АҚШ-та шайнайтын сағыз “Chiclets” атымен *Chiclet keyboard* деп атаған. Норвегияда оны өшіргішке теңеп, *eraser keyboard* деп атайды.

Батырмалары үлкен пернетақталар қозғала алмайтын адамдар, көздері нашар көретін адамдар үшін өте қолайлы. Мәселен, BigKeys LX стандартты пернетақтасы. BigKeys LX пернетақтасы тышқан қызметін де атқарады. Бұл пернетақтада арнайы мүмкіндіктері шектеулі адамдар, ойлау қабілеті төменірек адамдар үшін әріптер пернетақтаның жоғарғы оң бөлігіне, алфавиттік тәсілмен орналасқан. Оның артықшылығы, мұндай тәсілмен орналасқан пернетақтада жұмыс жасау оңай, әріптердің алфавиттік орналасуы ойлау қабілеті төмендеу адамдарға ыңғайлы, жаттанды болып кеткен, әрі мәтін тергенде қол саусақтары көршілес орналасқан батырмаларға тиіп кетпейді. Терең батырмалы пернетақталардың батырмалары үлкен, батырмалар арақашықтығы алыстау. Терең батырмалы пернетақталардың артықшылығы қол саусақтары бір мезетте бірнеше батырмаларға тиіп, басылып кетпейді. Пернетақтаның мұндай модельдері өте аз мөлшерде өндіріледі. Сондықтан, бізге ең тиімді, үнемді шешім ол қарапайым пернетақтаға металдық немесе пластмассалық трафарет орналастыру.

Француз баласы Луи 3 жасында көру мүмкіндігінен айырылады. 1921 жылы 15 жастағы Луи алты нүктелік рельефті - нүктелі тактильді шрифтті ойлап табады. Брайль шрифты соқыр адамдар мен көру мүмкіндігі шектеулі адамдарға жазу және оқу үшін таптырмас құрал ретінде саналып келеді. Бұл пернетақтаның бетіне арнайы жұмсақ жуылатын қабат төселген. Бұл қабат арқылы пернетақтаға ылғал енбейді. Сондай – ақ, көрсетілгендей кейбір пернетақталарды сүртіп, жуып тазалауға болады.

Мүмкіндіктері шектеулі адамдарға арналған пернетақталар және олардың ерекшелігін зерттей отырып, Семей қаласының №3 көзі нашар көретін балалардың мектеп - интернатында оқитын оқушылардың Брайльдің сегізпернелі пернетақтасын, тифлокомпьютерлермен жұмыс жасайтындығын көріп қуандым. Яғни, Еліміз мүмкіндігі шектеулі балаларға қамқор болып, компьютерде жұмыс жасауларына мүмкіндік жасап отырғандығы ерекше қуантарлық жағдай. Мұндай жағдайды тек мектептерде ғана емес, еліміз мүмкіндігі шектеулі адамдардың үй жағдайында да қолдануға мүмкіндік жасаса деген тілегім бар. Мүмкіндігі шектеулі адамдардың да мұндай құрылғыларды қолдана отырып, өз ой пікірлерін айтып, елімізге қосар үлестері көп болар еді.

А. Төлегенова

«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК
Ғылыми жетекшісі – А.Ж.Канапиянова

ИНФОРМАТИКА САБАҒЫНДА MS EXCEL БАҒДАРЛАМАСЫН ӨМІРМЕН БАЙЛАНЫСТЫРА ОҚЫТУ

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2030» стратегиялық даму бағдарламасы анықтап берген және Қазақстан Республикасының ғылым және білім беру жүйесінің алдында тұрған келешектегі жауапты міндеттердің бірі- еліміздің гүлденуіне, өсіп өркендеуіне өз үлесін қосар жоғары білімді, мәдениетті жастар тәрбиелеу. Білім беруді 2015 жылға дейін дамыту тұжырымдамасында: «ЮНЕСКО-ның және өзге де зерттеулер оқушылардың білім деңгейлерінің жылдан- жылға төмендеп келе жатқандығын анықтайды»- деп атап көрсетілді.

Бүгінгі күні біздің мемлекетімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалынып, әлемдік білім кеңістігіне бағыт алуда. 12 жылдық білім беру жүйесіне көшу- қоғамдағы елеулі өзгерістер мен адам арасындағы қарым- қатынас құралдарының ғарыштап дамуына байланысты жаңа адамды қалыптастыруды көздеген заман талабы. Оқыту мен тәрбиелеудің жеке тұлғаға бағдарлануы- 12 жылдық білім беруге көшуге жаңа бастама болып отыр. Сондықтан мұғалім үшін оқушының қызығушылығы, бейімі, жеке қабілеті және әлеументтік- психологиялық ерекшеліктері басты орында болуы тиіс. Орта мектепте оқытылатын оқу пәндерінің қазіргі өзгерісті кездегі жүзеге асыруға тиісті негізгі мәселесінің бірі- оқушылардың «дұрыс ойлау дағдыларын қалыптастыру». Оқушылардың дұрыс ойлау дағдылары олардың таным белсенділігімен тығыз ұштасып жатады.

Сонымен, *зерттеу тақырыбының көкейкестілігі* информатика сабағында оқушының дұрыс ойлау дағдыларын қалыптастыру, ойлау қабілетін сабақта арттырудың, өз бетінше еңбектене білуге дағдыландырудың тиімді жолдарын қарастырылумен анықталады. Оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру қазіргі заман педагогикалық теориясы мен практикасының даму кезеңіндегі өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Оқушылардың негізгі әрекеттерінің бірі оқу болғандықтан бұл заңды.

Қоғам жеке оқушыдан прогрессивті ойлай алатын, белсенді әрекетті, жан- жақты болуды талап етеді. Қазіргі кезде ұстаздар алдындағы маңызды міндеттердің бірі – оқушының жеке басының ерекшеліктерінің дұрыс қалыптасуын қамтамасыз ету, оның қабілеттілігін дамыту, оқуға деген қызығушылығы мен іскерлігін қалыптастыру. Ол үшін ең алдымен, оқушылардың танымдық іс - әрекеттерінің маңызды жақтарына көп көңіл аудару қажет.

Оқушылардың оқу үрдісіндегі танымдық жан қуаттарының оянуына түрткі болу- ол мектептегі оқытудың негізгі мәселелері. Оқушылардың белсенділігі мен танымды іс - әрекеттері арқылы шығармашылығын дамыту, қажетті жағдайда айрықша шешім қабылдай алатын жеке тұлғаны дайындау, осыған орай оқытуды ізгілендіру, мектептердің алдында тұрған міндет. **Электрондық кестенің қажеттілігі**

1979 жылы екі экономист студент Дэн Бриклин және Боб Френкстон үй тапсырмасын тез орындауға көмектесетін және уақытты үнемдейтін әдіс ойлап табуды шешті. Олар тарихта бірінші рет электронды кесте бағдарламасын жазып, оны Visible Calculator сөзінен қысқартылған VisiCalc (Көрсеткіш калькулятор) деп атады. Сондықтан барлық электрондық кестелер бағдарламасы, оның ішінде Excel программасы Дэн мен Бобтың арқасында жүзеге асты. 1980 жылы кестелік процессорлардың пайда болуы кестелік құжаттарды компьютердің көмегімен өңдеуге мүмкіндік туғызады. Бірінші болып VisiCalc кестелік процессоры жасалды. Осыдан кейін-ақ электрондық кестелер (ЭК) тұжырымдамасын бірқатар фирмалар іліп алып кетті. Осылай VisiCalc, SuperCalc, Multiplan сияқты кестелік процессорлары пайда болды, содан кейін Lotus 1-2-3 дестесі жасалды. Біздің елімізде Computer Associates, Ins фирмасының SuperCalc-3-4-5 кестелік процессорлары кеңінен таралды. Содан кейін бірқатар орысша бейімделген АБАК, ДРАКОН, ВАРИТАБ-86 дестілері жасалынды. Осы күнге дейін қуаты аз компьютерлерде SuperCals-4.5 нұсқасы қолданылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Информатика негіздері. Ғылыми әдістемелік журнал. 2004/2 36-37-бет. MS Excel программасындағы зертханалық жұмыс
2. Білімдегі жаңалықтар. 2008/4(24) 27-бет. Мектеп тәрбие үрдісінде оқушыларды ғылыми зерттеу ізденісіне баулу
3. Қазақстан мұғалімі. 2006/1-3. 4-б. Оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу әрекеттері.

Е.А. Әсемғажы

Индустрия – технология колледжі, Семей қ.

Ғылыми жетекшісі – Толеукасимова А.Б., информатика пәнінің оқытушысы.

БОЛАШАҚ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Ғылым мен техниканың дамуы, біздің өміріміздегі атқарылып жатқан жұмыстарымызды әлдеқайда жеңілдетті. Әсіресе, заман талабына сай тұрғызылып жатқан құрылыс саласы, зәулім үйлер, көз тартар ғимараттар салынуына байланысты архитектураның даму бағыты да сан өзгеріп келеді. Асқан шеберлікті қажет ететін сәлет өнері арнайы бағдарламалардың көмегімен оңай және жылдам түрде сызылып, бой көтеруде. Менің бүгінгі жобамның тақырыбы да осы сәулет өнерінде 3D модельдеуді жүзеге асыратын SketchUp бағдарламасының мүмкіншіліктерін зерттеу, мүмкіндігінше бағдарламаны өз тәжірибемде қолданып көру.

Менің қызығушылығымды арттырған бұл бағдарлама кез келген қолданушының пайдалануында өзінің интерфейсінің жеңіл, әрі түсініктілігімен танымал болды. SketchUp бағдарламасы үш өлшемді компьютерлік графика немесе 3d графикаға (3 Dimensional-3 өлшемді) арналған программалардың тобына жатады және шын мәнді өмірдегі немесе ойдан құрастырылған әлемдегі фотографикалық сипат және сапамен көрінетін, сондай-ақ анимация деп аталатын объектілердің қимыл әрекетін көрсететін көріністерді имитациялайтын бөлек-бөлек кескіндерді синтездеуге арналған. Негізінде, бұл үш өлшемді модельдеу және анимация бағдарламасы дүние жүзіндегі үйдегі қолданушылар мен кәсіпқой киноиндустрия мамандарының арасында үлкен сұранысқа ие болды. Авторларының идеялары, практикада керемет іске асырылады. Сәулетшілік ішкі көріністерді және фасадтарды модельдеу, кейіпкерді анимациялау, Internet- ке арналған шындыққа негізделген фотолық 3D сахналар, физикалық

процесстерді визуализациялау- бұлар бағдарлама мүмкіндіктерінің бірі ғана. Сонымен қатар, сіздің пәтеріңізде жиһазды қалай үйлесімді етіп орналастырып қоюды көрсетуге, құттықтауға арналған роликтер құруға, курстық немесе дипломдық проекттер жасауға, бүкіл интернет-сервердің коммерциялық орындауларын немесе ірі компанияның жарнамалық видеобейнесін жасауға болады. Масштабталуы және пакеттің модульдік құрылымына байланысты, 3D- ді өздігінен үйренуші бірнеше сағаттық жұмыстан кейін жақсы нәтижеге жетуіне болады.

SketchUp пакетінің даму тарихы. Бұл бағдарлама қарапайым үш өлшемді модельдерді жасауға арналған бағдарлама. Осы бағдарламаны тауып шығарған американдық @Last Software компаниясы болып келеді. 1999 жылдан бастап 2006 жылға дейін осы компания бағдарламаның бес түрлі нұсқаларын шығарды. Содан кейін 2006 жылы SketchUp бағдарламасын Google корпорациясы сатып алды. Сөйтіп 2007 жылы осы бағдарлама жаңа түрінде жаңа Google SketchUp атымен шығарылды. Google компаниясы бағдарламаның жаңа, тұңғыш 7 нұсқасын шығарды. Ал 2010 жылдың қыркүйек айында қазір қолданып жатқан түрінің тұңғыш 8 нұсқасын жарыққа шығарды.

Қазіргі уақытта бағдарлама екі нұсқада көрсетілген- кәсіби Google SketchUp Pro (оның ішіндегі базасында материалдар мен кітаптар болады) және тегін нұсқасы Google SketchUp бар. SketchUp Make бағдарламасының бір неше нұсқалары бар. Тегін Google SketchUp нұсқаларында файлдардың импорт, экспорт жасауға мүмкіншіліктері шектеулі. Мысалы: көп таралған CAD конструкторлы форматтарына импорт немесе экспорт жасауға мүмкіншілік жоқ. Ал ондай форматтар SketchUp Pro, SketchUp Make де жақсы дамыған.

Әрбір бағдарламаның өзінің артықшылығы мен бірге кемшіліктері де қатар жүреді. Google SketchUp бағдарламасының кемшілігіне келесілерді жатқыза аламыз:

- 3d модельдердің көптігіне байланысты бағдарлама қатып қалады немесе істен шығады;
- Объектіге түс беру кезінде, нүктелі түрде боямен жұмыс істеу қабілеті жоқ;
- анимациялардың қозғалуын толыққанды қамтамасыз ете алмайды.

Бұл кемшіліктерді SketchUp құрастырушылары қазіргі таңда жоюды ұйымдастырып, қызмет етуде.

Қорыта келгенде Google SketchUp бағдарламасының мүмкіндіктерін 3D модельдеуде қолдануды жүзеге асырып, бағдарламаның артықшылықтары мен кемшіліктері айқындалды. Бұл бағдарлама қарапайым болса да түрлі архитектуралық мүмкіндіктерді атқаратынын өз жобамды орындау барысында көрдім.

М.А. Нұрғалиева

КМҚК «Электротехника колледжі» Семей қаласы
Ғылыми жетекші – А.Б Саньязова математика мұғалімі

ТЕҢДЕУЛЕР ЖҮЙЕСІН ШЕШУДЕ ЕСЕПТЕУШІ ТЕХНИКАНЫ ҚОЛДАНУ

Бүгінгі таңда есептеу техникасының өте жылдам дамып, оны ғылымның кез келген саласына қолданып, одан нақты нәтижелер алуымызға байланысты, біраз компьютерлендіру ғасырына бет бұрып отырмыз.

Математиканы оқытуда есептегіш техникасын пайдалану студенттерді ынталандырып, олардың бойындағы қабілеттерінің дамып, көрінуіне және пәнге, жаңа техникаға деген қызығушылығын арттырады.

22 қыркүйек 1997 жылдың Қазақстан Республикасы Президентінің өкімімен Қазақстан Республикасы орта білім жүйесін информатикаландыру туралы мемлекеттік бағдарламасы бекітілді. Онда былай делінген : «Қазақстандағы жаңа қоғамдық – саяси және әлеуметтік экономикалық шарттар білім беру саласында принциптік жағынан жаңа жағдайлар жасалды».

Кез-келген есепті ЭЕМ-нің көмегімен шешу үшін, алдымен ол есептің математикалық моделін құру қажет. Есеп шығаруда математикалық модельді құру үшін алдымен:

1. Математикалық модель негізделетін болжамды біліп алу.
2. Алғашқы мәліметтермен нәтижені байланыстыратын математикалық қатынастарды (формула, теңдеу, теңсіздік және т.б.) жазу керек.

Мысалы, $2x^3 + 4x^2 - 3x - 5 = 0$ теңдеуінің [1;2] аралығындағы түбірін кесіндіні қак бөлу әдісін қолданып, $\epsilon=0.01$ дәлдігімен анықтау алгоритмін түзіңіз.

Turbo Pascal тілінде жазылған программасы:

```
Program S5;
label 1;
var a,b,Eps,x,y,z:Real;
begin
  ReadLn(a,b,Eps);
  z:=2*a*a*a+4*sqr(a)-3*a-5;
  repeat
    x:=(a+b)/2;
    y:=2*x*x*x+4*sqr(x)-3*x-5;
    if y=0 then
      goto 1
    else
      if z * y < 0 then
        b:=x
      else
        a:=x;
      until abs(b-a) < Eps;
    x:=(a+b)/2;
  1: WriteLn ("x=", x:9:2);
end.
```

Математика пәнін оқуда компьютерді қолдану мұғалім мен студент қарым-қатынасының бұрынғы қалыптасқан жүйесін, олардың іс-әрекеттерінің мазмұнын, құрылымын үлкен өзгерістерге ұшыратады. Қалыпты білім жүйесінде мұғалім → студент → оқулық түрінде құрылған үш жақты байланыс бұзылып, мұғалім → студент → компьютер → оқулық жүйесі пайда болды. Мұндай жүйеде білім алу оқыту процесінде компьютерді қолдану білім мен біліктілікке қоятын талаптарды қайта қарап, жетілдіріп жүйелеуге талап етеді.

Сондай-ақ, студенттердің логикалық ойлау қабілетін дамытуға, олардың осы пәндерге қызығушылықтарын арттыруға және олимпиада сайыстарында үлкен нәтижеге жетуге математика мен информатика пәндерінің интеграциялануы нәтижесінде қол жеткізуге болады деп ойлаймын.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Ж.Қ. Масанов, Б.А. Бельгибаев, А.С. Бижанова, Қ.Қ. Мақұлов. Turbo Pascal. А.: «Бастау», 2004
2. Семакин И.Г., Шестаков А.П. Основы программирования. Учебник. М.:Мастерство, 2002
3. Лавров С. Программирование. Математические основы. СПб.: Петербург, 2001

СЕКЦИЯ № 9: ФИЗИКА-МАТЕМАТИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ: ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ

А.С. Мақыпова

Т.Аманов атындағы №16 жалпы орта білім беретін мектеп, Семей қ.
Ғылыми жетекшілері – Г.Б.Тургамбаева, А.С.Амантаева, математика пәні мұғалімдері

ТАБИҒАТТЫҢ ФРАКТАЛДЫ ГЕОМЕТРИЯСЫ

Математика әлемде және табиғатта болып жатқан үдерістерді сипаттайды. Біз табиғатта әртүрлі кескін – келбеттің бірнеше рет өзгеріп қайталануын жиі байқаймыз. Сол сияқты ағаштардың бұтақтары

бар. Бұл бұтақтарда өзінен кіші бұтақшалары бар және т.с.с. Теория жағынан тарамданулар азая отырып шексіз көп қайталаынады. Қорыта келгенде, табиғатта өзіне ұқсастырудың қасиеттері пайда болады. Бұл мәселені 1983 ж Мендельброт өзінің «Табиғаттағы фракталды геометрия» деген кітабында байқап, сосын арқасында жаңа әлем объектілерінің геометриясы – фракталды геометрия әлемі екендігін ашады[1].

Фракталдар – бір жағынан шексіз көп элементтерден, екінші жағынан өте қарапайым заңдардан құралған объектілер. Бұл қасиет нәтижесінде, фракталдар ұтымдылық нәтижесі ретінде үздіксіз және дискретті формасында қалыптасатын табиғи объектілермен көптеген ортақ нәрселерді табады. Бір көңіл бөлетін жағдай, қарастырылып отырған жапырақтар жүйесі табиғаттағы ұтымдылық сапасы фракталды геометрия мен фракталды торлар үйлесімділігі ретінде алдын –ала қарастырылған жоқ[2].

Б.Мендельброттың «Табиғаттың фракталды геометриясы» келесі ұғымдармен басталады:

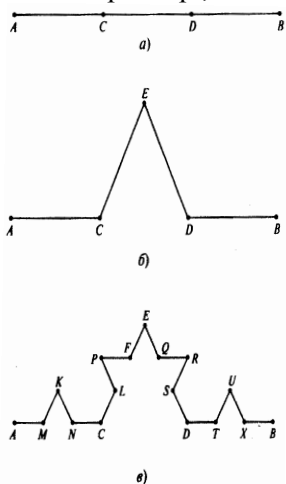
«Неге әрдайым геометрияны «суық» және «күрғақ» деп атайды? Себептердің бірі – бұлттың, таудың, ағаштың және жағалық сызықтың формасын сипаттай алмауы. Бұлттар сфера болып, таулар конус болып көрінбейді, жағалық сызықты шеңбер көмегімен суреттеуге келмейді, ағаштардың қабығын тегіс деп, ал найзағай жолын түзу сызықты деп айта алмаймыз. Жалпы айтқанда табиғаттың көптеген формалары евклид фигураларымен (евклид фигуралары деп біз қарапайым геометрияға қатыстылардың бәрін айтамыз) салыстырғанда соғұрлым дұрыс емес және бөлшектенген. Табиғат жоғары дәрежелерді ғана емес, сонымен қатар қиындықтардың мүлдем басқаша деңгейін көрсетеді. Қандай да болмасын практикалық тапсырмалар үшін табиғи формадағы әртүрлі масштаб ұзындықтарының санын шексіз деп есептеуге болады»[1].

Фрактал деп масштабының кішіреюі нәтижесінде әрбір бөлігі қайталанатын шексіз бір-біріне ұқсас фигуралардың жиынтығын айтады. Нейрондар, адамның тамыр жүйесі, теңіз бен көл жағасының ирендері, ағаш контурлары, бұлардың бәрі –фракталдар. Фракталдарды бір жасушалы мембрана сияқты өте кішкентай және жұлдызды галактикалар сияқты өте үлкен жерлерден табады. Бұл айтылғандардан қорыта келе, фракталдар ол – хаосты әлемнің болжамсыз қозғалыстары туатын сирек кездесетін объектілері[3].

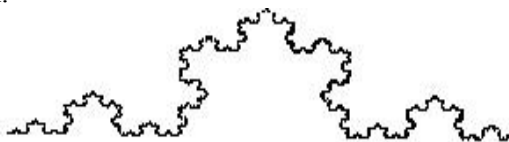
Фракталдар көптеген топтарға бөлінеді. Олардың ішіндегі ең танымалысы және үлкендері олар:

- геометриялық фракталдар
- алгебралық фракталдар
- стохастикалық фракталдар

Кейбір геометриялық фракталдардың бірі ретінде Кох қисығын келтіруге болады (1-сурет). 1904 жылы ашқан швед математигі Хельги фон Кохтың құрметіне аталған. Бұл фракталды салу үшін көптеген қадамдарды ретімен орындау керек.

2-сурет, Кох қисығының

1-сурет. Кох қисығы

Бастапқы қадам – нөлінші. Кез келген ұзындықтағы кесінді алып (2-сурет, а) және оны тең үш бөлікке бөлеміз. CD орта кесіндісінде CED дұрыс үшбұрышын тұрғызамыз, оның негізі CD –ны кейін ал тастаймыз. Біз барлық буындары тең $ACEDB$ қисығын аламыз (2-сурет,б).

Екінші қадам: AC, CE, ED, DB буындарының әрқайсысын тағы да үш тең бөлікке бөліп, негізін кейін алып тастайтын орта кесіндісіне дұрыс үшбұрыштар

орналастырамыз. Біз жаңа $AMKNCLPFEQRSDTUXB$ сынығын аламыз (2-сурет, в). Екінші қадам аяқталды. Бұл процесті үздіксіз жалғастыра отырып ізделінетін Кох қисығын аламыз. 3-суреттен байқағанымыздай, Кох қисығы қырауға өте ұқсас болғандықтан оны Кох қырауы деп те атайды.

Тағы бір геометриялық фрактал Поляк математигі Вацлав Серпинскийдің (1882-1969) құрметіне аталған Серпинский кілемі келесідей құрылады. Дұрыс үшбұрыш алайық (3-сурет, а). Бұл нөлінші қадамымыз болады. Орта сызықтарын жүргізіп, орта үшбұрышты шығарып тастаймыз (бұл бірінші қадам). Екінші қадамымызда қалған үшбұрыштардың орта сызықтарын жүргізіп, әрқайсысынан орта үшбұрыштарын шығарамыз (3 сурет, в). Процестерді үздіксіз жалғастыра отырып, үшінші, төртінші қадамдарда аналогиялық әрекеттерді қайталап, нәтижесінде аналогиялық суретті аламыз (3, г).

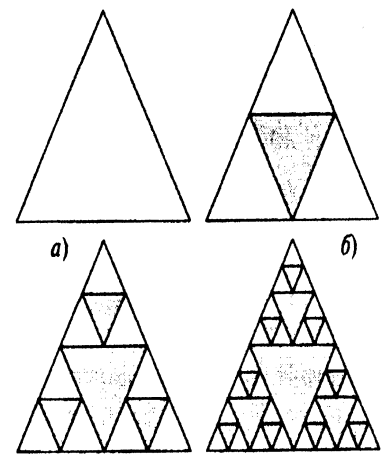
Мұнда өзіндік фракталдың бір қасиеті пайда болады. Егер біз кез келген кескінделген үшбұрышты алып (біз кесіп алғандардан басқасы) және оны үлкейтсек онда толық үшбұрыштың дәл көшірмесін аламыз. Бұл жағдайда біз толық өзіндінен жұмыс жасадық.

Серпинский кілемін қолмен жасаған сияқты компьютермен де құруға болады. Үшінші суреттен Серпинский кілемінен тұратын жұмыстың бағдарламасын көруге болады.

Сонымен, Бенуа Менельброттың «Табиғат геометриясы фракталды!» деп жар салғанына бірнеше ғана онжылдықтар өтсе де, біз қазіргі таңда ашық түрде фракталдар – олар табиғаттағы барлық объектілерді белгілі бір кескін келбетке келтірілуі деп айта аламыз. Фракталдар көптеген ғылым салаларында қолданылатын ерекше бір дүние болып отыр. Бұл жұмыс нәтижесін пайдалана отырып, биология, математиканың қосымша сабақтарында, информатика сабақтарын қызықты өткізуге болады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Мандельброт Б. Фрактальная геометрия природы. – М.-Ижевск: Ижевский институт компьютерных исследований, НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2010. –656 с.
2. Федор Е., Фракталы: Пер. с англ. – М.: Мир, 1991. – 254 с.
3. Пайтген, Х.-О. Красота фракталов / Х.-О. Пайтген, П.Х. Рихтер. – М.: Мир, 1993. –176 с.
4. Терминологический словарь (тезаурус). Гуманитарная биология / Под ред. А.В. Олескина. – М.: Изд-во МГУ, 2009. – 386 с.

3-сурет. Серпинский кілемінің құрылуы

Н.С. Маратов, Н.С. Маратов

СОШ-лицей №7

Научный руководитель – А. С. Шукыжанова, учитель математики

ТЕОРЕМА МЕНЕЛЯ И ЕЁ ПРИМЕНЕНИЕ

Цель и задачи:

Изучение темы «Теорема Менеля и ее применение» как универсального метода решения ряда наиболее трудных задач геометрии на нахождение отношений отрезков, площадей и объемов

- 1) Изучить теорему Менеля
- 2) Выявить свойства теоремы
- 3) Показать применение при решении разнообразных задач

Объектом исследования являются треугольник и тетраэдр, как основные геометрические фигуры. Для данных фигур планиметрии и стереометрии, используя теорему Менеля, выведены формулы для нахождения площади треугольника, образованного данными отрезками, отношения площадей треугольников, так же объем частей тетраэдра и отношение объемов частей тетраэдра.

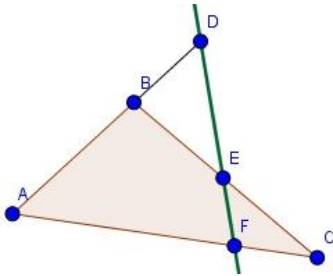

Рис. 1

Теорема Менелая:

Если $\triangle ABC$ пересечен прямой, не параллельной стороне AB и пересекающей две его стороны AC и BC соответственно в точках F и E , а прямую AB в точке D , тогда $\frac{BE}{EC} \times \frac{CF}{FA} \times \frac{AD}{DB} = 1$. (Рис. 1)

Задача на нахождение отношения отрезков

В $\triangle ABC$ биссектриса AD делит сторону BC в отношении 2:1. В каком отношении медиана CE делит эту биссектрису? Найдите $\frac{AO}{DO}$. (Рис. 2)

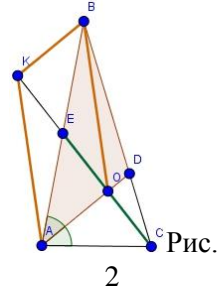

Рис. 2

Решение 1.

$\triangle AOB$ дополним до параллелограмма $AKBO$.

$$\triangle KBC \sim \triangle ODC. \frac{KB}{DO} = \frac{BC}{DC} \cdot \frac{KB}{BO} = \frac{BD+DC}{DC} = \frac{2DC+DC}{DC} = \frac{3DC}{DC} = \frac{3}{1}, \frac{KB}{DO} = \frac{3}{1}. KB = AO. \frac{AO}{DO} = \frac{3}{1}$$

Решение 2.

Для $\triangle ABD$ применим теорему Менелая, где CE – секущая. $\frac{AE}{EB} \times \frac{BC}{CD} \times \frac{DO}{OA} = 1, \frac{1}{1} \times \frac{3}{1} \times \frac{DO}{OA} = 1, \frac{OA}{DO} = \frac{3}{1}$.

2. Задача на нахождение отношения площадей треугольников (Рис. 3)

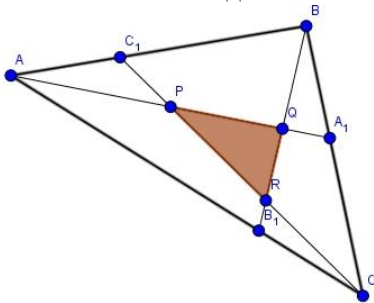

Рис. 3

На сторонах $\triangle ABC$ взяты точки A_1, B_1, C_1 , делящие его стороны в отношении $\frac{BA_1}{A_1C} = p, \frac{CB_1}{B_1A} = q, \frac{AC_1}{C_1B} = r$. Зная, что $S_{\triangle ABC} = S$, найти $S_{\triangle PQR}$.

Решение. Применяя теорему Менелая к разным треугольникам и секущим треугольников несколько раз и преобразовывая выражения, мы получили простую и изящную формулу для нахождения площади внутреннего треугольника ($\triangle PQR$), при известных отношениях и площади данного треугольника (ABC).

$$S_{\triangle PQR} = \frac{S(1 - pqr)^2}{(1 + q + qr)(1 + r + rp)(1 + p + qp)}$$

Задача на нахождение отношения объемов пирамид (Рис. 4)

В пирамиде $DABC$ точки K, L, M соответственно лежат на ребрах AD, BD, BC , при этом $\frac{AK}{KD} = k, \frac{DL}{LB} = l, \frac{BM}{MC} = m$, и через точки K, L, M проведена плоскость. В каком отношении плоскость сечения делит объемы частей пирамиды, если объем данной пирамиды равен V ? Найдите $\frac{V_1}{V_2}$

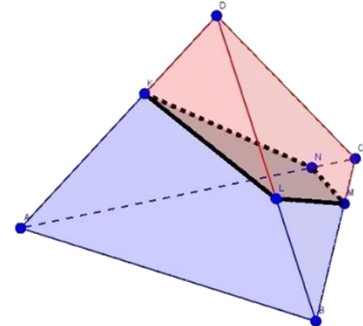

Рис. 4

Решение. Задача решается аналогично задаче №2 с помощью теоремы.

$$\frac{V_1}{V_2} = \frac{1}{m} \times \frac{1+k+kl+mkl+(m+1)l \times (mkl+1)}{1+k+kl+mkl+(m+1)l \times (k^2l+k^2)}$$

К.С. Ракашева

КГУ «Новопокровская средняя школа» с. Новопокровка

Научный руководитель – Ш.Д. Кудайбергенова, учитель математики

МОЯ ГОРДОСТЬ

Зрение человека – это физиологический процесс восприятия окружающего предметного мира, способность человека воспринимать информацию путём преобразования энергии электромагнитного излучения светового диапазона, осуществляемая зрительной системой.

Как же в старину определяли остроту зрения?

Работая над этим вопросом, мы выяснили, что прообразом всех известных таблиц для проверки остроты зрения являются... *звёзды*. А именно созвездие Большой Медведицы. Рядом со средней звездой Мицар в хвосте Большой Медведицы можно увидеть слабую звездочку пятой величины, трудно

различимую на фоне своей яркой соседки, это – Алькор. По звезде Алькор проверяли остроту зрения воинов. Некоторые астрономы считают Мицар и Алькор двойной звездой.

Какие же звёзды называют двойными?

Двойные звёзды называются визуально – двойными, если их двойственность может быть замечена при непосредственных наблюдениях в телескоп. Многие из визуально – двойных звёзд оказываются оптически – двойными, т.е. близость таких звёзд является результатом случайной проекции их на небо. В пространстве они далеки друг от друга. Иногда постепенно выясняется, что более слабая звезда – спутник обращается вокруг более яркой звезды. Систематически меняются расстояния между ними и направление линий, их соединяющей. Такие звёзды называются физическими двойными. [1]

Двойные звёзды удерживаются вместе взаимным тяготением. Обе звезды вращаются по эллиптическим орбитам вокруг некоторой точки, лежащей между ними и называемой центром гравитации этих звёзд. [2]. Если расстояние между партнёрами достаточно велико, орбитальный период может измеряться годами, а иногда целым столетием. Если две звезды образуют тесную систему, что расстояние между звёздами сравнимо с их радиусами, взаимодействие звёзд-партнёров не ограничивается только тем, что они вращаются вокруг общего центра масс. В такой системе возможно перетекание веществ с одной звезды на другую под действием гравитационного притяжения.

Жизнь двойных систем не ограничивается взаимным влиянием светил: в звёздных скоплениях и ядрах галактик двойные звёзды активно взаимодействуют с соседями и заметно влияют на их эволюцию [3].

Какой же вклад внёс Казахстан в изучение двойных звёзд?

Изучая литературу, мы выявили таких казахстанских учёных как, Ж.Ш. Жантаев, Л.М. Чечин, В.Г. Фесенко, Г.А. Тихов и Т.Б. Омаров.

Тукен Бигалиевич Омаров – один из выдающихся астрономов современности, ученый, сформировавший научное направление, лежащее на стыке звёздной динамики и небесной механики.

Всемирного признания доктор физико – математических наук добился благодаря трудам в области динамики галактик, их систем и двойных звёзд. Вся его научная жизнь связана с Астрофизическим институтом им. В.Г. Фесенкова (г. Алматы), где он прошёл путь от старшего лаборанта до директора института.

Т.Б. Омаров – один из ведущих в мировой науке специалистов в области теоретической астрофизики. В результате его деятельности в историю динамической астрономии вошли такие понятия, как «задача Иддиса - Омарова», «элементы Омарова - Хаджидеметриу» и «задача Гельфгата - Омарова» [4]

Т.Б. Омаров родился 12 марта 1935 г. в селе Новопокровка Семипалатинской области. [5]

Я горжусь тем, что я родилась и живу в селе, в котором родился и учился такой знаменитый человек как Т.Б. Омаров и это сподвигло, зажгло во мне желание познать мир звёзд – астрономию!

Если б Солнце не знало вспышек,-

Не издали бы ярких книжек,

Не смогла бы Земля сиять,

В небе чудо не стали бы ждать. [6]

Список литературы:

1. qlobuss24.ru
2. astrolabia.ru
4. old.el.kz
5. nplib.library.kz, Юбилейные даты.
3. В.Г. Сурдин «Где сталкиваются звёзды?», В мире науки. 2003. №3
6. galaxy.astron.kharkov.ua

ИССЛЕДОВАНИЕ НЕНЬЮТОНОВСКОЙ ЖИДКОСТИ

Ни один человек не может уйти от реального материального мира, окружающего его и в котором он сам живёт. Природа, быт, техника и всё то, что нас окружает и в нас самих происходит, подчинено единым законам происхождения и развития – законам ФИЗИКИ. Природа – настоящая физическая лаборатория, в которой человек должен быть активным наблюдателем, творцом, но не рабом природы, неспособным хотя бы приближенно объяснить наблюдаемые им природные явления. [1], [2]

Актуальность проекта

Нас окружает огромное количество жидкостей. Жидкость окружает везде и всегда. Сами люди состоят из жидкости, вода дает нам жизнь, из воды мы вышли и к воде всегда возвращаемся. Мы все время сталкиваемся с использованием жидкостей, пьем чай, моем руки, заливаем бензин в автомобиль, наливаем масло на сковороду. Основным свойством жидкости является, то, что она способна менять свою форму под действием механического воздействия. Но оказалось, что не все жидкости ведут себя привычным образом. Это так называемые неньютоновские жидкости. Мы заинтересовались необычными свойствами таких жидкостей и провели несколько опытов. [4-5]

Гипотеза:

Провести опыты, в которых наглядно можно увидеть некоторые физические свойства неньютоновских жидкостей

Цель проекта:

- получить неньютоновскую жидкость:
- изучить некоторые физические свойства неньютоновской жидкости

Задача проекта:

- собрать теоретический материал о неньютоновской жидкости
- опытным путём изучить некоторые физические свойства неньютоновских жидкостей (плотность, температура кипения, температура кристаллизации)
- узнать область применения неньютоновских жидкостей

Методы исследования:

- Наблюдение
- Изучение теоретических материалов
- Проведение опытов
- Эксперимент №1 «Получение неньютоновской жидкости»
- Эксперимент №2 «Изучение некоторых физических свойств неньютоновских жидкостей»
- Эксперимент №3 «Изучение влияния магнитных полей на неньютоновскую жидкость»
- Эксперимент №4 «Создание игрушки – лизун (slime)» [4-5]
- Анализ.

В результате проделанной работы был проведён обзор теоретических источников информации. Проведена серия экспериментов с неньютоновской жидкостью, рассчитали плотность, определили температуру кипения и кристаллизации неньютоновских жидкостей

По результатам экспериментов можно сделать следующие выводы:

1. если мешаем быстро неньютоновскую жидкость, чувствуется сопротивление, а если медленнее то нет. При быстром движении такая жидкость ведёт себя как твердое тело;
2. при изменении температуры изменяется плотность жидкости

Существует много удивительных вещей вокруг нас, и неньютоновская жидкость яркий этому пример. Мы надеемся, что нам удалось наглядно продемонстрировать ее удивительные свойства. По итогам работы были выполнены все поставленные задачи и сделаны все запланированные опыты. проведенные опыты и презентация проиллюстрировали цель проделанной нами работы.

Список литературы:

Методические материалы:

1. А. В.Перышкин. Физика 7 класс, Дрофа, Москва 2008 г.
2. Зарембо Л.К., Болотовский Б.М., Стаханов И.П. и др. Школьникам о современной физике. Просвещение, 2006г.
3. Кабардин О.Ф., Физика, справочные материалы, Просвещение, 1988

Интернет- ресурсы

4. <http://ru.wikipedia.org>
5. <http://www.google.ru>
6. <http://nglib.ru>
7. <http://ngpedia.ru>

Г.А. Самархан, Н.Е. Орынтаева

Шәкәрім атындағы үш тілде оқытатын көпбейінді гимназия, Семей қ.
Ғылыми жетекші – Ж.Н.Нурлыбековна, математика пәні мұғалімі

КОМБИНАТОРИКА – ҒАЖАЙЫП ҒЫЛЫМ

Зерттеудің мақсаты: комбинаторика ғылымының күнделікті өмірдегі пайдасын біліп, комбинаторика жайында мәлімет алу.

Тақырыптың өзектілігі: комбинаторикалық есептеу әдістерін пайдалана отырып, болашақта математикалық білімімізді жетілдіре отырып, адамның ойлау қабілетін дамыту.

Зерттеу міндеттері:

1. Есептерді шешу біліктіліктерін қалыптастыру;
2. Комбинаторикалық тәсілдер бойынша білімімізді қалыптастыру;
3. Есептер шығару барысында комбинаторикалық формулалар бойынша негізгі білімімізді дамыту.

Зерттеу кезеңдері:

1- кезең: Зерттеліп отырған мәселеге қатысты әдебиеттермен таныстық. «ВКонтакте» желісі бойынша мысалға 3 есеп беріп, әр түрлі жауап нұсқасын ұсындық.

2-кезең. Өскемен қаласында өткен «Сыр- сұхбат» бағдарламасында Қазақстанның физика-математика ғылымдарының докторы Асқар Жұмаділдаевпен болған кездесуде математиканың осы саласының өмірде өте жиі кездесетінін және тиімді екенін естідік .

Зерттеудің жұмысының теориялық және практикалық маңыздылығы: Математиканың бұл саласы соңғы жылдары жедел қарқынмен дамып келеді. Кейінгі жылдары комбинаториканың практикада кең қолданыс табуына электрондық есептегіш техниканың дамуы мен математикалық статистиканың практикалық маңызының күннен-күнге артуы негізгі себеп болып отыр. Осы бағытта жүргізілген зерттеулер ғылыми-практикалық тұрғыдан алғанда маңызы зор.

Зерттеудің жаңалығы және автордың өзіндік үлесінің дәрежесі: Комбинаторика элементтері мектеп бағдарламасының тек жоғарғы сыныптарында қарастырылса да, орта буын оқушыларының олимпиадалық, конкурстық тапсырмаларында жиі кездеседі. Қазіргі дайындалып жатқан жаңа білім стандартына «комбинаторика» тақырыбын енгізсе, ол біздің де қосқан үлесіміз болушы еді. Осы зерттеу барысында көптеген оқушылар комбинаториканың қандай ғылым екенін біліп қалды.

Жұмыстың нәтижесі және қорытынды: Әрбір адам өз бойындағы туғаннан пайда болған интуициясын әрі қарай дамытуға, табиғи қасиеттерін , математикалық білім деңгейін тереңдету үшін өз бетінше білім алуға қадам басып ұмтылу керек. Біздің мақсатымыз комбинаторикалық есептеу әдістеріне шолу жасай отырып математикалық білімімізді арттыру болатын. Осы жобаны 2 жыл көлемінде зерттей отырып біз осы мақсатымызға жеттік

Бүгінгі осы жобамызда келтірген комбинаторикалық есептеу әдістері адам өміріне қажетті және маңызды деп санаймыз.

Т.Т.Сайлаубек

Шәкәрім атындағы үш тілде оқытатын көпбейінді гимназия, Семей қ.
Ғылыми жетекші – А.Л.Мамыржановна, физика пән мұғалімі

БІЗДІ ҚОРШАҒАН ОРТАДАҒЫ АРИФМЕТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ГЕОМЕТРИЯЛЫҚ ПРОГРЕССИЯ

Менің басты мақсатым бізді қоршаған ортада практикалық маңызға ие арифметикалық және геометриялық прогрессияға келтірілетін есептерді жинақтап, сол есептердің шешімдерін табу және есептер құрастыру болды.

Арифметикалық және геометриялық прогрессиялар бізді қоршаған ортаның көбінесе медицина саласында; физикада; геология саласында; экономика саласында кездесетіндігі анықталды.

Зерттеу бөлімінде емделушіге қажет сұйық дәрінің мөлшеріне байланысты есеп, педиатрияда сәби дамуының орташа көрсеткіштерін есептеу есебі, шахта тереңдігін есептеу, автокөліктің тоқтауы туралы, доптың тоқтауы туралы, альпинисттер саяхаты, бактериялардың көбеюі, несие туралы мысалдар қарастырдым.

Бізді қоршаған ортадағы арифметикалық және геометриялық есептерге келтірілетін есептерді қарастырып көрейік:

1.2 Прогрессия «Педиатрияда». Сәби дамуының орташа көрсеткіштерін есептеу формулалары.

1 жастан асқан сәбидің қабылдайтын тәуліктік тағам көлемі мына формуламен есептелінеді:

$1000 + 100 \cdot n$ (мл) мұнда n —баланың жасы.

10 жасқа дейінгі баланың салмағын есептеу формуласы: $m = 10 + 2 \cdot n$, мұнда 10 —бір жасар баланың орташа салмағы, 2 —әр жыл сайын қосып отыратын салмағы, n —баланың жасы.

1 жастан асқан бала бойының ұзындығын есептеу формуласы: $75 + 6n$, мұнда 75 см—бір жасар бала бойының орташа ұзындығы, 6 см—әр жыл сайын бойының өсуінің орташа көрсеткіші, n —баланың жасы.

1 жастан асқан 15 жасқа дейінгі бала ұйқысына кететін уақытты есептеу формуласы: $16 - 12n$, мұнда n —баланың жасы.

Мен осы формулалар арқылы 6 жасар қарындасымның дамуының орташа көрсеткішін зерттеп көрдім:

Баланың жасы	Тағам көлемі (мл)	Салмағы	Бойының ұзындығы	Ұйқы уақыты
$n=6$	$1000 + 100 \cdot 6 = 1600$ (мл)	$m = 10 + 2 \cdot 6 = 22$ кг	$75 + 6n = 75 + 6 \cdot 6 = 87$ см	$16 - \frac{1}{2}n = 16 - \frac{1}{2} \cdot 6 = 13$ сағ

Расында да сәйкес келеді екен.

2. Физикада қолданылысы

2.1 [4, № 614] Шахта тереңдігі. Еркін құлау барысында дене 1 секундта 5 метр, ал әрбір келесі секундта 10 м-ге артық ұзындықта төмен қарай түсті. Егер дене шахтаның түбіне 5 секундта жетсе, шахта тереңдігін табыңдар.

Шешуі: $a_1=5$, $d=10$. $a_5=a_1+4d$; $a_5=45$.

$$S_5 = \frac{a_1+a_5}{2} \cdot 5 = \frac{5+45}{2} \cdot 5 = 125, \text{ яғни шахтаның тереңдігі } 125\text{м болады.}$$

Жауабы: 125 м.

Бұл есеп арифметикалық прогрессияның физикамен тығыз байланысын, тереңдік және т.б. шамаларды өлшеуде қолданылатынын көрсетіп тұр.

3. Биологияда қолданысы

Бактериялардың көбеюі. Өздеріңіз білетіндей, бактериялар мен ұсақ денелер 2 және т.б. бөлініп, жыныссыз жолмен көбейеді. Яғни, бұл жағдайда геометриялық прогрессия қолданылады.

Бактерия тірі ағзаға түскеннен соң қолайлы жағдай туса 20-шы минуттың аяғында екіге бөлінеді және келесі 20 минуттың соңында келесі бактериялар да екіге бөлінеді. Сонда бір күнде бір бактериядан неше бактерия пайда болуы мүмкін?

Шешімі: 1 сағатта 60 минут бар.

1 сағатта 3 “20 минут” бар

$$3 \cdot 24 = 72, b=1, q=2, n=72, S = \frac{(2^{72}-1)}{2-1} = 2^{72} - 1$$

Жауабы: $2^{72} - 1$ бактерия.

Химияда. Температураны арифметикалық прогрессия бойынша өсіретін болсақ, химиялық реакциялардың жылдамдығы геометриялық прогрессия бойынша артады.

Геометрия немес сәулет өнерінде. Қабырғаларының орталары арқылы бірінің ішіне бірі салынған үшбұрыштар геометриялық прогрессияны құрайды.

Физикада. Физикалық процесстерде де осы осы заңдылық кездеседі. Нейтрон уранның ядросын соққан кезде оны екі бөлікке бөледі. Сонда 2 нейтрон пайда болады. Сосын осы екі нейтрон қайтадан ядроға соққы беріп 4-ке бөлінеді.

Биология. Микроорганизмдер екіге бөліну арқылы көбейеді, сондықтан бірдей уақыт аралығында қолайлы жағдай туындаса олар екіге бөлініп отырады.

Экономикада. Банктегі салымдарымыз жай және күрделі пайыздар схемасы бойынша артып отырады. Жай пайыздар салымымыздың арифметикалық прогрессия бойынша өсуін білдірсе, күрделі пайыздар - геометриялық прогрессия бойынша өсуді білдіреді.

Көрсетілген есептер арқылы прогрессия әр түрлі жарыстар өткізу барысында, медицинада, тереңдік және т.б. шамаларды өлшеуде ,

геологияда, популяция және демография саласында, зиянды вирустар мен бактериялардың қанша уақыт аралығында таралатынын анықтауда, тамақ өндірісінде, биология саласында, экономика саласында, пайдалы қазбалардың белгілі бір мөлшерінің сарқылу мерзімін анықтауда, сәтсіздікке ұшырамау үшін бәсекелік келісім шарттарда, спортта және тағы басқа бізді қоршаған ортаның көптеген салаларында прогрессия қолданылады деген қорытындыға келемін. Прогрессияны әдебиетте де кездестіруге болады екен. Прогрессияға келтірілетін есептерді қарастыра отырып мен өз білімімді шыңдадым.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКИХ РАСЧЕТОВ В ПРОФЕССИЯХ СЛУЖАЩИХ ЖЕЗКЕНТСКОГО ГОРНО-ОБОГАТИТЕЛЬНОГО КОМБИНАТА

Цель исследования заключается в изучении специфики работы специалистов Жезкентского ГОКа, связь с предметом математики. Поставленные задачи:

1. Изучить литературу по данной теме.
2. Провести экскурсию по Жезкентскому ГОКу, наблюдать за работой специалистов различных профессий.
3. Провести беседу с работниками данного предприятия.
4. Выявить значимость математики в различных профессиях.

В качестве гипотезы выступает предположение о том, что в каждой профессии используются математические расчеты.

Процедура исследования состояла из следующих этапов:

1. Теоретический анализ проблемы исследования - описание сущности проблемы, ее особенностей, важности в современном мире.
2. История возникновения данного предприятия, статистика профессий.
3. Практическая часть, которая включает в себя наблюдение за специалистами, беседу с ними, описание обязанностей, выявление использования математических расчетов.
4. Создание буклета под названием "Математика в профессиях работников Жезкентского ГОКа" .
5. Ведение дневника исследования.

Проблема и новизна исследования заключается в том, что обучаясь в школе, мы до конца не понимаем важности изучаемых предметов, в частности математики без которой невозможно качественное выполнение своих профессиональных обязанностей служащих в любой сфере деятельности. На основании полученных данных мы пришли к следующим выводам:

1. В Жезкентском Гоке насчитывается более 50 специальностей.
2. Выявили, что математические расчеты используются везде в той или иной мере тем самым подтвердили значимость предмета.
3. Учащиеся имеющие скудное представление о применении математики в профессиях, и о том как трудятся наши родители, для того чтобы мы ответственно относились к учебе и ни в чем не нуждались.
4. Область практического применения данной работы направлены на профориентационную работу и развитие функциональной математической грамотности, может служить интересным материалом для учащихся.

Список литературы:

1. Википедия. http://enc-dic.com/enc_big/Professija-48627.html
2. Серия книг «Выбери профессию» : 2011 ,Издательство: КноРус
3. Шпорер З. Ох, эта математика! – М.: педагогика, 1985.
4. Энциклопедический словарь юного математика / сост. Савин А.П. – М.
5. <http://www.ozhegov.org/> онлайн - версии толкового словаря С.Ожегова
6. <http://www.moeobrazovanie.ru/>

С.Г. Овчинникова
КГУ «Жезкентская средняя школа»
Научный руководитель – А.А. Кириллова, учитель биологии

КРАТКОСРОЧНАЯ СЛОВЕСНО-ЛОГИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ У ШКОЛЬНИКОВ 7, 9 И 11 КЛАССОВ

Память на протяжении многих десятилетий привлекает внимание широкого круга исследователей теоретического и практического направлений. Изучение этого феномена одинаково важно для биологии, медицины, психологии, педагогики, философии. Память стала объектом внимания научно-технической революции, поэтому с увеличением потока информации перед человеческим разумом встает много вопросов.

Целью нашего проекта является определить продуктивность памяти у школьников 7, 9 и 11 классов. Показать какую роль играют процессы памяти в жизни человека, раскрыть механизмы памяти и ее особенности. **Гипотеза проекта:** влияет ли пол и возраст на индивидуальную продуктивность памяти и как следствие успеваемость в учебе.

Задачи:

- 1) Дать общее представление о памяти;
- 2) Показать взаимосвязь способностей памяти и пола;
- 3) Показать взаимосвязь памяти и возраста;
- 4) Провести исследования в определении краткосрочной словесно-логической памяти и продуктивности у школьников 7, 9 и 11 классов;
- 5) Сделать выводы на основе полученных результатов.

Методика проведения исследования:

Задание 1. Определение логической памяти с помощью логически связанных пар слов.

Задание 2. Продуктивность запоминания отдельных слов (ПЗОС).

Задание 3. Продуктивность запоминания отдельных чисел (ПЗОЧ).

Задание 4. Продуктивность запоминания фигур (ПЗФ).

Задание 5. Продуктивность запоминания осмысленных фрагментов текста (ПЗОФ).

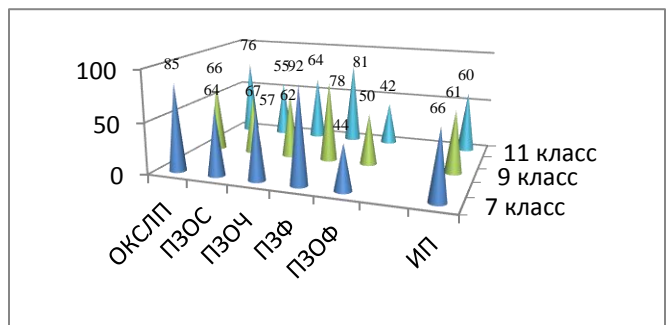
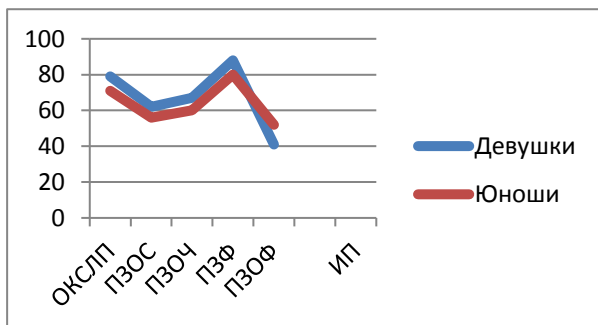
Рассчитать интегральный показатель продуктивности краткосрочной памяти (ИП):

$$\text{ИП} = (\text{ПЗОС} + \text{ПЗОЧ} + \text{ПЗФ} + \text{ПЗОФ}) : 4$$

В ходе исследований, мы выяснили, что, несмотря на возрастные изменения и половое различие, у школьников 7, 9 и 11 классов хорошо развита образная память, на втором месте – словесно-логическая. Единственным исключением является то, что у учеников 11 класса на втором месте (после образной памяти) стоит память на запоминание отдельных чисел.

Что касается особенностей продуктивности памяти от половых различий, то выяснилось, что девушки запоминают лучше, чем парни. Это может говорить о том, что по физиологическим процессам парни этого возраста в развитии отстают от девушек.

Мы можем увидеть, что память с возрастом ухудшается, хоть это и незначительно. Во всех классах на первом месте память на запоминание фигур, хуже всего развита память на запоминание отдельных фраз из текста.

Список литературы:

1. Роуз С. Устройство памяти. От молекул к сознанию: Пер. с англ. – М.: Мир, 1985.
2. Ермолаев Ю.А. Возрастная физиология: Учеб. Пособ. Для студ. Пед. вузов. – М.: Высш. Шк., 1985.
3. Батуев А.С. Высшая нервная деятельность. Москва.: Высш. шк., 1991.
4. Немов Р.С. «Психология». Кн.1. Общие основы психологии. – М. 1998г.
5. Общая психология. Под ред. А.В. Петровского - М. «Просвещение», 1995.

А. Аянова

Семей қаласының Назарбаев Зияткерлік мектебі
Ғылыми жетекшісі – Н.С.Чултуков, математика пәні мұғалімі

МАТЕМАТИКАНЫ ШЫНАЙЫ ӨМІРМЕН ОҚЫТУ – ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫҢ КІЛТІ

Мақсат: Алгебра пәнінің бірнеше тақырыптарын қарастырып, күнделікті өмірдегі қолданысын анықтау және олардың маңызын білудің оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттырудың кепілі екендігін көрсету.

Өзектілігі: Математика пәнін оқу барысында әр оқушыда қызығушылығы туындамауы мүмкін, сондықтан да олардың пәнді түсінуге деген ынтасы болмайды. Егер математиканы шынайы өмірмен, қоршаған ортамен байланыстырып оқытса, бұл мәселе туындамауы мүмкін.

Болжам: Бұл зерттеуіміздің оқушыларға пайдалы жағы – математика пәніндегі тақырыптарды шынайы өмірмен, қоршаған ортамен байланыстырып оқытса оқушыларда келесі өмірге нақ қажет дағдыларды қалыптасады:

1. математика мен басқа мамандық салалары арасындағы байланысты көре алу;
2. сыни тұрғыдан ойлай алу;
3. тақырыпты тез, әрі қызықты түрде түсіну;
4. есептердің жауаптарын аз уақыт ішінде есептеп шығару;
5. кеңістік және аналитикалық ойлау қабілеттерін дамытады.

Кейде математикадан өтетін тақырыптар өмірде «қажет емес» болып көрінуі мүмкін. Бірақ әр тарау мен тақырыптардың тереңіне мұқият үңілер болсақ, математиканың нағыз өмірлік мәселелерді шешуден пайда болған ғылым екеніне тағы бір мәрте куә боласыз. Сол себепті, осы мақалада біз жоғарғы сынаптарда оқытылатын математиканың «Логарифм» деген тақырыбы бойынша жүргізген шағын іздену жұмысымыздың нәтижесімен бөліспекпіз. Мақаланы оқырман назарына ұсынудағы басты мақсатымыз – әр түрлі салаларда кездесетін логарифмнің қолданбалылық қырларын аша түсу. Сондай-ақ, мақала осы салада жүрген мұғалімдер қауымы мен математикаға қызығушылығы бар жас өрендердің санасында зерттеушілік-шығармашыл идеясын қалыптастыруға түрткі болса деген зор ниеттен туды.

Ең бірінші және басты қолданыстарының бірі – жер сілкіністерінің жиілігін анықтау және оларға қатысты болжам жасауда. 1935 жылы американдық сейсмолог Чарльз Рихтер жер сілкінісінің күшін анықтаудың шкаласын ұсынған болатын. Бұл шкаланың мәні – жер сілкінісінің қандай деңгейде болғандығын анықтау болып табылады. Ал, деңгейдің қауіптілігі толқын амплитудасының логарифмі арқылы анықталады. Чарльз Рихтер жер сілкінісінің деңгейін натурал және ондық логарифмдерге бөліп қарастырған (1).

1-мысал: *A* нүктесіндегі жер сілкінісінің қарқындылығы 5, ал *B* нүктесіндегі жер сілкінісінің қарқындылығы 650-ге тең болды. Рихтер шкаласы бойынша анықталатын екі жер сілкінісінің **жиіліктерінің арасындағы айырмашылық** нешеге тең?

Бұл есепті $M = \lg \frac{I}{S}$ формуласы арқылы анықтауға болады. Мұндағы: *M* – жер сілкінісінің жиілігі;

I – жер сілкінісінің қарқындылығы; *S* – стандартты жер сілкінісінің қарқындылығы (2).

Екіншіден, логарифмдер қаржы саласында да кеңінен қолданылады. Әр адамға өзінің қаражатын білу маңызды болғандықтан, логарифмдердің экономика саласындағы рөлі орасан зор (3).

2-мысал: Әли банкке 100000 теңге қаражат салды, келісім бойынша ол қаржы жылына 6 %-ға өсуі тиіс. Оған депозитте 300000 теңге қанша айдан (жылдан) кейін жиналатынын білу керек.

Біз математиканың әр тарауы мен тақырыбының бүткіл салада орайласып тұратыны жайлы шағын мәселені көрсеттік. Түпкі ойымыз – әртүрлі пәндер арасындағы біртұтастық принциптің концепциялық байланысын түсінуді ұйғардық. Бұл біздің зерттеушілік жұмысымыздың бастамасы. Әлі өмірдегі рөлі өте зор математикалық тақырыптарға арналған осындай іздену жұмыстарымыздың сарапшысы боларсыз деген зор үмітпен ойымызды тәмамдамақпыз.

Қолданылған әдебиеттер:

1. William Spence, Stuart A. Sipkin, and George L. Choy. Measuring the Size of an Earthquake. [Қосылған] 1989 ж. [Дәйексөз келтірілген күні: 5 12 2016 ж.] <https://earthquake.usgs.gov/learn/topics/measure.php>.
2. Nancy Marcus . APPLICATIONS OF EXPONENTIAL AND LOGARITHMIC FUNCTIONS. [Қосылған] 1999 ж. <http://www.sosmath.com/algebra/logs/log5/log56/log5602/log5602.html>.
3. Satadru Das. Why are logarithmic functions so useful in finance and economics? . [Қосылған] 2014 ж. <https://www.quora.com/Why-are-logarithmic-functions-so-useful-in-finance-and-economics>.

А. Бақырбаева

«№32 ЖОББМ»КММ, Семей қ.

Ғылыми жетекші – К.С. Ашимова. математика пәні мұғалімі

ҮШБҰРЫШТАР ТЕНДІГІНІҢ ЖАҢА БЕЛГІЛЕРІ

Қоғамда өз орнын тауып, пайдалы іспен айналысуға әркім де талпынары анық. 7 сыныптарға арналған геометрия оқулығында үшбұрыштар теңдігінің 3 белгісі берілген. Мен үшбұрыш қасиеттерін жан-жақты зерттеу, талдау арқылы оның көптеген басқа да қасиеттерін анықтадым. Үшбұрыштар теңдігінің жаңа белгілерін табу үшін әртүрлі геометриялық әдіс тәсілдерді пайдалану арқылы оңтайлы жолдары іздестірдім. Үшбұрыштардың жаңа теңдігін алуда төмендегідей әдістерді таңдадым: жалпы ғылыми (теориялық) әдіс, салыстыру әдісі, статистикалық әдіс, графикалық технологиялар әдісі (АКТ), қорыту әдісі.

Үшбұрыштардың теңдігінің жаңа белгілерін: медиана, биссектриса, биіктік арқылы қарастырдым. Яғни, медианасы арқылы - 5, биіктігі арқылы-9, биссектрисасы арқылы – 3 дәлелдеме қорытып шығаруға болады.

Үшбұрыш медианасы бойынша: 1.Екі қабырғасы мен олардың біріне жүргізілген медианасы, 2. медианасы мен медиана жүргізілген қабырғасы және медиана мен сол қабырға арасындағы бұрышы, 3. бір қабырғасы мен медианасы және олардың арасындағы бұрышы, 4. бір төбесінен шыққан медианасы мен екі қабырғаларының арасындағы бұрыштары 5. үш медианасы арқылы.

Үшбұрыш биіктігі бойынша: 1.Бір төбеден шыққан қабырға мен биіктігі және сол төбедегі үшбұрыштың бұрышы, 2. бір бұрышы және сол бұрыштан жіргізілген биіктігі мен биіктік проекциясы, 3. екі бұрышы мен үшінші бұрышы арқылы түсірілген биіктік, 4. екі бұрышымен олардың бірі арқылы жүргізілген биіктігі, 5.биіктігі және онымен іргелес екі сүйір бұрышы, 6. қабырғасы мен биіктігі және биіктікке іргелес емес бір бұрышы, 7. екі биіктігімен бір бұрышы, 8. екі биіктігі мен биіктік түсірілмеген үшінші қабырғасы, 9. бір төбеден шыққан қабырғасы мен биіктігі және сол төбеден шыққан екінші қабырғасы мен биіктік арасындағы бұрышы.

Үшбұрыш биссектрисасы бойынша: 1. Бір төбеден шыққан қабырғамен биссектриса және сол төбеде жататын бұрыш, 2. бұрыш және сол бұрыштың биссектрисасы мен биссектриса түсірілген қабырға арасындағы бұрыш, 3. бір қабырғаға іргелес екі бұрышы және сол бұрыштың бірінің биссектрисасы.

Мысалы:

Егер бір үшбұрыштың екі қабырғасы мен олардың біріне жүргізілген медианасы сәйкесінше екінші үшбұрыштың екі қабырғасы мен олардың біріне жүргізілген медианасы тең болса онда мұндай үшбұрыштар тең болады.

Берілгені :

$\triangle ABC$ және $\triangle A_1B_1C_1$ $AC = A_1C_1$ $AF=A_1F_1$ – медиана $BC=B_1C_1$

Дәлелдек керек: $\triangle ABC = \triangle A_1B_1C_1$

Дәлелдеу:

Үшбұрыштар теңдігінің 3-інші белгісі бойынша $\Delta AFC = \Delta A_1F_1C_1$ бұдан екі қабырғасы мен арасындағы бұрышы бойынша $\Delta ABC = \Delta A_1B_1C_1$.

Үшбұрыштардың анықталған жаңа белгілерін геометриялық есептерді шығаруда кеңінен қолдануға болды.

Бұл белгілерді меңгеру геометрияға қызыққан, өз бетімен теоремаларды дәлелдеуді үйренушілерге көп септігін тигізеді анық. Сонымен қатар, үшбұрыштың аталған белгілері адамның іс-тәжірибесінде де қолданыс табуда, мысалы: пішіндердің аудандарын есептеуде.

Қолданылған әдебиеттер:

1. «Геометрия 7-9». Атанасян;
2. «Геометрия 7» Бекбоев И.

С. Жанакелдіұлы

«№32» ЖОББМ КММ, Семей қаласы

Ғылыми жетекші – Л.З. Сығаева, физика пәнінің мұғалімі

АДАМ АҒЗАСЫНДАҒЫ ЭЛЕКТРОМАГНИТТІК ҚҰБЫЛЫСТАР

Тірі ағзалардың ұлпалары құрамына қарай әр түрлі болып келеді. Ұлпаның тығыз бөлігін құрайтын заттар диэлектриктер болса, ал қалған бөліктерінде электролит ерітіндісі болғандықтан шартты түрде өткізгіш болып табылады. Ең жоғары электрөткізгіштік жұлын сұйықтығында, қанның сары суында, ішкі мүшелерінің өткізгіштігі анағұрлым төмен, сол сияқты мидың, жүйкенің, майдың және ұлпаның да өткізгіштігі төмен. Диэлектрикке жататындар - мүйізді қабатты, сіңір, сүйек ұлпасы. Жұқа, әсіресе дымқыл тері, эпидермистің сыртқы қабаты бүлінген тері тоқты жақсы өткізеді. Керісінше қатайып кеткен тері-нашар өткізгіш болып табылады.

Тірі жасуша қабырғалары май молекулалары қабатымен бөлінген, қос қабатты нәруыздан тұратын мембрана, оның қалыңдығы 9,0 нм, ал қабаттың қалыңдығы 3,0 нм. Жасуша мембранасы ерітінді иондардан тұратын екі бөлікті құрайды. Жасуша аралық кеңістікте Na^+ , Cl^- иондары, жасуша ішінде K^+ иондары бар.

Қозу - күрделі физика-химиялық процесс. Оның алғашқы кезінде жасуша мембранасының бетінде, ион, электр өту жағдайы өзгереді, ол әсіресе жүйке, бұлшық ет жасушаларында жақсы зерттелген. /мысалы, бұлшық ет талшықтары жиырылуы, без жасушаларының сөл шығаруы/

Электромагниттік өрістің төмен жиілігінде адам денесінде өткізгіштік қасиеттен ие болады. Сыртқы өрістің әсерінен ұлпада ток өткізгіштігі пайда болады. Еркін зарядтың рөлін иондар атқарады. Кернеулігі 10 В/м, жиілігі 10 Гц сыртқы эм. Өрістің әсерінен бастың ми ұлпаларында өріс пайда болады. Жүйке жүйесі мен бұлшық еттерге әсер еткенде жиілік жуықтайды, эм әсерінен қозуы электрлік зақымданудың биофизикалық механизмі болып табылады. Әсіресе, бұл жүрекке, дем алу мүшелеріне әсер етеді. Тұрақты токтың физиологиялық әсері жасуша мен ұлпаларды толықтырып, электролиттерде өтетін процестерге байланысты болады. Бұлшық еттердің, жүректің соғысы мен дем алуы электр токтарымен бақыланады. Әртүрлі сезім мүшелері арқылы алынатын мәліметтер электр сигналдарының көмегімен миға беріледі. Электр токтары ағзаның қалыпты жұмыс істеуіне қатысқанымен, өте маңызды мүшелер арқылы өткенде адам не жануар жарақат алып, өліп кетуі мүмкін. Дене арқылы ток жағдайға байланысты болады. Құрғақ терінің кедергісі жоғары, ал ылғалды терінікі төмен. Құрғақ терідегі $R=10^5$ Ом және одан да көп, ал ылғалды теріде осы мәннің 1 % ын ғана құрайды. Ылғал қордың арасындағы толық кедергі 1500 Ом. $I=120$ В/ 10^5 Ом= $1,2$ мА./құрғақ тері үшін/. $I=120$ В/ 1500 Ом= 80 мА./ылғалды тері үшін/.

Электр тоғына ерекше сезімтал келетін ағзадағы ми, кеуде бұлшық еттері, жүрек пен дем алуды бақылайтын жүйке центрлері. Электрокардиография /ЭКГ/ арқылы жүректің жұмысы, аурудың бар-жоғын не оның жұмыс істеу қызметінің бұзылуын электр сигналдарының өзгерісін бақылау жолымен қадағалайды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Губанов Н.Н.; Утепбергенов А.А. –Медициналық биофизика. 1999ж.

2. Соколова Е.И. – Бәрін білгім келеді. 1991ж.

3. «Оқушылардың білімдері мен ынталары еліміздің қарқынды дамуына қызмет ету жолында» колледждер бен мектеп оқушыларының X халықаралық ҒПК материалдары. Семей 2015ж.

А. Назарханова

«№32» ЖОББМ КММ, Семей қаласы

Ғылыми жетекші - Л.З. Сығаева, физика пәнінің мұғалімі

ШӘКӘРІМ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ФИЗИКАЛЫҚ ҚҰБЫЛЫСТАР

Физика – адамның табиғат заңдарын танып білуге дерен табиғат ұмытылысын түсіндіретін табиғат жайлы ғылым. Ал әдебиет сол пайда болған құбылыстарды әсерлеп,, суреттеп жеткізеді. Шәкәрім Құдайбердіұлының кез-келген өлеңдер шумағын алып, оның әрбір сәйлемінің әр сөзін талдасақ, олардың сыры физикалық тұрғыдан ашыллады. Осы орайда көп жылдар бойы ескерусіз қалған Шәкәрім атамиздың өлеңдері бойынша өлеңнің шешімін физикалық тұрғыдан шешуге болады. Жалпы алғанда нәрсенің бәрін екіге бөліп қарастыруға болады: табиғи нәрсе және жасанды нәрсе. Табиғи нәрсенің бар болуы белгісі қозғалыс болып табылады. Ал қозғалыс деп кез келген табиғи нәрсенің түрленуін, өзгеруін, орын ауыстыруын айтамыз. Оны Абайдың төл шәкірті, тікелей ізбасары, туыс інісі Шәкәрім дүниетану жағдайындағы толғаныстық өлеңдерінде қозғалыс және оның әлемтанудағы алатын орны туралы өз ойын "Тау басындағы ой» өлеңінде былай тұжырымдайды:

Аспандағы ай, жұлдыз бәрі – айланды,

Жалғыз-ақ Темірқазық тапжылмайды-ау.

Күн батып, ай, жұлдыздың айналуы

Шынығында дөңгеленген жер жүрісі-ау.

/Шәкәрім шығармалары, Алматы, Жазушы-1988, 199 бет/

Шәкәрім осы өлең жолдарымен жұлдыздардың, планеталардың және басқа аспан денелерінің қозғалысын да, ондағы өзгерістер мен процестерді бір өлең жолдарына сыйғызған. Шәкәрімнің тағы бір өлең жолдарынан үзінді келтірейік:

Жаралыс басы – қозғалыс,

Қозғауға керек қолғабыс.

Жан да мейлің бір мән де,

Сол қуатпен бол таныс.

Әлемді сол мән жаратқан.

/Шәкәрім шығармалары, Алматы, Жазушы-1988, 230 бет/

Осы өлең шумағында «Жаралыс», «қозғалыс», «қолғабыс», «жан», «мән», «қуат», «әлем» ұғымдарының біліми мағыналарын, олардың қолданыстарын физика пәнінен терең түсінуге болады. Әлемдегі барлық нәрсе мен құбылыс тек қозғалыстан туады және қозғалыстан тұрады деген ғылыми тұжырымдық ой расталды. Бұл біліми ойды Шәкәрім «Жаралыс басы – қозғалыс» деп анықтаған. Физика пәнінен кинематика және динамика саласы қозғалысты тудыратын және сақтайтын бас себепші ол – күш деп оқытады. Мұны Шәкәрім Құдайбердіұлының тілінде айтсақ, қозғалысқа қолғабыс жасаушы басты себепші жанның немесе басқа бір мәннің қуаты болып саналады. Шәкәрім атамиздың тағы бір «Үш анық» атты дүниетанымдық шығармасында : «Нұр дегеніміз жарық» деп анықтап, өз ойын былайша өрістетеді: «Нұр Күннен не оттан шықса да, жан- жағының бәріне күлтеленіп шығады. Нұр бір секундта 300 мың шақырым жүреді. Күннің нұры жерге 8 минут 17 секундта келіп жетеді. Күннен де алыс кейбір планета- жұлдыздың нұры жерге 300 жылда жететіні бар деп келтірген. /Шәкәрім Құдайбердіұлы. «Үш анық». Алматы, Қазақстан-1991ж. 9-10 бет/

Қолданылған әдебиеттер:

1. /Шәкәрім шығармалары, Алматы, Жазушы-1988, 199 бет/

2./Шәкәрім Құдайбердіұлы. «Үш анық». Алматы, Қазақстан-1991ж. 9-10 бет/

3.«Оқушылардың білімдері мен ынталары еліміздің қарқынды дамуына қызмет ету жолында» колледждер бен мектеп оқушыларының X халықаралық ҒПК материалдары. Семей 2015ж.

С.Е. Ирбаева, Қ.Н. Саикпаева
Шәкәрім атындағы көпбейінді гимназия
Ғылыми жетекшісі – М.С. Калиева

КЕЙБІР САНДАРДЫ КВАДРАТТАУДЫҢ ЕРЕКШЕ ТӘСІЛДЕРІ

Мақсаты: мектеп қабырғасында оқытылатын қысқаша көбейту формулаларын практикада қолдана отырып, калькуляторсыз күрделі сандарды оңай әрі жылдам квадраттап, есептеу. Күтілетін нәтиже: оқушылардың математика пәніне деген қызығушылығын арттыру және балалардың ой-өрісін кеңейту.

Мектептің алгебра курсына, атап айтсақ жетінші сынып алгебрасында қарастырылатын қысқаша көбейту формулалары оқушыларға қызықты, әрі жылдам есептеудің сиқырлы қыр-сырын түсіндіруде маңызды орын алады. Енді сандарды квадраттау үшін осы формулалардың қолданысына тоқталайық.

1. «n0m» (n нөл m) түріндегі үш орынды санның квадратын ойша есептеп табу керек.

Мұндағы $n=1,2,\dots,9$, $m=1,2,\dots,9$.

$$n0m^2=(n*100+m)^2=n^2*10000+2*n*m*100+m^2=(n^2*100+2*n*m)*100+m^2$$

Мысалы: $1. 609^2=(600+9)^2=(3600+108)*100+81=370881$

Сонымен бұл мысалға түсініктеме былай түсіндіріледі: Егер санның бірінші және соңғы цифрының екі еселенген көбейтіндісі үш орынды сан болса, онда оның соңғы екі цифрын қалдырып, жүздік цифрын бірінші цифрдың квадратына қосамыз: $9^2=81$, $2*6*9=108$ қорытынды бойынша 08-ді жазып, 1-ді $6^2=36$ -ға қосамыз $36+1=37$. Осы үрдіс «n0m» түріндегі сандардың квадраттарын табу үшін жалғаса береді.

2. «n0m» түріндегі үш орынды санды квадраттау белгілі болғандықтан, «5n0m» түріндегі төрт орынды санды квадраттау оңай.

Мұндағы $n=1,2,\dots,9$, $m=1,2,\dots,9$

Мысалы: $5505^2=303050255804^2=33686416$

Бұлай тез есептеудің сырын: $(a+b)^2=a^2+2ab+b^2$ формуласы ашады.

$$5n0m^2=(5000+n0m)^2=25000000+n0m*10000+n0m^2=(2500+n0m)*10000+n0m^2=(25+n)0m*10000+n0m^2$$

Ереже: «5n0m» санының квадратының соңғы екі цифры m^2 -қа, келесі екі цифр n мен m-нің еселенген көбейтіндісіне, келесі екі цифр n^2+m , алдыңғы екі цифр 5^2+n болады.

3. Жоғарыда көрсетілген мысалдарға кері есептер қарастырайық. «50nm» түріндегі санның квадраты белгілі болса, санның өзін қалай табуға болады? ($n=1,2,\dots,9, m=1,2,\dots,9$)

Мысалы: $25877569=5087^2$

«50nm» түріндегі санның квадратынан жылдам түбір табу сыры мынадай:

$$50nm^2=(5000+nm)^2=25000000+nm*10000+nm^2=(2500+nm)*10000+nm^2=25nm*10000+nm^2$$

«50nm» санының квадратының соңғы төрт цифры nm^2 -на, келесі екі цифр nm -ге, ал алдыңғы екі цифр $5^2=25$ болады.

Бұл зерттеу жұмысынан мектеп математика курсына оқылатын қысқаша көбейту формулаларының практикада қолданысы кең екендігін көреміз. Қазіргі кезде мектеп оқушыларының калькуляторды кең пайдалануы ойлау деңгейінің дамуына тежеу болатындығына көзіміз жетті. Осындай есептерді шығарту арқылы баланың ой-өрісін кеңейтіп, математикаға қызуғышылығын арттыруға болады деп ойлаймын.

А.Д. Магавьянова, С.К. Оралбаева

«№30 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ, Семей қ.

Ғылыми жетекші-А.С. Махметова, А.М.Садыкова, математика пән мұғалімі

КЕҢІСТІКТЕГІ ҚИМАЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ

Технологияның даму заманына байланысты компьютерлердің графикалық мүмкіндіктері күннен-күнге кеңейуде. Ал бұл мүмкіндіктерді сабақпен байланыстыру, біз сияқты оқушылардың кеңістіктік ойлау қабілеттерін дамытады, жаңа ақпаратты тез түсінуге көмектеседі. Қарапайым, жазықтықтағы

фигураларға байланысты есептерді ауызша немесе қағаз бетіне сызбалар жасау арқылы шешуге болады. Бірақ, кей кездері кеңістіктегі фигуралардың сызбасын салу көз алдымызға елестету мүмкін емес. Міне, бұл мәселенің шешімін де біз компьютерлік жаңа бағдарламалардан іздеуді жөн көрдік.

Мұғалімдерімізбен ақылдаса келе, көптеген программаларды саралай отырып, мектепке қолдануға ең тиімді, кең таралған, қолданылуы арнайы білімді талап етпейтін, көп платформаларда орнатуға болатын Geogebra программасымен (www.geogebra.org) танысып, аталған жоба тақырыбы аясында жұмыс істеуді жөн көрдік.

GeoGebra программасының өзге программалардан ерекшелігі:

- интернетте тегін таратылады;
- алгебра, геометрия, физика пәндеріне қолдануға болады;
- фигураларды 3D нұсқада көрсетуге болады;
- Бұл программа 150-ден астам елде қолданылып, 60-тан аса тілге, сонымен қатар қазақ тіліне де аударылған.

Жұмысымыздың мақсаты– компьютердің көмегімен математика курсына келетін кеңістіктегі қималарды зерттеуде геогейбра программасының есептерді шығарудағы мүмкіндіктері туралы түсінік қалыптастыру.

Зерттеудің өзектілігі–қарапайым құралдардың көмегімен салынбайтын кеңістіктегі фигураларды салу, оларға әртүрлі қималар жүргізіп, зерттеу.

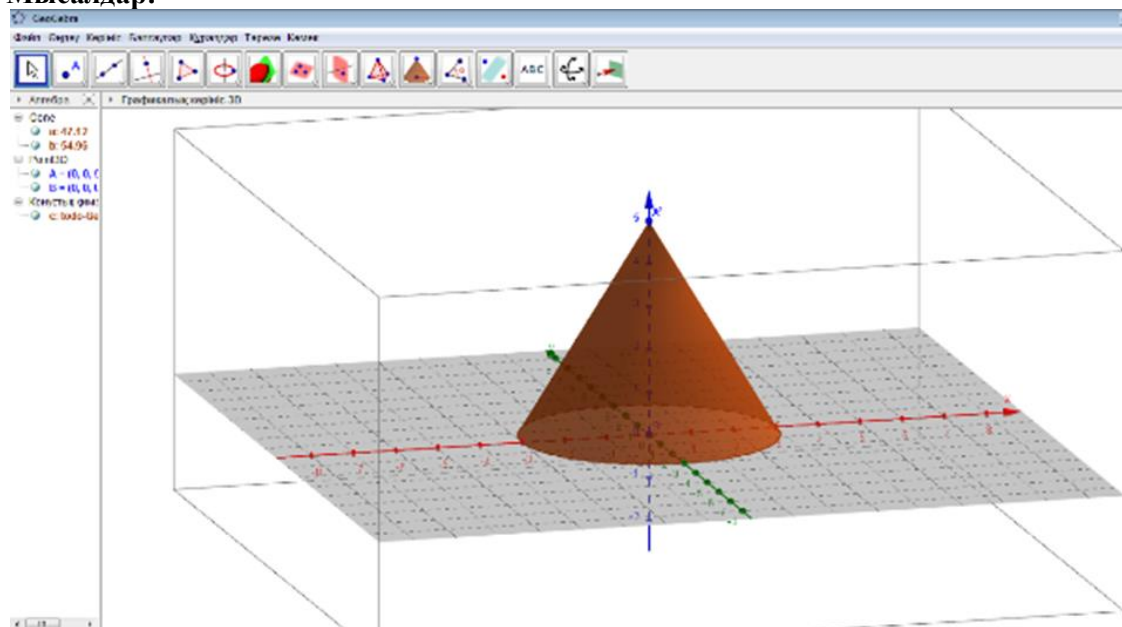
Қорытынды

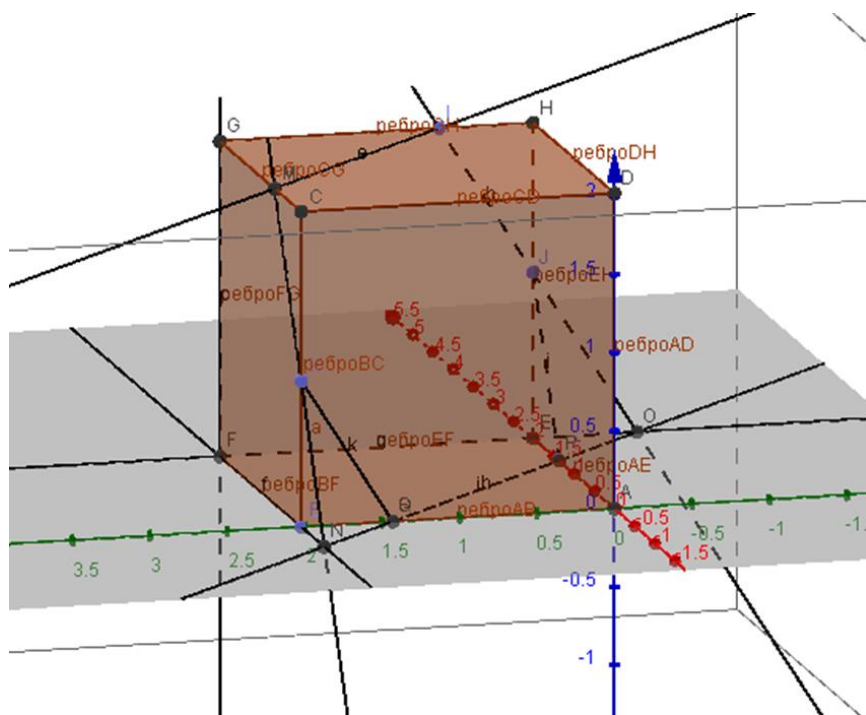
Бұл программаны математиканың бастауыш сыныптан бастап жоғарғы математика курсына дейін қолдануға болады. Көргендеріңіздей Геогейбра программасында жұмыс жасау өте жеңіл. 10 сынып Геометрия курсына біз кейде қима салу есептерін түсінбей жатамыз. Оның бір себебі кеңістіктік ойлай алмауымызда. Геогейбра программасында сол қималарды салуды орындасақ, жай дәптер бетіне салуға карағанда әлде қайда тез түсінуге болатынын байқадық. Үнемі қолдануға ыңғайлы, кез-келген электронды құрылғыда ең аз талаптармен жұмыс істейді (планшет, смартфондар және т.б.).

Тек математика емес, басқа пәндермен де тығыз байланыстыруға болатын бұл программаның ертеңінен күтілетін нәтиже көп.

Жобаны орындау кезіндегі алған білімдерімізді ары қарай жалғастырып, тереңдету, толықтыру алдағы келешектегі жоспарымызда бар. Алдыға қойған мақсатымызға жету үшін, барлық қажетті мағлұматтарды беруге тырыстық. Жоғары оқу орнында бұл программаның басқа да мүмкіндіктерімен танысамыз деген ойдамыз.

Мысалдар:

Қолданылған әдебиеттер:

1. <https://kk.wikipedia.org/wiki/GeoGebra>
2. <https://www.geogebra.org/m/KwCCZ8h9>
3. <https://prezi.com/jbhwhnzto75/geogebra/>
4. <https://www.youtube.com/watch?v=z3cVYYup-KY>

А. Мұратханова

Құқық және бизнес колледжі

Жетекшісі: Аюсова Жазира Канатбековна

ЭЛЕКТРОМАГНИТТІК ТОЛҚЫНДАРДЫҢ ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ӘСЕРІ

Біз күнделікті өмірде қолданатын электр құралдардың өз денсаулығымызға қаншалықты зиян келтіретінін кейде білмей де қаламыз. Мен осы өзімнің таңдаған тақырыбым арқылы жұртқа ұялы телефонның, микротолқынды пештің, компьютердің электромагниттік толқындарының адам ағзасына қаншалықты зияны бар екенін ашып айтқым келеді. Электромагниттік толқындар кез келген үйде, мекемеде жалпы адам өмір сүретін барлық ортада бар. Электромагниттік толқындарды тұрғын үйдің теледидарында, өтегінде, мұздатқыштарында, микротолқынды пеште, шаңсорғыштарда, компьютерде, ұялы телефондарда болады. Электромагниттік толқындардың 1000 мГц таралу керек болса, электро техникалық құрылғыларда кейде одан көп асып кетеді. Мысалы: өтекті қосқан кезде 25см қашықтықта одан 0,2мкТл электромагниттік толқындар бөлінеді. «Tefal» шәйнегінде 20см-0,6мкТл. Кір жуғыш машина 50Гц, ал теледидардың пульті 1 метрде 1мкТл болады. Микротолқынды пеште 30см қашықтықта 50Гц магниттік өрісі 10,3-8мкТл болады. Ал ер адамдар электр қыздырғыш қолданған кезде өздерін әдемілей отырып, беттерінен ток жүргізеді себебі: Электр қырынғыш 100мкТл (микро Тесла) есептеледі екен. Компьютерде 60Гц болады. Ал ұялы телефонды алатын болсақ оның маркасына қарай олардың электромагниттік толқындарының қуаты да әртүрлі болады. Көп елдерде электромагниттік толқындардың қуаты 1,6 Вт/кг. болатындай көлем алынған. Ұялы телефонның электромагниттік толқынының қуаты аз болғаны жақсы. Қазіргі кезде SAR ұялы телефонының қуаты 2ВТ/кг- нан аспайды. Осыдан 7-8 жылдан бұрын шығарылған AMPS-800, DAMPS-800, NMT-450 ұялы телефондардың қуаты

бұл көрсеткіштен анағұрлым көп болған, ал қазір олардың қуаттары 1,5Вт/кг, және 0,5Вт/кг аспайды. Ең аз қуат көрсеткіші CDMA құралында, оның қуаты 0,1Вт/кг.- нан аспайды. Барлық ұялы телефондарда аз қуатты қондырғылар орнатылған. Автокөліктердің ішіндегі ұялы телефонның қондырғы қуаты 3 ватт, ал қарапайым ұялы телефондарда барлығы 0,75 — 1ваттқа тең. Қондырғылар ұялы телефонның антенасының жанында орналасқан. Радиоқондырғылар антеналардың функциясы ғарышқа радиотолқындарды жіберіп тұру үшін арналған.

Электромагниттік радиация магниттік энергиядан және электромагниттік толқындар арқылы пайда болады. Барлық электромагниттік энергия электромагниттік спектрге түседі, олар өте төменгі радиацияның жиілігінен рентгендік және гамма-сәулелеріне дейін өзгереді. Көп адамдар ұялы телефонмен сөйлескенде оны тым қатты бастарына тақалтады, осыдан адамның миына көп радиация әсер етеді.

Көп ғалымдар ұялы телефонның электромагниттік толқындарының шынында да адам ағзасына қаншалықты зияны бар екенін зерттеп қараған. Көп елдерде осыған байланысты арнайы программалар құрылып, үш жылдың көлемінде зерттеулер жүргізілген. Оған 12 елден келген 15 мың дәрігер мамандар қатысқан. Дәрігерлер зерттеу нәтижесінде құлақтың маңайында орналасқан (ми, сілекей безі, құлақ түйсіктері, көз)-дерге ұялы телефоннан шығатын электромагниттік энергияға көп көңіл бөлген. Осы сұрақ бойынша мен біздің Шет ауданындағы емханаға барып, лор дәрігерімен сауалнама өткіздім. дәрігер шынында да электромагниттік толқындардың адам ағзасына , соның ішінде құлақтың маңайында орналасқан мүшелерге көп әсерін тигізетіні туралы айтты. Шынында да ұялы телефонды тым жақын қолданғанда одан электрмагниттік энергия шығады, тура сондай энергия микротолқынды пеште тауық етін пісіргенде шығады. Бұл энергия адамның миына және басқада мүшелеріне әсер етеді. Ұялы телефонды балаларға ұстап, онымен ойнауға болмайды. Шведтық ғалымдар «2мин. артық сөйлескен кезде адамның басында шу пайда болады» -деген тұжырымдама жасады. Ал Россияның ғалымдарының зерттеу барысында NMT-450, AMPS-800 ұялы телефондарымен сөйлескен кезде адамның миының биоэлектрлік жылдамдығына әсер ететіні байқалған. Адамның миы электромагниттік толқындардың сәулелерін әртүрлі қабылдайды. Электромагниттік сәулелер адам ағзасына өте қатты зиян тіпті кейде өлімге де әкеп соқтыруы мүмкін.

Электромагниттік толқынның адам ағзасына қаншалықты зияны бар екенін мен осы тақырыбым арқылы зерттеп, таныдым. Ұялы телефонның электромагниттік толқыны ұялы телефонның антенасының жанында орналасқан қондырғы арқылы зиянды екенін білдім. Өзімде бір тәжірибе жасап көрдім:

— ұялы телефонды бір апта жастығымның астына қойып ұйықтадым, сонда мен ұйықтап тұрғанда шаршағанымды сезіндім, басым ауырып, жүйкем тозғандай болып сезінді. Ал қазір мен ұялы телефонмен көп қолданбауға тырысамын. Дәл осы сияқты микротолқынды пештіде қаншалықты адам ағзасына зияны бар екенін білдім. Микротолқынды пешке де өзім бір тәжірибе жасап көрдім:

— Суып қалған тағамды алып жартысын пешке, ал жартысын микротолқынды пешке жылыттым. Сонда байқағаным пеште жылытылған тағамның дәмі сақталыпты, ал микротолқынды пеште жылытылған тағамның дәмі аса қалмаған екен. Себебі микротолқынды пеште жылытылған тағамның витаминдары 60% пайыздан 90% пайызға дейін азаяды екен. Тек тағамның дәмінің өзгеріп, құрамындағы витаминінің азғайғанын ғана емес, микротолқынды пеш қосылған кезде туындайтын электромагниттік толқынның әсері бар екеніне де көз жеткіздім.

Б.Ә. Асқарова, Б. Қаирбекқызы

Шәкәрім атындағы үш тілде оқытатын көпбейінді гимназия

Ғылым жетекші – С.М. Калиева, математика пән мұғалімі

ИЗОПЕРИМЕТРИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА И ЗАДАЧА ДИДОНЫ

Объект исследования: изопериметрическая проблема.

Предмет исследования: приемы решений изопериметрической проблемы.

Цель исследования: выявить и обосновать математические средства для решения этой проблемы.

Задачи: 1) выявить математические средства для решения проблемы

2) решить задачи и доказать некоторые теоремы для решения проблемы

Миф о Дидоне

В римской мифологии есть легенда о Дидоне. Согласно этой легенде, Дидона была дочерью царя Тира и женой жреца Геракла Акербаса. После того как брат Дидоны Пигмалион убил ее мужа, позарившись на его богатства, Дидона была вынуждена бежать. Захватив с собой часть сокровищ мужа, она в сопровождении многочисленных спутников отправилась на запад вдоль берегов Средиземного моря. Ей приглянулось одно место на побережье нынешнего Тунисского залива. Дидона повела переговоры с берберийским царем Ярбом о продаже земли. По условию она могла взять столько земли, сколько можно «окружить бычьей шкурой». Сделка состоялась. Тогда Дидона разрежала эту шкуру на тонкие ремни, связав их воедино, и окружила изрядный кусок земли. На этом месте была основана цитадель Карфагена Бирсу. (По-гречески «бирсу» как раз и означает «шкура».) Так гласит легенда.

Формулировки задачи Дидоны или классической изопериметрической задачи:

1. Среди замкнутых плоских кривых, имеющих заданную длину, найти кривую, охватывающую максимум В ходе исследования провожу следующие эксперименты.

Эксперимент 1.

Можно ли в листе бумаги размером с обычную страницу из тетради проделать такое отверстие, чтобы сквозь него мог пройти человек? Выяснили, что если лист бумаги разрезать так, что при растяжении данной модели в результате можно получить окружность (рис.1) - ответ утвердительный.

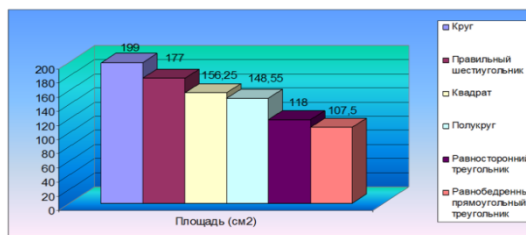
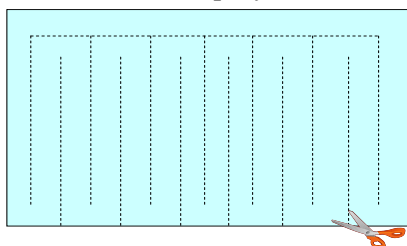

Рисунок 1. Площади фигур равного периметра(50см),(рис.2)

Эксперимент 2.

Отмотаем от катушки кусочек нити. Отрежем его и свяжем концами. Положим эту связанную нить на лист бумаги. Получилась плоская замкнутая кривая.

В ходе эксперимента мы получили диаграмму.(рис.2)

Вывод: Из перечисленных фигур, наибольшую площадь имеет круг. Нить, охватывающая наибольшую площадь, надо положить так, чтобы получилась окружность.

Существует несколько различных решений изопериметрической задачи.

Задача 1. Среди треугольников, у которых задана одна из сторон и сумма двух других, найдите треугольник с наибольшей площадью.

1. Пусть $AC=2a$, $AB+BC=2b$ ($b > a$).

2. Пусть: $AB=b+x \Rightarrow BC=2b-AB=2b-b-x=b-x$

3. По формуле Герона имеем: $S^2 = (a+b)(b-a)(a+x)(a-x) = (b^2 - a^2)(a^2 - x^2)$

Максимум будет при $x=0$, т.е. когда треугольник является равнобедренным. Если задана сумма двух величин ($2b$), а нужный результат по всей видимости достигается при их равенстве, то очень часто удобно оказывается обозначить эти величины именно так: $b+x$, $b-x$.

Заключение

Итак, в своей работе для достижения цели нами были проведены эксперименты, решены задачи и обоснована изопериметрическая проблема и полное решение некоторых задач. И другие способы, такие как: «Теорема Зенодора», «Метод Якоба Штейнера» являются нашей дальнейшей задачей исследования.

ВЫВОД: Среди замкнутых плоских кривых, имеющих заданную длину, охватывающую максимальную площадь, ограничивает окружность.

МАТЕМАТИКА ПӘНІНЕН ЕСЕП ШЫҒАРУДА, ТИПТІК ҚАТЕЛЕРДІ АЛДЫН-АЛУ ҮШІН ЖЕКЕ ТҮЛҒАҒА БАҒЫТТАЛҒАН ӘДІСТЕР

«Көре, көре көсем боласың»- деп, ата-бабамыз бекер айтпаған. Жіберген қателіктен сабақ алу үшін ең алдымен оны көре білу керек. Өкінішке орай, студент математикалық есепті шығару барысында жіберген қатені бірден аңғаруға қабілетті жете бермейді. Осыған байланысты студенттің жіберетін типтік қателерін анықтау, оларды қайткенде толық классификациялауға болады деген мақсатпен зерттеу жұмыстары жүргізілді. Осы мақсатпен оқушылардың әртүрлі оқулықтағы тестілеу тапсырмалар жинағынан ауызша және жазбаша көптеген шығарылған есептері жинақталды. Жинақталған мәліметтер толық сараптама жасауға жеткілікті болды. Сараптамалау барысында студенттің есепті шешу логикасына көңіл аударылды. Осы негізде студенттердің жиі жіберетін қателіктері анықталды. Мұндай қателіктерді **типтік қате** деп атаймыз.

Қателердің пайда болу себептері. Студенттерде берік дағдылар мен ептілік қалыптастыру үшін – олар бір типті есептердің жеткілікті санын шеше білулері тиіс. Бірақ психология – біртепті тапсырмалар орындау бірқатар жағымсыз құбылыстарға әкеп соғатындығын анықтаған: студенттер есептердің шарттарына үнілмей маңызды талқылаулар жасамай, алдыңғы есептерге ұқсас шеше бастайды. Осының салдарынан қате пайда болады. Дұрыс түсінілген әрбір қате – жаңа ашулар бастауы. Студент жұмыстарын бағалауда «мына есепте қате өте көп» немесе «есепті студент дұрыс шығарғанымен, математикалық тілде жазылуында көп қате жіберген» деген пікірлерден әңгіменің не жөнінде екенін байқауға болады. Ал оның пайда болуын мәселе ретінде қарастырсақ, «қате» сөзінің жалпы мағынасының тереңде жатқанын түсінеміз. Егер студентке тақырып бойынша типтік қателерді анықтап, оның себептерін негіздесе, дұрыс шешімін табу жолдарын көрсетсе, қойылған мақсаттарға «жетеді» және ол білім есінде тиянақты, ұзақ мерзімге сақталады» деген болжам жасай отырып, іс – тәжірибедегі зерттеуіміздің жұмыс жоспарын жасадық және басты міндеттерін анықтадық.

Студенттердің қатемен жұмысын ұйымдастырудың тиімді тәсілдерін іздестіру барысындағы зерттеу жұмысымызды үш бағытта: мекеме мұғалімдері, студенттер және ата – аналардың ой – пікірлеріне (анкета жүргізу, әңгімелесу арқылы) сүйене отырып жүргіздік.

Ал ата – аналармен сұхбат барысында баласының тақырыпты меңгеру кезінде өзінің не сыныптастарының қателерін анықтау және оларды болдырмау үшін жасалған эксперименттік жұмыстардың өте қатты ұнағандығы туралы жағымды пікірлер айтатынын жеткізді.

Жинақталған мәліметтер мұғалімдер мен студенттер үшін оқу үрдісінде қатемен жұмысты басты назарда ұстау қажеттілігі көрінеді. Студенттер өз қателері мен қиындықтарын мойындаулары керек. Алайда бұл кезде студент өзіне деген сенімін жоғалтпас бұрын мұғалім тарапынан жеткілікті дәрежеде қолдау көрсетілуі тиіс.

Қорыта келе, студенттерді есеп шығаруға үйретудің маңызды құралы-есептердің шешу процесін құрайтын операцияларды жүйелі және мақсатты түрде қалыптастыру болып табылады. Талдау көрсеткендей геометриялық есептерге келесі, белгілі бір мағынада спецификалық операциялар тән:

- Фигура элементтері арасындағы байланыстылықты анықтау;
- Бір белгісізі бар арақатынасты анықтау;
- Бір белгісізі бар қосымша есепті бөліп көрсету;
- Кейбір белгісіздер айнымалы немесе айнымалылар арқылы өрнектелген операция;
- Теңдеу немесе теңдеулер жүйесін құрастыру;
- Геометриялық жағдайда бір-бірін өзара жоққа шығаратын есептерді шығару;
- Студенттердің есеп шығару барысындағы қиындықтарды байқай отырып, олардың себептерін түсіну және жоя білу өте маңызды. Себебі мұндай қиындықтар есеп шығаруда ұқсас қателердің туындауына әкеп соғады. Бұл, өз кезегінде, жоғарыда атап көрсетілген операцияларды жеткіліксіз меңгерумен түсіндірілді.
- Сондай-ақ, психологиялық мәліметтерді есепке алу-студенттардың болашақтағы

кателеріне қатысты педагогикалық болжам жасауға және оларды түзетуге бағытталған нақты әрекеттер жасауға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Груденов Я.И Психология подсказывает методике.//Математика в школе.1990 №6. 33 бет
2. Дубинчик Е.С. Обучение геометрии-М: «Высшая школа», 1991
3. В. Лицман. «Где ошибка»/Под редакцией В.Г. Болтянского-Москва
4. Ю.К.Жұбаев «Геометрия пәнін оқыту әдістемесі», М. 1969
5. Республиканың баспа кабинеті-Алматы1997№ Әбдисов «Математиканы оқыту әдістемесі»

М. Кузнецов

Индустриально–технологический колледж г. Семей
Научный руководитель – А.В. Гордиенко, преподаватель математики

ИЗМЕРЕНИЯ ГОЛЫМИ РУКАМИ

*«Измерь самого себя – и ты станешь настоящим геометром!»
Марсилио Сичино*

На сегодняшний день нет ни одной профессии и даже предмета, где ничего не нужно измерять с помощью чего-либо или «на глазок», то есть без приборов. У всех дома есть измерительные приборы. Если у вас под рукой нет абсолютно ничего, у вас есть как минимум руки и ноги. И, хотя все мы с вами разные, в среднем некоторые части тела у всех нас достаточно близки по размерам.

Первые единицы для измерения величин были не слишком точными. Например, расстояния измерялись **шагами**. Конечно, у разных людей величина шага различна, но брали некоторую среднюю величину. Однако **шаги, мили, переходы** – всё это было хорошо для измерения расстояний на земле. Ни рост человека, ни рулон ткани шагами не измеришь. Здесь применяли иные единицы меры. Одной из самых распространенных единиц длины был **локоть**, т.е. расстояние от локтя до конца среднего пальца. Локтями купцы измеряли продаваемые ткани, наматывая их на руку (и, конечно при этом старались обмануть покупателя), высоту дерева, срубленного на постройку дома и т.д.

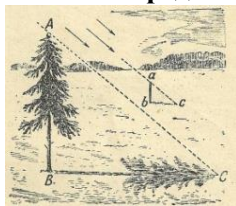
Хорошо бы каждому из нас обзавестись таким «живым метром», чтобы в случае нужды пользоваться им для измерения.

ИЗМЕРИТЬ – значит найти с помощью специальных технических устройств значение некоторой физической величины. При этом её сравнивают с одноимённой величиной, принятой за единицу.

Измерение – это одно из важнейших дел в современной жизни. «Что значит измерить?» коротко можно ответить так «Измерить – значит сравнить с эталоном». В повседневной жизни измерительный эталон должен быть всегда доступен. Для ученика эталоном может послужить учебник, а так же «живой масштаб», это, например, ширина ногтя, или длина указательного пальца. Можно заметить, что «живой масштаб» более приемлем.

Интересно, а какими мерами длины в старине пользовались казахи? В казахской речи сохранились выражения, обозначающие время, расстояние и ширину: «**ат шаптырым жер**» («расстояние, покрываемое скакуном»), «**бие сауым уақыт**» («время, которое уходит на доение кобылы»), «**бармақ елі**» («толщина большого пальца»). Для измерения объема жидкости (кумыс, шубат и др.) использовали кожаную посуду типа көнек, жанторсық, торсық, мес, саба и др., которые постепенно стали использоваться как единицы измерения жидкости. К мерам относится қолдың қары или кары – мера длины, равная расстоянию от середины груди до конца указательного пальца (ок. 80-85 см). **Карыс** — мера длины, равная расстоянию между широко расставленными большим пальцем и мизинцем (ок. 19-20 см). Широко применялся в быту и при строительных работах. Уык (жердь) юрты изготовлялся обычно равным 12-16 карысам. Производной единицей карыса является **суям**, равный расстоянию между растянутыми большим и указат. пальцем(ок. 17-18 см).

При помощи денежных купюр. Хорошую службу могут сослужить деньги. Не многим известно, что размер, например, десятитысячной купюры равен: длина 15,5см, ширина 7,9см. Без мерной линейки можно производить годные для практики измерения.

Определение высоты предмета с помощью тени. Способ, которым греческий мудрец Фалес за шесть веков до нашей эры определил в Египте высоту пирамиды. Фалес избрал день и час, когда длина собственной его тени равнялась его росту. Применим признак подобия треугольников по двум углам. Измерим длину тени дерева и длину тени человека. Построим два прямоугольных треугольника, они подобны. Найдём высоту дерева. Таким образом, можно определить высоту дерева, используя построение прямоугольных треугольников в выбранном масштабе.

Измерение предметов точное, как с помощью инструментов, так и голыми руками, выполняя работу, это доказано.

М.Д. Кожбантаева

Индустриально-технологический колледж г. Семей
Научный руководитель – С.А. Тихоненко, преподаватель физики

ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЕ. ЧТО МОЖЕМ СДЕЛАТЬ МЫ?

Температура земли за последние 100 лет повысилась, климат нашей планеты меняется не в лучшую сторону. Причины - ураганы, наводнения и засухи дальше все будут усиливаться и ужесточаться. Главными виновниками изменения климата являются углеводороды, парниковый газ и разрушители озона, разогревающие атмосферу.

Почему энерго-? Потому что растущий спрос на энергоресурсы превышает ограниченные природные ресурсы. Пока в мире преобладают невозобновляемые источники энергии. По данным Всемирного энергетического Совета запасов газа хватит на 55 лет, нефти на 56 лет, угля чуть более 100 лет.

Энергия - это общая количественная мера движения и взаимодействия всех видов материи, это физическая величина, характеризующая способность тел. А энергетика - это отрасль деятельности человека, которая занимается преобразованием, распределением и использованием всех энергоресурсов

Энергоресурсы бывают невозобновляемые и возобновляемые. Невозобновляемые: полезные ископаемые - уголь, нефть, газ и др. АЭС используют уран, который образует радиоактивные отходы, представляют опасность при утечке (Чернобыльская АЭС)

Возобновляемые источники энергии – солнце, вода, ветер, биомасса, тепло Земли. эти источники – дары природы.

В 2012 г. ЗРК «Об энергосбережении и энергоэффективности», Программа «Энергосбережение – 2020», Правила проведение энергоаудита и т.д. В 2017 году в Астане будет проведена всемирная выставка достижений в сфере использования возобновляемых источников энергии, с учетом экологической чистоты, низкой стоимости и безвредности для окружающей среды. Для отбора на данную выставку представлены 5 тем и уже 189 казахстанских проектов, в т.ч. 15 проектов по ВКО.

Для того, чтобы анализировать как эффективно используются энергоресурсы - используется индикатор Энергоемкость экономики: из статистики берется количество потребленной энергии и делится на величину ВВП.

Потери энергии в РК: на стадии производства и транспортировки – 40%, при потреблении 50-60%. Структура энергопотребления Казахстана промышленность - 50%, транспорт - 20%, ЖКХ - 30%. В колледже экономия около 360000 тенге. в год.

«Альтернативное снабжение», «альтернативное потребление» (смесители с фотоэлементом, энергосберегающие лампы).

Примеры энергосбережения «Что можем сделать мы?»: длинные шторы, мебель поглощают до 20% тепла; при использовании душа, а не ванны – экономия в 3 раза, стальная посуда с ровным дном и размером дна совпадающим с размером конфорки - экономия до 40%, режим «standby» у бытовых приборов – экономия до 10%, стирка при полной загрузке - экономия до 20 кВт/ч в месяц, энергосберегающие лампы - до 60% экономии.

Замена ламп на энергосберегающие и применение ламп ЛБ в колледже произведена, окна на пластиковый стеклопакет не заменены, произведена покраска стен и полов в светлые тона.

Можно использовать датчики присутствия людей в помещении, проще говоря датчики движения! С отоплением дела обстоят похуже. Самые основные мероприятия в этом плане – должна быть установка счетчиков тепла (по закону «Об энергосбережении и энергоэффективности» будет дифференцированная оплата в зависимости от наличия либо отсутствия приборов учета тепла!).

Специалисты рекомендуют произвести замену радиаторов отопления на алюминиевые либо биметаллические (в колледже все батареи - чугунные, старые). Можно также установить за ними теплоотражающие материалы типа фольги, чтобы они грели помещение, а не стену.

Здесь все довольно просто, счетчик воды установлен, остается рекомендовать заменить смесители вентильные на смесители шаровые. Так как такие смесители более чувствительны к регулировке и простота ее конструкции обеспечивает большой срок эксплуатации (износ существующих смесителей на 48%). Через протекающий кран (10 капель в минуту) потери до 2000 л воды в год!

Энергосбережение – это не только экономия денег, но и забота о планете. Экономия электроэнергии необходима в любое время года, месяца и дня, но особенно она необходима в те часы, когда электростанция перегружена. Обычно это утренние и вечерние часы.

СЕКЦИЯ № 10: ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

А. Ковылина, Н. Таурбаева

КГУ «Средняя общеобразовательная школа-лицей № 38», г. Семей

Научные руководители – М.Н.Борлукова., О.П.Линник, учителя информатики и математики

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА НА ПОТРЕБИТЕЛЬСКИЕ ПРИВЫЧКИ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА

Вопрос изменения потребительского поведения и спроса в условиях экономического кризиса — самый актуальный и самый сложный для ответа. Финансовые затруднения уже ощущает большинство казахстанцев, а это напрямую влияет на формирование рынка товаров и услуг. Казахстанским производителям и продавцам необходимо иметь информацию о том, на основании чего покупатель принимает решение о покупке, какие качества продукции влияют на его выбор, какие требования и рекомендации высказывают покупатели, чтобы правильно рассчитывать объёмы выпуска продукции или ассортимент продаж. Производителю необходимо точно знать, почему покупатель выбирает или не выбирает продукцию, какие требования он к ней предъявляет. Этим и объясняется практическая значимость нашего исследования потребительского рынка в нынешних условиях. Сейчас, уже пройдя через отрицание кризиса и панику, потребитель и рынок вступили в следующую стадию – группировку, для которой характерна боязнь рисковать. Однако, несмотря на настороженное поведение, в ситуации сохранения стабильности, потребитель перешел в состояние адаптации к кризису. Люди привыкли к новым ценам и новым реалиям, и бизнесу нужно быть готовым предложить те решения, которые позволят сделать этот процесс максимально безболезненным и эффективным. В условиях кризиса спросом будут пользоваться, в первую очередь, продукты стабильно высокого качества в среднем ценовом сегменте, т.е. те продукты, в которых потребители найдут для себя хорошее соотношение цены и качества.

Анализ опроса продуктовых магазинов еще раз подтвердил, что цены на продукты увеличились, уменьшился спрос на продукты питания, это говорит о том, что прибыль магазина осталась стабильна. В условиях рынка всякий предприниматель нацелен получить прибыль от реализуемого товара. Это означает, что он должен найти пути наиболее рационального ассортимента товаров и услуг, чтобы получить прибыль и не потерять клиентов. Проанализировав, потребительский рынок, мы подтвердили выдвинутую нами гипотезу о влиянии экономического кризиса на потребительский спрос. Пытаясь

экономить, потребители используют различные способы. Для большинства категорий продуктов питания люди начали искать торговые точки, в которых можно приобрести те или иные товары по более низкой цене. Одним из широко используемых способов экономии стало снижение частоты и объемов закупок, отказ от приобретения дорогих марок продуктов. В кризис потребители готовы отказаться от приобретения дорогих марок продуктов, но экономить на продуктах питания покупатели будут в последнюю очередь. Кроме того, стали экономить на кафе и ресторанах: среди тех, кто хотя бы время от времени питался вне дома, стали делать это реже, либо отказались вообще.

Список литературы:

1. Аакер Д. Стратегическое рыночное управление. - СПб.: Питер, 2006. - 544с.
2. Веснин В.Р. Стратегическое управление. - М.: ТК Велби, Изд. Проспект, 2004. - 328с.
3. Стратегия бизнеса / Под ред. Г.Б. Клейнера. - М.: КОНСЭКО, 2006. - 320с.

К. Дюсембинова, Т. Толеуханов

КГУ «Средняя общеобразовательная школа-лицей № 38», г. Семей

Научные руководители – М.Н.Борлукова, О.П.Линник, учителя информатики и математики

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИНТЕРЕСЫ КАЗАХСТАНА В ОЦЕНКАХ НАСЕЛЕНИЯ ВКО В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Современный мир находится в процессе глобальной трансформации, обусловленной мировым кризисом, что влияет на представления общества о роли современного государства в новых условиях. В тех странах, где национальная общность находится в процессе формирования, а государственные институты недостаточно эффективны, последствия кризиса ощущаются особенно остро. Сегодня можно констатировать, что главным уроком данного кризиса является переосмысление функции всех значимых субъектов политики и экономики, стратегии и целей развития. В понятии «национальные интересы» главное - единство интересов личности, общества и государства, которые выражаются в праве и закрепляются в основных законах страны. В условиях кризиса роль ряда составляющих национальных интересов, разделяемых большинством населения, возрастает и может актуализироваться в связи с задачами большей консолидированности общества.

Проведенный анализ позволил выявить следующие закономерности состояния общественного мнения в период экономического кризиса. На сегодняшний день в Казахстане наиболее распространенной точкой зрения является мнение о том, что оптимальным соотношением в национальных интересах являются равнозначность интересов личности, общества и государства. Точка зрения о том, что на современном этапе развития государства как национальный интерес должны рассматриваться отдельно интересы государства, большей части общества или личности не получили широкого распространения.

Вопрос о том, какие интересы являются наиболее важными, демонстрирует, что для большинства населения Казахстана равноценной значимостью обладает реализация как общественных, так и личных интересов. На открытый вопрос о том, какой общественный интерес на сегодняшний день является наиболее приоритетным, значимым, большая часть респондентов выделила «Повышение уровня жизни населения».

Если проводить параллель между наиболее значимыми личными интересами горожан и сельчан, то видно, что их волнуют одни и те же вещи. Существенными отличиями в их сфере интересов является то, что для жителей села гораздо больше значит семейная жизнь (+9,5%), тогда как горожан чуть больше волнует получение образования (+4,5%). Распределение личных интересов в возрастном разрезе демонстрирует, что решение финансовых вопросов является в большей степени приоритетным интересом для старшей возрастной группы (от 50 и старше), тогда как для молодых граждан страны (до 29 лет) к числу самых важных личных интересов относится получение образования. Семейная жизнь большей частью входит в сферу личных интересов представителей возрастной группы с 30 до 39 лет. Большая часть жителей региона полагает, что на сегодняшний день в наибольшей степени национальные интересы страны определяют президент (54,4%) и правительство (28,8%).

Организация социального мониторинга преследует определенные цели и задачи, и имеет большое

значение. Чтобы получить такую детальную картину сегодняшнего состояния регионального сообщества, и необходимо внедрение мониторинга и его регулярное ежеквартальное проведение. Для оценки социального самочувствия и исключения массовых акций протеста населения использовать интегральный показатель межрегиональный индекс кризисного сознания, характеризующий восприятие различными социальными группами населения последствий мирового экономического кризиса. Результаты социологического мониторинга могут служить базой для создания комплексного плана социального развития, который охватывает все структурные элементы региона в их взаимосвязи и взаимообусловленности, предусматривает поэтапное решение поставленных задач.

Список литературы:

1. Ниринг С. Свобода: обещание и угроза. М., 1966.
2. Гилязова Л.Г. Взаимосвязь глобального и национального кризисов. Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата экономических наук. Москва, 2012
3. Н. Назарбаев Ключи от кризиса// Интернет-ресурс: <http://www.elimai.kz/klyuchi-ot-krizisannazarbaev.html>

К.Р. Ишеева

КГУ «Средняя общеобразовательная школа-лицей № 38», г. Семей
Научные руководители – М.Н. Борлукова, О.П. Линник, учителя информатики и математики

ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА В НОВЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

Казахстан провозгласил курс на построение социального государства с высокими стандартами жизни. Данная позиция находит свое отражение в заявлениях главы государства. Президент Казахстана Н. Назарбаев заявил о необходимости принятия мер по недопущению снижения социально-экономического уровня: "На экономику нашей страны оказывают свое влияние те процессы, которые происходят в мировой экономике. Несмотря на сложности, нам необходимо проводить работу, чтобы социально-экономическое состояние казахстанцев не ухудшалось". Среди большого множества работ, посвященных специальному рассмотрению качества жизни населения и различных его сторон, до настоящего времени нет единства в понимании того, какие социально-экономические процессы и явления обозначаются этим термином. С одной стороны, встречается предельно расширительное толкование данной категории, которое, по существу, вбирает в себя все процессы жизнедеятельности человека и общества. С другой, в показатели качества жизни иной раз включается безо всякой научной аргументации только узкая часть процессов жизнеобеспечения людей.

Актуальность темы исследования обусловлена необходимостью создания эффективной системы социально-экономического мониторинга, способной постоянно отслеживать меняющиеся с течением времени потребности населения региона, определять точки наибольшего социального напряжения и проводить программу действий, наиболее мягко преодолевающих имеющиеся в социальной сфере того или иного города негативные явления.

Оценка качества жизни включает в себя разработку определенных критериев. Многие из них объективны и измеряются числовыми данными (например, доходы и расходы населения). Другие носят субъективный характер (например, свобода человека).

Существуют различные виды социологических исследований, выбор которых зависит от того, какие данные необходимо получить и насколько точными они должны быть. Организация социального мониторинга преследует определенные цели и задачи, и имеет большое значение. Чтобы получить такую детальную картину сегодняшнего состояния городского сообщества, и необходимо внедрение мониторинга. Результаты социологического мониторинга могут служить базой для создания комплексного плана социального развития, который охватывает все структурные элементы города в их взаимосвязи и взаимообусловленности, предусматривает поэтапное решение поставленных задач. Работая над проектом, были изучены все вопросы, затрагивающие уровень и качество жизни жителей нашего региона. Средний показатель качества жизни опрошенных является низким и составляет 23,5%. Ведущими факторами низкого качества жизни людей являются обеспокоенность своим здоровьем и

качество социализации. В ходе исследования была подтверждена гипотеза о том, что оценка социальной эффективности управления напрямую зависит от оценки качества жизни, полноты и качества услуг, предоставляемых населению органами власти в основных сферах жизнедеятельности. Для проведения социального опроса использовали возможности социальных сетей, что значительно увеличило число респондентов и сократило время обработки данных. В целях более качественного измерения уровня качества жизни населения, учитывая рассмотренный зарубежный опыт и казахстанскую специфику, рекомендуется дополнить имеющиеся или и разработать новые показатели: с целью большей объективности предлагаю дополнить статистическую форму D 002 вопросами, выявляющими степень удовлетворенности собственными условиями отдыха, степенью гражданских свобод. При определении степени удовлетворенности собственной безопасностью предлагается не ограничиваться «собственным районом», а расширить сферу ощущений безопасности до уровня населенного пункта/страны. Для оценки степени развития политических свобод рекомендуется внедрить внутриказахстанские соответствующие показатели, показатель, характеризующий степень удовлетворенности населения общественными отношениями.

Список литературы:

1. Г.Аймакова, О. Айтмагамбетов, Борьба с бедностью – важное условие социально-экономического роста страны в посткризисный период Экономика и статистика, №1, 2011г.
2. Уровень жизни населения в Казахстане (выпуск 2014г.) стат. сборник Агентства РК по статистике.
3. Государственная программа развития здравоохранения РК «Денсаулық» на 2016-2020г.

Ж. Серғалиқызы

Құқық және бизнес колледжі

Ғылыми жетекші– Касимова Айжан Мәулітқызы, экономика пәнінің оқытушысы

ЕЛІМІЗДІҢ БОЛАШАҒЫ - ЖАСТАР. ЖАСТАР ЖҰМЫССЫЗДЫҒЫ

Жұмыссыздық қай мемлекеттің болмасын, ұлттың қауіпсіздігіне қауіп төндіретін әлеуметтік дерт болып табылады. Қылмыс пен кедейшіліктің, жезөкшілік пен қайыршылықтың түп-төркіні жұмыссыздыққа келіп тіреледі. Жұмыссыздықтың зардабынан Африкадағы, Таяу Шығыстағы дүрбелеңдер төңкеріске ұласты. Бұл елдерде жұмыссыздық 10-14 пайызды құраса, біздің ел тұрғындарының 5,8 пайызы ғана жұмыссыз екен. Жұмыссыздық – нарықтық экономиканың әрдайымғы серігі, ол қоғам үшін нақты шығындармен байланысты. Сондықтан да қоғам бұл үшін шығындарды азайтуға тырысуы қажет. Ең алдымен, амалсыз жұмыссыздық кезеңінде, тұрғындардың жұмыссыз тобы қалайда өмір сүретіндей жағдай жасау қажет. Бұл кезде қоғам тек адамгершілікпен мейірім ғана көрсетпейді, сонымен бірге, нақты бір әлеуметтік нәтижеге жетеді.

- Жұмыссыздықтың қоғамға келтіретін зияны.
- Жұмыссыздық және қоғамның экономикалық потенциалы толық пайдаланылмайды. Жұмыспен қамтылмаған жұмысшы күші ұлттық табыстың өсуіне қатыспайды. Сондықтанда ел ішінде толық пайдаланылмаған өндірістік мүмкіншіліктерден шығындар туындайды.
- Ұзаққа созылған жұмыссыздық кезінде босап қалған жұмысшылардың квалификациясы кемиді.
- Медицина көрсеткендегі, жұмыссыздықтың өсуі ұлттық психикалық денсаулығын құртады.

Ел ертеңі болып саналатын жастардың қоғамда алар орны ерекше. Мемлекет Басшысы Н.Ә. Назарбаев Жолдауында Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік жағдайын баса назарға алған болатын. Жастарға әлеуметтік көмек көрсету балаларға, жастарға жұмысқа тұру, мықты маман иесі болу сынды мәселелерді қозғады. “Балам дейтін жұрт болмаса, жұртым дейтін бала қайдан болсын демекші, жастарды жұмыспен қамту саласында мемлекеттік сүйемелдеу саясатын, аймақтық, қалалық, облыстық дәрежелерде көтерсек, нарық жағдайында жастардың білім алуымен ғана шектелмей, елімізде енді-енді дами бастаған шағын кәсіпкерлікті дамытуды көздер едік.

Бүгінгі аумалы-төкпелі, қиындығы көп нарық жағдайында Қазақстан жастарына артылар жүк көп деп айта аламын. 2015 жылы «Дипломмен ауылға» бағдарламасы бойынша 24 жас маманға бір жолғы жәрдем ақыға 3330 мың теңге және тұрғын үй сатып алуға 9 жас маманға 26757 мың теңге қаралды (Бір жас маманға көтерме жәрдемақы 138740 теңге, тұрғын үй алуға бір маманға 2973 мың теңге). 2015

жылдың 12 айында жеті рет комиссия отырысы өткізіліп, 24 жас маманға бөлінген бір жылғы көтерме жәрдемақы толықтай игерілді. Оның ішінде, білім саласы бойынша 16 адам, денсаулық саласы бойынша 6 адам, әлеуметтік саласы бойынша 2 адам. Тұрғын үй сатып алу үшін 2015 жылдың 12 айына дейін 10 жас маман өтініш білдіріп, 24 926 мың теңге несие берілді. Оның ішінде 6-уі білім саласы, 4-уі дәрігер. Тағы айта кететін мәселе ол –кәсіпкерлік болмақ. Кәсіпкерлік – жаңа экономиканың қозғаушы күші. Өртараптандырудың өзегі кәсіпкерлік болады. Біз тәуекелдерді өз мойнына алуға, жаңа рыноктарды игеруге, инновациялар ендіруге дайын қуатты кәсіпкерлер табын көргіміз келеді. Нақ осы кәсіпкерлер экономиканы жаңғыртудың қозғаушы күші болып табылады. Осыған байланысты Үкіметке 2010 жылдан бастап өңірлерде кәсіпкерлікті дамыту жөнінде бірыңғай бюджеттік бағдарлама енгізілуін қамтамасыз етуді тапсырған болатын. Оны “Бизнестің жол картасы-2020” деп атауды ұсынды. Бұл бағдарламаның мақсаты өңірлерде кәсіпкерліктің, бәрінен бұрын шағын және орта бизнестің жаңа тобын дамыту есебінен тұрақты жұмыс орындарын ашу болады. Бүгінде жастар саясаты саласында әлеуметтік маңызы бар 76 жоба жүзеге асырылуда. Оның ішінде «Ауыл жастары», «Дипломмен - ауылға», «Жастар кадрлық резерві», «Жастар Отанға» және «Жастар тәжірибесі» сияқты серпінді жобалар бар. «Осының нәтижесінде соңғы бес жылда жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі 13,4 пайыздан 5,9 пайызға төмендеді». Осы жығарыда айтылған барлық бағдарламалар көп күттірмей өз жемістеін береді деп сенеміз. Қазақта жұмыла көтерген жүк жеңіл деген сөз бар емес пе сонымен барлықтарыныңызды еліміздің өркендеуіне ат салысуға шақырамын.

СЕКЦИЯ № 11: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР (ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ, МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ОҚЫТУ, МУЗЫКА, БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ, ЕҢБЕККЕ БАУЛУ)

СЕКЦИЯ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ (ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ, ДОШКОЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ, ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ ИСКУССТВО, МУЗЫКА, ТРУДОВОЕ ОБУЧЕНИЕ)

В.В. Гаврилова

КГУ «Новопокровская средняя школа», Бородулихинский район, ВКО.
Научный руководитель – Большакова Ю.В., психолог.

ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Семья является главным институтом социализации ребенка, где в отношениях со взрослыми происходит формирование личности. Поэтому без анализа детско-родительских отношений невозможно представить целостное понимание развития личности.

Развитие детей в подростковом возрасте ставит перед родителями новые требования. Подросток вступает в этап интенсивного овладения социальными ролями взрослого человека, его круг общения быстро расширяется, увеличивается связь со сверстниками и школой. Все это происходит в условиях бурных физиологических, психологических и социальных перемен в организме и личности подростка. [1].

В зависимости от модели воспитания, отношения родителей к ребенку происходит формирование определенных устойчивых взаимоотношений между ними. Если деспотичное, авторитарное поведение родителей и подавление интересов ребенка своими интересами, насильственное навязывание ему своих взглядов и представлений с жесткой критикой в адрес его собственных также как и политика "невмешательства", игнорирование интересов ребенка, полное отсутствие заинтересованности к его жизни (гипоопека) формируют слабую, несамостоятельную, неуверенную в себе личность, то сочетание внимательного, заботливого отношения в своему ребенку без

излишней навязчивости, с любовью и готовностью помочь, поддержать, в трудных ситуациях становятся залогом формирования гармонично-развитого человека.

Цель исследования: выявление психологических особенностей детско-родительских взаимоотношений в подростковом возрасте.

Гипотеза - мы предполагаем, что в развитии детско-родительских отношений важную роль играют психологические особенности, и комплексный их анализ может дать объективную картину становления личности в контексте взаимоотношений.

В соответствии с целью и выдвинутой гипотезой были поставлены следующие **задачи**:

1. Анализ основных теоретических подходов к проблеме детско-родительских взаимоотношений в отечественной и зарубежной психологии.
2. Выявить особенности развития детско-родительских отношений.

Методы исследования. В соответствии с целями и задачами исследования использован комплексный метод, который включает в себя:

- «Тест-опросник родительского отношения к детям» (А. Я. Варга, В. В. Столин).
- Методика «Родителей оценивают дети» (РОД).
- «Поведение родителей и отношение подростков к ним» Е.Шафер (ПОР).
- Методика PARI опросник родительских установок.
- «Анализ семейных взаимоотношений» Э.Г.Эйдемиллер, В.В.Юстицкис (АСВ).

Экспериментальное исследование проводилось на базе КГУ «Новопокровская средняя школа», Бородулихинского района, ВКО. Среди учащихся в исследовании приняли участие подростки и родители в количестве 71 человек и содержит несколько этапов:

Организационный этап - был разработан план исследования с научным руководителем, сформулированы цель, задачи, гипотеза, определены критерии исследования и выбраны методики.

Психодиагностическое исследование - проводилось экспериментальное исследование детско-родительских взаимоотношений.

Этап обработки - систематизировались и интерпретировались полученные данные. Сформулировать основные выводы и научно-практические рекомендации для родителей.

Результаты данного исследования показали, что в воспитательной системе родителей преобладают такие особенности как: проявление *авторитаризма, гиперпротекции*. Также было выявлено преобладание таких феноменов как *расширение сферы родительских чувств*, который проявляется у родителей особенно, когда дети достигают подросткового возраста и выражается в таких видах воспитания, как *потворствующая или доминирующая гиперпротекция*, а также феномен *фобия утраты ребенка*, который чаще всего ложится в основу гиперпротекции.

На основе исследования для родителей и учителей были разработаны рекомендации.

Список литературы:

1. Белогай К.Н. Исследование структуры родительских отношений личности //Психология в Вузе, 2007, № 1, с. 17 – 27.

К.Ф.Абдулгазимова

КГУ «Новопокровская средняя школа» с. Новопокровка
Научный руководитель – С.Ж.Сапарова, учитель технологии и ИЗО

ДЕКОРАТИВНО - ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО КАК ЭЛЕМЕНТ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО СОГЛАСИЯ

Своим исследованием мы показываем, что декоративно - прикладное искусство развивается на лучших традициях народного искусства. Культурное наследие каждого народа, содержит идеи и опыт, обогащающие культуру и жизнь многих поколений.

В ряду замечательных праздников и юбилеев Независимого Казахстана очень значимое место в 2015 году занимал юбилей Ассамблеи народа Казахстана. Уникальный институт, который с момента своего образования внес большую роль в укреплении мира и согласия между народами, проживающими в Казахстане.

Идея связать принципы толерантности и основы декоративно – прикладного искусства актуальна в настоящее время. Ведь народное искусство – это, прежде всего, духовный опыт народа, имеющий глубокие культурно – исторические истоки.

В нашей малой Родине, в селе Новопокровка живут и трудятся мастера прикладного искусства. На первый взгляд это обычные учителя нашей школы, которые все свое свободное время уделяют прикладному искусству своего народа. А с другой стороны их творчество является огромной силой толерантного воздействия на человека, и в первую очередь, на подрастающее поколение, интенсивно впитывающее в себя любую информацию.

Изучение «Құрақ» как предмета искусства, на сегодняшний день является актуальной научной задачей, позволяющей дополнить наши знания о традиционной культуре народа, его обычаях и обрядах, бытовой практике, контактах и связях с другими этническими формированиями. К традициям «Құрақ» обращаются современные художники изобразительного, декоративно-прикладного искусства, прикладники, дизайнеры и модельеры, наконец, сами народные мастера. Искусство «Құрақ» в нашем проекте представляет Ергалиева Гульнар. Она занимается аппликацией «Құрақ көрпе» уже на протяжении 10 лет. Несмотря на занятость (многодетная мама), она занимается своим любимым делом.

Декоративно – прикладное искусство русского народа в нашем проекте представляют учителя русского языка и литературы Кресс И.А. , учитель биологии Кулева Н.Б и библиотекарь школы Поухова А.И. Надежда Борисовна вязанием занимается с 7 лет. Сейчас воспитывает двух дочерей. Одежду для дочерей и все игрушки для них вяжет своими руками. Учитель русского языка и литературы Кресс Ирина Александровна считает, что вязание - это традиция их семьи. А свои творения с удовольствием дарит своим близким и друзьям. Поухова А.И занимается вышиванием икон бисером. Она считает, что изделие можно использовать не только для того, чтобы украсить свой дом. Такая вышивка будет служить отличным подарком на День рождения, на свадьбу, на рождение ребёнка, ведь помимо того, что это очень красиво, изделие может служить настоящей иконой, если её освятить в церкви, при этом она будет эксклюзивным подарком.

Декоративно – прикладное искусство белорусского народа является важнейшей частью культуры народа, ярким проявлением национальных черт его духовной жизни. Белорусское прикладное искусство «Вышивка крестом» в нашем проекте представляет, учитель физики Стецова И.М. Этим видом декоративно – прикладного искусства Ирина Михайловна занимается только 4 года. Но ее работы выглядят профессионально и очень красиво. Все свои творения Ирина Михайловна дарит близким людям.

Декоративно - прикладное искусство молдавского народа представляет Гуцу С.Е., психолог – педагог по образованию. В молдавском искусстве оформление предметов быта растительными орнаментами наиболее распространено. Среди растительных мотивов часто встречаются изображения деревьев, кустов, вазонов с цветами, букетов, веток, гирлянд. Гуцу С.Е проживает в нашем округе 2 год. Но за это время она поразила всех окружающих ее людей своим творчеством, искусством. А самое главное – это человек душевной, бескорыстной души. Все свои сбережения, выручку от продажи своих изделий она перечисляет в детский дом города Семей.

Таким образом, они у подрастающего поколения воспитывают толерантное отношение к окружающим.

Список литературы:

1. Казыбаев М.К. История и современность , 1991 г
2. Ералин К., Халмуратов Ж. Мастера искусств Казахстана.- Алматы, 1997 г.
3. Гончаров И.Ф. Действительность и искусство в эстетическом воспитании школьников.- М.: Просвещение, 1978 г.

М.Терновая, С.Головайчук

КГУ «Жезкентская средняя школа»

Научный руководители – Н.Ю. Черенкова, учитель химии, И.И. Гроза, учитель технологии

ИЗГОТОВЛЕНИЕ АВТОРСКОЙ КУКЛЫ В УСЛОВИЯХ БЕЗОПАСНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСХОДНОГО МАТЕРИАЛА, КАК ФЕНОМЕН СОВРЕМЕННОГО ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Кукла всегда играла значимую роль в духовной жизни человека, его познавательной и коммуникативной деятельности, в процессе творческой реализации. Оставаясь одной из древнейших форм репрезентации человека, в XX столетии кукла претерпела значительные метаморфозы, появился новый тип куклы - авторская.

Объектом исследования выступает авторская кукла как произведение изобразительного искусства, предметом - развитие и бытование авторской художественной куклы в конце XX- начала XXI века.

Цель проектной работы: изготовление авторской рукотворной куклы техникой текстильной пластики. Разработать технологию изготовления авторской куклы через работу с полимерной глиной для декора интерьера.

Для достижения указанных целей были поставлены следующие *задачи*:

1. выявить типологию куклы;
2. исследование материалов, используемых для изготовления куклы;
3. определить технологические особенности создания авторской куклы;
4. выявить изобразительную специфику авторской куклы.

Предварительное рассмотрение проблемы позволило сформулировать исходную **гипотезу** проекта, основывающуюся на следующих положениях:

Авторская кукла лишена функции замещения, что позволяет говорить о расширении ее художественных возможностей и рассматривать ее как произведение изобразительного, а не декоративно-прикладного искусства.

Этапы реализации проекта:

Опыт № 1 «Определение температуры размягчения»_Вывод:

наименьшей температурой размягчения обладает образец №2 –пластика (36 °С), образцы №1-холодный форфор и №3-полимерная глина размягчаются при 37 - 38°С, что соответствует оптимальному использованию материалов.

Опыт № 2 «Определение наличия фенола» Вывод: в образцах №1, №2 и №3 фенол отсутствует.

Опыт № 3 «Определение наличия солей свинца» Вывод: в образцах №1, №2 и №3 соли свинца отсутствуют.

Опыт № 4 «Исследование действия испытываемых материалов на кожу рук» Вывод: при работе с материалами всех образцов необходимо соблюдать правила техники безопасности и гигиены.

Опыт № 5 «Исследование воздействия испытываемых материалов на живые организмы (растение хлорофитум)» Вывод: проведённые исследования показывают, что наименьшее влияние на живые организмы оказывает полимерная глина.

Выводы проекта: Наиболее безопасный материал для изготовления куклы полимерная глина, и если использовать перчатки, во время работы, то опасности в работе с ней не будет совсем. Именно этот материал почти не выделяет запаха и не содержит вредных веществ. Таким образом, наш выбор материала для работы над авторской интерьерной куклой самый правильный с точки зрения экологии. Недостатком такого изделия является его хрупкость, но для неигровой куклы это не главный фактор. Данная работа может служить оформлением кабинета, а также может экспонироваться на выставках.

Список литературы

1. Егупец О.Е. Кукла из паперклея / О.Е. Егупец. - Дизайн - Кора, 2004
2. Зайцева О.В. Декоративные куклы. Практическое руководство по изготовлению кукол. АСТ Издательство, 2009. - 111 с.
3. Лотман Ю.М. Кукла как феномен культуры // Декоративно-прикладное искусство 1992
4. Посыпайко В.И. Химические методы анализа. Москва «Высшая школа» 2004 г

Г.Е. Ерназарова

Құқық және бизнес колледжі

Ғылыми жетекшісі - Г.А.Мырзахан, Арнайы пәндер оқытушысы

ДАМУЫНДА АУЫТҚУЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ

Мақсаты: Дамуында ауытқуы бар балаларды психологиялық зерттеудің әдіс-тәсілі

Дамуында ауытқуы бар балалар тұлғасын зерттеу мәселесі қазіргі әлеуметтік жағдайда маңызды орын алады. Дамуында ауытқуы бар балалар ғылымы 60-жылдың 20-ғасырынан бастап бастау алды.

Дамуында ауытқуы бар балаларды психологиялық зерттеудің мақсаты:

1. Баланың психикалық даму кемістігін анықтау, топтастыру және кемістігін даму, мазмұнын анықтау.
2. Арнайы оқыту және тәрбие жұмысы жағдайында шамасын және кемістігін толтыру мерзімін жобалап анықтау, демек кейбір сақталған функциялармен кемістігінің орнын толтыруға бола ма, баланың толықтыру кезінде даму жылдамдығы қалай болады. Қандай көмек, қандай мөлшерде осы мәселені шешуге болады.
3. Дамуында кемістігі бар балалардың қай арнайы мекемеде және оқытудың қолайлы түрін анықтау.

Психологиялық зерттеу психолого-медико-педагогикалық кеңестін зерттеу бойынша: балаға жан-жақты даму ерекшелігіне баға қоюға жағдайды жасайды. Психологияда дамуында кемістігі бар балаларға диагностика жасау үшін: баланың нерв жүйесі жайында мінездеме; оның соматикалық психологиялық даму дағдыларын өз жасына сай медициналық, психологиялық, педагогикалық логопедтің толық талдау жасау қажет. Баланың психологиялық дамуының бұзылуы биологиялық, социологиялық сипаттарға себептеліп немесе жеке бұзылу сияқты нерв және нерв психологиялық соматикалық аурудың салдарынан болуы мүмкін. Сондықтан да дифференциалды диагноз жасаған кезде дәрігерлер психоневролог, дефектолог қатысады. Сонымен мамандар арасындағы тығыз байланыс дамуында кемістігі бар балаларды жалпы жан-жақты тексерумен сипатталады.

Дамуында кемістігі бар балаларды зерттеу әдістемесі жан-жақты балаларды зерттеу, әдісімен сәйкес келеді. Әрбір маман дамуында кемістігі бар балаларды жан-жақты тексеру кезінде профессионалды кәсіби зерттеп, дамуында кемістігі бар балаларды психологиялық зерттеу медициналық тексеруден кейін анықтамаларын негізгі ала отырып жүргізіледі. Сонымен мамандар арасындағы тығыз байланысты кеміс балаларды жан-жақты тексерумен сипатталады

Бұл ауытқудың негізгі себебі: бала миының әлсіз түрдегі, яғни органикалық зақымдануымен туа біткен зақымданулар жатады. Дамуында кемшілігі бар балалардың негізгі айырмашылығы мынада: бұл балалардың сабаққа деген үлгермеушілігі, сондай-ақ дағдылары мен танымдық процесстері төмен болуы. Бұл балалардың эмоциясы көбіне өзгеріске ұшырап отырады. Бұл балалардың ерекшелігін айтар болсақ, яғни олардың әлеуметтік ортаға бейімделуімен, іс-әрекетінен, мінез-құлқынан ерекшеленеді.

Дамуында ауытқуы бар балалар - ол психикалық патологияның ішіндегі кең тараған түрі. Аутизм балалар бұл-баланың психикасындағы ауытқулар. Бала аутизмі дегеніміз шындықтан ауытқу, өз-өзімен болу, немқұрайлық немесе сыртқы құбылыстарға қимыл әрекеттің болмауы. Мұндай ауруға ұшыраған балалар адамдармен араласуды, қарым-қатынас орнатуды тоқтатады. Оның сөйлеу қабілеті бұзылып, психикасы ойлау қабілеті бұзылады. Ерте жастағы ауытқуы бар балалар отбасында немесе арнайы мекемелерде бөбек жайларда тәрбиеленеді. Дамуында ауытқуы бар балалардың көпшілігінің ата-анасы жоқ немесе толық емес отбасы жағдайы төмен отбасыдан шыққан балаларды құрайды. Мұндай балалар өз отбасынан толық қарым-қатынастан айырылған. Дамуында ауытқуы бар балалар мадақтауға және қолдауға, ренжісуге өте әсершіл болып келеді. Олар ұнамсыз және еркелету эмоцияларын ажыратады. Бірақ өз эмоцияларын нақты түрде көрсете алмайды. Өзінің адамдарға деген қатынасын жымыюмен, бетіне қарау арқылы білдіреді. Дамуында ауытқуы бар балалар олар айқайлауға, шулауға, жүгіруге рұқсатсыз зат алуға болмайтынын түсінбейді. Ал кейбір балалар сөйлемейді, көп нәрсеге үреймен қарайды, ата-анасының, тәрбиешісінің артына тығылып қарым-қатынастан бас тартады. Ақыл-ойы кем балалардың эмоциялық көңіл-күйі көбінесе ойын немесе іс-әрекетінде байқалады.

Р.Т. Аубакиров

«Балаларға арналған баспана» КММ, Павлодар қ.
Ғылыми жетекші - Қ.М.Тайболатов, педагог-психолог

ТҮС КӨРУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Адамзат тіршілігінде болып жатқан әртүрлі құбылыстарға күнделікті куә болып отырамыз. Оның ішінде адам сенгісіз жағдайларда болып жатады. Біздің миымыз алуан түрлі ақпаратты қабылдауға дайын, тек бұл үшін зейін және уақыт керек. Күнделікті күйбен тіршілікті ойлаймыз деп адамдар ұйқы қажеттілігін де ұмытып жатады. Ұйқы организмнің ішкі табиғи мұқтажығы болып табылады. Ұйқы – күрделі нейрогуморалдық құбылыс. Ұйқы кезінде адамдар түс көреді.

Ұйқының екі түрі бар: «жылдам» және «баяу». Баяу дегеніміз – қалыпты, қарапайым ұйқы болса, жылдамы – түс көретін ұйқы. Жылдам ұйқы және онымен байланысты түс көру ортаға психикалық бейімделуде өте маңызды рөл атқарады. Ұйқының породоксальды фазасы бір жағынан мидың жоғары белсенділігін жүзгкг асырады, ал екінші жағынан оның бедерсіз күйінде басқа да мотивацмиялық процестер тудырады. Физиологиялық көзқарас бойынша, түс көрудің себептері – сергектік жағдайды психикалық іс-әрекетті іске қосатын материялық құбылыстар.

Ал З. Фрейдтің психоанализ қағидасы бойынша, түс көрудің себебі адам психикасының шаласаналық жүйесінің жеңе алмайтын инстинкті (ырықсыз сезімді) іс-әрекетінен туады. Фрейдтің есептеуінше, түс көру қаншалықты бос көріністер болғанымен, оның «сценарийі» – бұл түстің бейне-белгілері арқылы қанағаттандырылатын түпкі тілек-қалаулар коды. Бұл болжамына өзі таңырқаған З.Фрейд оның тіпті қандай жағдайда туындағанын да есіне сақтап қалады[1].

Түс көру – бұл адамның қоршаған ортамен қатысынан қалыптасатын күрделі психикалық құбылыс. Керек-мылқаулар айтарлықтай толық түс көрмейді. Бұл түс көрудің ми қыртысы арқылы болатындығын дәлелдейді.

Түс көрудің ең көп тараған түсініктерінің бірі – жүйкелік іздер теориясы. Егер М.И. Сеченов түс көруді «үйреншікті әсерлердің әдетте болмаған қисындауы» деп есептесе, И.П. Павлов бойынша, «түс көру көбінесе ескі тітіркендірулерден қалған ізден туады». К. Юнгтың айтуынша, «түс көру – ұйқы кезіндегі психикалық әрекеттің қалдығы және өткен күннің ой әсері мен көңіл-күйі». Түс көру барлық адамдарда болады, тек кейбіреулерде сирек байқалады. Ауырған кездерде, жағымсыз жағдайларда, неврозда түс көру жиілейді. Әйелдер жалпы жиі түс көреді.

Гинопедия (түсінде үйрету). Адам өзінің онсыз да қысқа өмірінің үштен бірін ұйқыда өткізеді. Сондықтан бір кезде уақытты ұтымды пайдалану үшін, ұйқы кезінде оқыту кеңінен тарады. Алайда, арнайы зерттеулер жаңа материалды ұғыну қабілеті және оны кейін еске түсіру тек сергек ұйқының немесе мүлгудің кезінде мүмкін екенін көрсетті[2].

Түсінде оқыту кезінде ұйқы шала, сергек болғандықтан адам жиі оянуға мәжбүр болады. Демек, бұл пайдалы болмайды, өйткені қалыпты ұйқы адамның жұмысқа қабілеттілігі бұрынғы жағдайына келуі үшін қажет. Сондықтан қазіргі кезде гипнопедия жиі қолданылмайды.

Түс нені білдіреді? Біз көретін түсті үш түрге бөлуге болады. Алғашқысын «тұрмыстық» деп атайды. Мұндай түстерде адамдар әдетте өзінің өмірлік проблемаларын көріп, оларды шешуге тырысады. Түстің екінші түрін символикалық түс деуге болады. Адам бұл жағдайда әртүрлі зат түрінде символдар мен белгілерді көреді. Мұндай түстерде адамдар көбіне шын өмірде оларға тән емес жасап жүреді. Түстің үшінші бір түрі – аян, мұндай түстер адамға онымен немесе басқа адаммен болашақта не болатынын көрсетеді.

Символикалық түстерге назар аударған жөн. Өйткені ұйқы кезінде миымыз елеулі мәселелерді шешуге тырысып, дайын жауаптер береді. Бәлкім, дәл осы символикалық түстер арқылы ол бізге бірнәрсе айтқысы келетін шығар. Мұндай түстер не мағынаны білдіретінін анықтау үшін адамдар жүздеген жылдар бойында түс туралы бақылау жүргізіп, ондағы ұғымдарға жалпылама түсініктер жасап шығарды. Бүгінде бұл бақылау нәтижелері бәріне бірдей қолжетімді.

Тәтті ұйқыға баға жоқ. Осы қалыпқа келу үшін, төлемін өз өмір сүру салтында денсаулық тәртібімен өтейсің. Жалқаулыққа салынбаңыз. Өз тәніңізді жайлы шаршатыңыз, миыңызды сабырлы қылыңыз, сол кезде табиғат тілегендей, тәтті ұйқы құшағына кіресіз. Есіңізде болсын – бұл жастықта жатқан сағат саны емес, бұл табиғи тәтті ұйқыдағы сағат саны.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Гарфилд П. Творческое сновидение. - СПб., 1996, с. 286-339
2. Ералыұлы Ш. Түс – таңғажайып құбылыс - 2002 ж.

А. Даниярова

Зияткер ұлтты қалыптастыру – жанартылған білім беру жүйесінің басты бағыты
Ғылыми жетекшісі – З.С.Алканова, педагогика пәнінің оқытушысы

МӘНГІЛІК ЕЛ БОЛАШАҒЫ- БІЛІМДІ ҰРПАҚ, САНАЛЫ ЖАСТАР! Н.Ә. НАЗАРБАЕВ

Үздіксіз білім беру жүйесінде зияткерлік элитаны қалыптастыру мәселесі - қазіргі заманның өзекті міндеттерінің бірі.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев 2012 жылғы 5 қыркүйектегі Қазақстанда ғана емес, Азия, Еуропа, Америка елдерінде де таратылған студенттер мен оқушыларға арналған интерактивті дәрісінде елдің табысты түрде алға жылжуын жалғастыруы үшін білім беру, ғылым, экономика және саяси салалары алдында тұрған нақты міндеттерді белгіледі. Содан бері жүргізіліп жатқан жұмыстармен қатар биылғы жылғы 11 желтоқсанда Астана қаласында ұйымдастырылған «Зияткер ұлт болашағы-жастар» форумында да білімді жастар арқылы зияткер ұлтты қалыптастыру мәселесі қарастырылды. Президент онда еліміз «білім беру - ғылым - инновациялар» үштігі билейтін постиндустриялық әлемге қарай жылжып келе жатқандығын атап өтіп, ұлттық білім беру, білім алу және жоғары технологияларды дамыту жүйесін жетілдіру мәселелеріне ерекше назар аударды.[1]

Зияткер элитаны қалыптастыру үдерісі 2020 жылға дейінгі даму стратегиясының негізінде қарастырылған. Студенттерді тәрбиелеу тұжырымдамасы мен дарынды жастарды анықтап, шығармашылығын дамыту жүйесі әзірленген. Елбасы «Қазақстан-2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты жолдауында: «Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Жай ғана сауаттылық жеткіліксіз. Біздің азаматтарымыз үнемі ең озық жабдықтармен және ең заманауи өндірістерде жұмыс жасау машығын меңгеруге дайын болуы тиіс.[3]

Қарыштап дамып бара жатқан заманда мектеп қабырғасынан бастап жеке тұлғаның қабілеттерін ашу ұстаздардың бірден-бір міндеті болып саналады. Қазақстан – 2050 жалпы ұлттық қозғалысының «Зияткер ұрпақ» жобасын жүзеге асыру мақсатында оқу орнында ұйымдастырылатын үйірме сабақтарынан бастап, сабақтан тыс өткізілетін танымдық, зияткерлік, мәдени шаралар, түрлі сайыстар мен байқаулар, спорттық жарыстар, кештер, кездесулерді атауға болады. Яғни, білім беру ұйымының бүкіл іс-әрекеті, қоғамдық өмірі осы бағытқа негізделуі керек. Соның бірі өзім білім алып жатқан М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледждің қосымша білім мен тәрбие беру жүйесін айтуыма болады. Оқу орнында элиталы жастарды қалыптастыру мақсатында ұйымдастырылатын ғылыми-тәжірибелік конференциялар, ғылым онкүндігі, пәндік үйірмелер, оқудан тыс тәрбиелік іс-шаралар мақсатты жүйелі жолға қойылған. Осындай іс-шаралардың түп негізі – студенттерді кәсіби мамандыққа дайындап қана қоймай, болашақта еліміздің зиялы қауымының саны мен сапасының артуына үлес қосу деп түсінемін. Сонымен қатар елімізде, соның ішінде ШҚО Өскемен, Семей қалалары бойынша Назарбаев зияткерлік мектептері, облыстық «Дарын» мектебі қызметтерінің түп мақсаты да білімді ұлт қалыптастыру деп түсінуге болады.

Ұлттық педагогикаға өзіндік қолтаңбасын қалдырып кеткен Мағжан Жұмабаев: «Баланы тәрбиешісінің дәл өзіндей қылып шығармай, келешек заманына лайық қылып шығару керек» дейді. Бар күшімізді білім мен ғылымға салып, оны ұлттық тәрбиемен арқауланса өркениеттің шыңына даңғыл жол салынбақ. Мен болашақ музыка пәнінің мұғалімі ретінде музыка сабағы арқылы зиялы ұрпақ қалыптастыру үшін музыка сауаттылығы мен мәдениетін дамытудан бастар едім. Ол үшін қосымша білім мен тәрбие беретін үйірме жұмысын ұйымдастыруды мақсат тұтамын. Оқушылардың музыкаға деген қызығушылықты арттырып, зияткер жастарды дамытамын.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Айқын журналы, №24, 22 қараша 2015 жыл

2.Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 – 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 2010 жыл 7 желтоқсан

3.Назарбаев Н.Ә.Қазақстан-2050 стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты: 14 желтоқсан 2012ж.: Қазақстан Республикасының Президенті- елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы.- Қарағанды.-2013

Г.Омарова

«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК

Ғылыми жетекшісі – З.С.Алканова, педагогика пәнінің оқытушысы

ШӘКӘРІМНІҢ ӘН МҰРАСЫ

*Кетермін , артымда сөз әнім қалар,
Кейінгі жастар оқып ортаға алар
Шәкәрім*

Ұлт дана тұлғалармен танылады. Хакім Абайдан тағылым алған ғұлама ақынымыз Шәкәрім Құдайбердіұлы сондай дана да дара тұлғалардың бірі екендігі даусыз.

Шәкәрім қажы жетпіс үш жасында жолсыз жазаға ұшырап, өмірден жазықсыз аттанып кете бергенде артында өлмес, өшпес әдеби туындылары, философиялық трактаттарымен бірге мол ән мұрасы қалған адам. Әкесі Құдайберді 37 жасында ерте дүниеден озғанда әкеден жастай жетім қалған қам көңіл жеткіншек ән әлеміне қалайша, қандай жағдайда бойлай бастап еді дегенде ұлы Ахаттың айтып кеткен деректеріне сүйенуге тура келеді.

Ағасы Абай бұл мәселеде де інісі Шәкәрімді қолтығынан демеп, қамқорлық танытқан.Шәкәрімнің жасынан домбыраға құмарлығын аңғарып қалған ол керей руынан шыққан атақты домбырашы Біткенбай деген адамды шақыртып алып, күй үйретуді тапсырады. Сол Біткенбай бір жылдай Құдайберді ауылында болып, Шәкәрімге «Саймақтың сары өзені», «Алшағырдың ашты күйі», «Асан күйі» «Алабайрақ», «Ақсақ құлан» «Кертолғау» сынды тағы басқа көптеген күйлерді үйретеді. Оған қатты разы болған Шәкәрімнің шешесі Дәметкен күйші Біткенбайға көйлек, шапан кигізіп қана қоймай, сауынға бір сиыр айдатып,бір бесті ат мінгізіп қайтарған көрінеді.²

Шәкәрімнің нағашылары да әнге,өнерге жақын болған. Шәкәрімнің қалаға барып, бір таныс орысына скрипка таңдатып алып, содан скрипка ойнауды үйреніп қайтқанында жасы он жетіде болыпты. Ұлы Ахаттың айтуынша Шәкәрімнің алғаш шығарған әні 14 жасында жазған әні «Қозы көш» екен. Абай ауылына келген атағы алты алашқа белгілі әнші Біржан салға мейлінше құрмет көрсетіліп жатқанда жас Шәкәрім де үлкендердің қолына су құюмен бірге өз өнерін де ортаға салған деген дерек бар. Өйткені Біржан сал Абай ауылынан аттанарда Шәкәрімнің «Қозы көшін» шырқапты деседі. Кейіннен бұл ән Қиясбайдың «Қозы көші» деп аталап жүреді. Себебі Қиясбай-Қодардың немересі бірде Шәкәрімге келіп: Аға, Қозы көш» әніңізді маған бір бестіге сатыңызшы деген екен. Шәкәрім: Ат алмай-ақ бердім»- дейді. Содан ол ән Қиясбайдың «Қозы көші» аталып кете беріпті.

Шәкәрімнің композиторлық қырынан танығанда Ахат Шәкәрімұлының әкесінің аузынан естіп, кейінде қажының кейбір әндерінің қандай жағдайда шыққанына тікелей өзі куә болған деректерін айтуға болады. Мысалы, «Бұл ән бұрынғы әннен өзгерек», «Жиырма үш жасымда» және «Қорқыт, Қожа Хафиз түсіме енді де» деген өлеңдеріне қалай ән шығарғанын өз көзімен көргені баяндалады.

Шәкәрімнің әндер жинағы «Аманат» деген атпен, 1989 жылы «Өнер» баспасынан «Замана бұлбұлдары» деген сериямен жарық көрген. Осы жинақты құрастырған,әндерді нотаға түсіріп баспаға әзірлеген - белгілі өнертанушы ғалым Талиға Бекқожина. Осы жинақта Талиға апайымыз Ахаттың айтқан деректеріне сүйене отырып, сазгер Шәкәрімнің шығармашылығына кеңінен талдау жасаған. Бұдан арғы жерде ол Шәкәрімнің әндерін алғаш нотаға түсірген голландтық Альвин Эрнестович Бимбоэс екендігін айтады. Ол 1919-1922 жылдары Ақмола политотделінде инструкторлық қызмет атқара жүріп, қазақ әндерін нотаға түсірумен шұғылданыпты. Соның нәтижесінде 1926 жылы Н.Ф.Финдейзеннің

редакциялауымен шыққан «Музыкалық этнография» жинағында Шәкәрімнің екі әні жарық көрген. Тағы бір дерек Шәкәрімнің «Бұл ән бұрынғы әннен өзгереді» деген әні А.В.Затаевичтің 1931 жылы жарық көрген «Қазақ халқының 500 әні мен күйі» атты жинағында «Шәкәрім Құдайбердин әні» деген атпен енгендігін айқындайды.

Әйгілі композитор Т.Базарбаев Шәкәрім әндерін орыс композиторы Мусоргскиймен салыстыра келіп, ән музыкасы сізбен ауызша сөйлесіп тұрғандай тұрғандай әсерге бөлейді дейді. Кәсіпқой сазгер ретінде ол Шәкәрімнің шығармаларына бойлап барып, терең талдау жасай білген, онымен қоймай 17 әнін нотаға түсірген екен. Теміржан Базарбаевтың Шәкәрімді интернационалдық композитор дейтіні де содан болса керек. Сонымен қатар Шәкәрімнің ұлы Ахатпен жасы кіші болса да сырлас, дос-жар бола білген семейлік сазгер-журналист Арғынбек Ахметжановтың да қажы әндерін шығу тарихы туралы зерттеулері бар.

Енді әндерінің насихатталуы жағына келер болсақ, Шәкәрімнің ән әлемін шарықтатып кейінгі жастарға насихаттаушы Семейдегі филармония әншісі болған Келденбай Өлмесеков болды. «Жастық туралы» деген әнін ширек ғасырдан астам уақыт бұрын Шыңғыстаудағы абыз ақын Шәкір Әбеновтен үйренеді. Республика мектептерінде лекция-концерттерін екі тілде де өткізген. Қазіргі таңда қажы әндерін сахнада орындап өлместей үн қосып жүрген дәстүрлі әнші Еркін Шүкімановты айтуға болады. Шәкәрімнің ән мұрасын зерттей келе, оның мектептегі музыка пәнінің бағдарламасына енгізілу жағдайы туралы айтпақпын. Мектептегі оқу бағдарламасында 5 сыныптың «Музыка» пәнінде Шәкәрім Құдайбердіұлының ақындықпен қоса композиторлыққа көп көңіл бөлгені туралы айтылып, «Ойдан шығарылған бар түрлі әндерім» өлеңімен қатар «Кетермін, артымда сөз, әнім қалар» атты өлеңі нотасымен беріледі, яғни мектеп бағдарламасына енгізілген. Ән бірқалыпты, ұстамды сипатта, диапазоны бірінші октаваның ДО – сы мен екінші октаваның МИ нотасына дейінгі аралықта жас ерекшелікке лайықталған. Ал «Бұл ән бұрынғы әннен өзгереді» әні сыныптың музыка пәніне енгізілген. Шәкәрімнің туғанына келер жылы 160 жыл толуы қарсаңында зерттеуге алып болашақта тереңдетуді мақсат тұтып отырған жұмысымызның өзектілігі де осында деп ойлаймын. Шәкәрімнің сазгерлік өнері мен ән мұрасын мектеп оқушыларына насихаттап ғана қоймай, қосымша сабақ бағдарламасын құрып болашақ музыка пәнінің мұғалімі ретіндегі өз үлесімді қоссам деп санаймын.

Қолданылған әдебиеттер:

1. А.Жақыпов. Шилі өзен» өлеңінің авторы кім?» /Семей таңы. 1999ж 30 маусым
2. Д.Сейсенұлы «Шәкәрім».- «Фолиант»,2008ж
3. Шәкәрім. «Шығармалары»(өлеңдер,дастандар, қара сөздер).- «Жазушы», 1988ж

Н. Келербекова

М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі КМҚК
Ғылыми жетекшісі: Салкынбаева А.М

ҚЫРЫҚ ТҮРЛІ КҮЙ ТАМҒАН БАРМАҒЫНАН

Өнерде өзіндік қолтаңбасымен жарқырай көрініп, ол қолтаңбасы ұлттың рухани әлеміне құнарлы арна болып қосылған тұлғалар қай елде де, қай заманда да некен-саяқ.

Солардың бірі Қазанғапұлы Тәттімбет 1815 жылы Қарағанды облысының Егіндібұлақ ауданына қарасты Дастар тауының етегінде туған. Бұл жер қазіргі Абай атындағы совхоздың №4 Мыржық бөлімшесіне қарасты Қызылжал деп аталатын қыстау. Қызылжал қыстауын Мөшеке деп те атайды. Мөшеке Тәттімбеттің үлкен әкесі. Тәттімбет небары 45 жас ғұмыр кешті. Қазанғапұлы Тәттімбеттің шыққан тегі Орта жүз, Арғын, оның ішінде Мейрамнан тарайды. Шежіре бойынша Мейрамнан Қуандық, Сүйіндік, Бегендік, Шегендік, Шұбартпалы, Қаракесек (Болатқожа) деген аталар өрбіген. Осылардың ішінде Тәттімбет Қаракесегі болып келеді. Тәттімбеттің мінезі байсалды, жеңіл-желпі сөзге көтеріле қоймайтын салмақты кісі болса керек. Мұндай адам бойындағы адамгершілік қасиетті оның көптеген күйлерінен де аңғаруға болады. Себебі, жаны сергек, пейілі адал, халық мүддесі десе ішкен асын жерге қоятын, аса әділеткер, адамгершілігі мол болғанын көз көрген қарт-қариялар да әңгімелеп айтып отырады екен. Тәттімбет ұлттық музыка өнері аспанында жарық жұлдыздай жарқырап өткен сегіз қырлы, бір сырлы талантымен, өнерпаздығымен танылған суреткер – күйші-композитор. Ол күй күдіретін,

домбыра сырын ерекше сезіне біліп, жанымен сүйсінген, күй жанрының табиғи болмысын шынайы ұққан өнер адамы екендігін байқатады. Өйткені Тәттімбеттің күйлері ұрпақтан-ұрпаққа ауысып, халықтың классикалық музыка қорына жатады.

Қазанғапұлы Тәттімбет-қазақ халқының аспапты музыкасында қоңыр күйлердің дәстүрлерін қалыптастырып, тұтас бір мектептің орнығуына мұрындық болған ұлы күйші. Ең алдымен, Тәттімбет-саусақтарынан бал тамған шебер орындаушы, заманының ой-арманы мен мұң-мұқтажын дөп басып, күйлеріне арқау ете білген ірі суреткер-композитор. Қазақтың қара домбырасына оң-бұрау, теріс бұрау, шалыс бұрау, қалыс бұрау, тел бұрау секілді ұғымдарды енгізген де Тәттімбет. Тәттімбет шығармаларын алғаш нотаға түсірген А.В. Затаевич болды. Ол халық композиторының "Былықылдақ", "Қосбасар" атты күйлерін "Қазақ халқының 1000 әні" және "Қазақтың 500 ән-күйі" музыкалық-этнографиялық жинақтарын енгізді.

Тәттімбет дәстүрін дамытушылардың көрнектісі-Тоқа Шоңманұлы. Тәттімбет күйлері сияқты оның да "Саржайлау", "Қосбасар" деген шығармалары бар. Бұл дәстүрлерді біздің заманымызға Әбікен Хасенов, Аққыз Ахметова, әсіресе Мағауия Хамзиндер жеткізген. Ә.Хасенов жеткізген "Қосбасар" күйінің екі варианты бар: бірі Тәттімбет, екіншісі Тоқа есімімен аталды.

Шертпе күй мектебі тұсында Арқадағы күй дәстүрін еске аламыз. Терең философиялық ой-толғам құрылған шертпе күйлердің көркем үлгілерін Тәттімбет шығармаларынан табамыз. Тәттімбет домбыраның екі ішегіне жан бітіріп, тындаушысының жан-сезіміне әсері ететін көркем туындылар берген.

Тәттімбет күйлері сан түрлі болып келеді. "Алшағыр", "Бозайғыр", "Былықылдақ", "Еркеатан", "Керкиік", "Қаражорға", "Салқоңыр", "Сарыөзең" күйлері бірде табиғат құбылыстарын, жан-жануарларын әлемін, енді бірде табиғат сұлулығын зерттейді. Сонымен қатар Тәттімбеттің "Азамат қожа", "Бес төре", "Қашқан қалмақ", "Ноғай-қазақ" атты тарихи күйлері белгілі. Тәттімбеттің күйлеріне терең ойлы толғаныс, тебіренген сезім, сырлы мұң, сезім қылын шертетін әсем музыкалық әуен тән.

Олар бірде нәзік лирика, бірде философиялық ой-толғау болып келеді. Мұнын алғақысына "Жетім қыз", "Көш жанаған", "Сылқылдақ", соңғысына "Азына", "Көкейкесті", "Саржайлау", "Қосбасар" жатқызуға болады.

"Қосбасар"-адамның жан сезімін тербейтін күй-толғау. Мұндай күйлер шертпе күй дәстүрінде аз емес. Олар "Қосбасар" аталса да әрбірінің көркемдік әлемі ырғағы бөлек.

Тәттімбет күйлері сыңар ішекте орындалады. Музыкалық әуені бір ішектен екінші ішекке өтеді, дамиды. Тағы бір ерекшелігі -күйлердің оң және теріс қатарда кезігуі. Айталық, "Көкейкесті", "Саржайлау", "Сылқылдақ" күйлері оң бұрауда, "Азамат", "Алшағыр", "Бестөре" күйлері теріс бұрайда орындалады.

Қазақстанның орталық аймақтарына есімі танымал Тәттімбет шығармашылығы -қазақ күй өнерінің ғажап бір тармағы.

1855 жылғы 24 наурызда Ресей патшасы Александр II-нің таққа отыруы тойына Тәттімбет өнерпаз ретінде Арқа қазақтарының өкілдерімен бірге Петербургке барған. Осы сапарында өзінің тамылжыта тартқан күйлері арқылы Петербургтің өнерсүйер қауымының назарын аударып, күміс медальмен марапатталған. Сол медаль бүгінде Егіндібұлақ ауылының мұражайында сақтаулы.

Тәттімбет күйлерін насихаттаған өз інісі Жақсымбет, балалары Мұсатай, Исатай, домбырашылар Нүркен Шынтеміров, Ғаббас Айтбаев; т.б. Қазірде Тәттімбет күйлерін асыл мирастай сақтап, ел арасында уағыздаушы ұрпақтарының бірі домбырашы Тұрысбек Түсіпбеков. Тәттімбет күйлері музыка өнеріміздің алтын қорына қосылып, халқымыздың рухани мұрасын байыта түсті.

Тәттімбет күйлері композитор Е.Брусиловскийдің, М.Төлебаевтың «Біржан-Сара», Ахмет Жұбанов пен Латиф Хамидидің «Абай» операсында және «Жамбыл» кинофильмінде кеңінен пайдаланылған. Күйшінің туған жерінде халық аспаптар оркестрі жұмыс жасайды, Қазақ ұлттық консерваториясында 1971 жылы шертпе күйлер класы ашылған. Шертпе күйлер класын алғаш ұйымдастырған, әрі ұстаздық еткен домбырашы У. Бекенов.

Қарағандыда Тәттімбет атындағы музыкалық өнер колледжі бар. 1952 жылы ашылған бұл училище қазіргі уақытта Республикамызға белгілі оқу орындарының бірі. 1973 жылы училищеге күйші-композитор Тәттімбет Қазанғапұлының есімі берілді. 1988 жылы Қ.Байжанов атындағы концерттік бірлестікте Тәттімбет атындағы халық аспаптар оркестрі ұйымдастырылды. Оның алғашқы бас дирижері

Дүйсен Үкібай. Оркестр құрамында Қазақстанның еңбек сіңірген артисі Р.Болтаева, Республикалық конкурстардың жеңімпаздары Б.Смағұлов, Б.Тәшімов, М.Ибраева, Қ.Ғабделов, Е.Оспанханов, С.Рахымғалиева, С.Ізтілеуов, Қ.Бақыраев т.б. 1992 жылдан бастап оркестрді басқаруға КСРО халық артисі, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, профессор Шамғон Сағаддинұлы Қажығалиев шақырылды. Осы кезеңде оркестрдің орындаушылық деңгейі мен репертуар шеңбері әлемдік өнер талғамы үлгісіне лайық биіктікке көтерілді.

Қазіргі уақытта бұл оркестр елімізге танымал ұжым. 2000 жылы оркестрге Академиялық атағы берілді. Оркестр еліміздің Астанадан бастап көптеген облыстарында, сонымен бірге ТМД елдерінде, Еуропа мен Азияның Түркия, Иран, Ирак, Чехия, Словакия, Оңтүстік Корея, Швейцария, Франция, сонымен бірге АҚШ мемлекеттерінде болып, өз өнерімен көрермендердің ықыласына бөленіп, мамандардың жоғары бағасына ие болуда.

Композитор 1862 жылы, небәрі 47 жасында қайтыс болса да, оның артында қалған шығармалары әлі күнге орындалып, тыңдаушыларын терең сезімге табындырып келеді.

Қолданылған әдбиеттер:

1. <http://bigox.kz/tattimbet-kazangapuly/>
2. Тынысбек Қоңыратбай. "Әлемдік музыка тарихы" 2010
3. Ахмет Жұбанов "Ғасырлар пернесі" 2002.

Г.Е. Нурмухаметова

Семей қ., ҚИУ, педагогика және психология мамандығының
Ғылыми жеткешісі – А.Ж.Кабдуалиева педагогика және дизайн кафедрасының аға оқытушысы,
п.ғ.магистрі

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАН ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДА МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ АУЫТҚУШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ

Ауытқушы мінез-құлық деп қоғамда қалыптасқан нормаларға сәйкес емес мінез-құлықты айтамыз. (И.А.Невский) Ауытқушы мінез-құлыққа ие балалар үлкен екі тапқа бөлінеді.

1. Психикасы мен мінез-құлқында ауытқуы бар, айқын және жасырын психопатологияға ұшыраған балалар.

2. Әлеуметтік ортада жағымсыз іс-әрекеттер мен теріс қылықтар жасайтындар, қандайда бір әлеуметтік және мәдени нормаларды, әсіресе құқықтық норманы бұзушылар.

Ауытқушылық іс-әрекеттің қалыптасуы себептері:

1. Отбасында берекенің болмауы;
2. Түсінбеушіліктер мен ата-ана тарапынан қамқорлықтың жетіспеуі;
3. Тәрбие берудегі кемшіліктер;
4. Қоғамдық міндеттер мен күйзелістерді жеңе алмау;
5. Өмірлік даңғының болмауы, айналасындағы адамдармен, құрбы-құрдастарымен жиі тіл табыса алмау;
6. Өз бетінше шешім қабылдай алмау;
7. Мектептерде психологиялық көмек көрсету қызметінің нашар дамуы;
8. Балалардың бос уақытын дұрыс ұйымдастыра алмау проблемалары.

Қазіргі көпмәдениетті қоғамда балаға сырттан әсер етуші жағдайлар оның жаңа қалыптасып келе жатқан тұлғасына әсерін тигізеді. С.Т. Холлдың пікірі бойынша, «бала толыққанды даму үшін» өз халқының сезімдері мен көзқарастарын басынан өткеру қажет. Баланың «қиын бала» атауынан өз халқына тән мәдениетпен, салт-дәстүрмен тәрбиеленуі де, ғылыми тілек айтқанда этнопсихологиялық ерекшеліктерді ескерілмеуі де өз әсерін тигізуде. Әдетте, бала мектепте дейінгі және оқу кезеңдеріндегі өсу, даму эволюциясынан өтеді. Сол кездерде жанұядағы тәрбиеде кеткен кемшіліктер мен оқу-тәрбие жұмысындағы ақаулар ұштасып, баланың қалыпты жағдайдан ауытқуына себепші болады. Атап айтқанда, ересектер тарапынан баланың саналы деген талап-тілек, мұқтаждықтарын өнегелі тұрғыдан ескермеу, олардың жас мөлшері мен балалық психологиясына көңіл бөлмеу сияқты кемшіліктер байқалмай кетіп жатады. Жанұя тәрбиесінде ата-аналардың өз мінез-құлқы шешуші фактор болып табылады.

А.С. Макаренко «Сіз өз балаларыңыздың тәрбиесін бастамас бұрын,өзіңіздің жеке мінез-құлқыңызды тексеріңіз...Сіздің жеке мінез-құлқыңыз нағыз шешуші нәрсе...» деген пікір айтады.

Жасөспірімдер – 11 жас пен 15 жас аралығындағы балалар. Жасөспірімдік шаққа жеткен жастардың көңіл күйлері мен ой-толғаныстарына,үлкен кішісімен сыйластық қарым-қатынастарына,әсіресе құрбы-құрдастарымен байланыстарына ,әлеуметтік ортаның жақсы әсер ететіндігін жақсы білген жөн.

Балалар мен жасөспірімдерге қоршаған адамдардың немқұрайлығы, зейін қамауы негізінде дамиды әлеуметтік-педогогикалық бақылаусыз қалу бұл тізбектегі ерекше рөл мен мағынаға ие. Нәтижесінде жалғыздық, қараусыз қалғандық, қажетсіздік, қорғансыздықтан үлкендерге деген жек көру сезімдері пайда болады, оларға қарсы шығуға әкеліп соғады, мұның салдары баланың пікірлері мен қызығушылықтарын, іс-әрекеттерін өз бетінше ұйымдастыруға ұмтылуына алып келеді.

Ата-ана баласын еркелеткенде күнге, айға теңейді. Бала жүрегі, бала қиялы бір әлем. Бала жүрегіне жол тапқанда ғана жұмбақ әлемнің сыры ашылады. Сонымен қатар бала жүрегі нәзік әрі сезімтал келеді. Кез келген нәрсені тез қабылдайды, бірақ ақ пен қараны ажырата алмайды. Сондықтан адептілікке жатпайтын әдеттерден лас ақпарат көздерімен сақтандыру үшін тәрбие әдісі қажет.

Қазіргі таңда психикалық аурумен ауыратындардың әрбір төртіншісі-бала.Ересек адамдарға қарағанда жасөспірім арасында бұл патологияның өсу қарқыны екі есе артық.

«Қиын бала» тәрбиесін ата-анаға немесе мектепке жеке тапсыруға болмайды. Оларға қоса бақылау орындары қадағалауы қажет. Бұларды дұрыс жолға салу үшін арнайы тәрбие қажет. Қандай қиын бала болса да оның бойында бір жақсы қасиет болады. Педагогтің міндеті соны көре білу және сол жақсы қасиетті дамыта білу. Үлгермеуші балаларға басқаша тапсырма беріп көру керек. Әйтеуір қайткен күнде де, баланың қабілетті екеніне өзін сендіру керек. Өзіне-өзі сенімді болған бала басқада жақсы нәрсемен шұғылдана бастайды. Есте ұстайтын бір жайт бала өзін-өзі тәрбиелемесе, сырттан берілген тәрбие оған қонбайды. Тәрбие нәтижелі болу үшін баланың жақсы қасиетін өзіне дәлелдеп көрсету керек. Өмірде өзіне арналған орын бар екенін сезінген бала құштарлана бастайды. Өзінің жаман қасиетін өзіне қарсы қоя отырып, тәрбиелеу процесі өте нәтижелі болады. Тек қадағалаумен ешнәрсе бітпейді, оған ақыл-кеңес бере отырып, жақсы қасиетін дәріптеу керек. Ешқашан ешкімнің жамандығын бетіне баспау керек. Ең басты бұндай балалардың көшедегі бұзақы балалармен қатынасын үзу керек. Ол үшін баланың өзінің бейімі бар үйірмесіне қатыстырып, оның бос отыруына жол бермеу керек. Ешқандай бала ешнәрседен құралақан туылмайды, бәрінің бойында бір нәрсеге деген икем мен қызығушылық болады. Біздің міндетіміз сол жақсы қасиетін өзіне сезіндіріп, балаға қуаныш сыйлай білу.

Қиын баланы қалай тәрбиелеуге болады?

Мұндай балалар үнемі жақсы психологиялық жағдайда тәрбиеленуі, оқуы, өсуі қажет. Сонда балада жағымды «Мен» бейнесі қалыптасады, өзіне деген сенім, өзіндік сезімі туады. Мұндай мен бейнесі кез-келген баланың жақсы жағдайда нәтижеге жетуіне, дұрыс дамуына мүмкіндік береді. Міне-құлқы қиын балаларды болдырмау үшін, ұстаз бен шәкірт арасында тартыс тумауы қажет.

«Егер бала бұзақы болса, онда оған бала кінәлі емес. Педагогикалық әдістер кінәлі» деген екен А.С.Макаренко. Отабасында бала тәрбиесінде аса мұқият мән беретін жайттардың бірі-баланың шектен тыс ерке немесе шолжаң болып кетпеуін қадағалау. Ерке өскен бала әдетте ешкімді тыңдағысы келмейді де, түрлі қиындықтарға тап болады. Өзінше шешім қабылдай алмайды, ешқандай күш жұмсамай көзге түскісі келіп тұрады. Психологиялық тұрғыдан алғанда, мінез-құлқы қиын баланы болдырмаудың бір жолы-отбасы тәрбиесі. Әрбір ата-ана отбасы тәрбиесі бала дүниеге келген күннен басталады деген қағиданы ұмыт қалдырмағандары абзал, яғни, ұлттық салт-дәстүрімізді бала тәрбиелеуде отбасылық тәрбиенің негізгі құралына айналдыруымыз қажет. Айталық ата-бабаларымыз бала тәрбиелеуде мақал-мәтелдерді, жұмбақ, айтыс, жыр-дастандарды қолдану арқылы ұлтығымыз бен елдігімізді биіктете түсті. Осы бағытта тәрбиелеу қазіргі кезде әрбір қазақ жанұясы үшін ауадай қажет секілді. Бала мінез-құлқын қалыптастырудың екінші бір жолы-жанұядағы еңбек тәрбиесі. Жанұяда еңбек тәрбиесі өмір талабына сай ұйымдастырылу керек. Жанұя мүшелері еңбек іс-әрекетін орындауда тең құқылы өзінің қабілетіне, жас ерекшелігіне қарай қызмет етуі керек. Сондай ақ баланың жас ерекшелігіне мән берудің зор маңызы бар. Олардың 13-14 жасқа аяқ басқандағы бір ерекшелігі, жора жолдастарымен оңаша сұхбаттасуға, әсіресе кешке қарай қыдыруға әуестігі басталады. Сондай сәтте жолдастары кім, қай жерде болады, немен айналысады, түнге қарай мектеп режимінде белгіленген уақыттан аспау сияқты тәртіпті ескермеген ата анаға баласын уысынан шығарып алу қиын емес. Мәселен, «Ұлыңа бес жасқа дейін

патшандай кара, он бес жасқа дейін қосшындай сана, он бес жастан асқан соң ақылшы досындай бағала» деген мәтел еркін тәрбиелеудің, көмекшім деп үмітпен қараудың, ақылшым деп санаудың қажеттілігін меңзейді. Осыны құптаған ата — да, бабамыз мынадай мақал мәтелдер арқылы баяндаған «Баланы туады екенсің, мінезді тумайды екенсің», «Балаға үміт арту әкенің парызы, ақтау баланың қарызы» деп ой түйіндейді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Атемов Қ.Т. Отбасында баланың іс-әрекетін ұйымдастыру жолдары, Алматы 2002
2. Мектепті психология №4 2011
3. Қоңырбаев С. Отбасы. Бала мен ата-ана. Алматы, 2006
4. Психологиялық қатынастар Сабыров Т.С. Алматы 2012ж

Е.Орынбекова

М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі, Семей қ.
Ғылыми жетекшісі – Мұратқызы Арман, педагогика пәнінің оқытушысы

«МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫН КОЛЛЕДЖДЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ

Қазақстан Республикасы «Мәңгілік елге» айналу үшін тәуелсіздікті сақтап, елдігімізді нығайту басты мақсаты болып табылады. Өйткені, тәуелсіздік ұғымы халқымыздың мұраты, ғасырлар бойғы арманына айналған, сонау алаш тұлғаларының зердесі мен өнегесімен келген аманат дүние болатын. «Мәңгілік Ел – ата-бабаларымыздың сан мың жылдан бергі асыл арманы. Ол арман – әлем елдерімен терезесі тең қатынас құрып, әлем картасынан ойып тұрып орын алатын Тәуелсіз Мемлекет атану еді. Ол арман – тұрмысы бақуатты, түтіні түзу ұшқан, ұрпағы ертеңіне сеніммен қарайтын бақытты Ел болу еді.

Қазіргі таңда «Мәңгілік ел» идеясымен бірге қоғам да тез қарқында дамып қана қоймай, өзінің сол қоғамдағы даму үдірісімен барлық саланы жандандыруда. Соған байланысты қоғамның әрбір саласында түрлі мақсаттар қойылып, оларды шешуге арналаған міндеттер жүзеге асырылуда.

Білім беру саласы да ондай өзгерістерден шет қалған жоқ. Мектепке дейінгі тәрбие мен білім, бастауыш мектеп, орта мектеп, жоғарғы білім беруде оқыту мен тәрбиелеудің жаңа әдіс-тәсілдері, технологиялары анықталып, жеке тұлғаны қалыптастырудың жаңарған, ақпаратты ағымы қуатты, жоғары технологиялық қоғамға сай моделдері жасалуда. Соған орай, педагогикалық колледждерде білім алып жатқан студенттердің осы қоғамға лайықты болулары үшін, оларды бойында кәсіби құзіреттіліктерді қалыптастыру да заман талабына айналып отыр. Олай болса, «Мұғалімнің кәсіби құзіреттілігіне не жатады?» деген сураққа жауап бермес бұрын, кәсіби құзіреттілік терминінің мәнін ашып алайық. Ол үшін В.А.Сластенин ұсынған кәсіби құзіреттілік ұғымына сүйенеміз.

Кәсіби құзіреттілік - жеке тұлғаның кәсіби іс-әрекетті атқаруға теориялық және практикалық әзірлігі мен қабілеттілігінің бірлігі. Ал болашақ мұғалімдердің, яғни педагогикалық колледж білім алушыларының кәсіби құзіреттілігіне мұғалімнің оқу-тәрбие үдірісін ұйымдастыруда өз мамандығына байланысты барлық теория мен практиканы меңгеруі, жеке тұлғаны қалыптастыруда, яғни олармен колледж бойынша ұйымдастырылатын педагогикалық практикалар кезіндегі жұмыс істеуге бағытталған қабілеттерінің бірлігі.

Егер біз, колледж білім алушылары өзіміздің бойымызда мұғалімге тән кәсіби, даралық, қасиеттерді қалыптастыра білу үшін, онда: ірелі және кіріктірілген білімдердің жоғары деңгейінің болуы; түйінделген іскерлікті, дағдыны, қабілетті меңгеру; кәсіптік-педагогикалық қасиетке жаңаша көзқараспен қарау; инновациялық технологияларды меңгеру; педагогикалық міндеттерді шешудегі кәсіптік, шығармашылық іскерлік; шығармашылық шеберлік болуы қажет.

Онда педагогикалық колледж білім алушыларының болашақ ұстаз ретіндегі кәсіби құзіреттілігін төмендегідей ашып айтар едік:

- ірелі және кіріктірілген білімдердің жоғары деңгейінің болуы: яғни педагогика, тәрбие теориясы мен әдістемесі, дидактика, бастауыш сыныпта оқытылатын барлық пәндерді жүргізу әдістемесі, сол пәндер арқылы оқушыларға берілетін білімдерді терең игеру;

- түйінделген іскерлікті, дағдыны, қабілетті меңгеруі: дидактикалық, танымдық, коммуникативтік, зерттеушілік, шығармашылық, өз білімін дамытуға қабілет, теория мен практиканы байланыстыра алу қабілеті, диагностикалық іс-әрекет. Ғылыми-зерттеу іс-әрекетімен айналысу;

- кәсіптік-педагогикалық қасиетке жаңаша көзқараспен қарауы: бұрыннан қалыптасқан «мұғалімнің айтқаны әрқашан дұрыс» деген қағидадан аулақ болып, мұғалім тек ақпараттаратушы ғана болмай, оқушының жеке тұлға болып қалыптасуының басты көмекшісі болуы керек;

- оқушының, даму деңгейіне қарамастан, оның тұлғасын құрметтеу, авторитарлық биліктің орнын өзара бірлескен қызмет, көмек, оқушы жетістігіне қуана білушілік басым болуы керек.

Яғни: оқушылардың әрқайсысын тануға тырысу; өз мамандығын сүйю; инновациялық технологияларды меңгеру; - жаңа инновациялық технологияларды ғылыми ізденіспен тәжірибеге енгізуге үлес қосу; педагогикалық міндеттерді шешудегі кәсіптік, шығармашылық іскерлігі педагогикалық міндеттерді шешу барысында шеберлік танытып, өзінің білім, білік дағдыларын пайдалана отырып, оқушыларға тиісті білімдер жүйесін меңгерту.

Ендігі ұрпақ – Мәңгілік Қазақтың Перзенті. Ендеше, Қазақ Елінің Ұлттық Идеясы – Мәңгілік Ел!» деп Елбасымыз атап көрсеткендей тәуелсіздіктің тұрақтылығы мен мәңгілігі қазіргі ұрпақтың оны түйсініп, түсінуінде жатыр. Осындай қасиетті ұғымның мәнін жете ұғынып, бағасын біліп, зердесіне сіңіру қазіргі ұстаздарға жүктелер үлкен міндет болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н. Ә. Тарих толқынында. - Алматы: «Жібек жолы»,

2. Қазақстан Республикасы Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, Ақорда, 2014 жыл.

3. Мырзатай Жолдасбеков// Ел - назар Республикалық журнал «Мәңгілік ел – Қазақстан» № 1(28) қаңтар 2014ж.

А.Ғ. Даутқанова

«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК, 4 курс студенті

Ғылыми жетекші – Мұратқызы Арман, педагогика пәнінің мұғалімі

«МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНЫҢ НЕГІЗІНДЕ БАЛАЛАРДЫҢ БОС УАҚЫТЫН ТИІМДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

«Мәңгілік ел» - ата-бабаларымыздың сан мың жылдан бергі асыл арманы. Ол арман - әлем елдерімен терезесі тең қатынас құрып, әлем картасынан ойып тұрып орын алатын Тәуелсіз Мемлекет атану еді... Біз үшін болашағымызға бағдар беретін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол - „Мәңгілік ел“ идеясы» деп Елбасымыз бұл идеяның аса қажеттіліктен туындағанын ерекше атап өтті. «Мәңгілік ел» идеясының негізгі мақсаты - елімізді қарышты дамыған мемлекетке айналдыруда ұлттық мүддені, рухани дүниені жаңғыртуды және өзіміздің қазақ ұлтының мерейін асыруға, қалыптасқан тарихи үрдістерін жаңғыртуға арналған құжат деп білуге болады

1. Айта кетер болсам, ең бірінші балалардың бос уақытын тиімді әрі қызықты өткізу керек. Үйірме, секция, курстардың қолжетімді болуы балаларға өз әсерін тигізеді деп ойлаймын. Қосымша білім беретін мекемелер көбейсе, мүмкіндігінше тегін болса, сонда балалардың назары соған ауады. Қызығушылықтарына байланысты қолөнер үйірмелері, сурет салу, бірнеше тілдік курстар ашылса нұр үстіне нұр болар еді. Себебі ұлы бабамыз әл-Фараби: «Тәрбиесіз қолға білім салма», - деген екен. Балаларға қосымша білім беру - үздіксіз білім берудің ажырамас бөлігі, салауатты өмір салтын қалыптастыруға, жеке тұлғаны өздігінен дамытуға, шығармашыл, дарынды балаларды анықтауға, оларға қолдау көрсетуге, балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған көп деңгейлі білім жүйесі. Қазіргі қоғам жалпы ұстаз қауымына жаңа талаптар қойып отыр.

2. Ерте жүктілік, АИТВ, балаларға отбасылық қысым көрсету сияқты болып жатқан оқиғаларға тосқауыл қою. Сондай жағдайға ұшырамас үшін арнайы ұйымдардың көптеп ашылуы, соның ішінде мектепте ашу керек. Ата аналармен бөлек болатын клуб ашылса. Бұл мәселенің әлі де болса шешілу жолдарын қарастыру қажет.

3. Аула клубтарының жағдайын жақсарту. Семей қаласында 20 шақты аула клубтары бар. Аула клубы балалардың бос уақытын тиімді өткізетін, бойындағы тума дарынын ашатын орын. Мұнда

ұйымдастырушы педагогтар жұмыс істейді. Әр аула клубында кем дегенде бір мұғалім жұмыс атқарады. Бұндағы мәселе аула клубтарының материалдық жағдайының нашар болуы. Біз екінші курстан бастап, іс тәжірибеден өтуге аула клубтарына барып жүрміз. Олар орналасқан жерлері шағын КСК лер, мектептің подвалы, немесе , кішкентай кабинеттер. Онда біріншіден, балалар сыймайды, екіншіден материалдық жағдайы төмен. Балалардың қызығушылықтары аса көп болмайды. Неге? деген сұрақ туады бұл жерде. Себебі, өткізілетін үйірме болсын, секция болсын оларға қажет заттар мұғалімдердің өз қалталарынан кетуде.

Аула клубы деп қағаз жүзінде аты дардай болмаса, былай жағдайы жақсы деп айта алмаймын. Балалардың болашағы жарқын болуы үшін осы аула клубтарына да көп көңіл бөлінсе. Мұғалімдер түрлі тәрбиелік іс шаралар, мерекелік концерттер, түрлі спорт түрлерінен жолдастық кездесулер ұйымдастырады. Осының ішінде аула клубтарына көгалдандырылған алаңдар ашса, өйткені балаларды жарысқа апару үшін мұғалімдер балаларды дайындайтын спорт зал таппайды. Ал мектептер, спорт залдарының бос еместігін айтып құтылады.

Қазіргі кезде балалардың көпшілігі интернетте, әлеуметтік желілерде отыратындығы жасырын емес. Осылардың алдын алу мақсатында аула клубтарының жағдайын жақсартса, еліміздің дарынды ұрпағы өседі деген ойдамын.

4. Мұғалімдерге қосымша білім беру туралы кітаптар жарыққа шықса. Осы ақпараттардың аздығынан мұғалімдер Ресейден кітап алдыртады, сонымен қатар орысша мәліметтерден алып аударады. Қосымша білім беру педагогы, қосымша білім беру туралы мәліметтер аса көп жоқ. Кітапханаларға барып іздесең де таппайсың. Осыған қарамастан қосымша білім беру педагогы мамандығын заман талабына сай өзінің белгілі дәрежесіне көтеру қажет. Дамыған 30 елдің қатарына кіргіміз келсе, ең алдымен келешек жас ұрпақтың білімді, тәрбиелі, бәсекеге қабілетті болуына жағдай жасауымыз керек. Жоғарыда айтылған мәселелердің шешімі табылса, «Мәңгілік ел» идеясы сөзсіз орындалады.

Сөзіміздің соның айтар болсақ, «Мәңгілік Ел» – жалпы қазақстандық ортақ шаңырақтың ұлттық идеясы, әрі бабаларымыздың асыл арманын, аманатын жүзеге асыру болып қарастырылғаны абзал. Яғни, «Мәңгілік Ел» болу – шектеусіз ғұмыры бар, тәуелсіз, тұғыры биік, ғылым-білімі дамыған, бірлігі жарасқан алдыңғы қатарлы, әлем таныған алпауыт елге айналу.

Қолдаланған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н. Ә. Тарих толқынында. - Алматы: «Жібек жолы»,
2. Қазақстан Республикасы Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, Ақорда, 2014 жыл.
3. Мырзатай Жолдасбеков// Ел - назар Республикалық журнал «Мәңгілік ел – Қазақстан» № 1(28) қаңтар 2014ж.

СЕКЦИЯ № 12: ИНЖЕНЕРЛІК ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ: ИНЖЕНЕРНЫЕ НАУКИ

Б.Е.Ерікқазинов

Шәкәрім атындағы үш тілде оқытатын көпбейінді гимназия, Семей қ.
Ғылыми жетекші – Ж.С.Есімбекова, физика пән мұғалімі

СОЗДАНИЕ ТЕРМОСТАТА

Цель нашей работы заключается в изготовлении действующей теплоизоляционную тары .
Предмет исследования – теплоизоляционные свойства материалов

Для достижения данной цели нам необходимо решить следующие задачи:

- проанализировать теоретические работы, посвящённые этой теме;
- выявить, насколько представлен данный вопрос в курсе физики 7 класса;
- узнать о способностях различных материалов проводить тепло

Разработка данной темы необходима. Описывать полезные свойства термостата нет смысла, о них, и так все знают, но то, что продается в магазинах не выдерживает никакой критики. Они неспособны держать температуру долго, и годятся разве что для однодневного выхода на природу. Мы хотим предложить вариант, который может удерживать холод гораздо дольше, даже двое суток сохранения холода, для нашей конструкции, не предел.

Чтобы изготовить термостат самостоятельно нам понадобится плотный (20мм) пенопласт, фольгированный утеплитель, картонная коробка, один рулон прозрачного скотча, жестяные банки из под воды.

Для начала мы с делаем заготовки из пенопласта и банок. Пенопласт мы постараемся вырезать так, чтобы стенки были с пазами, это придаст большую прочность конструкции. Дно и крышку камеры мы изготовим двойными. От банок нам понадобятся только стенки, верх и низ я удалю. Выровним их, и соберем полосы в замок (как кровельное железо). Затем подгоним ножницами к размеру стенок камеры. Одна полоса пойдет на две стенки и днище, а другие, соответственно, на оставшиеся стенки. Это будет внутренний экран, он надежно защитит пенопласт от механических повреждений.

Камеру из пенопласта склеиваем «жидким гвоздем» или супермоментом (ещё не попробовали, что лучше), и даём просохнуть. Затем камеру (постараемся аккуратно) оборачиваем фольгированным утеплителем и вставляем в картонную коробку, которую тоже оборачиваем утеплителем. Внутрь вставляем металлический экран из банок. Можно еще сделать внутренний пакет из того же фольгированного утеплителя. После воплощения в жизнь наших намерений термостат готов, его можно носить в рюкзаке, или специально пошитом чехле с ручками.

Если использовать хладагент (он продается в магазине), то по нашим предположениям эта сумка позволит сохранять в холоде, в течении пары жарких, летних дней даже мясо. Используемые материалы выбраны из того, что есть под рукой или купить их не проблема.

Мы создали работающий термостат, протестировали его и убедился в том, что он работает. В процессе работы нам понадобилось терпение и внимание к деталям, потому что работа с выбранным нами материалом требует сосредоточения и аккуратности или в противном случае можно было повредить деталь. Так же проект научил нас укладываться в поставленные сроки, то что у нас раньше плохо получалось.

Е.К. Ахметов

Многофункциональная школе имени Шакарима с обучением на трех языках, г.Семей
Научный руководитель – Ф.З. Отеулинова, учитель физики высшей категории, Ж.С. Мешетова – ст.
преподаватель кафедры физики ГУ им. Шакарима, г.Семей

ПНЕВМОКОЛЕСНЫЙ КРАН

Техника – это основной фактор развития страны в строительной области, и в зависимости от уровня нашей техники мы будем делать шаг в сторону развитых стран. В стратегии «Казахстан-2050» уделяется большое внимание экологическим проблемам общества, таким образом в ближайшие годы производители пневмоколесных кранов планируют улучшить все характеристики соответствующие экологической чистоте.

Цель проекта: В целях улучшение строительской деятельности нашей страны, предложить способы использования устойчивых самоходных кранов, но в учете приемлемой цены.

Актуальность проекта: Учитывая то, что кризис в строительном секторе нашей страны способствовал ухудшению качеств построек, найти наиболее выгодное решение проблемы и показать на практике.

Каждый наш шаг в сторону развития строительной техники, определяет наш уровень экономики страны. В нашей стране строительство – одна из стратегически важных и активно развивающихся отраслей экономики. Оно оказывает значительное воздействие на социально-экономическое развитие страны и ее отдельных регионов.

В новой программе развития страны уделяется большое внимания строительной технике, таким образом появились разные способы и возможности улучшения или обновления целиком самоходных

кранов. В скором времени для улучшения строительной деятельности в Казахстане планируется производство отечественных пневмоколесных кранов с улучшенными качествами устойчивости.

После обретения Казахстаном независимости, были приняты ряд важнейших государственных программ, направленных на обеспечение населения республики качественным жильем, соответствующим современным требованиям и с учетом социального состава населения.

Исследовав все характеристики и экологические пользы разных типов самоходных кранов, **я хочу привезти свои предложения:**

- 1) Расширить использования пневмоколесных кранов в Казахстане, с учетом их минимальной цены
- 2) Начать производство пневмоколесных кранов под реализацию в одном из лидирующих компаний «СП Оптим - Кран Казахстан»
- 3) Открыть в нашем городе фирму с арендой самоходных кранов. Это обойдется намного дешевле и с низкими издержками, так как мы экономите на самой главной части строительства.

Строительная деятельность – один из самых важных частей нашей экономики, и как способ ее развития нам следует непрерывно обдумывая, развиваться в сторону лучших открытий.

Ш. Конысбек

Индустрия-технология колледж Семей қаласы
Ғылыми жетекшісі – Г.С. Жуманкулова, арнаулы пән мұғалімі

МАМАНДЫҒЫМ - МАҚТАНЫШЫМ

Мамандық класстары мен түрлері

Бір қалақты экскаватор машинисті мамандығы «Техника-Адам» адамның техниканы машинаны, механизмдерді меңгеру, құрал-жабдықтарды жөндеу, жинау, техниканы күте білу басқару түріне жатады. Осы мамандықтың маңызы – атқарушылық яғни, мамандықты нақты берілген алгоритм бойынша зерттей келе ережелер мен нормативті сақтай отырып, нақты іс-тәжірибеліті нәтиже алуға ұмтылу.

Мамандық мүмкіндіктері

Экскаватор машинисі – көп профильді,қызық және күрделі мамандықты меңгерген адам. Заманауи экскаватор түрлері мен диапазондары кең ауқымды, әр түрлі жұмыс құрылғыларымен жабдықталған, каналдар қазу, тегістеу, түзету, автомобиль және темір жол құрылысында, плотина салуда, жер асты коммуникацияларындағы траншеяларда, котлавандар тұрғызуда, электр тірек желілерін құруда т.б көптеген жерлерде пайдаланады.

Негізгі өндірістік операциялар мен қатар машинаға техникалық қызмет көрсету, жеңіл жөндеу жұмыстары, өндірістік жұмыс көлемін өлшеу, жанар-жағар май шығынын білу.

Жұмыс кезінде қоршаған орта тазалығын сақтау экскаваторшының басты міндеттерінің бірі.

Маман білімі мен дағдысына қойылатын талаптар

Экскаватор машинисі физиканы, электр техникасын, геометрияны, географияны жақсы білу керек, сондай-ақ құрылысын, жұмыс істеу принципін, техникалық сипаттамаларын және оның құрылғыларын, ақаулардың себебтері мен салдарын оларды жою, өткелдерден өту, темір жол өткелдерінен өту, топырақтың геологиялық құрылысын білу және слесарлық істі меңгеру, экскаваторды басқара білу және оны жөндеу.

Маманға жеке қойылатын талаптар ерекшелігі

Жігерлі-эмоциялық тұрақтылық, назарды бөле білу, жинақылық, өте нәзік көру – қимыл координациясы, көздің жақсы көруі, естудің жақсы дамуы

Еңбек шарттары

Экскаватора машинисі әр түрлі табиғи жағдайларда еңбек етеді, сәл ғана назарды басқаға аудару үлкен қауіптілікке әкеп соқтыруы мүмкін, сондықтан үнемі сақ болу керек, машинисттің басты міндеті жұмыс зонасында бөгде адамдар болмауын қадағалау, үнемі шуда жұмыс істейді, үнемі бір қалыпта отыру, есту, көру ағзаларына салмақ түсіру т.б талаптар қойылады.

Базалық білім.

Экскаваторды меңгеруге, трактарист-машинист куәлігін алуға, ол (А,В,Д) категориясымен сәйкес, біліктілігі «Бір қалақты экскаватор машинисі», Семей қаласы, Декоративный көшесі 26 «Индустрия-технология колледжі», мұнан басқа колледжде «Жол-құрылыс машиналарын пайдалану, техникалық қызмет көрсету» мамандығы бойынша

«Автомобиль көлігіне техникалық қызмет көрсету, жөндеу және пайдалану» біліктілігі «» Обьылыс әкімінің есеп беру жиналысында жолды жөндеу құрылысына қаражат бөлінгені атап көрсетілді, бұл біздің мамандыққа деген сұраныстың тағыда арта түсетіндігін көрсетеді, мамандығыммен- мақтанам. Өзімді және жанұямды осы білімім арқылы асырап Отанымның гүлденуіне өз үлесімді қосамын. Бақыт кілті еңбекте. Тауелсіздігіміз тұғырлы, еліміз мәңгілік болсын!

К. Самойленко

КГУ «Индустриально-технологический колледж»
Научный руководитель-А.Р.Садуакасова, преподаватель спецдисциплин

ПОЛЬЗА И ВРЕД ПИЩЕВЫХ ДОБАВОК

Вещества, добавляемые в продукты питания для улучшения их внешних качеств, вкуса, для увеличения срока хранения называют пищевыми добавками. Пищевые добавки несут разные функции, именно на этой основе они делятся на группы. Пищевую ценность продуктов улучшают питательные добавки. Они увеличивают содержание витаминов, микроэлементов, клетчатки, жиров и углеводов. Функция длительной сохранности продуктов лежит на антиоксидантах. Благодаря им продукты достаточно долгое время не портятся, в течение которого сохраняется их внешний вид и вкусовые качества. Существуют специальные пищевые добавки, которые помогают приобрести продуктам необходимый внешний вид. Самые известные пищевые добавки – это консерванты. Они сохраняют продукты и не допускают потери вкусовых и питательных качеств. В древности в качестве консервантов использовались сахар, соль, дым для копчения. Сегодня эта обязанность лежит на бензоате натрия или калия. Распространенным консервантом является уксус. Сухие овощи и фрукты хранят при помощи сульфитов и диоксида серы. Пропионаты не дают портиться молоку и муке, задерживая рост плесени. Еще одна группа пищевых добавок, вызывающая много споров – красители. В продукты питания добавляют как натуральные, так и синтетические красители. В последние годы натуральные красители используются чаще. Такие красители добывают из растений и при их использовании продукты питания остаются экологически чистыми и не теряют своей пользы. Для улучшения текстуры продуктов используются текстуранты. Консервированные помидоры остаются крепкими за счет добавленного кальция, а фосфаты делают текстуру продуктов более мягкой. Для придания густой консистенции жидким и полужидким продуктам используются эмульгаторы, а в хлебобулочные изделия добавляется разрыхлитель, благодаря которому хлеб получается мягким и пышным. Сахар – это естественный подсластитель, но из-за его высокой калорийности в продуктах часто используют искусственные вещества. Пищевые добавки это не обязательно химическое соединение, но даже если это и так не нужно думать, что они вредны и опасны. Многие вещества, используемые в качестве добавок являются экстрактами растений и натуральных продуктов – это сахароза, молочная, уксусная и лимонная кислоты. Такие пищевые добавки отвечают всем требованиям санитарно-медицинского контроля и обладают многими достоинствами. Сюда относятся нитриты, которые добавляют в копченую колбасу, и различные искусственные красители, легко узнаваемые по слишком яркому цвету и неестественному запаху. «Биологически активные добавки» – это продукты, предназначенные для дополнения к нормальному рациону питания или являющиеся частью основного продукта, которые являются концентрированным источником питательных веществ или других веществ с питательным или физиологическим действием. В составе пищевых добавок веществом с питательным или физиологическим действием являются белки, аминокислоты, пептиды, незаменимые жиры, растительные масла, клетчатка, метаболиты, пробиотики и пребиотики, пищевые концентраты, ферменты, экстракты растений, органические и неорганические биологически активные вещества, отдельно или в комбинации.

Зачем нужны пищевые добавки? Была составлена анкета с вопросами, предлагалось ответить на вопросы анкеты, указав свой возраст и пол. Было опрошено 100 человек разного возраста. Ответы

разделили по возрастным группам, и была составлена общая таблица положительных ответов на вопросы.

Заключение. Надо принимать во внимание и то, что в силу своей психологии человек зачастую не может отказаться от того, что вредно, но вкусно. И все-таки надо смотреть правде в глаза. На сегодняшний день без пищевых добавок человечеству не обойтись, поскольку именно они, а не сельское хозяйство, способны обеспечить 10% ежегодного прироста продовольствия, без которого население Земли просто окажется на грани голодной смерти. Другой вопрос, что они должны быть максимально безопасными для здоровья.

Список литературы:

1. Материалы интернет - портала «REFERAT.RU» (рефераты, учебные и справочные материалы на данную тему).
2. <http://www.nasha.lv/>
3. Товароведение пищевых продуктов, Издательство «ПрофОбрИздат», 2001, под редакцией Матюхина З.П., с.- 266.

К.Н. Ергалиева, А. Бакырбаева

«№32 ЖОББМ» КММ

Ғылыми жетекшілері – А.Е. Адилбаева химия пән мұғалімі, Ш.Т. Саяхимова география пән мұғалімі, С.Г. Амиргазина биология пән мұғалімі

ТОПЫРАҚ ЫЛҒАЛДЫЛЫҒЫН АНЫҚТАУ

Қазақстанның өсімдіктер дүниесі Республикамыздың баға жетпес байлығы. Осы баға жетпес байлығымызды алақанымызда аялап, тиімді пайдаланып, өсіп өндірумен қатар қорғауға бүкіл халық болып ат салысуымыз қажет.

Қазақстанда негізінен жұмсақ және қатты бидайдың жаздық әрі күздік іріктемелері егіледі. Біздің ауылымызда кеңес заманында мәдени дақылдардан: бидай, қарабидай, арпа, сұлы, күнбағыс, қант қызылшасы, жүгері, қарақұмық, картоп өсімдіктері өсірілді. Қазіргі кезде шағын шаруа қожалықтары жаздық бидай, арпа, картоп өсімдіктерін егеді.

2014 жылы Республикамыз астық экспорттаудан дүниежүзі бойынша 14- орынға шығып отыр.[1] Бір алаңдатарлық жайт, өнім түсімінің төмендігі. Оның негізгі себептеріне: техника құралдарының ескіруі, егістік алқабының дұрыс өңделмеуі, егіннің уақытында себілмеуі, құрғақшылық, топырақ құнарлылығы мен ылғалдылығының кемуін жатқызуға болады. Сондықтан да осы мәселені шешу мақсатында аулымыздың егістік алқаптары топырағының құнарлылығы мен ылғалдылығын және топырақ сапасын жақсартудың жолдарын анықтауды алға қойып отырмын.

Топырақтың қышқылдылығын анықтау үшін бірқатар тәсілдердер жасалған, оның өзі топырақ суспензиялары мен сығындыларындағы сутегінің активті иондары концентрациясын өлшеуге негізделген. Топырақ қышқылдылығын анықтаудың ең көп тараған тәсілі- топырақ суспензиясы калий хлоридімен өзара әрекеттескеннен кейін рН- ты өлшеу тәсілі. Сутегі иондарының концентрациясын сутегінің активті иондары концентрациясының теріс логарифімі түрінде өрнектейді.

Жұмыс барысында тұрғылықты жердің топырағын зерттей келе топырақ қышқылдылығының әр түрлі екендігіне көз жеткіздім. Топырақтың қышқылдылығының мөлшері онда өсетін өсімдіктердің өсу деңгейіне түрліше әсер етеді. Біздің өлкеміздің топырағын әліде құнарсыз деп айтуға болмайды. Топырақ құнарлығын арттыру арқылы айналамызда өсетін дәрілік, мал азықтық, жеміс-жидектік өсімдіктерді сақтап қалу мен табиғат байлықтарын қорғап қалуға қол жеткізуге болады.

Жер шарының төрттен бір бөлігін су алып жатыр емес пе? Ендеше топырақ ылғалдылығы, яғни су мәселесі адам өмірінің мәселесімен қатар қойылған мәселе десекте болады. Адамзат қоғамының саналы әрекетінің арқасында құнарсыз көп топырақтың құнары артып, сапалы болды.

Ендігі жерде ойымды түйіндесем, бақша және егістік топырағын зерттей келе құмдақ топырақ екендігіне көз жеткіздім. Құмды және құмдақ топырақтардың құрылымы нашар әр түрлі ірірек бөлшектерден тұрады. Ылғалды жақсы өткізеді, ауа және жылылық режимі қолайлы болады, өңдеу өте оңайға соғады. Бірақ бұл топырақ қоректік заттарға және қара шірікке кедей болады, себебі олар

ылғалмен шайылып кетеді. Ал балшықты топырақтар керісінше, ылғалды аз өткізеді, су сыйымдылығы көп болады. Ылғалды берігіштігі де, ауа режимі де нашар ериді. Бұл топырақты жырту оңайға түспейді. Дегенмен ол қоректік заттарға бай, құнарлы.

Ауыл шаруашылығына пайдалануға ең қолайлы топырақ құмды топырақта емес, екеуінің арасындағы құрамында құмды түйіршіктер мен балшықты түйіршіктер араласып келетін құмбалшықты топырақ болып саналады. Бұл топырақта құмды бөлшектер мен балшықты бөлшектердің пайдалы қасиеттері ұштасып келіп, топырақтың ылғал, ауа режимін жақсартып, құнарын арттырады. Демек, қорыта кетсем, өсімдікте де, жануар да, адамзат та негізгі қорегін жерден алады. Ендеше Ғабит Мүсірепов айтқандай: «...Құрметтейік, бас йеиік адам баласының мәңгілік ортақ бесігі Жер - Анамызға». Ал қазақ ұланы ретінде айтарым: «Табиғат сыйлаған асыл қазынамыз Жер-ананың қыр-сырымен толық танысып, пайдамызға жарату мен қамқорлыққа алудың болашағын қарастыруымыз қажет» деп еңбегімді аяқтаймын.

Қолданылған әдебиеттер:

1. ab-center.ru Экспертно-Аналитический центр агробизнеса
- Кестелер: 1) Химияның ауылшаруашылығындағы рөлі (Алматы 1977ж). Авторы: А.Жұматай.
2. Химия ауыл шаруашылығында.(Алматы 1989ж). Авторлары: А. А. Сударкина, И. И. Евсеева, А. Н. Орлова.
3. Қазақстан энциклопедиясы.

МАЗМУНЫ

СОДЕРЖАНИЕ

СЕКЦИЯ № 1: ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ (ГЕОГРАФИЯ, БИОЛОГИЯ)

СЕКЦИЯ: ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ (ГЕОГРАФИЯ, БИОЛОГИЯ)

А.Б. Жумабек АЛЫП АҚ ҚОЯН ТҰҚЫМДАРЫН ТОР ЖАҒДАЙЫНДА ҰСТАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	3
Е.Е. Кубенов В МИРЕ РЕДКИХ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ПРОФЕССИЙ.....	4
Ж. Рахимова ШӘКӘРІМ ФИЛОСОФИЯСЫ МЕН ДАРВИННИҢ ЭВОЛЮЦИЯЛЫҚ ТЕОРИЯСЫ ҮНДЕСТІГІ...	5
А.С. Мұздыбаева ЖЕЗКЕНТ КЕНТІ МЕН ҮРЖАР АУДАНЫНЫҢ ТОПЫРАҚ ЖАМЫЛҒЫСЫНА САЛЫСТЫРМАЛЫ СИПАТТАМА ЖӘНЕ ТОПЫРАҚ ҚИМАЛАРЫНЫҢ ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНЫЛУЫ.....	6

СЕКЦИЯ № 2: ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ (ХИМИЯ)

СЕКЦИЯ: ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ (ХИМИЯ)

В.Д. Коркина, К.Д. Келенцева ХИМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА НЕКОТОРЫХ ЛЕКАРСТВЕННЫХ РАСТЕНИЙ НА СОДЕРЖАНИЕ ЦИНКА, МЕДИ И СВИНЦА.....	7
А.Г. Кабылбаева ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОЦЕССА СОРБЦИИ ПОВЕРХНОСТНО-АКТИВНЫХ ВЕЩЕСТВ МАКРОПОРИСТЫМИ КРИОГЕЛЯМИ.....	8
Д.Е. Абдурахитов ИССЛЕДОВАНИЕ СОРБЦИИ КРАСИТЕЛЕЙ МАКРОПОРИСТЫМИ КРИОГЕЛЯМИ.....	9
Н.М. Газизова ӨСІМДІКТЕР ҚҰРАМЫНДАҒЫ ФЛАВОНОИДТАРДЫ САПАЛЫҚ ЖӘНЕ САНДЫҚ АНЫҚТАУ.....	10
Э.С. Оразгалиева ДӘРІЛІК ӨСІМДІКТЕР ҚҰРАМЫНДАҒЫ САПОНИНДЕРДІ ЖҰҚА ҚАБАТТЫ ХРОМАТОГРАФИЯ ӘДІСІМЕН АНЫҚТАУ.....	12
Г.А. Болатова ХИМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ШОКОЛАДНЫХ БАТОНЧИКОВ.....	13
Б.Е. Манекина ТУБЕРКУЛЕЗГЕ ҚАРСЫ ПРЕПАРАТТАРДЫҢ МИКРОКАПСУЛДАУ МҮМКІНДІГІН ЗЕРТТЕУ.....	14

**СЕКЦИЯ № 3: ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
(ФИЛОСОФИЯ, САЯСАТТАНУ, ҚҰҚЫҚТАНУ)**

**СЕКЦИЯ: ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ
(ФИЛОСОФИЯ, ПОЛИТОЛОГИЯ, ЮРИСПРУДЕНЦИЯ)**

А.Қ. Сепбосынова ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТЕРРОРИЗМ ЖӘНЕ ЭКСТРЕМИЗМ МӘСЕЛЕСІ.....	15
А.К. Жунусова САЯСИ ПАРТИЯЛАР ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ СУБЪЕКТ РЕТİNДЕ...	16
Б.С. Нурпейсова ҚАЗАҚСТАНДА ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДІНИ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	17
А. Ибраева АЛАШ БАҒДАРЛАМАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН КОНСТИТУЦИЯСЫ.....	18

СЕКЦИЯ № 4: ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ

СЕКЦИЯ: ИСТОРИЯ КАЗАХСТАНА

А.А. Рапилбекова АЛАШ ОРДАШЫЛАРДЫҢ ТІЛ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	22
З.А. Муканова ВЕЛИКАЯ ПОБЕДА. ВКЛАД МОЕЙ СЕМЬИ.....	23
А.Д. Бетцольд АРХИТЕКТУРНЫЕ ПАМЯТНИКИ СЕМЕЯ.....	24
А. Есенкелді ҚАЗАҚТЫҢ ҚАЙТАЛАНБАС ҚАЙСАР ҰЛЫ.....	25
Ж. Мухаметжар ҚАЗАҚ ҰЛТЫНЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІГІ ҮШІН ЖАНЫН ҚҰРБАН ҚЫЛҒАН КЕЙКІ БАТЫР.....	26
Н.А. Токтаргазиева XX ҒАСЫРДЫҢ ІІ ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ЖАРМА АУДАНЫНЫҢ ТАРИХЫ.....	30
Л. Ажгужина СУДЬБА СЕМЬИ-СУДЬБА НАРОДА.....	31
А. Сейтханова ЕЛ ТАРИХЫНДА ЕЛЕУЛІ ІЗ ҚАЛДЫРҒАН.....	32
Ж.Р. Кожагулова АЛАШ АРЫСЫ – МӘННАН ТҰРҒАНБАЕВ.....	33
Н. Шведченко РЫМБЕК ИЛЬЯШЕВ. ЕГО ЖИЗНЬ ЖИВЕТ В МОЕЙ ПАМЯТИ.....	35
А. Әлимғазиева, С. Болатова УАҚЫТША ҮКІМЕТ ТҰСЫНДАҒЫ ЖЕР КОМИТЕТТЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ.....	39
М.А. Алтаева ҚАЗАҚСТАН: КЕШЕГІ МЕН БҮГІНІ.....	41

СЕКЦИЯ № 5: ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКА, ЕХРО-2017, ЭКОЛОГИЯ

СЕКЦИЯ: ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА, ЕХРО-2017, ЭКОЛОГИЯ

Н.Е. Яуденов СОЛНЕЧНАЯ ЭНЕРГИЯ - БУДУЩЕЕ ЗЕМЛИ.....	41
Ш.А. Самархан БАЛАМАЛЫ ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІ. КҮН СӘУЛЕСІНІҢ АДАМҒА ПАЙДАСЫ.....	42
В.И. Садовой ВЛИЯНИЕ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ ЖЕЗКЕНТСКИЙ ГОРНО- ОБОГОТИТЕЛЬНЫЙ КОМБИНАТ НА ПОДЗЕМНЫЕ ВОДЫ.....	43
А.Р. Махалкина ИНДИКАТОРЫ ЗАГРЯЗНЕНИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ.....	45
А.К. Кенжебекова «ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКА» БОЛАШАҚТЫҢ ЭКОНОМИКАСЫ.....	46
Ә.Ж. Әнуарбек «ЕХРО-2017» БОЛАШАҚҚА БАСТАР ЖОЛ!.....	47
А. Бақытжан ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКА – БОЛАШАҚТЫҢ ЭКОНОМИКАСЫ!.....	48
А.А. Ашимова КУРЧАТОВ ҚАЛАСЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯСЫН ЖАҚСARTУ МӘСЕЛЕСІ.....	49
Н.Т. Талғатқызы ЭКСПО ТАРИХЫ.....	51
А.Р. Гилязитдинова, А.А. Бижанова РАЗВИТИЕ ЭКСКУРСИОННОГО ТУРИЗМА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (НА ПРИМЕРЕ Г. АСТАНА).....	52
В.В. Ли ИЗУЧЕНИЕ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ ДЕКОРАТИВНЫХ И ФИТОНЦИДНЫХ СВОЙСТВ СУККУЛЕНТНЫХ РАСТЕНИЙ СЕМИПАЛАТИНСКОГО РЕГИОНА.....	53
М.Р. Балтачѐва ВИДОВОЙ СОСТАВ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВИТАМИНОНОСНЫХ РАСТЕНИЙ СЕМЕЙСКОГО РЕГИОНА.....	54

СЕКЦИЯ № 6: ОРЫС ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫ

СЕКЦИЯ: РУССКАЯ И ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ

А.Д. Мубаракова ВОПРОС ОСВОЕНИЯ ТЮРКИЗМОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ.....	55
Ф.У. Сайфутдинов ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЛИРИКА ПОЭТОВ – ЗЕМЛЯКОВ.....	56
И.Р. Сайфутдинова ПОЛИЯЗЫЧИЕ И СОВРЕМЕННОСТЬ.....	57
Ә. Ерікқызы ЛИТЕРАТУРНЫЕ ОБРАЗЫ ГЛАЗАМИ МОИХ ОДНОКЛАССНИКОВ.....	59
А.Э. Карымсакова OUR FRAGILE PLANET: HOW CAN WE SAVE IT?.....	60
І. Ерзатқызы ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ СЫН ЕСІМДЕРДІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕ АУДАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	60

СЕКЦИЯ № 7: ҚАЗАҚ ТІЛІ, ӘДЕБИЕТІ ЖӘНЕ ЖУРНАЛИСТИКА

СЕКЦИЯ: КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА И ЖУРНАЛИСТИКА

Қ. Рафиков АЛАШ АРЫСЫ ӘЛИХАН.....	62
Г.Б. Нағашыбай АБАЙ МЕН МҰҚАҒАЛИ АҚЫНДАРДЫҢ ТІЛДІК ЖӘНЕ СӨЗ САПТАУ ЕРЕКШЕЛІГІ.....	66
А.Т. Акашова ҮШ ТҰҒЫРЛЫ ТІЛ.....	67
А. Мейірханова ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ ТОТЕМДІК ҰҒЫМ.....	68
А. Амангельдиева БАҚАНАС САПАРЫ НЕМЕСЕ ШӘКӘРІМНІҢ ІЗІМЕН.....	69
А.К. Даулеткалиева ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ СТИЛИСТИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ.....	70
Д. Елтай ЖУРНАЛИСТИКА САЛАСЫНЫҢ ӨТКЕНІ, БҮГІНІ, БОЛАШАҒЫ.....	71
І.Д. Мұхамадиева ШӘКӘРІМ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ МЕКТЕП БАҒДАРЛАМАСЫНАН АЛАТЫН ОРНЫ.....	73
А. Карасартова АБАЙ, ШӘКӘРІМ ӘНДЕРІ АРҚЫЛЫ ТІЛ ДАМУЫ.....	75
Т.Ж. Қасымова Ш. ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫНЫҢ «ҚАЛҚАМАН-МАМЫР» ПОЭМАСЫНДАҒЫ КӨКЕНАЙ БЕЙНЕСІН ТАРИХИ ТҰЛҒА РЕТІНДЕ ТАНИЫҚ.....	76
М. Сазанова ӘЛЕМНІҢ ТІЛДІК БЕЙНЕСІНДЕГІ ҚАЗАҚ АДАМЫ.....	78

СЕКЦИЯ № 8: ИНФОРМАТИКА ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

СЕКЦИЯ: ИНФОРМАТИКА И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Д.А. Сайлаубекова МАШЫҚКЕРДІҢ ІС-ТӘЖІРИБЕДЕН ӨТУДЕ ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУ ҚҰРАЛЫНПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	84
Б.Х. Ахатов, Д.С. Очеретянов ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ MS ACCESS.....	85
Д.Б. Ақанова ИНКЛЮЗИЯ – БІРІҢҒАЙ АҚПАРАТТЫҚ ОРТА.....	86
А. Төлегенова ИНФОРМАТИКА САБАҒЫНДА MS EXCEL БАҒДАРЛАМАСЫН ӨМІРМЕН БАЙЛАНЫСТЫРА ОҚЫТУ.....	87
Е.А. Әсемғажы. БОЛАШАҚ ТЕХНОЛОГИЯСЫ.....	88
М.А. Нұрғалиева ТЕҢДЕУЛЕР ЖҮЙЕСІН ШЕШУДЕ ЕСЕПТЕУШІ ТЕХНИКАНЫ ҚОЛДАНУ.....	89

СЕКЦИЯ № 9: ФИЗИКА-МАТЕМАТИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ: ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ

А.С. Мақыпова ТАБИҒАТТЫҢ ФРАКТАЛДЫ ГЕОМЕТРИЯСЫ.....	90
Н.С. Маратов, Н.С. Маратов ТЕОРЕМА МЕНЕЛЯ И ЕЁ ПРИМЕНЕНИЕ.....	92
К.С. Ракашева МОЯ ГОРДОСТЬ.....	93
А.Х. Мендыханова, Т.А. Алтаев ИССЛЕДОВАНИЕ НЕНЬЮТОНОВСКОЙ ЖИДКОСТИ.....	95
Г.А. Самархан, Н.Е. Орынгаева КОМБИНАТОРИКА – ҒАЖАЙЫП ҒЫЛЫМ.....	96
Т.Т.Сайлаубек БІЗДІҢ ҚОРШАҒАН ОРТАДАҒЫ АРИФМЕТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ГЕОМЕТРИЯЛЫҚ ПРОГРЕССИЯ.....	97
К.В. Тевс ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКИХ РАСЧЕТОВ В ПРОФЕССИЯХ СЛУЖАЩИХ ЖЕЗКЕНТСКОГО ГОРНО-ОБОГАТИТЕЛЬНОГО КОМБИНАТА.....	99
С.Г. Овчинникова КРАТКОСРОЧНАЯ СЛОВЕСНО-ЛОГИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ У ШКОЛЬНИКОВ 7, 9 И 11 КЛАССОВ.....	100
А. Аянова МАТЕМАТИКАНЫ ШЫНАЙЫ ӨМІРМЕН ОҚЫТУ – ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫҢ КІЛТІ.....	101
А. Бакырбаева ҮШБҰРЫШТАР ТЕНДІГІНІҢ ЖАҢА БЕЛГІЛЕРІ.....	102
С. Жанакелдіұлы АДАМ АҒЗАСЫНДАҒЫ ЭЛЕКТРОМАГНИТТІК ҚҰБЫЛЫСТАР.....	103
А. Назарханова ШӨКӘРІМ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ФИЗИКАЛЫҚ ҚҰБЫЛЫСТАР.....	104
С.Е. Ирбаева, Қ.Н. Саикпаева КЕЙБІР САНДАРДЫ КВАДРАТТАУДЫҢ ЕРЕКШЕ ТӘСІЛДЕРІ.....	105
А.Д. Магавьянова, С.К. Оралбаева КЕҢІСТІКТЕГІ ҚИМАЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ.....	105
А. Мұратханова ЭЛЕКТРОМАГНИТТІК ТОЛҚЫНДАРДЫҢ ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ӨСЕРІ.....	107
Б.Ә. Асқарова, Б. Қаирбекқызы ИЗОПЕРИМЕТРИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА И ЗАДАЧА ДИДОНА.....	108
А.Д. Туkenova МАТЕМАТИКА ПӘНІНЕН ЕСЕП ШЫҒАРУДА, ТИПТІК ҚАТЕЛЕРДІ АЛДЫН-АЛУ ҮШІН ЖЕКЕ ТҰЛҒАҒА БАҒЫТТАЛҒАН ӘДІСТЕР.....	110
М. Кузнецов ИЗМЕРЕНИЯ ГОЛЫМИ РУКАМИ.....	111
М.Д. Кожбангаева ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЕ. ЧТО МОЖЕМ СДЕЛАТЬ МЫ?.....	112

СЕКЦИЯ № 10: ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

А. Ковылина, Н. Таурбаева ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА НА ПОТРЕБИТЕЛЬСКИЕ ПРИВЫЧКИ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА.....	113
К. Дюсембинова, Т. Толеуханов НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИНТЕРЕСЫ КАЗАХСТАНА В ОЦЕНКАХ НАСЕЛЕНИЯ ВКО В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА.....	114
К.Р. Ишеева ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА В НОВЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ.....	115
Ж. Серғалиқызы ЕЛІМІЗДІҢ БОЛАШАҒЫ- ЖАСТАР. ЖАСТАР ЖҰМЫССЫЗДЫҒЫ.....	116

СЕКЦИЯ № 11: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР (ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ, МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ОҚЫТУ, МУЗЫКА, БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ, ЕҢБЕККЕ БАУЛУ)

СЕКЦИЯ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ (ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ, ДОШКОЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ, ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ ИСКУССТВО, МУЗЫКА, ТРУДОВОЕ ОБУЧЕНИЕ)

В.В. Гаврилова ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ.....	117
К.Ф.Абдулгазимова ДЕКОРАТИВНО - ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО КАК ЭЛЕМЕНТ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО СОГЛАСИЯ.....	118
М.Терновая, С.Головайчук ИЗГОТОВЛЕНИЕ АВТОРСКОЙ КУКЛЫ В УСЛОВИЯХ БЕЗОПАСНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСХОДНОГО МАТЕРИАЛА, КАК ФЕНОМЕН СОВРЕМЕННОГО ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА.....	120
Г.Е. Ерназарова ДАМУЫНДА АУЫТҚУЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ.....	121
Р.Т. Аубакиров ТҮС КӨРУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	122
А. Даниярова МӘҢГІЛІК ЕЛ БОЛАШАҒЫ- БІЛІМДІ ҰРПАҚ, САНАЛЫ ЖАСТАР! Н.Ә. НАЗАРБАЕВ.....	123
Г.Омарова ШӘКӘРІМНІҢ ӘН МҰРАСЫ.....	124
Н. Келербекова ҚЫРЫҚ ТҮРЛІ КҮЙ ТАМҒАН БАРМАҒЫНАН.....	125
Г.Е. Нурмухаметова КӨМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАН ЖАСӨСПІМДЕР АРАСЫНДА МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ АУЫТҚУШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ.....	127

Е.Орынбекова «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫН КОЛЛЕДЖДЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	129
А.Ғ. Даутқанова «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНЫҢ НЕГІЗІНДЕ БАЛАЛАРДЫҢ БОС УАҚЫТЫН ТИІМДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	130

СЕКЦИЯ № 12: ИНЖЕНЕРЛІК ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ: ИНЖЕНЕРНЫЕ НАУКИ

Б.Е.Ерікқазинов СОЗДАНИЕ ТЕРМОСТАТА.....	131
Е.К. Ахметов ПНЕВМОКОЛЕСНЫЙ КРАН.....	132
Ш. Қонысбек МАМАНДЫҒЫМ – МАҚТАНЫШЫМ.....	133
К. Самойленко ПОЛЬЗА И ВРЕД ПИЩЕВЫХ ДОБАВОК.....	134
К.Н. Ергалиева, А. Бақырбаева ТОПЫРАҚ ЫЛҒАЛДЫЛЫҒЫН АНЫҚТАУ.....	135

**МЕКТЕП ЖӘНЕ КОЛЛЕДЖ ОҚУШЫЛАРЫНА АРНАЛҒАН «ШӘКӘРІМ ОҚУЛАРЫ»
II ҚАЛАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯ**

**II ГОРОДСКАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ «ШАКАРИМОВСКИЕ ЧТЕНИЯ» ДЛЯ
УЧАЩИХСЯ ШКОЛ И КОЛЛЕДЖЕЙ**

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік
университетінің баспаханасында басылған.
Семей қаласы. Глинка 20 «А»